

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ*

Ἐκ πάντων τῶν φυσικῶν φαινομένων τὰ μετεωρολογικὰ ἐνεποίησαν πάντοτε τὴν μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ καὶ παρέσχον ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν καὶ διάπλασιν ποικιλωτάτων μύθων· καὶ εἶναι λίαν εὐληπτον τοῦτο, ὅταν ἀναλογισθῶμεν μεθ' ὁπόσου φόβου καὶ μεθ' ὁποίου ἐνδιαφέροντος θ' ἀπέδλεπον οἱ ἄνθρωποι τῶν παναρχαιοτάτων μάλιστα χρόνων εἰς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολάς. Αἱ ἐκ τούτων βλάβαι ἦσαν ἄμεσοι, ἀπροφύλακτοι δὲ καὶ ἀπροστάτευτοι κατὰ τῆς πάλης τῶν στοιχείων ἐκαρπαδόκουν τὴν ἐκδοσιν ταύτης μετ' ἀγωνίας, ἣν οὐδὲ νῦν φαντασθῶμεν δυνάμεθα ἡμεῖς, οἷνινες πολλαχῶς ἀσφαλιζόμενοι ὁμοιάζομεν μᾶλλον πρὸς τὰ ἐντὸς ὑαλοστεγῶν κήπων κατὰ πάσης κλιματικῆς ἐπηρείας προκηρύσσόμενα φυτά. Αἱ καταιγίδες ὅτε μὲν ἀποφέρουσιν εὐλογίαν, γονιμότητα τοῦ ἔδαφους, ὅτε δὲ καταστροφὰς καὶ πλημμύρας· ὁ δὲ ὄχι μόνον περὶ τῆς ἐξουσίας του ἀλλὰ καὶ περὶ ἑαυτοῦ φοβούμενος ποιμὴν ἢ γεωργὸς ἢ κατελλόμενος ἔθεοποιεῖ τὰς φοβεράς δυνάμεις τῆς φύσεως ἢ ὑστερον ἀπέδιδε τιμὰς εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀγαθῶν ἢ κακοποιῶν δαιμονίων ὄντων· καὶ ταῦτα ἐνίστασθαι ἐκ εὐγνωμοσύνης ἢ φόβου, εἴτε χάριτας ἀποτίνων αὐτοῖς εἴτε διὰ μετάνοιαν· περὶ τῶν ἁπάντων τῶν ὀργῆν των. Ἐν γένει δὲ ὁ μυκηθμός τῆς καταιγίδος, ἡ σμαραγὴ τοῦ κεραυνοῦ, ὁ μυστηριώδης ἐν θάσει συριγμός τοῦ ἀνέμου πληροῦσιν ἀδημονίας καὶ ἀορίστου τινὸς τρόμου τὴν ψυχὴν καὶ τοῦ τολμηροτάτου καὶ παντὸς δεισιδαίμονος φόβου ἀπηλλαγμένου ἀνδρός. Οἱ ἄρχαιοι Ἕλληνες οὐχὶ ἀνδρεῖον, ἀλλὰ μαινόμενον ἐθεώρουν τὸν μὴ φοβούμενον «βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν»¹⁾.

Ἐνεκα τούτου τὰ ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα ἦσαν πηγὴ ἀνεξάντλητος μύθων, ἀλλ' αἱ τροποποιήσεις καὶ μεταβολαί, ὥς οἱ τοιοῦτοι μῦθοι ὑπέστησαν ἐν τῇ παρόδῳ τῶν χρόνων, ἐπισκοτεῖζουσι καὶ δυσδιάκριτον καθιστῶσι τὴν ἀρχικὴν καὶ κυρίαν ἐννοιαν αὐτῶν. Ἀγνότερον καὶ ἀμιγέστερον ξένων στοιχείων ἀνευρίσκομεν τὸν πρῶτον μυθικὸν πυρῆνα ἐν τῇ ζώσῃ γλώσσῃ, ἣτις βρίθκει εἰκονικῶν ἐκφράσεων πρὸς δῆλωσιν τῶν διαφόρων τῆς ἀτμοσφαίρας μεταβολῶν· καὶ τινὲς μὲν τούτων προέρχονται ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰετοπετοῦ ἀκμαίου μυθολογικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, ἀπαύγασμα οὖσαι τῶν ἐκ τῆς φύσεως ἐντυπώσεων αὐτοῦ, αἷτινες διὰ τὴν τροπικὴν διατύπωσιν αὐτῶν εὐχερέστατα μὲν

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισίῳ 1880 τ. Δ' σ. 585—608. 665—678. 762—773.

1) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. μεγ. Α' κ' 2 σ. 1190 b 16. Βλ. καὶ Rosche: die Gorgonen u. Verwandtes, Lpz. 1879 σ. 39.

μεταπίπτουσιν εἰς μύθους, πάντοτε δὲ δυσκόλως δύνανται ἀπὸ τούτων νὰ διακριθῶσιν. Ἄλλ' αἱ πλείσται τῶν τοιούτων ἐκφράσεων διетηρήθησαν ἐκπαλαί ἐν τῇ γλώσσῃ, ἀποκρυσταλλωθεῖσαι ἐν αὐτῇ, διότι ὅχι μόνον ὁ λαὸς παντελῶς ἐλησμόνησε τὴν πρώτην αὐτῶν μυθολογικὴν σημασίαν, ἀλλὰ καὶ ὅχι σπανίως ἀναζητοῦντες ματαίως αὐτὴν ἐν τῇ κλασσικῇ ἀρχαιότητι ἀνευρίσκομεν εἰς ἐποχὴν παλαιστάτην.

Ἐπιχειροῦντες τὴν περισυναγωγὴν καὶ ἔρευναν τῶν δημῳδῶν μύθων καὶ δοξασιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ περὶ τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀξιοῦμεν ὅτι κατωρθώσαμεν νὰ ἐξαντλήσωμεν τὸ θέμα τοῦτο. Αἱ παρατηρήσεις ἐνὸς καὶ μόνον εἶναι ἀνεπαρκέσταται, ἐκ προγενεστέρων δ' ἐργασιῶν ἄλλων ὀλίγιστα ἠδυνήθημεν νὰ ὠφεληθῶμεν, διότι δὲν κατεβλήθη ἔτι ἡ ἀπαιτούμενη φροντίς πρὸς συλλογὴν τοιαύτης ὕλης ¹⁾. Ἐλπίζομεν δ' ὅμως ὅτι δυνατόν νὰ παράσχωμεν ἀφορμὴν εἰς εὐρυτέρας τοιαύτας μελέτας, δι' ὧν ὅχι μόνον θὰ κατὰδειχθῇ ἡ σχέσις τῶν περὶ φύσεως δημῳδῶν ἰδεῶν πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ αὗται ἐν πολλοῖς διὰ τῶν δημῳδῶν θὰ διευκρινηθῶσιν.

Α'. ΑΣΤΡΑΠΗ ΚΑΙ ΚΕΡΑΥΝΟΣ

Διαίρεσις ἀστραπῆς. — Φυσικαὶ καὶ θεολογικαὶ. — Τελώνιο. — Ἀστραπόβολα. — Πῶς γίνεται ἡ ἀστραπή. — Ὁ θεὸς δίδωσι τὸν ἀστράβον. — Ἐπίθεσις τοῦ ἀρχαγγέλου κατὰ διαβόλου. — Ὁ θεὸς ἡ ὁ ἅγιος Πάτερ δίδωσι δράκοντα. — Ἀστραπή κυνηγεῖ τὰ φίδια. — Κόρη ἀστραπῆς. — Ἀστραπή τοῦ μαύρου. — Ὡς ἀκόντισμα. — Βροντὴ ὡς καλπασμὸς ἵππων τοῦ θεοῦ. — Ὡς γαῖος τῶν κνέων αὐτοῦ. — Ὡς ἄστροι κυλιόμενοι. — Ὡς κυνήγιον νεκρῶν κλπ. — Ἀστροπελέκι.

Ὁ λαὸς τὸ φαινόμενον τῆς ἀστραπῆς διαίρει εἰς τρία, εἰς ἀστραπή, ἀστροπελέκι καὶ μπουμπουνητό. Ἡ ἀστραπή λέγεται καὶ φωτιά, ὡς π. χ. ἐν τῇ κατάρᾳ «Ἀστροπελέκι καὶ φωτιά νὰ σὲ κάψῃ!» ²⁾ σπανίως δ' ὅμως τὸ μπουμπουνητό βροντή ³⁾. Ἡ διάκρισις αὕτη παρέμεινεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, διότι καὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι διήρουν τὴν ἀστραπὴν εἰς βροντὴν, στεροπὴν (ἀστραπὴν) καὶ κεραυνόν, ἔθεν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κατασκευαζόντων τὸν κεραυνὸν Κυκλώπων Βρόντης, Στερόπης, Ἀργῆς (πρόλ. ἀργῆτα κεραυνός) ⁴⁾.

1) Ἐλάχιστον ἔχει συλλέξῃ ὁ B. Schmidt (das Volksleben der Neugriechen I. σ. 29—34), πλείονα δὲ πάντων τῶν ἄλλων σχετικῶς ὁ Γ. Κρέμος ἐν κρίσει περὶ τῆς ἡμετέρας Νεοελληνικῆς μυθολογίας δημοσιευθεῖσα ἐν Νέῃ Ἑλλάδι ἀρ. 35 (26 Ὀκτωβρίου 1874).

2) Ἐνίοτε πρὸς ἐπίτασιν ἀναφέρονται ἀμφότεραι αἱ λέξεις: «Ἀστραπή, φωτιά νὰ πέσῃ εἰς τὴν ἄπιστη καρδιά» κλπ. Σύνθετος δὲ καὶ τὸ θεοτικὴ ἢ θεϊκὴ φωτιά, «Ἀπὸ τὸν οὐρανὸ φωτιά» (Γούπαρις Β' στ. 320 σ. 214 Σάθα). Ἐν Ἀλμαλί τῶν Μαλγάρων ἡ ἀστραπή λέγεται ἰσακμάκισμα (Λαογρ. ἀρχαῖον).

3) Τὸ ῥῆμα μπουμπουνίζει (λέξις παποιημένη) καὶ βροντᾷ. Ἐν Ἠπείρῳ μπουμπουνίζει = βροντᾷ καὶ μπουμπουνιζιά ἢ βροντῇ (Ζωγρ. ἀγών Α' σ. 4). Ἐν Σάμῳ μπουμπινί, μπουμπιντό, τὸ (Ζαφειρίου περὶ τῆς Σαμίης διαλέκτου σ. 70). Ἐν Κεφαλληνίᾳ «ἐδόγγυζε (= ἐδόγγυσε, ἐδρόντησε) τὸ Κορῶνι» (ἡ βροντὴ ἠκούσθη εἰς τὴν τοποθεσίαν Κορῶνι) (Παρνασσός τ. Α' σ. 681 σμ. 2).

4) Βλ. Roscher ἐνθ. ἀν. σ. 104—106. Κ. Σίττλ, εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. 140. Ὁ Ἀπαλ-

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν ναυτικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ τέφρα ἔλκει τὸν κεραυνόν· διὰ τοῦτο οἱ πλοίαρχοι φροντίζουσι νὰ ρίπτωσι πάντοτε εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἐν τῷ πλοίῳ στάκτην, ὅπως μὴ κεραυνωθῶσιν ¹⁾). Συναφῆς εἶναι ἡ πρόληψις τῶν Τηνίων, ἀποφευγόντων ἐν καιρῷ καταιγίδος νὰ κάθηνται παρὰ τὴν ἐστίαν ἢ ἐν τῷ μυχιερείῳ ²⁾). Ἐν Κύπρῳ δὲ τὰ ἡλεκτρικὰ φαινόμενα καλοῦσι περιληπτικῶς διὰ μιᾶς λέξεως *Τελώνιο* ³⁾), καὶ λέγουσιν ὅτι τοῦτο διώκει τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα πρᾶγμα, ζῶον ἢ δένδρον κτλ. "Ὅταν δ' ἐνσκήπτῃ καταιγὶς νομίζουσιν ἄσχημον τὸ ἵστασθαι παρὰ τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν, φοβούμενοι τὴν προσέγγισιν Τελωνίου, πολλάκις δὲ ρίπτουσι ἔξω πρὸς ἀποτροπὴν ἀξίνας ἢ ἄλλα σιδηρᾶ σκεύη. Τὰ κατοικίδια δὲ ζῶα καὶ ἰδίως τὴν γάταν φροντίζουσι ν' ἀπομακρύνωσι τῶν κλινῶν καὶ στρωμάτων. Καθ' ὁδὸν εὐρισκόμενος ὁ Κύπριος ἐν ὥρᾳ καταιγίδος κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ συμβαδίζει μετ' αὐτοῦ ἐν ἀποστάσει. Τὸ μάλλινον ἔνδυμα ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς ῥάχews αὐτοῦ καὶ ἐν ἀνάγκῃ προτιμᾷ νὰ καταφύγῃ εἰς σπήλαια καὶ βράχους ἢ ὑπὸ δένδρα, πιστεύων ὅτι ταῦτα κατατρέχει τὸ Τελώνιο ⁴⁾). Ἐν δὲ τῇ Λέσβῳ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ οἱ χωρικοὶ καρφώνουσιν εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς κατοικίας των ἐνδοθεν ῥύγχος χοίρου ἢ θέτουσιν εἰς τὴν ἐστίαν τὴν κάτω σιαγὼνα χοίρου· κατ' ἔτος δὲ ἀνανεώνουσι τὸν ῥύγχος ἢ τὴν σιαγὼνα μὲ τὰ τοῦ σφαζομένου νέου χοίρου ⁵⁾).

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἠσθάνοντο τοὺς ἀστραποβλήτους τόπους ⁶⁾), οὕτω καὶ ἡμετέρας λαοὺς τρέχει δαισιδαίμονα φόβος πρὸς αὐτοὺς. Εἰς τοὺς ὑπὸ κεραυνοῦ διακρινόμενους βράχους, τοὺς ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ ἀστραπόβολα, πιστεύει ὅτι ἐνοικεῖ δύναμις ἰατρικὴ, ὅτι εἰς τὰς ῥωγμὰς αὐτῶν εἰσάγουσιν ἐν Πελοποννήσῳ ἀσθενή, ἢ παιδικὰ παιδιὰ ὅπως θεραπευ-

λῃς, κατὰ τὸν Πλίνιον (N. H. 35, 96) «pinxit et quae pingi non possunt, tonitrua, fulgetra, fulgura, quae Bronten, Astrapen, Ceraunobolian appellant». Εἴτε προσωποποιᾷς τῆς ἀστραπῆς ἀπεικόνισεν, εἴτε αὐτὸ τὸ φαινόμενον (πρὸλ. *Baumeister Denkmäler* τ. II. σ. 870 α), ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης συνάγεται σαφῶς ἡ εἰς τρία διακρίσις τῆς ἀστραπῆς.

1) *Καθαγιάννη Δαισιδαίμονίας δοκίμιον* σ. 269.

2) «Ὅταν θροντᾷ κι' ἀστράπτῃ δὲν κἀν' νὰ στέκεσαι 'ς τ πόρτα ἢ νὰ κάθισαι 'ς τ κουζίνα ἢ 'ς τ τζάκι». (Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου).

3) Ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι *τελώνια* καλοῦνται δαιμόνια, ἰδίως αἱ εἰς δαιμόνια ἐκπεσοῦσαι ψυχαὶ τῶν ἀδαπτίστων νηπίων (βλ. *Πολύτου Παραδόσεις* σ. 1234) καὶ τὰ ἡλεκτρικὰ φλόγια, τὰ ἐν ὥρᾳ τρικυμίας προπάντων ἐπιφανόμενα ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἰστίων ἢ ἐπὶ τῶν κεραίων, περὶ ὧν κατωτέρω γίνεται ἐκτενέστερος λόγος.

4) *Λουκᾶ Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις* σ. 125—126.

5) *Georgeakis et Pineau Le folk-lore de Lesbos* σ. 341. Ἡ ἀποτροπὴ τοῦ κεραυνοῦ διὰ τοῦ ῥύγχους ἢ τῆς σιαγόνος τοῦ χοίρου ἐνθυμίζει τὸ μέσον τῆς ἀποτροπῆς ἐν τοῖς πλοίοις τῶν τελωνίων διὰ τῶν γρυλλισμῶν χοίρων (*Πολύτου Παραδόσεις* ἀρ. 274 σ. 148).

6) *Ἡσυχ.* λ. ἐνηλύσιος. Ἑτυμολ. μέγ. σ. 341, 5. *Ἀγριμύδωρ*. B' 9 σ. 93, 8 *Hercher Usener Kleine Schriften* τ. IV σ. 477 καὶ *Pauly Real—Encycl.* λ. *bidental* τ. I, 2 σ. 2377. *Pauly—Wissowa* τ. III σ. 429—431. *Daremberg—Saglio Dictionnaire des antiquités* I σ. 709. *Wissowa Religion u. Kultus der Römer* σ. 107. *Gruppe Gr. Mythologie* σ. 727.

θῶσιν ¹⁾. Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δένδρου νομίζονται ὡς ἀλεξητήρια κακῶν ἢ ὡς ἔχοντα τὴν ιδιότητα νὰ θεραπεύωσι δεινὰς νόσους ²⁾. Παρομοία δοξασία περὶ τοῦ ξύλου τῶν τοιούτων δένδρων φέρεται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ³⁾.

Περὶ τῆς γενέσεως τῆς ἀστραπῆς φέρεται μὲν ἐν Ἀθήναις ἢ παράστασις, ὅτι εἶναι οἱ σπινθήρες οἱ ἐξαλλόμενοι ἐκ τῆς συγκρούσεως κινουμένων ἀστέρων ⁴⁾, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἄγνωστος εἰς τοὺς πλείστους, κοινοτέρα δὲ καὶ συνηθεστάτη εἶναι εἰς τὸν λαὸν ἢ παράστασις ὅτι ὁ θεὸς διὰ τῆς ἀστραπῆς διώκει καὶ κατακαίει τοὺς διαδόλους. Ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Λεβαδείας πιστεύουσιν, ὅτι διωκόμενοι οἱ διάδολοι καταφεύγουσιν εἰς μεγάλα δένδρα, διὸ βλέποντες κεραυνόβλητα δένδρα λέγουσι: «κάποιον διάδολον ἔκαψε» ἢ «κάποιος διάδολος ἦτανε» ⁵⁾. Ἐν δὲ τῇ Ἀκαρνανίᾳ ὅτι καταφεύγουσιν εἰς τὰ σώματα γάτων, ὅθεν ὅταν ἀστράπτῃ ἀποδιώκουσι τῆς οἰκίας τὰ ζῶα ταῦτα, ὅπως μὴ ἐφελκύσωσι τὸν κεραυνὸν «γιατὶ μπαίνει ὁ διάδουλος μέσα τους καὶ τοὺς κυνηγάει ἢ ἀστραπῇ» ⁶⁾. Κατὰ αἰτωλικὰς δοξασίας τὴν ἀστραπὴν τὴν ῥήχνει ὁ θεὸς ἐκεῖ ποῦ χορεύουν πολλοὶ διάδολοι (Σαῖτάνηδες) γιὰ νὰ τοὺς κάψῃ, καὶ καμιά φορά, ὅταν ἐπιτυχαίνῃ κανένα Σεῖτάνη, πέφτει αἷμα μαζί με τὴν βροχὴν ⁷⁾. Κατὰ ἡπειρωτικὴν δὲ δοξασίαν, ὁ Ἀστροπέλεκας, ἢ προσωποποιεῖα τοῦ κεραυνοῦ,

1) Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἀναφέρεται εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ μαγικοῦ τρόπου τοῦ τουποπεράσματος, ἥτοι τῆς διαφυστικῆς ἢ τεχνικῆς ὁπῆς βράχων ἢ σχισμᾶδων δένδρων διόδου πρὸς τὰς ἀσθενειῶν ἢ ἀστροφῶν ἐκκῶν. (Βλ. Δοκίμ. Γ. ΒΙΠ.).
2) Κατὰ Μάγον τοῦ 1892 κεραυνὸς θύωντος εἰς τὴν πλατεῖαν Κάνιγγος ἐν Ἀθήναις κατέκαυσε μίαν κυπάρισσον, πολλὰ δ' ἐκ τούτου ἐκυκλοφόρησαν δεισιδαίμονες δοξασίαι, ἀναγραφόμεναι εἰς τὰς ἀφηγουμένους τὰς ἡμετέρας ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. «Ἡ κυπάρισσος τῆς πλατείας τοῦ Κάνιγγος, σχισθεῖσα ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ, ἔπαθε τῶν παθῶν τῆς τὸν τάραχον. Τὴν ἀπεφλοῖωσαν σχεδὸν ὁλόκληρον οἱ περίοικοι, ἡλιθίως πιστεύοντες ὅτι ὁ κεραυνόπληκτος φλοιὸς τῆς αὐτοῦς κυπάρισσου θεραπεύει ἀσφαλῶς καὶ ταχέως τὴν ἐπιληψίαν» (Καιροὶ 10 Μαΐου 1892). «παῖδες δὲ πολλοὶ ἀναρριχηθέντες ἐπὶ τῆς κυπάρισσου ἀπέσπων τὰ ἀποκοπέντα ξύλα καὶ τὸν φλοιὸν ὡς τίμιον ξύλον» (Ἀκρόπολις 9 Μαΐου). «Καὶ οἱ ἀπλοῖκοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἔσκαπτον τὸ χῶμα διὰ ν' ἀνεύρωσι τὸν ἡλεκτρικὸν σπινθῆρα· ἐνθ' ἄλλοι ἔκοπτον ἐκ τοῦ ξύλου τῆς κυπάρισσου διὰ νὰ κάμουν φυλακτό, θεωροῦντες αὐτὸ ὡς ἔχον τὴν ιδιότητα τοῦ ἀλεξικεραυνίου» (Ἐφημερίς 9 Μαΐου 1892).

3) Γερμανία· Βορείου Θυριγγίας: «Ein Stück Holz aus einem vom Blitze getroffenen Baume schützt vor allerhand Krankheit.» (Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1899 σ. 232). Μαγικὴ δύναμις ξύλου ἀστροποδλήτων δένδρων: *Wuttke der deutsche Volksaberglaube* § 11. *J. W. Wolf Beiträge zur deutschen Mythologie* I σ. 67. Ἐν Hamoir τῆς ἐπαρχίας Λιέγης (ἐν Βελγικῇ) φυλάττουσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὡς ἀλεξητήριον σχίζαν ἀστροποδλήτου δένδρου. (Bulletin de Folklore 1898 τ. III σ. 4).

4) Παραδόσεις ἀρ. 259 σ. 140: «Τᾶστρα τρέχουν κ' ἐκεῖ ποῦ τρέχουν σκουντρέζ τὸ ἓνα τὸ ἄλλο· ἀπὸ τοῖς σπῖθαις ποῦ βγάζουν γίνεται ἀστραπῇ, καὶ τὰ πελεκούδια ποῦ πέφτουν, τὰ κομμάτια τους εἶναι τᾶστροπελέκια». Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπὴ καὶ ἡ βροντὴ κατὰ τὰς παραστάσεις τῶν Ἑλλήνων τῶν μέσων χρόνων ἐκθάττει ἡ Παναγιώτου πρὸς ἀζυμίτην ἔλεγχος ἐν *Vassiliev Anecdota graeco-byzant.* 1893 σ. 184.

5) *B. Schmidt das Volksleben der Neugriechen* σ. 33.

6) Κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐστ. Σταΐκου ἱατροῦ (1882).

7) Παρὰ Δ. Λουκοπούλου.

πηδάει με θρόνους καὶ ῥεκάσματα καὶ βρουχισμοὺς ἀπὸ κορφοβοῦνι σὲ κορφοβοῦνι καὶ ἀπὸ λογγιά σὲ λογγιά κυνηγῶντας τὸν Πειρασμό¹⁾).

²⁾ Ἀντίστοιχοι πρὸς τὰς παραστάσεις ταύτας εἶναι οἱ πολυπληθεῖς τῆς ἀρχαιότητος μῦθοι περὶ γιγαντομαχιῶν καὶ τιτανομαχιῶν, περὶ τοῦ γοργοφόνου Περσέως κλπ. Ζακυνθία δὲ τις παράδοσις φαίνεται ὡς ἀπήχησις τῶν περὶ γιγαντομαχίας μύθων μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ τοῦ Διὸς ὁ Θεὸς «τσακώνει τὰ ἀστροπελέκια του καὶ τὰ ῥήχνει ἔς τοὺς γίγαντες». Ἡ παράδοσις αὕτη, καίτοι οὐδεὶς τῶν πολλῶν Ζακυνθίων οὕς ἠρώτησα τὴν εἶχεν ἀκούσῃ, φαίνεται ἀκραιφνῆς δημῳδῆς καὶ δὲν πρέπει νὰ συγκαταλεχθῇ μετὰ τῶν τριῶν ἄλλων ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ Ζακυνθίων δημοτικῶν ᾠσμάτων, ἐν οἷς ἀναφέρονται λέμβος τοῦ Χάρωνος καὶ ἀπηχῆσεις τῶν περὶ Στυγὸς καὶ Κερδέρου μύθων³⁾. Τοῦτο δὲ συνάγομεν ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναφερομένης ἀκολούθου λεπτομερείας, ἣτις οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπίνοια Ζακυνθίου λογίου, ἔχουσα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα λαϊκῆς ἀντιλήψεως. «Ἐνας ἀπ' αὐτῶν τοὺς γίγαντες δὲν ἔχασε τὸ θάρρος· ἔκοψε πολλὰ καλάμια, τὰ ἔδεσε καὶ ἔκαμε ἓνα μακρὺ μακρὺ ραβδὶ καὶ ἐπάσχιζε νὰ φτάσῃ μ' αὐτὸ τὸν οὐρανόν· καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν τοῦ ἔλειπε πολὺ νὰ τὸ φτάσῃ. Τότες ξάφνου τὸ βρίσκει ἓνα ἀστροπελέκι ποῦ τοῦ ἔστειλε ὁ Θεός, καὶ τὸν ἔκαμε στάχτη»⁴⁾.

Μῦθοι περὶ διώξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φέρονται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Κατὰ τὰς σκανδιναυικὰς καὶ γερμανικὰς παραδόσεις ὁ ΘThor διώκει τοὺς γίγαντας, ὁ Wotan τοὺς καταχθόνιους. Ὅταν δὲ βροντᾷ, λέγουσιν ἐν Σακσῶν τῆς Σουηδικῆς πᾶς ὁ Θεὸς χτυπᾷ τὸν Τρόλλ⁵⁾. Κατὰ τὰς πρῶτονικὰς δοξασίας, ὁ Θεὸς ἢ αὐτὸς ἢ διὰ τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου πυροβολεῖ διὰ τῆς ἀστραπῆς τὸν διάβολον, ὅστις οὐ νὰ σωθῇ προσπαθεῖ νὰ κρυβῇ εἰς ἀνθρώπους, εἰς ζῶον ἢ εἰς δένδρον⁶⁾. Κατὰ τοὺς Ἑσθωνοὺς ἡ βροντὴ γίνε-
ται ἐκ τῆς διώξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις τὸν καταφθάνει καὶ τὸν

1) Κοινὴ ἀλλῆς ἐν Παρνασσῷ τ. ΙΕ' σ. 664—5.

2) B. Schmidt Griech. Sagen usw. σ. 176. 178. Ταῦτα ἔλαβεν ὁ S. παρὰ λογίου Ζακυνθίου καὶ εὐλόγως ἐκφράζει ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

3) Schmidt αὐτ. σ. 131. Πολίτου Παραδόσεις ἀρ. 127 σ. 67. Ἡ ἀνάδοσις εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ καλάμιων ἢ στελέχους κολοκύνθης ἀναφέρεται καὶ εἰς πολλὰ ἑλληνικὰ παραμῦθια, φαίνεται δ' οὕσα λείψανον παλαιστῶν παραστάσεων τῶν κατὰ φύσιν λαῶν περὶ ἀναβάσεως ἀνθρώπων εἰς τὸν οὐρανόν. Περὶ τούτων διελάδομεν ἐν Παραθ. σ. 747—9. Τῶν δὲ ἀρχαίων μύθων περὶ γιγαντομαχίας ἔχνη ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς χιακὴν τινα παράδοσιν περὶ ὀγκώδους λευκοῦ βράχου ἔξω τῆς νοτιωτάτης τῆς Χίου ἀκρας, τοῦ Βενέτικου· τὸν βράχον τοῦτον λέγουσιν ὅτι τὸν ἔρρηξε ὁ Σαμψὼν γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸ θεόν, καὶ ἔπεσε ἔς τὴ θάλασσαν. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Α. Κ. Χούμη ἐκ Σύρας. Παραδόσ. ἀρ. 112). Ἀντὶ ἀρχαίου λησμονηθέντος ὀνόματος ὁ γίγας ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἀνδρειωμένου τῆς ἐδραϊκῆς μυθολογίας Σαμψὼν.

4) Grimm deutsche mythologie τ. III σ. 68. Οἱ Τρόλλ, κατὰ τὰς σουηδικὰς δοξασίας, ὀρρωδοῦσι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς θροντῆς. (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1900 σ. 195. 196).

5) Revue des trad. popul. 1895 X σ. 421. Hessische Blätter f. Volksk. 1904 III σ. 125—6.

κατασυντρίβει, διὰ τοῦτο διαρκούσης τῆς καταιγίδος ἀφήνουνσιν ἀνοιχτὰ θύρας καὶ παράθυρα, ἵνα μὴ ὁ διωκόμενος διάβολος καταφύγῃ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ πέσῃ εἰς αὐτὴν ὁ κεραυνός, διότι ὁ θεὸς πάντοτε τὸν φθάνει ¹⁾). Οἱ Βασκίροι (Μογγόλοι τῆς Ῥωσίας) πιστεύουσιν, ὅτι ὁ κεραυνὸς προέρχεται ἐκ τῶν μαστιγώσεων ἀγγέλου κατὰ τοῦ διαδόλου· εἰς τὸ ἄκρον τῆς μάλιστα εἶναι λίθος, ὅστις πίπτων κατὰ γῆς ἐκπέμπει σπινθήρας ἐκ τῆς συγκρούσεως ²⁾). Οἱ δὲ Λάπωνες ὅτι ὁ θεὸς τῆς βροντῆς Aijeke ἀσχολεῖται ἰδίως εἰς δίωξιν μάγων καὶ φαντασμάτων, οὓς τοξεύει διὰ τῆς ἱριδος, ἥ ὅτι ὁ θεὸς τῆς βροντῆς καταδιώκει μάγον, ὃν ἐξελαύνει τοῦ οὐρανοῦ ³⁾), ἥ ὁ Thor ἢ ὁ Thordoen καταδιώκει ἢ φονεύει μάγους ⁴⁾).

Ἀντὶ τοῦ θεοῦ διώκει τὸν διάβολον ὄπλον ἔχων τὸν κεραυνόν, κατὰ δοξασίας ἐπικρατούσας εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ὁ προφήτης Ἡλίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῖς περιχώροις οἱ Ἕλληνες, ὅταν βροντᾷ, φαντάζονται ὅτι ὁ ἅγιος Ἡλίας τρέχει εἰς τοὺς οὐρανοὺς μὲ τὸ ἄμάξι του. Ἐν Καρυαῖς τῆς θρακικῆς ἐπαρχίας Καθακλῇ (τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας), ὅταν βροντᾷ καὶ ἀστράπτῃ, λέγουσιν ὅτι ὁ Προφήτης (ἐννοοῦντες τὸν Ἡλίαν) «περιδιαβάξ με τὸ ἄρμα του» ⁵⁾). Ἐν Σωζοπόλει πιστεύουσιν ὅτι «ὁ Ἀη Λιας σὲ εἰκοσιτέσσερις ὥραις τριγυρνᾷ δόγ κόσμου μὲ τὸ ἄρμα του κι' ὅδας βροντᾷ καὶ στράπτῃ, κυνηγᾷ διαδόλους» ⁶⁾). Ἐν Ἀγγαλὶ τῶν Μαλγάρων λέγουσιν ὅτι ὅταν τρέχῃ ὁ ἅγιος Ἡλίας εἰς τὸν οὐρανὸν μὲ τὸ ἄμάξι του, παράγεται ὁ κρότος τῆς βροντῆς (μπουμπνίζετ), καὶ ὁ ἅγιος κυνηγεῖ τοὺς διαδόλους ποῦ τρέχουν νὰ κρυφτοῦν κάτω ἀπὸ πέτρας, θάλασσας καὶ ἀπὸ βράχους· τοὺς κυνηγεῖ μὲ τὴν ἀστραπόπετρα, ποῦ φωνάζει ὡσαν σκεπάρνι καὶ εἶναι πυρωμένη καὶ μαυρισμένη ἀπὸ καπνούς ⁷⁾). Οἱ δὲ Ἕλληνες τῆς Ἀδριανουπόλεως ὅταν ἀστράπτῃ καὶ βροντᾷ, φαντάζονται ὅτι διέρχεται τοὺς οὐρανοὺς, ἐπιδαίνων ἄρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων πυριπνόνων ἵππων, ὁ προφήτης Ἡλίας, καὶ ἐκ μὲν τῆς κινήσεως τῆς μάλιστα αὐτοῦ παράγονται αἱ ἀστραπαί, ἐκ τῆς τοῦ ἄρματος αἱ βρονταὶ καὶ ἐκ τῆς συγκρούσεως τοῦ ἄρματος πρὸς λίθους ὁ κεραυνός ⁸⁾).

Ἡ δοξασία περὶ δίωξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡλίου φέρεται παρηλλαγμένη ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας, διότι τὴν Λάμιαν ἀντὶ τοῦ διαδόλου κυνηγεῖ ὁ προφήτης καὶ θέλει νὰ τὴν φονεύσῃ, διὰ νὰ μὴ καταστρέφῃ τὰ

1) Grimm ἐνθ. ἀν. τ. III σ. 490 δεισιδ. 61. Κατὰ τοὺς Μικρορώσους ἀστράπτει ὅταν ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ κυνηγῇ ἕνα διάβολον καὶ τὸν κτυπᾷ. (Zeitschrit f. österr. Verein τ. VII σ. 15).

2) Revue des trad. popul. 1909 τ. 24 σ. 130.

3) Castrén Finnische Mythologie σ. 49.

4) Αὐτ. σ. 48.

5) Μιλτ. Κ. Λουλουδοπούλου Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἠθῶν, ἐθίμων κτλ. τῶν Καρυῶν, ἐν Βάρνῃ 1903 σ. 131.

6) Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Δ. Παπαϊωαννίδου ἐκ Σωζοπόλεως.

7) Ἀνακοίνωσις Κωνσταντινίδου (Λαογραφικὸν ἀρχεῖον ἀρ. 156,70).

8) Λαογραφικὸν ἀρχεῖον ἀρ. 34.

σπαρτά τῶν ἀνθρώπων. Τὴν κυνηγεῖ δὲ μὲ τὸ πύρινον ἄρμα του, καὶ βάλλει κατ' αὐτῆς βέλη πύρινα, τὰ ὅποια πίπτουσιν εἰς τὴν γῆν ὡς πυρωμέναις πέτραις ¹⁾. Ἐν Μάνη δὲ τὴν αἰτίαν τῆς βροχῆς, τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς ἀποδίδουσιν εἰς ἐπίθεσιν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ κατὰ τοῦ διαδόλου, ὅστις τολμᾷ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀπάνου ἔς τὸν οὐρανόν, λέγουσιν, εἶναι ἕνας λάκκος καὶ πάει κάπου κάπου ὁ λυκοφαῖμενος νὰ ποτίσῃ τὸ μουλάρι του. Τόνη βλέπει ὁ Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, βοήθειά μας, ποῦ τὸν ἔβαλεν ὁ θεὸς ὁρογὰ ²⁾ νὰ τόνη φυλάγῃ, καὶ τόνη κρούει κανονιαῖς. Οἱ κανονόμπαλαις χτυποῦσι τὸ λάκκο, τσιλαγριᾶ τὸ νερό, καὶ πέφτει ἔς τὴ γῆς. Ἡ βροντὴ ποῦ ἀκοῦμε εἶναι ὁ σμπάρος τοῦ κανονιοῦ, ἡ ἀστραπὴ εἶναι ἡ λάψη καὶ ἡ βροχὴ εἶναι τὸ νερὸ τοῦ λάκκου ποῦ πέφτει ἔς τὴ γῆς ³⁾.

Ἡ δοξασία αὕτη τῶν Μανιατῶν, πρὸς ἣν πολλὴν παρουσιάζει ὁμοιότητα ἢ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα πολωνικὴ περὶ πυροβολισμοῦ τοῦ διαδόλου ὑπὸ τῶν ἀρχαγγέλων, φαίνεται συναφὴς πρὸς τὴν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους κρατοῦσαν περὶ ἀγγέλων ἐχόντων ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς βροντῆς καὶ τῆς ἀστραπῆς καὶ τῶν ἄλλων μετεωρολογικῶν φαινομένων ⁴⁾. Ἡ δὲ περὶ διώξεως τῆς Λαμίας ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡλίου φαίνεται, ὡς παρατηροῦμεν ἀλλαχοῦ (Παραδόσεις σ. 838), ἐπιχωριάζουσα μᾶλλον εἰς τοὺς βουλγαροφώνους κατοίκους τῆς Μακεδονίας. Διότι διὰ τοῦ ἀκραιφνοῦς ἐλληνικοῦ στοιχείου Λαμίας δηλοῦσιν οὗτοι τὸν δράκοντα, πρὸς ὃν οὐδὲν κοινὸν ἔχει ἡ Λάμια τῶν ἀρχαίων μύθων, οὔτε τῶν νεοελληνικῶν παραδόσεων καὶ παραμυθιῶν, οὔτε τῶν παραμυθίων, πλὴν ὀλίγων ἐξαίρεσεων, αἵτινες φαίνεται εἶναι ἔχοντες πολλήν ροπὴν εἰς τὴν διέπλασιν τῶν δοξασιῶν τῶν βουλγαροφώνων τῆς Μακεδονίας κατοίκων καὶ τῶν Βουλγάρων ⁵⁾. Καὶ εἰς δημώδη βουλγαρικὰ ἔθνη ὁ ἅγιος Ἡλίας παρίσταται

1) Πολίτου Παραδόσεις ἀρ. 260 σ. 140. 838 καὶ.

2) Ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

3) Ἀπ' ὅλα δι' ὅλους (περιοδικὸν Ἀθηνῶν) 1901 σ. 159. Πολίτου Παραδόσεις σ. 844.

4) Ἀγγέλους τεταγμένους ἐπὶ τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν ἀναφέρουσιν αἱ Ἐπερωτήσεις Βαρθολομαίου (ἐν *Vassiliev Anecdota graecobyzant.* σ. 18). Ἐν Σολωμονικῇ (κῶδιξ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τῆς Ἰστ. καὶ ἐθνολογ. εταιρείας φ. 6 α) ἀναφέρεται ἄγγελος τῆς ἀστραπῆς: «Ὁ ὄγδοος ἄγγελος καλεῖται Ἐμπηγήλ· εἶναι τῆς ἀστραπῆς, καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς χαρτίν, καὶ οὐ φοβᾶσαι ἀπὸ ἀστραπῆν». Τὸ δ' Ἱατροσόφιον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 2316 κῶδ. τῆς Ἐθν. βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων φ. 432α (παρὰ *Legrand Bibliothèque grecque vulgaire* τ. II σ. XXI) ὀνομάζει τὸν ἄγγελον Φλογοθεήλ, ὡς ἔχοντα ἐξουσίαν ἐπὶ βροντῆς καὶ χαλάξης, ὃν ὁ ἐπικαλούμενος, ὅταν βροντᾷ ἢ ἀστράπτῃ ἢ χαλαζῶνῃ, σῶζεται.

5) Κατὰ τι μακεδονικὸν παραμῦθιον (τῶν Βασιλικῶν τῆς Χαλκιδικῆς), ἡ Λάμια εἶναι ἕνα μεγάλο θεώρατο θηριό τετράποδο μὲ τρία κεφάλια, μὲ νύχια ἀγκαθωτά, καὶ δύο φτερά, ποῦ ἔφταναν ἀπὸ ἐδῶ καὶ ὡς κάτω ἔς τὸν κάμπο τὸ ἕνα. (*Abbott Macedonian Folklore* σ. 354. 353). Κατὰ τοὺς βουλγαροφώνους τῆς Μακεδονίας κατοίκους, ἡ Λάμια εἶναι τετράστιον θηρίον, ἔχον γαστέρα τὰ πάντα χωνεύουσιν. Κατὰ δὲ τοὺς Βουλγάρους, ἡ Λάμια ἔχει κεφαλὴν σκύλου μὲ ὀξεῖς ὀδόντας, τέσσαρας πόδας μὲ ὀνυχας αἰχμηροὺς καὶ μακρὰν οὐράν, ἀπολήγουσαν εἰς κέρας ὅσας ἢ βουδάλου. Γίνεται δ' ἡ Λάμια, ἂν κεφαλὴ ὄφιος τυχέως ἀποκοπεῖται ἐμπέσῃ εἰς παρατυχὸν κέρα· μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη συμφύεται ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ κέρατος καὶ γίνεται ἡ Λάμια. (*Strauss die Bulgaren* σ. 163).

διώκων Λάμιαν ¹⁾), κατὰ δὲ τὰς βουλγαρικὰς δοξασίας ὁ ἅγιος Ἡλίας περιέρχεται τὸν οὐρανόν, ἐποχούμενος χρυσοῦ ἄρματος, καὶ ἀναζητῶν ὅπως τὸν φονεύσῃ τὸν δράκοντα, τὸν τρώγοντα τὰ γεννήματα εἰς τοὺς ἀγρούς· εὐθὺς δ' ὡς ἴδῃ αὐτόν, βάλλει κατ' αὐτοῦ, προσπαθούντος νὰ κρυθῇ εἰς μεγάλα δένδρα, πύρινα βέλη, τοὺς κεραυνούς· αἱ δὲ ἀστραπαὶ αἱ μὴ συνοδευόμεναι ὑπὸ βροντῶν, δὲν εἶναι κεραυνοί, ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τοῦ πυρός τοῦ ἐκπεμπομένου ἐκ τῶν ῥωθώνων τῶν ἱππῶν τοῦ ἁγίου καὶ ἐκ τῆς λάμπειος τῆς λόγχης αὐτοῦ ²⁾).

Βουλγαρική τις παράδοσις ἀναφέρει φόνον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἡλίας δράκοντος ἀποστεροῦντος μίαν πόλιν τοῦ ὕδατος, ἀπαιτοῦντος δ' ἐκάστοτε ὡς φόρον μίαν παρθένον ³⁾). Ἄλλ' ἢ παράδοσις αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς ἀστραπῆς, ὑπαγομένη εἰς τὸν κύκλον τῶν μύθων περὶ δρακοντοκτονίας καὶ σωτηρίας παρθένου ἐκτεθειμένης εἰς βορὰν τοῦ δράκοντος, ὧν πολυπληθεῖς φέρονται παραλλαγαὶ καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς καὶ ὧν ἀρχαῖος μὲν τύπος εἶναι οἱ μῦθοι περὶ Ἡρακλέους καὶ Ἡσιόνης καὶ περὶ Περσέως καὶ Ἀνδρομέδας, νεώτερος δὲ τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἡ δοξασία δ' ὅμως ἢ ταυτίζουσα τὸν ἅγιον Ἡλίαν μετὰ μετεωρολογικῶν φαινομένων ἐπικρατεῖ μέχρι τοῦ νῦν ἀκμαία παρὰ τοῖς σλαβικοῖς καὶ ἄλλοις λαοῖς, οὔτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παρέλαβον ταύτην μετὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς σερβικὰ ἀσκήματα ἀποκαλεῖται gromovnik Ilija (ὁ κεραυνοδόλος Ἡλίας), ἢ ἀστραπή καὶ ὁ κεραυνὸς εἶναι εἰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ τιμωρεῖ δι' αὐχμοῦ τοὺς ἀμαρτωλοὺς λαοὺς ⁴⁾). Εἰς σερβικὰ καὶ βουλγαρικὰ ἀσκήματα ἀναφέρεται ὅτι ἕκαστος τῶν ἁγίων ἔλαβε μερίδα ἐκ τῶν ἐν τῇ κόσμῳ, καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἁγίου Ἡλίου ἐδόθησαν, κατὰ μὲν τὸ σερβικὸν ἄσμα, ἀστραπή καὶ κεραυνός ⁵⁾), κατὰ δὲ τὸ βουλγαρικόν, τὰ θερινὰ νέφη καὶ αἱ θεριναὶ βρονταί ⁶⁾). Οἱ Βλάχοι πιστεύουσι ὅτι μετὰ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν κυνηγεῖ ὁ ἅγιος Ἡλίας τὸν διάβολον, καὶ κεραυνώνει γάτους καὶ σκύλους, εἰς τοὺς ὁποίους συνήθως αὗτος προσπαθεῖ νὰ κρυθῇ ⁷⁾· κατ' ἄλλας παραδόσεις ὁ ἅγιος Ἡλίας κυνηγεῖ τὸν δράκοντα ⁸⁾), κατὰ δὲ τοὺς Βλάχους τῆς Τρανσυλβανίας ὁ ἅγιος εἶναι ὁ ὀργίλος κύριος τῆς βροντῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ ⁹⁾). Οἱ Ἀλβανοὶ λέγουσιν, ὅτι ὁ Δράκος (drángkoi) κρατῶν εἰς χεῖρας τὴν ἀστραπὴν μάχεται πρὸς τὴν Κουτσόεδρ, πτερωτὴν τεραστίαν δράκαιναν ¹⁰⁾. Καὶ

1) *Rosen* Bulgarische Volksdichtungen σ. 36.

2) *M. Arnaudoff* Die bulgarischen Festbräuche, Leipzig 1917 σ. 75 Bulgarische Bibliothek IV).

3) *Lydia Schischmánoff* Légendes religieuses bulgares ἀρ. 44 σ. 87 κς.

4) *Grimm* deutsche mythologie σ. 158 (144 δ' ἐκδ.).

5) *Talvj* Volkslieder der Serben, 2ας ἐκδ. σ. 128—129. Νέας ἐκδ. 1853 I σ. 57.

6) *Rosen* Bulgarische Volksdichtungen, Lpz. 1878 σ. 35.

7) *Schott* Walachische Märchen, 1845 σ. 375. Revue des trad. popul. 1898 σ. 532—3.

8) *Strauss* die Bulgaren σ. 156—7.

9) *W. Schmidt* das Jahr und seine Tage σ. 13—16.

10) *Jul. Pisko* ἐν Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropologie 1894 σ. 561—2.

τὰ ἐν Καυκάσῳ ἡμιχριστιανικὰ ἔθνη λατρεύουσι τὸν Ἥλιον ὡς κύριον τῆς βροντῆς καὶ μακαρίζουσι πάντα κεραυνόβλητον, νομίζοντες ὅτι ὁ ἅγιος τὸν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ¹⁾. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ εἰς τὰς δεήσεις των ἐπικαλοῦνται πρὸς ἀποτροπὴν θυελλῶν τὸ ὄνομα τοῦ Ἥλια²⁾.

Ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἀστραπὴ καὶ ὁ κεραυνὸς παράγονται ἐκ τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ γινομένης διώξεως τοῦ διαδόλου ἢ δράκοντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἥλια εἶναι ἑλληνικὴ τῶν μέσων χρόνων, διαπλασθεῖσα ἐξ ἀφειτηρίας τῶν βιβλικῶν διηγήσεων περὶ τοῦ προφήτου ὡς ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ ὕετοῦ³⁾ καὶ ἀναληφθέντος εἰς οὐρανοὺς ἐν ἄρματι πυρός. Κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τῆς δόξιας Ἀναστασίας, ὁ ἅγιος Ἥλιος κρατεῖ ἐν τῷ οὐρανῷ τὰς πύλας τοῦ ὕδατος, ὅταν δ' ἀνοίγωνται αὗται κατέρχεται ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ὕετός⁴⁾. Καὶ ἡ μὲν δοξασία αὕτη συνάπτεται πιθανῶς πρὸς τὸ τῆς Γραφῆς περὶ προκλήσεως ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἥλιου ὕετοῦ μετὰ μακρὰν ξηρασίαν. Ἡ δ' ἐτέρα περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τοῦ ἄρματηλάτου προφήτου, ἐκπηγάζουσα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παραστάσεως τῆς βροντῆς ὡς ὀχήματος θεοῦ⁵⁾ καὶ συναπτομένη πρὸς τὸν μῦθον περὶ τοῦ πυρίνου ἄρματος τοῦ προφήτου, ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῆς μαρτυρίας θεολογικοῦ συνταγματίου⁶⁾, ζητοῦντος ν' ἀνασχευάσῃ τὸν φερόμενον λόγον «ὅτι ὁ προφήτης Ἥλιος ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστράπτων ἐν ταῖς νεφέλαις καὶ ὅτι δράκοντα διώκει»⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ



1) *Klaproth Reise in den Kaukasus* τ. II σ. 60—1063 *Grimm* σ. 145.—Παρά τοῖς ὁμοῦταις τοῦ Καυκάσου. (*Erman, Archiv v. Kunde Russlands* τ. III σ. 429—*Klemm Allgem. Culturgeschichte* τ. IV σ. 85).

2) Οἱ Κιρκάσιοι τῆς Κασπίας. (*Olearius Reiseschr.* 1647 σ. 522—523—*Grimm* ἐνθ. ἀν.)

3) Βασιλ. Γ' εἰς 1. ἐν 41—45. Πρβλ. *Λουκ.* 25. Ἰακώβ. ἐπ. ε' 17.

4) *Apocalypsis Anastasiae*, ed. Homburg σ. 10,4. 11,1.

5) Βλ. Ἡούχ. λ. ἐλασιέροντα «δοκεῖ ὄχημα τοῦ Διὸς ἢ βροντὴ εἶναι». Ἀπεικόνισις ἐν γιγαντομαχίᾳ ἄρματηλάτου Διὸς (*M. Mayer die Giganten u. Titanen* σ. 391 κέ.). Καὶ οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἐφαντάζοντο τὸν θεὸν τῆς βροντῆς ὡς ἐποχούμενον καὶ τὸν κρότον αὐτῆς ὡς κρότον τοῦ ἄρματος. (*Grimm deutsche mythologie* 4ης ἐκδ. σ. 138—9. τ. III σ. 62). Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἰνδοί. (*Mannhardt German. Mythen* σ. 120 κέ.)

6) Τὸ περιέχον τὸ συνταγματίον τοῦτο χειρόγραφον, ἀγνωστον πότε γραφέν, εὑρίσκειτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Λειμῶνος, ἐξ αὐτοῦ δ' ἐδημοσίευσεν περικοπὰς τινὰς ὁ Διονύσιος Χαρικλῆς ἐν τῇ σμυρναϊκῇ ἐφημερίδι Σμύρνη (ἔτ. Β' ἀρ. 68 τῆς 8 Αὐγ. 1871), σημειῶν ἀπλῶς ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ περιέχονται ἐν εἴδει διαλόγου μεταξὺ Ἐπιφανίου προβάλλοντος ἀπορίας καὶ Ἀνδρέου λύοντος ταύτας ποικίλαι περὶ φυσικῶν φαινομένων δοξαsaί τῶν βυζαντινῶν. Ἐν τῷ λεπτομερεστάτῳ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως (Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη, Παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κ/πόλει ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τ. ΙΕ'—ΙΖ', Ἐν Κ/πόλει 1884—1886) τὸ χειρόγραφον τοῦτο δὲν ἀναφέρεται, πιθανῶς ἀπολεσθεόν.

7) «ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ εἶπεν. Ἄρα ἀληθεύουσιν οἱ λέγοντες ὅτι ὁ προφήτης Ἥλιος ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστράπτων ἐν ταῖς νεφέλαις καὶ ὅτι δράκοντα διώκει; ΑΝΔΡΕΑΣ. Μὴ γένοιτο! ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτό ἐστι καὶ ἀκοῇ (χ. ἀκοή) παραδέξασθαι ἄνθρωποι φρενοβλαβεῖς ἐξ οἰκείας διανοίας ταῦτα συνεγράψαντο, ὥσπερ ὅτι καὶ στρουθία ὁ Χριστὸς ἐνώπιον τῶν Ἰουδαίων ἐκ πηλοῦ διέπλυνεν, εἰς τὸν αἶρα ἐπέριπτε καὶ ἐπέταντο, καὶ χιῶν

Ἄλλοι δὲ παλαιότεροι βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μνημονεύουσι μὲν τὴν δημώδη δοξασίαν περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τῆς ἀστραπῆς ἢ περὶ καταδιώξεως τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ, χωρὶς ὅμως ν' ἀναφέρωσι τὸν Ἡλίαν ὡς τὸν ἐξακοντίζοντα τὸν κεραυνόν. Ὅθεν ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι κοινοτάτῃ μὲν ἦτο ἡ παράστασις τῆς ἀστραπῆς ὡς διωκούσης καὶ κατακαιούσης δράκοντα ἢ τὸν διάβολον, ἀλλ' ἐπίσης γνωστὴ εἰς τὸν λαὸν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ δοξασία ἢ ἀποδίδουσα τὴν διώξιν εἰς τὸν ἅγιον Ἡλίαν, καὶ μεγάλως διαδεδομένη, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἐκ τῆς μεταδόσεως καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

Πρῶτος δὲ καθ' ὅσον γινώσκωμεν μνημονεύει τὴν δημώδη ταύτην δοξασίαν ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (Η' αἰών), ἐν συνταγματίῳ περὶ δρακόντων, ἐν ᾧ προσπαθεῖ ν' ἀνασκευάσῃ αὐτήν, ἐπαγόμενος φυσικὸν λόγον τῆς γενέσεως τῆς βροντῆς¹⁾. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ἀναφέρει τὴν δοξασίαν ὁ Ψελλὸς (ΙΑ' αἰών), πολεμῶν τὴν ἐτέραν ὅτι ὁ κεραυνὸς καταφλέγει δαίμονας, ἦτοι τὴν παρὰ τῷ λαῷ μέχρι τοῦ νῦν φερομένην περὶ κατακεραυνώσεως διαδόλων ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Τὸ χωρίον περιέχεται ἐν τῇ Συνόψει αὐτοῦ «περὶ τοῦ τῆς ἀστραπῆς πυρὸς καὶ βροντῆς καὶ κεραυνῶν»· ἐπειδὴ δ' ἐν οὐδενὶ ἐτέρῳ ἀντιγράφῳ τοῦ αὐτοῦ συνταγματίου εὐρίσκεται εἰμὴ μόνον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 287 ἐλληνικῷ κώδικι (nr. 28a—29a) τῆς ἐν Μονάχῳ δημοσίας βιβλιοθήκης, κώδικι κατὰ τὴν 116 ἐκδοτικῆς τετηρίδα γεγραμμένῳ, δύναται τις

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ἀναγνώσκειν, ὡς περὶ γὰρ ταῦτα εἶπε ὁ θεὸς, οὕτως καὶ αὐτὰ ψεῦδος καθεστῆκωσι καὶ ὅποσιν οἱ αἱρετικοὶ νοθεύσαντες ἀλλόκοτα ἐδόξαζον... Ἡλίας οὖν εἰς οὐρανοὺς οὐκ ἀνέβη, μὴ γένοιτο, οὔτε ἐπὶ ἄρματος κατέβηκεν, χάριν δὲ ἔχει ἐπὶ τοῦ ἕστου, τοῦ παρακαλεῖν τὸν θεόν, ὅπως ἐν καιρῷ ἀνὴρ ᾗ ὁ θεὸς τῇ γῇ ἕστόν... Περὶ δὲ τοῦ καίειν δράκοντα ἢ ἀστραπὴν, οὐκ ἀμφιδάλλω, ἀληθὲς γάρ ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ὁ ἅγιος Ἡλίας ὁ ἀστράπτων ἐστίν, ἀλλ' ὁ ἄγγελος κυρίου ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος [βλ. ἀνωτέρω σ. 7 σημ. 4]· δράκων δὲ γίνεται οὕτως, θεωρεῖ ὁ δαίμων κτλ.».

1) Ἐδημοσιεύθη ἐν *Migne Patr. gr.* τ. 94 σ. 1601. Ἀντιγράφωμεν τὸ συνταγματίον τοῦτο ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 308 περγαμηνοῦ κώδικος τοῦ IB' αἰῶνος, παρασημασιόντες τὰς παρὰ Migne διαφόρους γραφάς. «Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ Περὶ δρακόντων. Μυθολογοῦσι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ βροντῆς διώκεται ὁ δράκων· ἀναλαμβάνεται δὲ εἰς ἀέρα, καὶ θανατοῦται. Ἐγὼ δὲ τοῦτο ἀκούσας ἐγάλασα. Πῶς ποτὲ μὲν ἀνθρωπόμορφον καὶ λογικὸν ποιοῦσι, ποτὲ δὲ ὄφιν, ποτὲ δὲ θεῶν ἀντιτασσόμενον καὶ ὑπὸ θεοῦ διωκόμενον; Ὅντως σφαλερόν ἢ ἀμάθεια. Μέγιστα γὰρ βλαπτόμεθα ἐκ τοῦ μὴ ἀναγινώσκειν τὰς ἱερὰς [Migne : θείας] βίβλους, καὶ ἐρευνᾶν αὐτάς, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Ἀλλ' ὁ μὲν στρατιώτης λέγει, ὅτι στρατιώτης εἰμὶ καὶ οὐ χρεῖαν ἔχω ἀναγνώσεως· ὁ δὲ γεωργὸς τὴν γεωργικὴν προφασίζεταί καὶ οἱ καθ' ἑξῆς τὸ αὐτό, καὶ ἐομέν πάντες ἑλλειπεις. Ἡ δὲ βροντὴ δράκοντα οὐ διώκει, ἀλλ' αἱ βρονταὶ γίνονται ἐκ τοῦ νέφους, ὁπότεν τὸ νέφος νοτισθὲν εἰς ὑγρότητα, ἐλαυνόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἀνέμου, ὀγκωθῇ. Ἐλθόντος γὰρ ἔνδον [κῶδ. ἐνδόν] τοῦ πνεύματος καὶ ῥῆξαντος [κῶδ. ῥῆξαν] αὐτό, ἀποτελεῖται ὁ ἤχος. Καὶ ἡ μὲν ἀνωθεν κραυγὴ [M. κραγγή] λέγεται βροντὴ· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος βιαζομένου κατενεχθέν [M. καὶ κῶδ. βιαζόμενον κατενεχθέντος] ἐπὶ τῆς γῆς λέγεται κεραυνός. Ὅθεν προσπεσὼν εἴτε δώματι εἴτε δένδρῳ διαρρήσει καὶ σχίζει ταῦτα· εἰ δὲ ἀνθρώπῳ εἴτε ἄλλῃ τινὶ ζῳῇ, φόνον ποιεῖ· διότι καὶ ἀνθρώπους καὶ ἕτερα ζῷα πολλάκις βλέπομεν ὑπὸ βροντῆς θανατούμενα καὶ οὐ δράκοντας».

νά υποθέσῃ, ὅτι παρενεδλήθη ὑστερώτερον, καὶ τοῦτο τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ φέρονται (φ. 32^α—33^α) τὰ περὶ βροντῆς καὶ κεραυνῶν κεφάλαια ὡς ἐν ἐτέροις χειρογράφοις. Ὁ βυζαντινὸς οὗτος συγγραφεὺς δέχεται ὡς ἀκριδὲς τὸ φαινόμενον τῆς διώξεως δράκοντος ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ καὶ ἐκθέτει τὴν φυσικὴν δῆθεν αἰτίαν τούτου¹⁾.

Ἡ δοξασία ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τὸν μικρὸν προγενέστερον τοῦ Ψελλοῦ Μιχαὴλ τὸν Ἀτταλειάτην, ὅστις ῥητῶς τὴν ἀναφέρει ὡς δημῶδη²⁾, ἐπίσης καὶ

1) «Περὶ βροντῆς... [φ. 28^α] Δαίμονες δὲ ἡκιστα ὑπὸ πυρὸς καίονται· οὐ γὰρ ὑπόκεινται σῶμα. Ὁ δὲ τερατολόγος Πρόκλος, ταῖς Χαλδαϊκαῖς ὑποτυπώσεσιν ἐπεξηγούμενος ἔφη τινὰς τῶν δαιμόνων κολάζεσθαι [κῶδ. κολακεύεσθαι]· καὶ ἔστι τὸ γένος δαιμόνων, τὸν τε ἀδαμάντινον λίθον φοβούμενον καὶ τὸ κουράλιον καὶ τὸ ἀνδροφόνον ἔϊφος καὶ τὸν κεραυνόν· ἀλλ' οὐδεῖς, οὐδὲ τῶν πάνυ ληρούντων, σωματικόν γένος δαιμόνων ὑπέστησεν [κῶδ. ὑπέστησαν]· ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῷ μύθῳ δοτέον καὶ τῇ σκηνῇ· περὶ δὲ τῶν δρακόντων λεκτέον τ' ἀληθές. Ὅτι <τὸ> τῶν δρακόντων γένος ἡρόν τε τὴν φύσιν ἔστιν καὶ διαιρεῖται [κῶδ. διαιρεῖ]· τὰ σώματα εἰ τις [κῶδ. εἰ] ψάσῃ αὐτῶν ἐνθεν καὶ εὐπρηστός ἐστιν δι' ἣν ἔχει ἡρότητα καὶ πρὸς κατάφλεξιν ἐπιτήδειος [κῶδ. ἐπιτήδιος]· πεφύδηται γοῦν διὰ ταῦτα τὸν κεραυνόν καὶ ἀλώμενον φέρεται διαέριον ἐπὶ σταγανούς τόπους καὶ καταξήρους, καὶ μάλιστα περὶ λίμνας καὶ φρέατα, ἅτε ὧν, ὡς ἔφθην εἰπὼν, τὴν ἡρότητα εὐπρηστός. Καὶ ἀπὸ διαστάσεως τῷ κεραυνῷ πυρὶ καταφλέγεται· ἐκ αὐτοῦ δὲ δράκων φανῇ συρίζων καὶ θυὼν, ἐκείσε δὲ ἀποσκήπτων ὁ κεραυνὸς τὰ παρακείμενα τῷ πυρὶ καίεται [κῶδ. γίνεται]. Πολλάκις δὲ καὶ δράκοντος ἄτερ <οἱ> λεγόμενοι [κῶδ. λεγόμενοι] ἀραγμοὶ [ἀραγμοί·] καὶ συριγμοὶ καὶ γρυλισμοὶ ἔφακούσιν· τὸ γὰρ ἄριστον τοῦτο τὸν ἀπὸ τοῦ πυρὸς γαστρίαι τοῖς σώμασι, καὶ μὲν ἐπ' ἡρώτην ἐπέρχεται οὐρανὸν, οἷζεν ἡρώτης ἀποσπέννυσθαι· ἐπὶ δ' ἐπὶ ἡρώτην, εἰ μὲν μανυτέρην [κῶδ. μανυτέρην], χοίρογρύλλῳ ἔχον ἰσχυρὰ, φωροῦντος τοῦ πνεύματος διὰ βάθους καὶ τὸν τοιοῦτον ἔχον ἀποτελοῦντα εἰς ἐπὶ ἡρώτην καὶ στερρὰν [κῶδ. στερρὰν] τὸν λεγόμενον ἀρασμόν ἀποτελεῖ, ὅς δὲ πεπαισμένος ἡρώτης ἐστί, καὶ τὴν ὀνομασίαν εἰληγεν ἀπὸ τῆς τῶν ὀδόντων συγκρούσεως, σκληροὶ γὰρ καὶ οὗτοι ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἀντιτυπῶντες ἀράσσουσιν [κῶδ. ἀρράσσουσιν]. Ὅσοι δὲ φασὶ τῶν ἐντετυχηκότων ταῖς τοιαύταις καύσεσιν, ὅτι χοῖρον γρυλίζοντα ἢ μηκάζον [κῶδ. μυκάζον] αἰπόλιον ἢ βοῦν μυκόμενον [κῶδ. μυκόμενον] ἢ ὅσα δὲ τερατολογούσιν, ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀκροατῶν καταψεύδονται. Οὐδὲν γὰρ τούτων τεθέστανται, ὡς ὁ παρ' Εὐριπίδῃ Ὀρέστης, ἀλλ' ὁ φόβος αὐτοῖς τὰς τοιαύτας μορφώσεις εἰδωλοποίησεν.

Ἱστορία περὶ τῶν δρακόντων.

«Τὸ ὀλεθριώτατον τῶν δρακόντων γένος χειρὶ μὲν ἀνθρωπίνῃ καὶ ἀκμῇ ἔϊφος ἡκιστα κτείνεται [κῶδ. κτείνεται]· φοβερόν γάρ ἐστι οὐ μόνον τῷ [κῶδ. τῷ] μαχεσθῆναι, ἀλλ' ἡδὴ καὶ θεασθῆναι· οὐκοῦν τούτῳ τῷ τρόπῳ τὰ πολλὰ διαφθείρεται, σκηπτῷ αὐτοῖς οὐρανόθεν καταρρηγνυμένου ἐκ θείας δυνάμεως, ἢ σχισμαῖς γῆς ἢ πυθμέσι [κῶδ. πυγμαῖσι] πελαγῶν ἐγκαταρταρούσης καὶ ἐκποντούσης αὐτούς. [φ. 29^α] Οὕτω γοῦν ἐπεὶ [κῶδ. ἐπὶ] ὀφειδῆς καὶ δρακοντώδης ἢ ἀμαρτία, οὐ μόνον ὅτι δάκνει θανατηρὰ καὶ ὀλέθρια, ἀλλ' ὅτι καὶ δι' ὀφειδῆς ἀρχῆς τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει παραιοσφάργη [κῶδ. παραιοσφάργει] τῷ ταλαιπώρῳ, δικαίως κατὰ [κῶδ. καὶ] τοὺς ὀφεις καὶ δράκοντας ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐξολοθρεύεται, φλεγόμενη μὲν τῷ θεῷ πρηστῆρι [κῶδ. πριστῆρι] τοῦ πνεύματος, τοῖς δὲ τοῦ Ἰορδάνου ρεῖθροις ἐγκαταπονυμένη».

2) Μιχαὴλ Ἀτταλειάτ. σ. 311, 16 Bonn: «οἱ δὲ ἰδιῶται μέγιστον ἐρπετὸν δρακοντώδες ἀντέλεγον τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων εἰσάγειν παθῶν, ἀρπαζόμενον μὲν ὑπὸ ἀοράτου τινὸς δυνάμεως, θυεῖ δὲ καὶ δυνάμει τῆς ἐν αὐτῷ τραχύτητος καὶ τῶν ἐλιγμῶν τὰ προστυχόντα διαρρηγνύειν, ὅπου δηλαδὴ τύχῃ τὰς ἀντιπτώσεις καὶ ἀντιστάσεις αὐτοῦ προσερείδων καὶ ἀντιδιδόνειν τοῖς ἔλκουσι».

εἰς τὸν κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ζήσαντα Μιχαήλ τὸν Γλυκᾶν¹⁾, ὅστις συνάπτων πρὸς ταύτην καὶ ἄλλην δημώδη δοξασίαν, ὅτι ὁ κεραυνὸς διώκει τὸν δαίμονα, παραδέχεται ὅτι δὲν εἶναι «οὗτος ὁ λόγος ἀπόβλητος»²⁾.

Ἀπηχήσεις δὲ τῆς δοξασίας ταύτης φαίνονται αἱ θρησκευτικαὶ διηγήσεις περὶ κατακαύσεως δρακόντων ὑπὸ ἀστραπῆς δεήσει ἀγίων, οἷον τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου³⁾ ἢ τοῦ ὁσίου Ἀγαπήτου⁴⁾ ἢ καὶ δι' ἀστραπῆς ἐκτοξευομένης ἐξ ἱερᾶς εἰκόνης, ὡς ἀναφέρει ἡ πελοποννησιακὴ παράδοσις περὶ φόνου τοῦ ἐν τῷ Μεγάλῳ Σπηλαίῳ δράκοντος⁵⁾.

Ἐκ τῆς δοξασίας δὲ περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τῆς ἀστραπῆς προήλθεν ἡ ἄλλη δοξασία, ὅτι «ἡ ἀστραπὴ κυνηγᾷ τὰ φίδια», ἣτις πάλιν μετέπεσεν εἰς τὴν ἐπίσης κοινοτάτην πρόληψιν, ὅτι «τὸ βόλι κυνηγᾷ τὰ φίδια». Πιστεύουσι δηλ. ὅτι ὁ πυροβολῶν ὄφιν πάντως ἐπιτυχάνει αὐτόν· ἐν Κύπρῳ ἀναφέρουσι τοῦτο μόνον εἰς τὴν ἰσοβλωτάτην κουφήν, λέγοντες ὅτι καὶ ἂν μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς πυροβολήσῃς αὐτήν, θὰ τὴν ἐπιτύχῃ ἢ σφαίρα⁶⁾. Οἶονεὶ δὲ ἀναπαράστασις τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ διώξεως τοῦ δράκοντος ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ εἶναι τὸ ἐν Ἡπείρῳ συνηθιζόμενον κωδώνισμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ πομπὴ δηλ. παιδῶν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς 25 Μαρτίου εἰς τοὺς κήπους, τὰς ἀμπέλους, τοὺς ἀγροὺς μετ' ἁσμάτων καὶ κωδωνισμῶν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ὄφεων καὶ τῶν ἄλλων ἑρπετῶν⁷⁾.

1) Γλυκᾶς σ. 115. 2) Κορη: «ταῦτα δὲ γένος (δρακόντων) ὄφιοι ἀπὸ φημὶ λίνφιν· οἱ πολλοί, μέχρι καὶ τήμερον γεγραμμένον εἰς πύρρον· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῃ τὸ ἀστραπαῖον ἄνωθεν καταρρήγνυται πῦρ, ἐπὶ τῇ τοῦ τοιοῦτου δράκοντος ἐμπιπρᾷ... πεφόδηται οὖν διὰ ταῦτα (ὁ δράκων, ἦτοι ὁ μέγιστος ὄφις καὶ κεραυνόν, καὶ ἀλλόμενος ἔστιν ὅτε δι' αἴρος φέρεται, τόπους τε καθύγρους ἐπιζητεῖ καὶ ἐπὶ λίμνας καταφεύγει· οἶδε γὰρ ὅτι διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ ἐξηρότητα καὶ ἀπὸ διαστήματος τῇ κεραυνίῳ πυρὶ καταφλέγεται».

2) Αὐτ. σ. 116.

3) Ἀστραπὴ πυρὸς κατατυφλῶνει καὶ ἀποξηραίνει δράκοντα καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ὄφεις, δεήσει τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου. (Πράξεις θ' Φιλίππου περὶ τοῦ ἀναιρεθέντος δράκοντος ἐν *Analecta Bollandiana* τ. IX σ. 246—8).

4) Μάγος τις ἐδείκνυε δράκοντα δῆθεν ἐναέριον φερόμενον, δι' οὗ ἐφόδιζε τὸ πλῆθος, ἀλλὰ δι' εὐχῶν τοῦ ὁσίου Ἀγαπήτου «βρονταὶ μὲν συνεχεῖς καταρρήγνυντο, ἀστραπαὶ δὲ φρικώδεις αὐτῶν ἐξετρίβοντο καὶ τὸν φαινόμενον ἐκείνον θῆρα σὺν τῷ μάγῳ διεληκμήσαντο». (Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀγαπήτου 7 ἐκ κώδικος τοῦ IA' αἰῶνος, ἐν *Papadopoulos-Kerameus Varia graeca sacra* σ. 117). Ἄλλο θαῦμα τοῦ αὐτοῦ ὁσίου ἦτο ἡ ἀποτέφρωσις «βροντῶν γενομένων καὶ συνεχῶν ἀστραπῶν» δεινοῦ ὄψεως, ὃν εἶχεν ἐν γαστρὶ γυνή τις. (Αὐτ. σ. 127—8).

5) Πολίτου Παραδόσ. σ. 215. 976.

6) Λουκᾶς ἐν Πανθώρα τ. 10' σ. 158.—Οἱ Σέρβοι ἀποδίδουσι βαθυτέραν θρησκευτικὴν ἔννοιαν εἰς τὸν φόνον ὄφεως, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ῥήσεως. «Καὶ ὁ ἥλιος ἀκόμα χοροπηδᾷ καὶ χαίρεται, ὅταν κανεὶς σκοτώνῃ τὸ φίδι, καὶ λέγει· Πῶς σκοτώνει τὸ δράκο τὸ μυρμηγκάκι μου!» (*Vuk Stephanovitsch Karadschitsch Volksmärchen der Serben*, Berlin 1851 σ. 335). Οἱ χωρικοὶ τῆς Σύρου πιστεύουσιν ὅτι ὁ φονεὺς ὄφιν ἐξαγνίζει τὰς ἀμαρτίας τῆς ἡμέρας ἐκείνης. (Παρά Α. Κ. Χούμη).

7) Ν. Γ. Μυστακίδου Τὸ κωδώνισμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐφημερίδι Φωνὴ τῆς Ἡπείρου 1 Ὀκτωβρ. 1904 ἀρ. 591 σ. 4. Πιστεύουσι ὅτι ἂν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀκουσθῇ

Δημώδη θρησκευτικά βιβλία τῶν μέσων χρόνων ἐμφαίνουσιν ὅτι πλὴν τῶν δοξασιῶν τούτων καὶ ἄλλαι τινὲς μυθολογικαὶ παραστάσεις τῆς ἀστραπῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ ἐφέροντο παρὰ τῇ λαῷ, μὴ διατηρηθεῖσαι, καθ' ὅσον γινώσκουμεν, μέχρι τῆς σήμερον. Πρῶτον μὲν ὅτι οἱ κεραυνοὶ εἶναι πύρινοι λίθοι, ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη τοὺς φαντάζεται ὁ λαός, δι' ὧν οἱ ἐπὶ τῆς βροντῆς καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς τεταγμένοι ἄγγελοι βάλλουσι τοὺς δαίμονας καὶ κατακαίουσιν αὐτούς¹⁾. Ἐπειτα δὲ ὅτι ἡ ἀστραπή εἶναι ὁ διάβολος, ὅστις κρεμασθεὶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐν νεφέλαις, καταπίπτει ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ πρόσταγμα αὐτοῦ²⁾.

Ἡ ἀρχικὴ μυθολογικὴ παράστασις, ἐξ ἧς προήλθον αἱ δοξασταὶ περὶ διώξεως δράκοντος ἢ τοῦ διαδόλου ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ, εἶναι ἡ αὐτὴ ὁπόθεν ἐξεπήγασαν οἱ παλαιότατοι μῦθοι περὶ δρακοντοκτονιῶν, οἱοὶ ὁ βεδικός περὶ τοῦ φόνου τῶν ὄφειων (Ahi, Vritra, Cushman) ὑπὸ τοῦ Ἰνδρα ὄπλον ἔχοντος τὴν ἀστραπὴν καὶ πολλοὶ ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ μῦθοι, ὧν ἀπηχῆσεις διεσώθησαν εἰς συναξάρια, παραμύθια, παραδόσεις καὶ δημώδη ᾄσματα³⁾.

Ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων ἀξιοσημεῖωτον προπάντων εἶναι ἓν, εἰς τὸν ἀκριτικὸν ἀναγόμενον κύκλον, φερόμενον δ' εἰς πολλὰς παραλλαγὰς, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρὸς Δράκον ἀντιτάσσεται γυνή, ἡ ὁποία λέγεται κόρη τῆς ἀστραπῆς καὶ ἐγγόνη τῆς βροντῆς, ἀστράπτουσα καὶ κατακαίουσα τοὺς δράκους⁴⁾. Τοῦ

βροντῆ, δὲν ἐξέρχονται ὄφεις. Ἡ ἐπιφθὴ ἦν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς λέγει: Φευγάτε (ἢ Ἐδγάτε) φίδια καὶ κουστέραις, γιντ' ἦρθε τοῦ Βαγγελοῦ καὶ ὡς αἱ κόφουν τὸ κεφάλι, νὰ τὸ ρήξουν ἔς τὸ ποτάμι.

1) Ἐπερωτήσεις Βασιλομανίκου ἐν *Variorum* αἰρεσ., Graecobyzantina 1893. 18. 19. «Καὶ ἔπειτα οἱ ἄγγελοι ἐπὶ τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν. Καὶ ὅτε πνεῦμα βούλεται εἰς ἡμῶν (τῶν δαιμόνων) ἐξελθεῖν εἴτε διὰ γῆς εἴτε διὰ θαλάσσης, οὗτοι οἱ ἄγγελοι πυρίνους ἀποστέλλουσι λίθους καὶ ἅπτουσιν ἡμῶν τὰ μέλη».

2) Περὶ τῆς ἀντιλογίας τοῦ διαδόλου Α' ἐν *Variorum* ἐνθ. ἀν. σ. 7. «Καὶ ὁ κύριος ἐκέλευσεν αὐτόν (τὸν ἐν νεφέλαις κρεμασθέντα διάβολον), ὥσπερ ἀστραπὴν καταλθεῖν [κῶδ. καταλεῖναι] αὐτόν». — Αὐτ. Β' σ. 9: «Καὶ ἐκέλευσεν αὐτόν ὁ Κύριος κατενεχθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡς ἀστραπὴ παρόντος τοῦ διαδόλου ἐπὶ τῆς γῆς...»

3) Βλ. τὴν πραγματείαν ἡμῶν Τὰ δημώδη ἑλληνικὰ ᾄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Λαογραφίᾳ τ. Δ' σ. 185—235 καὶ Παραδόσεις σ. 971 κέ.

4) Ἀναγκρῆν τῶν παραλλαγῶν τοῦ ᾄσματος βλ. ἐν Λαογραφίᾳ τ. Δ' σ. 182. Πρόσθετος *Passow* 508. 509. Κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας παραλλαγὰς ἡ κόρη εἶναι τῆς ἀστραπῆς παιδί, τῆς βρονταριᾶς ἢ τῆς βροντῆς ἐγγόνι, ἡ ἔχει τοὺς γονεῖς οὐρανίωνα καὶ ἀδελφοὺς κυρίους τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς (*Passow* 510, Τραπεζοῦντος) ἡ πατέρα ἔχει τὴν ὁμίχλην καὶ μητέρα τὴν νεφέλην, αὐτὴ δὲ εἶναι ὁ κεραυνός (τὸ ἀστραπόβολο, ὁποῦ τοὺς δράκους καίγω, ἡπειρωτικῇ, *Aravanti*. ἀρ. 449 σ. 270). Κεραυνός λέγεται ἡ κόρη καὶ ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς· ἀστροπέλεκτο, ἐν κερκυραϊκῇ (Κοιτοῦ ᾄσματα δημοτικὰ Κερκύρας σ. 12)· ἀστραπόβολος, ἐν θεσσαλικῇ (Πολίτου Παραδόσεις σ. 993)· ἀστραπόβολο, ἐν γορτωνιακῇ (Λάσκαρη ἢ Λάστα σ. 411)· δρακοπέλεκτος, ἐν θρακικῇ (Λουλουδοπούλου Συλλογὴ σ. 62)· βροντηρί, ἐν στερεοελλαδικῇ (Γαϊτρίδου Συλλογὴ δημοτ. ᾄσμ. σ. 66). Ἐν ἀνεκδότῳ παράλλαγι χιακῇ (Καρδαμύλων παρὰ Στ. Βίου) δὲν ἀναφέρεται γυνὴ ἀντίπαλος τοῦ δράκοντος, ἀλλ' αὐτός ὁ ἦρως Γιαννάκης εἶναι «τῆς ἀστραπῆς παιδίον καὶ τῆς βροντῆς ἀγγόνιον καὶ τῆς ἀνεμοταραχῆς εἶναι τρισέγγονόν της». Ὁμοίως καὶ ἐν ἀνεκδότῳ κερκυραϊκῇ (Ἀργυράδων παρὰ Μαλβίνας Σαλδάνου [[ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφ. Η' 533, 9.]] προσέρχεται μὲν ὁ Γιάννης πρὸς τὸν δράκοντα μετὰ τῆς κόρης, ἀλλ' ἀπειλῶν αὐτόν λέγει ὅτι εἶναι τὰστροποπέλεκτο ποῦ καίει τοὺς δρακόντας καὶ μάννα ἔχει τὴν ἀστραπὴν καὶ πατέρα τὸ βρόδος.

ἄσματος τούτου ὑπάρχει καὶ ἄλθανικὴ παραλλαγή (τῆς Κάτω Ἰταλίας), ἀναφέρουσα ἀντὶ δράκοντος τὴν ἀντίστοιχον ἄλθανικὴν Κλυσ'έδραν· «ποιὰ εἶν' ἡ γενιά σου, κόρη; ἐρωτᾷ ἡ Κλυσ'έδρα.—Εἰμαι κόρη τῆς Σελήνης καὶ πατέρα ἔχω τὸν Ἥλιο, κ' ἐγὼ εἰμαι ἡ ἀστραπή τοῦ οὐρανοῦ ποῦ πέφτω ἔς τὰ βουνὰ καὶ ἔς τοὺς κάμπους»¹⁾.

Ἄλλου δὲ δημοτικοῦ ἄσματος, εἰς πλείστας παραλλαγὰς φερομένου²⁾, μία μόνον παραλλαγή, ἡπειρωτικὴ, ἀναφέρει «γιὸν τῆς ἀστραπῆς»·

κ' ἐγὼ εἰμαι ὁ γιὸς τῆς ἀστραπῆς, θ' ἀστράψω νὰ σὲ κάψω.

Οὗτος εἶναι ὁ ἀντρειωμένος γιὸς τῆς χήρας, ἀντίπαλος δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ Λάμια, ἡ ὁποία «φοβήθηκε τὴν ἀστραπήν» καὶ τὸν ἀφῆκεν ἐλεύθερον³⁾. Ἔχομεν οὕτως, ὡς ἐν τῇ μακεδονικῇ παραδόσει καὶ ταῖς βουλγαρικαῖς, τὴν ἀστραπήν ἀντιτασσομένην κατὰ Λαμίας.

Εἰκονικαὶ ἐκφράσεις περὶ ἀστραπῆς καὶ βροντῆς ἐν τῇ γλώσσῃ, ὑποκρύπτουσαι μυθολογικὰς παραστάσεις ἢ παρέχουσαι ἀφετηρίαν πρὸς διάπλασιν μύθων, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἀκόλουθοι.

Α'. Ἀστραπή ὡς βέλος. Οἱ ναυτικοὶ παρ' ἡμῖν παρομοιάζουσι τὰς βολὰς τῆς ἀστραπῆς πρὸς πληγὰς δόρατος· «Ὁ θεὸς ρίχτει ἀστραπαῖς σὰν κονταριαῖς» λέγουσι⁴⁾. Καὶ κατὰ τὴν μακεδονικὴν παράδοσιν αἱ ἀστραπαὶ εἶναι σαγίτταις πύριναις, ποῦ τὰς ρίχτει ὁ ἄστρος Ἥλιος διὰ τὰ σκοτώσῃ τὴν Λάμιαν, καὶ πέψουσιν ὅσους ἐν τῇ γῇ σὰν κρυμμένους πέταλιν⁵⁾. Ἡ παράστασις τοῦ κεραυνοῦ ὡς βέλους ἢ λόγχης τοῦ Διὸς εἶναι συνηθεστάτη εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐλληνικοὺς μύθους⁶⁾. Ἐν τοῖς Βέβαις ἡ ἀστραπή παρίσταται ὡς βέλος⁷⁾. Καὶ παρὰ τοῖς σημιτικοῖς λαοῖς ἀνευρίσκονται ὅμοιαι παραστάσεις· κατὰ τινὰ ταλμουδικὸν μῦθον ὁ λίθος τῆς Λιλίθ καταπίπτει εἰς τὴν γῆν ἐν σχήματι βέλους μετὰ τῆς ἀστραπῆς⁸⁾.

Β'. Ἀστραπή ὡς μάστιξ. Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, οἱ Ἀδριανουπολίται φαντάζονται ὅτι αἱ ἀστραπαὶ παράγονται ἐκ τῆς κινήσεως τῆς μάστιγος τοῦ προ-

1) *Rada* Rapsodie d'un poema albanese, raccolte nelle colonie del Napoletano. Firenze 1866 σ. 71—2, βλ. καὶ σ. 35. Κόρη τῆς φύσεως καὶ τῆς βροντῆς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ ἐσθωνικῇ Kalewipoeg. (Revue des trad. popul. τ. IX σ. 14).

2) *Πολίτου* Ἐκλογαὶ ἀρ. 90.

3) *Χασιώτου* Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον. δημ. ᾠμάτων σ. 138.—Ὅτε θ' ὁμοῦς ὁ γιὸς τῆς ἀστραπῆς, οὔτε «τοῦ βρόντου ἢ θυγατέρα» (*Passow* ἀρ. 509) ἐξεπῆγγασαν ἢ ἔχουσι τι κοινὸν πρὸς τοὺς «υἱοὺς βροντῆς» τοῦ εὐαγγελίου (*Mārκ.* γ' 17), ὡς ὑποθέτει ὁ Σίττλ (εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. 140).

4) *Κυπριαρὸς* ἐν *Φιλίστορι* τ. Α' σ. 242.

5) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Roscher* die Gorgonen σ. 78 καὶ *Schwartz* die Poet. Naturanschauungen τ. II σ. 97 καὶ. Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ *Prähistorisch-anthropolog. Studien* σ. 322.

6) *Archiv f. Religionswissenschaft* 1898 σ. 130.

7) *Gruppe Griech. Mythol* σ. 773.

φήτου Ἡλίας. Ὁ Ζεὺς, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ῥῆσιν¹⁾, ἱμάσσει ἦτοι πλήττει διὰ κεραυνῶν τὴν γῆν. Ὡς εἰκόνα δὲ τῆς ἀστραπῆς ἐξηγοῦσιν τινες μετὰ πολλῆς πιθανότητος τὴν ἐχιδνήεσσαν ἱμάσθλην τῶν Ἑρινύων²⁾. Ἀστραπή δ' εἶναι καὶ ἡ χρυσῇ μάστιγι τοῦ Ἰνδρα ἐν βεδικῷ ὕμνῳ³⁾. Εἰς γερμανικὰς παραδόσεις ἀναφέρεται ὁ μὲ τὴν κυανὴν μάστιγα κυνηγῶν τὸν διάβολον⁴⁾ ἢ πυρίνη γυνὴ ἐν καταιγίδι κρατοῦσα μάστιγα εἰς τὴν χεῖρα⁵⁾.

Γ'. Βροντὴ ὡς κρότος πετάλων ἵππου. Ὅταν βροντᾷ ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Λεθαδεΐας λέγουσι: «Ὁ Θεὸς καλλιγών' τᾶλουγό τ'» ἢ «Βροντοῦν τὰ πέταλα ἀπ' τᾶλουγο τοῦ Θεοῦ»⁶⁾. Ἡ παράστασις τῆς βροντῆς ὡς κρότου τῶν πετάλων ἵππου εἶναι συνήθης καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς ἄλλους λαούς. Ὁ Ὀράτιος ἀναφέρει τοὺς tonnantes equos τοῦ Διὸς⁷⁾, κατὰ δὲ τοὺς ἐλληνικοὺς μύθους ἵππος τοῦ Διὸς ἦτο ὁ Πήγασος, φέρων εἰς αὐτὸν τὸν κεραυνόν⁸⁾. Ὁ Schwartz⁹⁾ παραθέτει εἰκόνας γερμανῶν ποιητῶν, παριστώντων τὴν βροντὴν ὡς καλπασμὸν ἵππων ἢ ὡς κρότον ὀπλῶν καὶ ἱππείων πετάλων. Οἱ Ἀλταϊκοὶ Τάταροι καὶ οἱ Τελεῦται πιστεύουσιν ὅτι ὁ Θεός, ὃν φαντάζονται ὡς πολὺν ἱππέα, ἔχει πολλοὺς ἵππους, καὶ ὅταν ἱππεύῃ ὁ μὲν ποδοβολητὸς προξενεῖ τὴν βροντὴν, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν πετάλων σπινθῆρες τὴν ἀστραπὴν¹⁰⁾.

Δ'. Βροντὴ ὡς γαμήλιοι κρότοι. «Ὁ Θεὸς παντρεύει τὸ ὕγιό του», λέγουσιν ἐν Ζακύνθῳ ὅταν ἀστράπτῃ καὶ βροντᾷ ἢ ἐν Σύμῃ δὲ «ὁ Θεὸς παντρεύει τὴν κόρη του»¹²⁾. Οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ κρότοι δὲ παρομοιάζονται πρὸς τοὺς κατὰ τὴν τέλεσιν γάμου κρότους τῶν πυροβολημάτων, γάμοι δ' ἐν οὐρανοῖς ὑποτίθεται ὅτι γίνονται ἐν τῇ οἰκογενεῇ τοῦ Θεοῦ.

Ε'. Βροντὴ ὡς κρότος κυλιομένων πτερυγίων. «Ὁ Θεὸς κυλάει τὰ σκιά του εἰς τὸν οὐρανόν» (ἐν Κύπρῳ) ἄλλω ὅρῳ τῆς Ἑλλάδος: «ὁ Θεὸς κυλάει τὰ πιθάρια του»¹³⁾. Ἐν Ἀμφίσσῃ τὰ παιδία ἐκφράζουσιν, ὅταν βροντᾷ: «Ρῆξι

1) Ἰλ. Β 782.

2) Rapp ἐν Roscher's Lex. d. Mytholog. τ. I σ. 1314.

3) Rig veda, trad. Langlois VI, 3, 2, 11. Mannhardt German. Mythen σ. 120.

4) Grimm deutsche mythologie σ. 148 ὁ' ἐκδ.

5) Laistner Nebelsagen σ. 45. — Καὶ ρωμανικὴ τις παροιμία: «Φεύγει σὰν νὰ τὸν κυνηγοῦν μὲ πυρίνη μάστιγα» (Zanne Proverbele românilor τ. II ἀρ. 5287) ἐννοεῖ πιθανώτατα τὴν ἀστραπὴν.

6) B. Schmidt Volksleben d. Neugriechen σ. 33.

7) Horat. Carm. I 34, 7.

8) Ἡσιόδ. Θεογον. 286. Σχόλ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 723.

9) W. Schwartz die Poet. Naturanschauungen τ. II σ. 132 καὶ Ursprung der Mythologie σ. 166.

10) Klemm Allgem. Culturgesch. τ. III σ. 86.

11) B. Schmidt ἐνθ. ἀν. σ. 32.

12) Ζωγράφ. ἀγών Α' 215. Ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς πραγματείας ταύτης εἶχον ἀναγράφῃ ἄλλως τὴν φράσιν «ὁ Θεὸς παντρεύει ταῖς θυγατέρας του» καὶ προσέθετον ὅτι κα πυροβολοῦσι κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ γάμου· ταῦτα δὲ κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Συμμαχοῦ καθηγητοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου. Ἀλλ' ὁ Δημοσθ. Χαδιαρᾶς ἐν τῷ Ζωγραφείῳ ἀγῶνι διορθῶναι καὶ βεβαιῶναι, ὅτι δὲν συνηθίζουσι νὰ πυροβολῶσι.

13) Myriantheus die Aqvins σ. 141 καὶ.

παππού, τὰ καρύδια σου!» Οἱ ἄσκοι τοὺς ὁποίους φαντάζονται ὅτι κυλῖει ὁ θεὸς εἶναι ἐκεῖνοι, ἐξ ὧν ἐκχέεται ὁ ὄμβρος, τὰ ὀμβροφόρα νέφη. Καὶ κατὰ τὴν ἀστείαν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀριστοφάνειος Σωκράτης ἐξευρίσκει τῆς αἰτίας τῆς βροντῆς, ἀφετηρίαν ἔχων πιθανῶς δημῶδη ἀντίληψιν, αἱ νεφέλαι «βροντῶσι κυλινδόμεναι»¹⁾. Αἱ δ' ἐπιφωνήσεις τῶν Ἀμφισσέων παίδων ὑπενθυμίζουσι τὴν παρομοίωσιν τῶν Γάλλων τοῦ Ποατού, οἵτινες λέγουσιν, ὅταν βροντᾷ, ὅτι ὁ θεὸς ἀνακκτῶναι τὰ καρύδια του²⁾. Ἐπίσης πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας φαντάζονται ὅτι ἡ βροντὴ προκαλεῖται ἐκ τῆς παιδιᾶς τοῦ κυνδαλισμοῦ (jeu des quilles) ἢ τῆς σφαιροβολίας, παιζομένης ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἢ τῶν ἀγγέλων ἢ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου³⁾. Τὰς αὐτὰς δὲ παραστάσεις ἀπαντῶμεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς⁴⁾.

Γ'. Ἐρως νεκρῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. «Κυνηγάει ὁ παππούλης σου τὴν κυροῦλα σου» (ὁ πάππος τὴν μάμμην), λέγουσιν ἐν Πελοποννήσῳ αἱ μητέρες πρὸς τὰ παιδιά ἐρωτῶντα περὶ τοῦ αἰτίου τῆς βροντῆς. Ἐν Βελδεντῷ δὲ τῆς Πιερίας: «Κρούει ἡ θιὸς d μπάμπου» ἢ «τ θιοῦσσα»⁵⁾ (=Κτυπᾷ ὁ θεὸς τὴν γραῖαν μάμμην, ἢ τὴν γυναῖκα τοῦ θεάν). Ἡ παιδικὴ αὕτη ἐξήγησις εἶναι πιθανῶς λείψανον παναρχαίας μυθολογικῆς παραστάσεως, καθ' ἣν οἱ τεθνεῶτες προσήρχοντο ἐπίκουροι εἰς τὸν θεὸν τῆς βροντῆς. Ἐν τοῖς Βέδαις οἱ Μαροῦτ (οἱ ἄνεμοι) καὶ πνεύματα τεθνεῶτων συνθέουσι τὸν Ἴνδραν. Πρὸς τοὺς μύθους τούτους, οὓς διὰ μακρῶν ἐξάγει, συγκρίνει ὁ Mannhardt γερμανικοὺς περὶ τῆς μαινομένης στρατῆς (des wütenden Heeres)⁶⁾. Οἱ δὲ Βούλγαροι πιστεύουσιν ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς γενηθέντων κλητῶν καταλείπουσαι τὸ κομμόμενον σῶμα, τρέχουσι πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀγίου Ἡλίου, διώκοντος Λάμιαν⁷⁾.

Τὸν νεκρὸν πάππον, ὡς αἰτίον τῆς βροντῆς, ἀναφέρουσι παίζουσαι καὶ Γαλλίδες μητέρες ἐν Μορβάν, λέγουσαι ὅτι κινεῖται καὶ ἀναζητεῖ τὰ ὑποδήματά του⁸⁾. Ἀλλαχοῦ δὲ συνηθέστερον ἀναφέρονται ἔριδες ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐν Dinan τῆς Γαλλίας ὅταν βροντᾷ λέγουσιν ὅτι ὁ διάβολος δέρει τὴν γυναῖκα του⁹⁾, ἄλλαχοῦ δὲ ὅτι ὁ Βαραβᾶς δέρει τὴν γυναῖκα του ἢ τὴν κρημνί-

1) Ἀριστοφάν. Νεφ. 375.

2) L. Pineau Le Folk-lore du Poitou, Paris 1892 σ. 521.

3) Ἐν Dinan, ὁ θεὸς παίζει σφαίραν. (Revue des trad. popul. 1902 τ. 17 σ. 139). Ὁ θεὸς παίζει κύνδαλα, quilles, ἐν Λιμουζίνῃ (αὐτ. σ. 341) ἐν Βαλλωνίᾳ τῆς Βελγικῆς (αὐτ. σ. 85), ἐν Ile-et-Vilaine ὁ Χριστὸς (αὐτ.).

4) Παρὰ Γερμανοῖς: Schwartz Ursprung der Mythologie, Berlin 1860 σ. 5. 85. Der heutige Volksglaube u. der alte Heidentum, Berlin 1862 σ. 77 κέ. ἐν Zeitschrift des Vereins f. Volksk. τ. VII σ. 5 κέ. — Παρὰ Πολωνοῖς (Κουγιαδία): Hessische Blätter f. Volksk. 1904 τ. III σ. 123.

5) Ἀρχαία νεωτ. ἑλλην. γλώσσης Α' β' σ. 86.

6) Mannhardt Germanische Mythen σ. 41 κέ.

7) Rosen Bulgar. Volksdichtungen σ. 36.

8) Revue des trad. popul. 1897 τ. XII σ. 495.

9) Αὐτ. 1902 τ. 17 σ. 139. Ἐν Παδεμοντίῳ, ὅτι ὁ διάβολος ὁδηγεῖ τὴν γυναῖκα τοῦ εἰς ἄμαξαν 'l diaô a mena fômma 'n carossa. (Archivio per le tradiz. popul. 1900 σ. 205).

ζει ἀπὸ τὸ παράθυρον ¹⁾. Οἱ ἰθαγενεῖς τῶν νήσων. Tonga πιστεύουσιν ὅτι πκράγεται βροντὴ καὶ ἀστραπή, ὅταν ἐρίζωσι πρὸς ἀλλήλους οἱ θεοί ²⁾.

Ζ'. Βροντὴ ὡς γογγυσμός. Ἐν Κεφαλληνίᾳ λέγουσιν «ἐδόγγυξε τὸ Κορωνί» (ἀκρωτήριον τῆς νήσου) ἀντὶ ἐδρόντησεν ³⁾.

ΑΣΤΡΟΠΕΛΕΚΙΑ.—Ὁ κεραυνὸς λέγεται ἀστροπελέκι ⁴⁾, σπανιώτερον δὲ ἀστραποπελέκι ⁵⁾, ἢ ἀστροπελέκιον ⁶⁾, ἢ ἀστροπέλεκτο (τὸ), ἢ ἀστροπέλεκας (ὁ) ⁷⁾, ἢ ἀστραπόβολο (τὸ), ἢ ἀστραπόβολος (ὁ) ⁸⁾, ἢ ἀστραπόπετρα ⁹⁾. Ἡ σύνθεσις τῆς λέξεως (ἐκ τοῦ ἀστραπή καὶ πέλεκυς ¹⁰⁾, τοῦ ἀστραπή καὶ πέτρα καὶ βάλλῳ) φανερώνει ὅτι ὁ λαὸς φαντάζεται τὸν κεραυνὸν ὡς πέλεκυν, λίθον, ἢ βλήμα. Ὅντως δὲ ὁ κεραυνὸς θεωρεῖται ὡς βέλος, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, διὸ καὶ περιφραστικῶς λέγεται «τοῦ θεοῦ τὸ βόλι» ¹¹⁾. Εὐρίσκεται δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν σχήματι λιθίνου πελέκεως ἢ σκεπάρνου ἢ ὡς μαῦρον στρογγύλον πετράδιον. Πιστεύουσι δ' ὅτι τὸ βλήμα τοῦ κεραυνοῦ, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν ἀθηναϊκὴν παράδοσιν εἶναι πελεκοῦδι (ἀπόκομμα) ἀστρου, ἀφοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως ἀστρων προέρχεται ἡ ἀστραπή, πίπτει ἐπὶ τῆς γῆς ὡς λίθος ἄμορφος, εἰσχωρῶν ἐντὸς αὐτῆς εἰς βάθος τεσσαράκοντα ὀργυίων καὶ ἔνι παραμένων κεχωσμένος ἐπὶ

1) Revue des trad. popul. 1894 τ. 9 σ. 552. 1902 τ. 17 σ. 86.

2) Klemm Allgem. Culturgesch. τ. II σ. 249.

3) Βλ. ἀνωτέρω σ. 2 σημ. β.

4) «Πέφτουν ἀστροπελέκια» = ἀστράπτει. «Ἀστροπελέκι καὶ φωτιά νὰ σὲ κάψῃ!» συνήθης κατάρα. «Νὰ μὲ κάψουν τὰ θώδεκ' ἀστροπελέκια» ὄρκος ἐν Ἀθῆναις. Ἡ λέξις εὐχρηστος ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων. Βλ. Ἀντ. Κωμῆς Γ' 10 σ. 177. Ducange Glossar. Graecit. λ. ἀστροπελέκη (ἀστροπελεκεῖν, γρ. ἀστροπελέκιν). Ἀστροπελέκι ἐν τῇ τραγωδίᾳ Ζήνωνι (πρ. Γ' στ. 24. 61. 274 παρὰ Σάθα Κρητ. θέατρον σ. 50. 51. 60 καὶ ἀλλαχοῦ). Γύπαρις πρ. Β' στ. 255 παρὰ Σάθα σ. 212.

5) Ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν δημοτικῷ ᾄσματι, ποιηθέντι ἴσως ἐν Κερκύρᾳ, παρ' Ἀραβαντιν. Συλλογ. σ. 12. Ἐν Μελενίκῳ τῆς Μακεδονίας ἀστραπουπελέκι (Ἀθην. τ. ΚΕ' σ. 295). Ἐν Κύπρῳ στροποπελέκι (Λαογραφ. Ε' 620). Ὁ τύπος στροποπελέκιν (στροδοπελέκιν) εὐρίσκεται ἐν μεσαιωνικῇ γλωσσᾷ. (Ducange λ. στραπή).

6) «Ἀστροπελέκιον καὶ φωτιά νὰ πέσῃ νὰ σὲ κάψῃ!» ἐν κρητικῷ κωμαστικῷ διστίχῳ. (Φραντζεσκάκη Ἀριάδνη σ. 37).

7) Ἐν Ἠπείρῳ. Κατ' ἀναφορὰν δὲ πρὸς τὴν δοξασίαν περὶ διώξεως δράκοντος ὑπὸ τῆς ἀστραπῆς ὁ κεραυνὸς λέγεται εἰς θρακικὸν δημοτικὸν ᾄσμα δρακοπέλεκας (Λουλουδοπούλου Συλλογὴ σ. 69).

8) Τὸ ἀστραπόβολο (ἐν Πάτραις, Ἀκαρνανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ), ὁ ἀστραπόβολος ἐν ᾄσματι τῆς Μαγνησίας. (Πολίτου Παραδόσεις σ. 993).

9) Ἐν Μαλγάραις (Λαογραφ. ἀρχ. ἀρ. 156). Ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ (Δ 1685) πέτρα τς ἀστραπῆς, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι φέρεται πολλάκις καὶ τὸ σύνθετο ἀστροπελέκι.

10) Ὁ Κοραῖς (Ἀτακτα τ. Δ' 37) ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τοῦ ἀστράπτω καὶ πέλεκυς. Ἀλλαχοῦ δ' ὁμοῦς (Πλούταρχ. τ. Γ' σ. 10¹) ἐξηγεῖ ὀρθότερον τὴν λέξιν «ὁ μετ' ἀστραπῆς ἢ μετ' ἀστραπῆς πέλεκυς». Ὁ Perrot (Histoire de l'art τ. VI σ. 118) ὑπολαβὼν ὅτι εἶναι σύνθετος ἡ λέξις ἀπὸ τοῦ ἀστρον, μεταφράζει pierre astrale.

11) Ἐν πελοποννησιακῇ κατάρᾳ. (Λελέκου Ἐπιδόρπιον σ. 207). Ἄλλη περίφρασις ἐν ὁμοίᾳ κατάρᾳ (αὐτ. σ. 208) : «Νὰ σὲ βαρέσῃ ἡ μαύρη στάλα».

τεσσαράκοντα ἡμέρας ὠριμάζει, ἤτοι σχηματίζεται ἐντελῶς καὶ εἶτα ἀνέρχεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐδυθίσθη. Ἐν τῇ γῇ προσκτάται θαυμασίας δυνάμεις, ὧν ἕνεκα οἱ εὐρίσκοντες τοιοῦτον λίθον τὸν ἔχουσιν ὡς φυλακτὸν (περίαπτον, φυλακτῆριον), πιστεύοντες ὅτι φέρει εὐτυχίαν εἰς τὸν κάτοχον καὶ ὅτι διαλύει τὰς μαγγανείας καὶ ἀποτρέπει πᾶν κακόν ¹⁾. Προπάντων δὲ προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ ²⁾. Ἰαματικές ιδιότητας ἔχει καὶ τὸ νερόν, εἰς ὃ ἐμβαπτισθῇ τοιοῦτος λίθος ³⁾. Ἀλλὰ τὰς δυνάμεις ταύτας χάνει, εὐθὺς ὡς οὐρήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ὁ διάβολος, ὅστις σπεύδει πρὸς τοῦτο ἅμα ὡς ἀναφανῇ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὁ λίθος, μόνον δ' ἂν προφθάσῃ κανεὶς νὰ τὸν πάρῃ «πρὶν τὸν μαγαρίση ὁ Σεῖτάνης», εἶναι φυλακτό ⁴⁾.

Θεωροῦνται ὡς κεραύνιοι λίθοι λίθινοι πελέκεις προϊστορικοὶ τῆς λιθίνης περιόδου ἢ ἀκωκαὶ βελῶν, ὧν εὐρίσκονται πολλοὶ καὶ ἐν Ἑλλάδι ⁵⁾. Σπανιώτατα δ' ἐκλαμβάνονται ὡς ἀστροπελέκια καὶ τεμάχια καρτίου κρυστάλλου (quartz) καθὼς καὶ μέλανα λεῖα στρογγύλα πετράδια.

Ἡ δοξασία αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη· οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὑπελάμβανον τὴν ἀστραπὴν ὡς πηγὴν γενέσεως καὶ ὑπέθετον ὅτι αὕτη παράγει τὰ ὕδνα ⁶⁾ καὶ τοὺς μαργαρίτας ⁷⁾. Τὰστροπελέκια ἐκάλουν κεραυνίας λίθους, ὡς τοιαύτας δ' ἐθεώρουν προϊστορικοὺς λιθίνους πελέκεις ἢ ἀερολίθους ⁸⁾. Εἰς τούτους δ' ἀπέδιδον βεβαίως τὰς αὐτὰς θαυμασίας δυνάμεις, ἃς ἀποδίδει εἰς τὰστροπελέκια νῦν ὁ λαός, καὶ ἔκαμνον χρῆσιν αὐτῶν εἰς καθάρσεις ⁹⁾, ἢ τοὺς εἶχον ὡς περίαπτα. Εἰς πέλεκυς τῆς νεολιθικῆς περιόδου εὐρεθεὶς ἐν Ἀργολίδι, ἀποκρί-

1) Ἡ δεισιδαιμονία ἐπικρατεῖ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος· ἐνιαχοῦ δ' ἔχουσι τὰς κεραυνίας λίθους καὶ ὡς προδασκάνια. Ταῦτα καὶ εἰς τὰς παρατηρήσαν. Βλ. *Perrot* ἐνθ. ἀν. σ. 123. *Σακελλαρίου* Κυπριακά τ. Α' σ. 771 (ἐνθα περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ δεισιδαιμονιῶν). Ἀστροπελέκια, νεολιθικοὶ λίθινοι πελέκεις, ὡς φυλακτῆρια κατὰ πυρκαϊᾶς, ἐν Σύμῃ: *R. M. Dawkins* ἐν *Essays and Studies pres. to W. Ridgeway* σ. 170.

2) Αἰτωλικὴ δεισιδαιμονία.

3) *Πολίτου* Παραδόσεις σ. 140 (Μακεδονία). Ἀλμαλί Μαλγάρων.

4) Αἰτωλικὴ δοξασία. (Λαογραφ. ἀρχεῖον ἀρ. 148).

5) Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι εἰρημάτων ὀπλῶν καὶ ἐργαλείων τῆς λιθίνης περιόδου βλ. *A. Dumont* ἐν *Revue archéologique* 1867 τ. 15 σ. 358. *Γ. Φίνλεϊ* Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι προϊστορικῆς ἐποχῆς, Ἀθ. 1867. *Th. Heldreich* ἐν *Verhandl d. Berl. Gesellschaft f. Anthropologie* 1873 σ. 111 καὶ *Perrot* ἐνθ. ἀν. σ. 107. 114 καὶ.

6) Εἰς τοὺς ὑπὸ *H. Martin* (βλ. κατωτέρω) μνημονευομένους συγγραφεῖς πρόσθετος καὶ *Πλουτάρχ.* Συμπροσ. Α' 2 σ. 664. *Εὐτεκνίου* παράφρ. τῶν Ὀππιαν. ἀλκυτ. Β 10 σ. 117 *Lehrs*.

7) Πρόσθετος ἐπίσης εἰς τοὺς ὑπὸ *H. Martin* μνημονευομένους συγγραφεῖς καὶ *Τζέιτς*. Χιλιάδ. ΙΑ' 160. *Φίλιπ Ζ.* ἰδιότ. 1882—5· «Ἵγρὸν δὲ ρυέν τῷ στομάχῳ τῆς πίννης, | εἰς ἀστραπῆς ἑλλαμψίν εὐρέθη λίθος. | Κινούμενον δὲ τῇ καθαιρχθείσῃ ζέσει, | εἰς μαρμαρυγὴν ὀργανοῦται μαρμάρου» [γρ. μαργάρου]. Καὶ παρ' ἡμῖν ὁμοίως πιστεύεται ὅτι ἡ πίννα ἐνέχει ἐνίοτε μαργαρίτην.

8) Βλ. *H. Martin* La foudre et le feu St. Elme dans l'antiquité ἐν *Revue archéologique* 1865 τ. 12 σ. 293. *Daremberg et Saglio* Dictionnaire des antiquités λ. *Securis*.

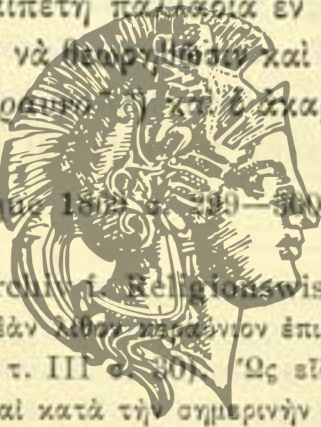
9) *Πορφύρ.* β. Πυθαγ. 17.

μενος δ' εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἔχει ἀδραξακί-
κην ἐπιγραφὴν καὶ παράστασιν μυήσεως ἢ ἄλλης τινὸς θρησκευτικῆς τελετῆς.
ἕτερος δ' ὁμοῖος πρὸς τοῦτον ἀπόκειται ἐν τῷ βρεταννικῷ μουσεῖῳ ¹⁾. Ἄλλος δὲ
λίθινος πέλεκυς μὲ παράστασιν τοῦ Αἰῶνος καὶ μαγικὴν ἐπιγραφὴν εὐρίσκεται
ἐν τῷ αὐλικῷ φυσιογραφικῷ μουσεῖῳ τῆς Βιέννης ²⁾. Ἐπίστευον δ' ὅτι τὰ τοιαῦτα
περίαπτα προφυλάττουσιν ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ, ὡς συνάγεται ἔκ τινος ὁδηγίας
πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ³⁾. Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὁμοίως ἐθεω-
ροῦντο οἱ κεραύνιοι λίθοι ὡς πολύτιμοι, χρησιμεύοντες ἴσως ὡς περίαπτα ⁴⁾.

Συνέχεον δ' οἱ ἀρχαῖοι καὶ τοὺς ἀερολίθους πρὸς τὸν κεραυνόν ⁵⁾, πολλοὶ
δὲ συγγραφεῖς τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ κεραυνὸς
ἐνσκήπτει ἐνίοτε ὡς λίθος ἢ θεῖον ⁶⁾. Καὶ εἰς τινὰς τῶν ἀρχαίων μύθων ὑπεμ-
φαίνεται πιθανῶς ἢ παράστασις τοῦ κεραυνοῦ ὡς λίθου καταπίπτοντος ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἢ ὡς ἔχοντος τὸ σχῆμα πελέκεως. Οἱ λίθοι τοὺς ὁποίους
καταπίνων ἐξήμει ἔπειτα ὁ Κρόνος, κατὰ τινὰ εὐστοχὸν ἐρμηνείαν τοῦ μύθου,
εἶναι αὐτὸς ὁ κεραυνός, ὁ καταπίπτων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ προσωποποιουμένου ἐν
τῷ Κρόνῳ ⁷⁾. Τοιαύτην ἔννοιαν ἔχει, κατ' ἄλλην τινὰ ἐρμηνείαν, καὶ ὁ μῦθος
περὶ γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, ἦτοι τῆς ἀστραπῆς ἐκ
τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ νεφέλης, καὶ τὰ διηγετῆ παλλὰδια ἐν ἀρχῇ ἦσαν κεραύνιοι
λίθοι ⁸⁾. Τοιοῦτοι δὲ λίθοι πρέπει ἴσως νὰ θεωρηθῶσαν καὶ ὁ ἐν Μαντινείᾳ εὑρε-
θεὶς καὶ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν Διὸς κεραυνός ⁹⁾ καὶ ὁ ἀκαρνανικὸς τῆς Ἀθηνᾶς

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ



1) *A. Dumont* ἐν *Revue archéologique* 1902 τ. 299—300. Εἰκόνα τοῦ λίθου βλ. κατὰ *Perrot* ἐνθ. ἀν. σ. 123.

2) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *R. Wunsch* ἐν *Archiv f. Religionswiss.* 1909 τ. 12 σ. 32 κέ.

3) «Περίαπτον δὲ πρὸς κεραυνὸν ἔξεις, εἰάν τις κεραύνιον ἐπιγράψας ἔχῃς ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀφία ἀφρόξ». (Τιμόθ. Γαζαῖος ἐν *Hermes* τ. III σ. 130). Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ὁ κεραυνὸς λίθος προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ κεραυνοῦ καὶ κατὰ τὴν σημερινὴν αἰτωλικὴν δοξασίαν. Τὴν αὐτὴν δυνάμιν ἀποδίδουσιν εἰς αὐτόν καὶ ἐν Γαλλίᾳ (*Revue des tradit. popul.* 1906 τ. 21 σ. 2. 3. 4. 171)· ἐν Γερμανίᾳ (*Verhandlungen der Berl. Gesellschaft f. Anthropologie* 1893 σ. 558 κέ. 1894 σ. 197. *Zeitschrift des Vereins f. Volksk.* 1899 τ. IX σ. 232. *Wuttke deutscher Volksaberglaube* § 111. *Hessische Blätter f. Volksk.* 1912. τ. XI σ. 221. *Usener* ἐν *Rhein. Mus.* τ. 60 σ. 19=Kl. Schriften τ. IV σ. 487. *Andree Ethnographische Parallelen u. Vergleiche.* Neue Folge σ. 32)· ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Δανίᾳ (*Revue de l'histoire des religions* 1912 τ. 61 σ. 269. 270)· ἐν Πολωνίᾳ (αὐτ. σ. 34), ὡς ἐπίσης καὶ οἱ Λέτται (*Mannhardt* ἐν *Zeitschrift f. Ethnologie* 1875 σ. 294), οἱ Ἑσθωνοὶ (*Andree* ἐνθ. ἀν. σ. 35), οἱ Ἰνδοὶ (αὐτ. σ. 37), οἱ Ἰαπωνοὶ (αὐτ. σ. 39) καὶ οἱ μαῦροι τῆς Χρυσῆς ἀκτῆς ἐν Ἀφρικῇ (αὐτ.).

4) Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Γ' 10 σ. 177) ἀναφέρει θῶρον Ἀλαξίου τοῦ Κομνηνοῦ εἰς τὸν ῥῆγγα Ἀλαμανίας: «ἀστροπελέκιν δεδεμένον μετὰ χρυσαφίου».

5) *Martin* ἐνθ. ἀν.

6) *Martin* αὐτ. 1866 τ. XIII σ. 4 κέ. Πρὸλ. καὶ Ἰωάνν. Ἀντισχ. ἀπ. 82 ἐν *Müller FHG* τ. IV σ. 575.—Τοῦτο ἐπαναλαμβάνουσι πολλοὶ συγγραφεῖς τοῦ μεσαίωνα καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων. (*Martin* ἐνθ. ἀν. τ. XII σ. 6—7).

7) *M. Meyer* ἐν *Rocher Lex. d. Mythol* τ. II σ. 1525.

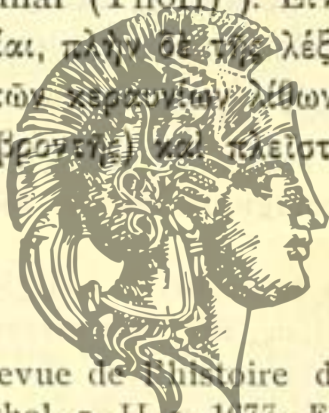
8) *Dummler* ἐν *Pauly-Wissowa Real-Encycl.* τ. II, 2 σ. 1989.

9) *Fougères* *Mantinée* σ. 222. *Usener* ἐν *Rhein. Mus.* τ. 60 σ. 1 κέ.=Kl. Schriften τ. IV σ. 471 κέ.

Διός, καὶ οἱ μνημονευόμενοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ζεὺς Καππώτας παρὰ τὸ Γύθειον, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς λίθος, ὃν ἐλέγετο ὅτι ἐξήμεσεν ὁ Κρόνος ¹⁾). Φαίνεται δὲ πολὺ πιθανὴ ἢ εἰκασία, ὅτι τὰ διipeτῇ παλλάδια ἦσαν κεραῦνιοι λίθοι, τὴν δὲ λατρείαν τούτων δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ²⁾). Παρατηροῦμεν προσέτι, ὅτι ὁ τρίτος τῶν κατασκευαζόντων τὸν κεραυνὸν Κυκλώπων, ὁ Ἄργης, ἢ προσωποποιία τοῦ κεραυνοῦ, ὀνομάζεται ὑπὸ Ῥωμαίων ποιητῶν Πυράκμων ἢ Ἀκμων, ἄκμων δ' ἐσήμαινε πιθανῶς ἐν ἀρχῇ τὸν κεραῦνιον λίθον ³⁾). Τὸ ἔμβλημα τοῦ Λαβρανδέως Διὸς ὁ διπλοῦς πέλεκυς, ἴσως ἐδήλου τὸν κεραυνόν, ἢ δὲ λατρεία αὐτοῦ, ἐν Καρίᾳ ἐπιχωριάζουσα, ἴσως ἐν παλαιοτάτοις χρόνοις ἦτο ἐλληνικὴ ⁴⁾). Πολλὰ δ' ὑπάρχουσι τεκμήρια ὅτι καὶ ἡ παλαιοτάτη Ῥωμαϊκὴ λατρεία τοῦ Iuppiter Feretrius ἢ lapis ἦτο τοῦ κεραυνίου θεοῦ, τὸ δ' ἔμβλημα αὐτοῦ ὁ πυρίτης λίθος ἦτο τοῦ κεραυνοῦ σύμβολον ⁵⁾).

Καὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς προσομοιάζουσι τοὺς κεραυνίους λίθους πρὸς πελέκειν ⁶⁾), ἐξ οὗ ἐμφαίνεται, ὅτι κυρίως ὡς τοιοῦτους ἐθεώρουν τοὺς λιθίνους πελέκειν. Οἱ Γερμανοὶ ἐπίσης Donneraxt (πέλεκυν βροντῆς) καλοῦσι τὸν κεραῦνιον λίθον· καὶ ὁ πέλεκυς παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ἐθεωρεῖτο ὡς σύμβολον τοῦ θεοῦ τῆς βροντῆς Thunar (Thōrr) ⁷⁾). Εἶναι δὲ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κοινόταται αἱ τοιαῦται δοξασίαι, πλὴν δὲ τῆς λέξεως Donneraxt καὶ ἄλλαι εἶναι ἐν χρήσει πρὸς δῆλωσιν τῶν κεραυνίων λίθων, ὡς Donnerstein (λίθος βροντῆς), Donnerkeil (σφὴν βροντῆς) καὶ κλείεται ἄλλαι ⁸⁾). Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

1) *Dummler* ἐνθ. ἀν.

2) Βλ. *A. Reinach* ἐν *Revue de l'histoire des religions* 1909 τ. 60 σ. 331 κέ.

3) *Roscher Lex. d. Mythol.* τ. II σ. 1077. Εἰς τὴν σανσκριτικὴν *asman* σημαίνει ἀμφοτέρω, κεραυνόν καὶ λίθον. (*A. Pictet Origines indoeuropéennes* τ. I σ. 149—150. III σ. 448—9, 2ας ἐκδ.).

4) *Roscher* αὐτ. τ. II σ. 1776. *Die Gorgonen* σ. 78 κέ. Τὸ ἔμβλημα τοῦ διπλοῦ πελέκειν εὐρέθη καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Κνωσοῦ, καὶ ἐκ τῆς λέξεως λάδρυς σημαίνουσης τὸν πέλεκυν ἐτομολογοῦσι καὶ τοῦ λαβυρίνθου τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Λαβρανδέως Διός. (Πρβλ. καὶ *Evans* ἐν *Annual of the British School at Athens* 1899—1900 σ. 32 κέ.) Πέλεκυν φέρει καὶ ὁ Ζεὺς Δολιχγυῖος παρὰ τοῖς Κομμαγηνοῖς. (*Roscher Lex.* I σ. 1193). Τινὲς εἰκάζουσιν ὅτι καὶ ἡ τοῦ Διὸς Καταιβάτου λατρεία ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸν κεραυνόν. (Αὐτ. τ. II σ. 1000—1. *Fougères* *Mantinée* σ. 223. *Usener Kl. Schriften* IV σ. 488 κέ.).

5) Βλ. *Roscher* τ. II σ. 674 κέ. *Wissowa Religion u. Kultus der Römer*, Münch. 1902 σ. 103. *Helbig die Italiker in der Poebene* σ. 93. 94.

6) Σώτακος παρὰ *Plin.* N. H. 38, 9, 135 (ἐν εἰδῶς αὐτῶν, τὸ ἐρυθρόν, λέγει προσῶμιον πρὸς πελέκειν : *similes esse securibus*).

7) *Grimm deutsche mythologie* 4ης ἐκδ. σ. 149. *Mannhardt Germanische Mythen* σ. 13. 109 κέ. *Usener* σ. 489 κέ.

8) *Grimm* ἐνθ. ἀν. σ. 149 κέ. τ. III σ. 67. *Deutsches Wörterbuch*. λ. *donnerkeil*, *donneraxt*. *J. W. Wolf Beiträge zur deutschen Mythologie* 1852 τ. I σ. 67. *Mannhardt* ἐνθ. ἀν. σ. 10 κέ. 109. *Bartels Beiträge zur Steinbeil-Aberglauben in Nord-Deutschland* ἐν *Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropologie* 1893 σ.

λαοί τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσιν ἐν τιμῇ τοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους νομίζουσιν ὡς προερχομένους ἐκ τοῦ κεραυνοῦ, καὶ συνάπτουσι πολλὰς δεισιδαιμονίας πρὸς τοὺτους ¹⁾· τοιοῦτους δὲ πλὴν τῶν προϊστορικῶν λιθίνων πελέκεων καὶ βελῶν ὑπολαμβάνουσι καὶ ἀερολίθους ²⁾ καὶ βελεμνίτας ³⁾. Οἱ Γάλλοι τοὺς κεραυνίους λίθους καλοῦσι pierres de foudre ἢ pierres du tonnerre (πέτρας κεραυνοῦ ἢ πέτρας βροντῆς) ⁴⁾, οἱ Ἀγγλοὶ thunderstones (πέτρας βροντῆς) ἢ thunderaxes (πελέκεις βροντῆς) ⁵⁾, οἱ Ὁλλανδοὶ dondersteen (πέτρας βροντῆς) ἢ donderkloot (σφαίρας βροντῆς), οἱ Ἰσπανοὶ piedras de rayo (ἀστραπόπετραις) ⁶⁾, οἱ Λέττοι Perkuno akmun (πέτρας τοῦ Περκούν ἢ τῆς βροντῆς) ⁷⁾, καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐμφαίνουσιν, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς λαοῖς ἐκεῖνοις ἐπικρατοῦσιν αἱ αὐταὶ παραστάσεις περὶ τοῦ κεραυνοῦ ὡς καταπίπτοντος εἰς τὴν γῆν ἐν σχήματι λιθίνου βέλους ἢ πελέκεως. Αἱ δοξασαὶ αὗται εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ⁸⁾, τοὺς σκανδιναυικοὺς λαοὺς ⁹⁾, τοὺς Ἱρλανδοὺς ¹⁰⁾, τοὺς Βοημούς ¹¹⁾, τοὺς Νοτίους Σλάβους ¹²⁾,

558—564. *Andree* ἐνθ. ἀν. σ. 32. *Hessische Blätter f. Volksk.* 1902 σ. 11. 1912 σ. 221. *Seligmann* der böse Blick τ. II σ. 25.

1) Βλ. *R. Andree* ἐνθ. ἀν. σ. 29—41 (Der Donnerkeil). Τὴν μονογραφίαν τοῦ *Ch. Blinkenberg* *The Thunderweapon in Religion and Folklore* (Cambridge 1911) δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω, γινώσκω δὲ ταύτην ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ *A. Reimach* ἐν *Revue de l'histoire des religions* 1912 τ. 66 σ. 269—272.

2) *Revue des tradit. popul.* 1902 σ. 140, 341.

3) *Grimm* *Deutsches Wörterbuch* λ. donnerkeil. *Verhandlungen d. Berl. Gesellsch.* 1893 σ. 562 καὶ. *Revue des tradit. popul.* 1893 σ. 304. 1901 σ. 601 καὶ. 606—7. *Seligmann* *der böse Blick* τ. II σ. 25.

4) *Revue des tradit. popul.* 1893 σ. 249. 1896 σ. 47. 1902 σ. 140. 1906 σ. 1 καὶ. 169. 171. *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris* 1887 τ. X σ. 402 καὶ. *Andree* σ. 36. *Saint-Yves* *Talismans tombés du ciel* ἐν *Revue des sciences ethnographiques et sociales* 1909 σ. 175—192. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ μελετήσω τὴν μονογραφίαν τοῦ *Em. Cartailiac* *L'âge de pierre dans les souvenirs et superstitions populaires*, Paris 1877.

5) *E. B. Tylor* *Early history of mankind* σ. 223.

6) *Andree* σ. 36.

7) *Mannhardt* ἐν *Zeitschrift f. Ethnologie* 1875 σ. 291.—Ὁμοίαι ὀνομασίαι συνηθίζονται καὶ εἰς ἀσιατικοὺς λαοὺς· οἱ Μαλαῖοι καλοῦσι τοὺς κεραυνίους λίθους batu gontur (πέτρας ἀστραπῆς), οἱ δὲ Πετζάγκ τῆς Σουμάτρας Ἀνάκ πιτάς (παιδιά ἀστραπῆς) (*Andree* σ. 38).

8) *La Calabria* τ. XII σ. 8. *Andree* σ. 36. *Ant. de Nino* *Usi abruzzesi* τ. II σ. 36. *Gius. Bellucci* *La gradina nell' Umbria*, Perugia 1903 σ. 34. Τοῦ αὐτοῦ, *il feticismo primitivo in Italia*, Perugia 1907 σ. 19. 72. 76.

9) *Revue de l'hist. des religions* 1912 τ. 66 σ. 269.

10) Ἐν Ἱρλανδίᾳ προϊστορικὰ βέλη πιστεύουσιν ὅτι εἶναι κεραυνοὶ βαλλόμενοι ὑπὸ ἐξωτικῶν κατὰ ἀνθρώπων καὶ ζῴων, καλοῦνται δὲ saigead (σαγίτται)· *Andree* σ. 35.

11) *Verhandl. d. Berl. Gesellsch. f. Anthropologie* 1894 σ. 197.

12) *Andree* σ. 34. Ὀνομάζουσι τὰ λιθινὰ προϊστορικὰ βέλη strelica (σαῖττίτσα) ἢ nebesca strelica (οὐρανοῦ σαῖττίτσα).

τοὺς Οὐγγρους ¹⁾. Οἱ Φίννιοι καλοῦσι τοὺς κεραυνοὺς λίθους τοῦ Οὐκκο, θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀνέμου ²⁾. Καὶ οἱ Τούρκοι ὀνομάζουσι *il-di-ri-mi-tas* ἤτοι κεράυνια κύπελλα τὰστροπελέκια ³⁾. Παρατηρήθησαν δ' αἱ τοιαῦται δοξασίαι καὶ παρὰ τοῖς Ἰακούταις τῆς Σιδηρίας ⁴⁾ καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς τῆς Ἀσίας ⁵⁾, καθὼς καὶ παρὰ τοῖς μαύροις τῆς Ἀφρικῆς ⁶⁾ καὶ παρὰ τισι λαοῖς αὐτόχθοσι τῆς Ἀμερικῆς ⁷⁾.

Ὅχι μόνον δ' ἡ παράστασις τοῦ κεραυνοῦ ὡς λιθίνου ὅπλου εἶναι κοινὴ εἰς λαοὺς διαφορωτάτους, ἀλλὰ καὶ αἱ συναπτόμεναι πρὸς αὐτὸν δεισιδαίμονες δοξασίαι. Εὐνόητος ὡς ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης προελεύσεως αὐτῶν εἶναι ὁ δεισιδαίμων σεβασμὸς πρὸς τὰ ἀστροπελέκια καὶ αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτὰ μαγικαὶ δυνάμεις. Ἀνωτέρω ἔγινε λόγος περὶ τῆς θρησκευτικῆς σημασίας τῶν κεραυνίων λίθων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὡς περιάπτων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς πιθανώτατα χρόνους, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ ἄλλων λαῶν δυνάμεως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ. Ὡς περίαπτα ἐχρησίμευον λίθινοι πελέκει, ἐκλαμβανόμενοι ὡς κεράυνιοι λίθοι, καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἢ τοῖς Τυρρηνοῖς ⁸⁾. Ἐξηκολούθησε δ' ἡ τοιαύτη χρήσις αὐτῶν καὶ παρὰ νεωτέροις λαοῖς ⁹⁾. Ἀποδίδουσι δ' εἰς αὐτοὺς προπάντων λαματικὰς ιδιότητας ¹⁰⁾, τὰς ὁποίας μεταδίδουσι εἰς τὸ ὕδωρ ὅπου τοὺς ἐμβάπτιζουσι, διότι πολλοὶ λαοὶ ὡς ὁ ἡμετέρος πιστεύουσιν ὅτι τὸ τοιοῦτο ὕδωρ θεραπεύει τοὺς πάσχοντας, πίνοντας ἢ νεκρωμένους ἐν αὐτοῦ ¹¹⁾. Καὶ ἡ δοξαία τοῦ ἡμετέρου λαοῦ περὶ εἰσχωρήσεως τοῦ κεραυνοῦ εἰς μέγα βάθος ἐντὸς τῆς γῆς καὶ βαθμυλίας, ἔπειτα ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἀποδίδουσι ὁμοίως ἄλλοι λαοὶ.

1) Archiv f. Religionswissenschaft 1899 σ. 329.

2) Castrén Finnische Mythologie σ. 42. 43.

3) Perrot Histoire de l'art τ. VI σ. 120.

4) Matériaux pour l'histoire de l'homme 1877 σ. 254. Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris 1887 τ. X σ. 405.

5) Schulenburg in Verhandl. d. Berl. Gesellschaft f. Anthropol. 1894 σ. 559. Andree σ. 37—39.

6) Andree σ. 39—40. Klemm Allgemeine Culturgeschichte τ. III σ. 359.

7) Andree σ. 40—1. Revue des tradit. popul. 1905 σ. 138—140.

8) Gius. Bellucci Amuletti italiani antichi e contemporanei σ. 19. Καββαδίου Προϊστορικὴ ἀρχαιολογία σ. 20.

9) Ἰταλία : βλ. τὰς ἐν τῇ προηγουμένῃ σελίδι σημ. 8 ἀναγραφόμενας μαρτυρίας. Γαλλία : Revue des trad. popul. 1906 τ. 21 σ. 4. Ἀλλαχού : Andree σ. 32 καὶ. Seligmann der böse Blick II 25.

10) Andree ἐνθ. ἀν. Revue des trad. pop. 1906 τ. 21 σ. 4. 5. 6. 168—172. τ. 6 σ. 36.

11) Ἰρλανδία, ὁ κεράυνιος λίθος ἐμβάπτιζεται εἰς νερόν, τὸ ὅποτον πίνουν οἱ ἄρρωστοι. (Andree σ. 35). Ἐν Ἀσίᾳ οἱ Σάν καὶ οἱ Καχύαι (πρὸς βορρᾶν τῆς Βέρμας) τὸ ὕδωρ εἰς ὃ ἐνεβάπτισαν λίθινα ἐργαλεῖα θίβουσι πρὸς πόσιν εἰς ὠδινούσας ὡς ὠκυτόκιον. (Αὐτ. σ. 37). Πολλοὶ λαοὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰνδικοῦ παλάγου ἐμβάπτιζουσιν ὁμοίως ἀστροπελέκια εἰς ὕδωρ καὶ θίβουσι τοῦτο πρὸς πόσιν εἰς ἀσθενεῖς. (Αὐτ. σ. 38).

γειαν άνευρίσκεται καί παρ' άλλοις λαοίς. Ἐν Γαλλίᾳ πιστεύουσιν ὅτι μετὰ τῆς ἀστραπῆς καταπίπτουσι λίθοι, εἰσχωροῦντες εἰς τὴν γῆν μέχρι βάθους ἐννέα ποδῶν (ἐν Γιρόνδῃ) ἢ ἑπτὰ (ἐν Ἀδεϋρῶν) καί ἔπειτα ἀνέρχονται ἕνα πόδα κατ' ἔτος μέχρις οὗ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ¹⁾. Κατὰ τοὺς Σλάβους τῆς Μοραβίας ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς ὁ κεραυνὸς ἀνέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μετὰ ἑπτὰ ἔτη ²⁾, καί κατὰ τοὺς Λέττους μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ³⁾. Οἱ δὲ Ἰταλοὶ (τῆς Καλαβρίας) λέγουσιν, ὅτι βυθιζόμενος ἑπτὰ σπιθαμὰς εἰς τὸ ἔδαφος, ἀνέρχεται κατὰ μικρὸν ἕκαστον ἔτος καί φθάνει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μετὰ ἑπτὰ ἔτη ⁴⁾. Τὴν αὐτὴν δοξασίαν ἔχει καὶ Ἀσιατικὸς λαός, οἱ Βιρμαῖοι, οἵτινες λέγουσιν ὁμοίως ὅτι ὁ κεραυνὸς βυθιζόμενος ἀνέρχεται ὕστερον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὅπου θέτουσιν ἄγγετον, ἵνα ἐν καιρῷ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό ⁵⁾. Οὕτω βλέπομεν ὅτι ὡς ὁ ἐλληνικὸς καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ οἱ συμμεριζόμενοι τὴν δοξασίαν ταύτην ὀρίζουσιν ἕνα τῶν ἱερῶν ἀριθμῶν (ἑπτὰ, ἐννέα ἢ τεσσαράκοντα) πρὸς ὑπολογισμόν τοῦ βάθους, εἰς ὃ εἰσχωρεῖ ὁ κεραυνός, καί τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς παραμονῆς αὐτοῦ εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς.

[[*Προσθήκη.* Σχετικὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐν σ. 9 κέ. ἐκτιθέμενα περὶ ἀστραπῆς καὶ κεραυνοῦ ὡς παραγομένων ἐκ τῆς διώξεως τοῦ διαδόλου ἢ δράκοντος εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος ἐν Πόντῳ δοξασία τῶν δράκων (δράκων), πελώριος ὄφις, τετράπους, πτερωτός, κατοικεῖ συνήθως ἐν τῶν βρύσῃς, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὰς λόχμας τῶν δασῶν καὶ τοὺς βράχους, πάντοτε δὲ ὑπὸ τὴν γῆν. Ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε βλέπει αὐτόν, εἰμὴ μόνον πῦρ ὡς τεθνεῶτα, ὅταν προεβῇ διὰ κεραυνοῦ ὑπὸ τοῦ θεοῦ, πρὸς ὃν εἰσέρχεται ἐχθρικῶς. Διότι πᾶσα πῦρ κεραυνοῦ ἐν τῇ δημῳδῇ φαντασίᾳ ἀφορᾷ εἰς τὸν φόνον δράκοντος, αἱ δὲ βροχαὶ καὶ αἱ πλήμμυραι τῶν ποταμῶν εἰς τὸ νὰ μεταφέρωσι τὸ πτώμα αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν». (Παρά Α. Παπαδοπούλου 1908)]] ⁶⁾.

* Β'. ΤΕΛΩΝΙΑ ⁷⁾

Τελώνια (Διόσκουροι, Φλόξ ἁγίου Ἑλμου). Φθοροποιὰ καὶ δυσσοίωνα (**Ελένη*). — *Παναγία*. — *Τελώνια*, διάττοντες ἀστέρες.

Τὰ ἡλεκτρικὰ φλόγια, τὰ ἐν ὥρᾳ τριχυμίας ἐπιφαινόμενα ἐν πλοίοις ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἱστίων ἢ ἐπὶ τῶν κεραίων, ἀποκαλοῦσιν οἱ ναῦται *Τελώνια* ⁸⁾ καὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς οἰωνοὺς ἀπαισίους, προαγγέλους κεραυνῶν καὶ τριχυμίας,

1) *Revue des trad. populaires* 1906 τ. 21 σ. 2.

2) *Andree* σ. 33.

3) *Αὐτ.* σ. 34.

4) *Αὐτ.* σ. 37.

5) *Αὐτ.* σ. 37.

6) [[*Πρὸς* καὶ *Λαογρ.* Ε', 222, 2]].

7) [[*Πρὸς* καὶ *Πολίτου Παραβ.* σ. 860—863]].

8) Οὕτω καλοῦνται συλλήθην πολλὰ θαυμαστικά ὄντα, ἰδίως δὲ τὰ ἐν τῷ ἀέρι διαττόμενα καὶ τὰς ἐκεῖθεν διαρρομένας ψυχὰς τελωνοῦντα· ὁπόθεν καὶ ἡ λέξις.

ἐπιφέροντας παντοίας συμφοράς. Μεταξὺ ἄλλων πιστεύουσιν ὅτι διαφθείρουσι μὲν τὸ πλοῖον, καταστρέφουσι δὲ τοὺς ἱστοὺς καὶ τρώγουσι τοὺς ναύτας¹⁾. Τοῦτου δ' ἔνεκα ἐπείγονται ἅμα ἐπιφανέντα ν' ἀπελάσῃ καὶ ἐξαχίσῃ, εἴτε διὰ δεήσεων καὶ θυμιαμάτων, εἴτε διὰ παντοειδῶν μαγγανειῶν· ὅθεν ἐξορκίζουσι ταῦτα διὰ σολομωνικῶν λογίων, καὶ προσπαθοῦσι νὰ φοβήσῃ πυροβολοῦντες, ἢ κρούοντες σκεύη χαλκᾶ, ἢ ἄλλως θορυβοῦντες²⁾.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅπερ ἔμενεν ἀνεξήγητον μέχρι τῆς [[προ]]παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος³⁾, ἀπεδίδοτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τοὺς Διοσκούρους, οἵτινες τιμώμενοι ὡς Ἄνακες ἢ Σωτῆρες ἐπήρχοντο ἄρωγοὶ τοῖς ἐν θαλάσσῃ κινδυνεύουσιν, καὶ ὡς τοιοῦτοι συνεχέοντο πολλάκις τοῖς Καβείροις τῶν Σαμοθρακίων μυστηρίων⁴⁾. Ἐν δεινῷ κλύδωνι, κινδυνεύοντες περὶ τῶν ἐσχάτων, ἐπεκαλοῦντο οἱ ναυτιλλόμενοι τοὺς Διοσκούρους. Εἰσακουσμένης δὲ τῆς δεήσεως, ἐπεφαίνοντο οὗτοι σωτηρίας προάγγελοι, ὡς δύο φλόγια, ἐπ' ἄκροις ἱστίοις ἢ κάλῳς ἢ δοράτων αἰχμαῖς⁵⁾. Ἡ ἀρχὴ δὲ τῶν τοιούτων παραστάσεων ἀνευρίσκεται ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς μύθοις περὶ τῶν ἀπὸ τῆς τριχυμίας λυτρούντων θεῶν τῶν ἀνέμων Aevins οἵτινες καὶ ἐν ἄλλοις ὁμοιάζουσι τοῖς Διοσκούροις⁶⁾. Τὰ ἡλεκτρικὰ ταῦτα φλόγια εἰσὶ γνωστὰ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα φλόξ τοῦ ἁγίου Ἑλμου (γαλ. le feu St. Elme, ἰταλ. il fuoco di Santo Elmo, γερμ. Sanct Elms Feuer) ἀπὸ τοῦ προστάτου τῶν πλεόντων ἁγίου μάρτυρος Ἑράσμου (λατ. Erasmus, Ersmus, Er, Ermo, Elmo), καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς Ἑλένης, ὡς ἀπιθάνως πολλοὶ παραδέχονται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

1) Καταγιάνη Δεισιδαιμονίας θεολόγος τ. 244.

2) Καταγιάνης αὐτ. Σκ. Βυζαντινὰ θεολόγια τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλ. λ. Τελώνιον. Κ. Ζ. Μάτσα Περὶ τῆς ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἡλεκτρικῆς ἐν Ἑφημ. τῶν Φιλομαθῶν 1857 ἐτ. ΙΕ' σ. 1157. [[Νεοελλ. ἀποτρεπτικά βλ. Zeitschn. d. Ver. f. Volksk. 1897 σ. 359]].

3) Τὸ φαινόμενον ἐπαιράθησαν νὰ ἐξηγήσῃ καὶ οἱ Ἑλεᾶται· ὁ Ξενοκράτης (περὶ τὰ μέσα τῆς Γ' ἐκατ. π. Χ.) ἐθεώρει ταῦτα νεφύδρια ἀπαστράπτοντα ἐξ ἰδιαζούσης τινὸς κινήσεως. (Πλουτάρχ. π. τῶν ἄρεσκ. φιλοσόφους Β', 18 καὶ παρ' Εὐσεβ. Εὐαγγ. Προπαρ. ΙΕ', 49. Στοιβ. ἐκλ. φυσ. Α' σ. 514).

4) Preller Gr. Myth. 2 σ. 107 [[δ' ἐκδ. σ. 323 κέ.]].

5) Preller αὐτόθι σ. 105 κέ. Piper Das St. Elmsfeuer, Berlin 1851. (Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Poggendorffs Annalen der Physik u. Chemie τ. 82). Τοῦ αὐτοῦ Mythol. der christl. Kirche. 1851. § 53 τ. I, 2 σ. 411—433. Th. Martin La foudre et le feu St. Elme dans l'antiquité ἐν Revue arch. 1866 τ. 13, σ. 168 κέ. Welcker Gr. Götterlehre. II, 429—435. Maury Hist. des religions de la Grèce ant. τ. I σ. 211. Creuzer Religions de l'antiquité; trad. Guignaut τ. II σ. 307. Schweigger Einleitung in die Mythologie auf dem Standpunkt der Naturwissens. 1836 σ. 286 κέ. καὶ ἐν Ersch u. Gruber Allgem. Encycl. Α' τ. 25 σ. 409 κέ. [[Βλ. καὶ Roscher's Lex. IV, 1254—6]].

6) Βλ. Myriantheus Die Aevins. München 1876 σ. 155—182. «Die Vorstellung von dem Sturm und die Aevins als Retter aus demselben». [[Εὐβοίωνα θεωροῦται τὰ τελώνια παρὰ τοῖς Ἀραβι (Rev. d. trad. popul. 1902 σ. 457), τοῖς Ἰσπανοῖς κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶν. καὶ τοῖς Κινέζοις (αὐτ. 1899 σ. 437)· προσέτι παρ' Ὀλλανδοῖς, οἵτινες ὀνομάζουσιν αὐτὰ «φωτιαῖς εἰρήνης», ὡς ἐπιφαινόμενα εἰς τὸ τέλος τῆς τριχυμίας (αὐτ. τ. 9 σ. 121)]].

7) Piper Myth. σ. 432.

Ἡ μετάπτωσις τῆς σημασίας τοῦ φαινομένου ἀπὸ αἰσίας εἰς δυσοίωνον καὶ φθοροποιὸν ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συνυπαρχούσης δοξασίας περὶ τῆς Ἑλένης, ὡς ἐκαλεῖτο τρίτον φλόγιον μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιφαινόμενον. Ἐνθ' τὰ δύο φλόγια ἐθεωροῦντο σωτηρίας προάγγελα, τρία ὁμοῦ ἐπιφαινόμενα ἐνομιζοντο ὀλέθρια καὶ καταστρεπτικά. Ἡ τοιαύτη δοξασία ἀναφέρεται ὑπὸ μεταγενεστέρων σχετικῶς συγγραφέων, καὶ ἡγνοεῖτο πιθανῶς ὑπὸ τῶν παλαιῶν¹⁾.

Ἀλλὰ καὶ ὡς σωτήριον ἀναφέρεται τὸ φαινόμενον ἐν τινι συναξαρίῳ περιχομένῳ ἐν τῇ Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίᾳ, ἐνθα τοὺς Διοσκούρους παρίσταται ἀντικαθιστώσα ἡ Παναγία· τὸ συναξάριον τοῦτο διηγεῖται ὅτι καταληφθέντες ποτὲ ὑπὸ δεινοτάτου κλύδωνος ἐν τινι πλοίῳ ἐπεκαλοῦντο εἰς μάτην πάντας τοὺς ἁγίους· εὐθὺς ὅμως ὡς ἐδεήθησαν εἰς τὴν Παναγίαν «βλέπουσιν εἰς τὸ κατάρτι μίαν μεγάλην λαμπάδα μὲ τόσον φωῶς, ὅπου ἐφώτιζεν ὅλον τὸ πλοῖον καὶ ἐδίωξε τὸ σκότος τῆς νυκτός, κατεπράυνε τὰ ἄγρια κύματα, καὶ ἐγίνε θαυμασίως γαλήνη εἰς ὅλην τὴν θάλασσαν· καὶ ὅταν ἐξημέρωσεν, εὐρέθησαν εἰς τὸν λιμένα ὅπου ἐποθοῦσαν νὰ φθάσωσιν»²⁾. Ἄν καὶ τὸ ψυχωφελὲς συμπύλημα τοῦ Κρητὸς μοναχοῦ Ἀγαπίου τοῦ Λάνδου ἦν προσφιλὲς τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἀνάγνωσμα ἀπὸ τῆς δεκάτης ἐδδόμης μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης³⁾ ἐκατονταετηρίδος, ἡ διήγησις αὕτη οὔτε ἐκ δημῳδούς τινος παραδόσεως ἐλήφθη, οὔτε διειρηθή, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον εἰσπράττει παρὰ τῷ λαῷ. Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται ῥητῶς μνείαν τῆς πηγῆς ἐκποῦν ταύτην ἡρύσθη· «Γράφει ὁ Βικέντιος εἰς τὸν καθρέπτην τῶν ἱεροποιῶν» εἶναι δὲ τὸ γνωστὸν βιβλίον τοῦ Vicentii Bellovacensis· περιέχεται δ' ἐν τῇ βιβλίῳ καὶ ἐν τῇ De miraculis S. Mariae (καρ. 28) τοῦ ἐν τῇ μοναστηρίῳ Röllingen παρὰ τὸ Regensburg κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ζήσαντος (ἀρ. 11489⁴⁾). Ἀλλὰ καὶ γερμανικὴ τις ἔμμετρος διήγησις τοῦ αὐτοῦ θαύματος ἀρτίζεται, κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ποιηθεῖσα⁵⁾.

Ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ αὐτοῦ (λ. Τελώνια) παρατίθησι περικοπὰς ἀνεκδότου Ἀστρονομικοῦ κανόνος (κωδ. 3004 παρισινής βιβλ.), ἄγνωστον τίνος ἐποχῆς, ἐν αἷς ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς πειράται ν' ἀναιρέσῃ τὴν δημῳδὴν προφανῶς θεωρίαν, ὅτι οἱ διαττοντες ἀστέρες εἰσὶ τελώνια. «Τὰ φαινόμενα ἄστρα καὶ πίπτουσιν· τινὲς λέγουσιν ὅτι ἀστέρες εἰσὶν· ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι τελώνιά εἰσιν πονηρά. Οὔτε ἀστέρες εἰσὶν, οὔτε τελώνια, ἀλλὰ ἀποκόμματα εἰσὶν τοῦ οὐρανίου πυρός» καὶ κατωτέρω· «Ἀστέρες δὲ οὐδέποτε πίπτουσιν,

1) Σωσίθεος παρὰ Σχολ. Εὐριπ. Ὀρέστ. 1637 «ὅτι καὶ ἡ Ἑλένη τοῖς χειμαζομένοις κατὰ θάλασσαν ἐπήκοός ἐστι, κατὰ Εὐριπίδην σεσημαίνεται· ὁ μὲν τοι Σωσίθεος ἔμπαλιν οἶσται οὐκ εὐμενῶς αὐτὴν ἐπιφαίνεσθαι». *Plin. Nat. H.* 2, 101. *Mythogr. lat.* 2, 132 (*Preller* 2 σ. 106). Πρβλ. *Stat. Thebaid.* 2, 791—793. *Porphyriion ad Hor. Carm.* I, III, 2. (*B. Schmidt Volksl.* σ. 174). [[Ἰω. Λυδός π. σημ. 5 Hase]].

2) Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία Μάρ. Γ' καρ. 63. Βεν. 1857 σ. 389.

3) [[παρελθοῦσης]].

4) *Bern Pez ven. Agnetis Blanbekin vita et revelationes. Access. Pothonis liber de miraculis S. Dei genitricis Mariae. Viennae, 1731* 8ον σ. 363—365.

5) *Piper Myth.* I, 2 σ. 425.

Ἡ ἀνομβρία εἶναι ἔνδειξις θείας ὀργῆς. Ἐν ἡπειρωτικῷ ἄσματι λέγει τις, ἀποτρέπων ἀπὸ ἀνοοίου πράξεως·

Τσώπα —

γιατὶ μᾶς ᾠοῦει ὁ θεός, τρεῖς χρόνους δὲ σταλάζει,
γιατὶ μᾶς ᾠοῦει κ' ἡ μαύρη γῆς, τρεῖς χρόνους δὲν ἀνθίζει κλπ. ¹⁾

ἔνθα τὸ σταλάζει (οὐδὲ σταλαγμὸν ὕδατος ῥίπτει) κατ' ἐπίτασιν ἀντὶ τοῦ βρέχει.
Ἐν κρητικῷ διστίχῳ φέρονται τὰ ἑξῆς·

Ἐγὼ ἀγαπῶ σε, μὰ τὸ ναῖς ²⁾ ὁ Κύριος τὸ κατέχει,
ἐκεῖνος ἀποῦ συννεφιῇ κι' ἀποβροντῇ καὶ βρέχει ³⁾.

«Ὁ παλαιὸς Ζεὺς αὐτότατος, ὡς νεφεληγερέτης, ὑψιβρεμέτης καὶ ὑέιος» ⁴⁾.

Β'. Ἡ βροχὴ κατέρχεται ἐξ ὀπῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ. Ἴσως ἢ δοξασία αὕτη ἐπήγαγεν ἐκ τῶν ἐν τῇ Βίβλῳ ἀναφερομένων καταρρακτῶν τοῦ οὐρανοῦ ⁵⁾. Τινὲς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς βίβλου βασιζόμενοι διετείνοντο ὅτι τὸ στερέωμα ὑποδασάζει στρῶμα ὕδατος, καὶ ὅτι ἔχει ὅπας καὶ καταπακτάς, ἐξ ὧν τὸ ὕδωρ ἐκρέει καὶ πίπτει εἰς ὑετόν, ὅταν ὁ Θεὸς θέλῃ ⁶⁾.

Γ'. Ἐκ τοῦ ἀκολούθου κρητικοῦ ἄσματος φάνηται, ὅτι ὁ οὐρανὸς ὑποτίθεται ὡς λεκάνη ἢ δεξαμενὴ πλήρης ὕδατος. Ἡ σειομένης σχηματίζονται τὸ νέφη, καταπίπτοντα εἰς βροχὴν ἢ χεῖρα.

Νάχεν ἡ γῆς πατήματα ⁷⁾, καὶ ὁ οὐρανὸς κεράσια ⁸⁾,
να πάθιουν ⁹⁾ τὰ πατήματα, τὰ πιαρὰ τὰ κεράσια,
νὰνέβαινα σιὸν οὐρανό, νὰ διπλασθῶν πᾶ κάσω,
νὰ παίξω σεῖσμα τοῦ οὐρανοῦ, νὰ βγάλῃ μαῦρα νέφη,
νὰ βρέξῃ χιόνι καὶ νερό, κι' ἀτίμητο χρυσάφι ¹⁰⁾.

Σημειωτέα καὶ ἡ τελευταία φράσις περὶ χρυσῆς βροχῆς· ἐκ τοιαύτης μυθολογικῆς παραστάσεως διεπλάσθησαν ἱκανοὶ ἀρχαῖοι μῦθοι. (Νέφη ὡς χρυσὸς ἢ θησαυρός, Ζεὺς ὡς χρυσὴ βροχὴ κλπ.).

Δ'. Ἡ βροχὴ πίπτει διὰ κοσκίνου. «τὸ ῥήχνει μὲ τὸ κόσκινο», (ὑπονο-

1) Χασιώτ. σ. 62 ἀρ. 15.

2) Μὰ τὸ ναῖ. Ὁ Pashley παρανοήσας γράφει μὰ τὸν ἐξ!

3) Pashley Travels in Crete I σ. 249. Passow Διστιχ. ἀρ. 242 σ. 506. [[Φραντζεσκάκη Ἀριάδνη σ. 21 (ἀντὶ ἀποβροντῆς : ἀποῦ βροντῆς)]].

4) Schmidt Volksl. d. Neugr. σ. 30.

5) Γένεσ. Ζ', 11. Η', 2. Ψαλμ. ΟΖ', 27. Βλ. καὶ Schleusner Novus Thes. Vet. Test. τ. 3 σ. 91. 251. 252.

6) Letronne Des opinions cosmographiques des pères de l'église, ἐν Revue des deux Mondes 1834 τ. 1 σ. 616—617. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς Νεοσηλανδοὺς τὸ ὕδωρ κατέρχεται ἐξ οὐρανοῦ διὰ χαράδος ἢ ὀπῆς (Tylor Civilis. primitive τ. II σ. 92).

7) Βαθμίδας 8) Κρίκους 9) Ἐπάτουν.

10) Jeannarakí Kret. Volkslieder σ. 150 ἀρ. 159. [[Πολίτου Ἐκλ. ἀρ. 120]].

εἶται τὸ νερό). «Ὁ Θεὸς τὸ ῥήχνει μὲ τὸ ῥεμμόνι» ¹⁾, ὁπόθεν καὶ ἡ παροιμία: «τὸ ῥεμμόνι τοῦ Θεοῦ ἔχει μεγάλαις τρύπαις». Ἐν Παρνασίδῃ μυθολογοῦσιν ὅτι ὁ ἄνεμος Βορρᾶς κρατεῖ κόσκινον, δι' οὗ κατασκευάζει καὶ ῥεμμονίζει τὸ χαλάζι· ὁ δὲ Νότος ἔχει ἀσκιά, ἀτινα διὰ τῶν Νεφελῶν (Σύγνεφα) ῥίπτει εἰς τὴν θάλασσαν, πληροὶ ὕδατος, κομίζει εἰς τὰ ἄνω εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκεῖθεν ἕκ τινος ὠρισμένου μέρους κενοὶ ταῦτα διὰ διαφόρων κοσκίνων ἐπὶ τῆς γῆς, ὥτως ὥστε, ὅταν μὲν κατέρχεται λεπτὴ βροχή, ψιλὴ βροχή, ψαχάδα (ψεκάς) ²⁾, τότε μεταχειρίζεται τὴν σῆτα ³⁾, ὅταν δὲ βρέχη, μεταχειρίζεται τὸ κόσκινον, καὶ ὅταν καταπίπτῃ ὑετὸς πολὺς τὸ ῥεμμόνι, δῆλον ὅτι τὸ μέγεθος ἐκάστης σταγόνης ἐστὶν ἀνάλογον τῶν ὀπῶν τῶν διαφόρων κοσκίνων. Τέλος ἐπὶ ῥαγδαίου ὁμβρίου λέγουσιν ὅτι ὁ Νότος κενοὶ τοὺς ἀσκούς αὐτοῦ ἐντελῶς ⁴⁾.

Τοιαῦται ἰδέαι ἐπεκράτουν παρὰ τοῖς ἀπλοϊκωτέροις καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς δείκνυσι τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους «διὰ κοσκίνου οὐρεῖν» ⁵⁾. Αὕτη δέ, ὥς καὶ αἱ ἄλλαι ἐν ταῖς Νεφέλαις γελοῖαι θεωρίαι περὶ ὑετοῦ καὶ βροντῆς δὲν εἶναι κωμικαὶ ἐπίνοιαι τοῦ ποιητοῦ, ὥς τινες ὑπέλαβον, ἀλλὰ διακωμωδούμεναι δημῶδεις προλήψεις, πράγματι ὑφίστάμεναι. Διότι αἱ πλεῖστοι τούτων, ὥς καὶ παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν, σώζονται μέχρι τοῦδε παρὰ τῇ ἡμετέρῃ λαῷ, ἀλλὰ μὲν κατὰ γράμμα πιστευόμεναι, ἀλλὰ δὲ διατηρηθεῖσαι ἐν ἀστείαις ἐκφράσεσι μόνον.

Ἐκ βυζαντινῶν συγγραφέων βλέπομεν ὅτι ἡ περὶ κοσκίνου τῆς βροχῆς δοξασία ἐξηκολούθει ὑφίστάμενη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Παρὰ Θεόδωρον (Περὶ προφητείας β. σ. 33) περιγράφεται ἡ θεοῦ «οὐρανὸν τινὶ κοσκίνῳ διαίρων τῶν νεφῶν τὰς πόλιν». Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ὁ ἄξιόν ἐστι τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Θεοδώρου, ἐν ᾧ φαίνεται συνταύτισις τῶν ἰδεῶν περὶ ὀπῶν τοῦ οὐρανοῦ (σ. 27) καὶ κοσκίνου. «Τοσοῦτος γὰρ αὐχμὸς σοφίας ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου ἐγένετο, καὶ οὕτω πάντες τὴν τοῦ ἀμαθεστάτου ταύτην ἐπιστήμην κοινῶς συνηλάθησαν, ὥστε τοὺς πολλοὺς οἶεσθαι μὴ καὶ τὸν ὑετὸν ἐκ τῶν νεφῶν καταρρήγνυσθαι, ἀλλὰ, κατὰ τὸ Ἐρατοσθένους κόσκινον, διατετροῖσθαι τὸν οὐρανόν, καὶ ἐκεῖθεν ταῖς χερσὶν ἀποθλίβοντα τὸ ὕδωρ διηθεῖν» ⁶⁾.

Τὸ κόσκινον εἶναι σύμβολον νέφους ⁷⁾, τοῦτο δὲ προδήλως καταφαίνεται καὶ ἐκ τινος δημοτικοῦ ᾄσματος, ἐν ᾧ ἐκ νέφους καὶ οὐχὶ ἐκ κοσκίνων ἀναφέρεται ὅτι προέρχονται τὰ διάφορα τῆς βροχῆς καὶ τῆς χαλάζης εἶδη.

1) ῤεμμόνι (ἐκ τοῦ ῥήγνυμι, ῥήγμα;) εἶδος κοσκίνου μεγάλης ἔχοντος ὀπᾶς. Ἐν Πελοποννήσῳ ῥρημόνι.

2) Τὸ ῥήμα ψαχαδιάζει, ὅπερ καὶ ψιχαλίζει λέγεται. (Ἐκ τοῦ ψίχῃ ψιχός).

3) Σῆτα (ἐκ τοῦ σῆθω ἴσως) λεπτότατον κόσκινον. Πολλαχόθι τῆς Ἑλλάδος λέγεται κρησάρα (ἀρχ. κρησέρα).

4) Νεμ. Ἑλλ. ἀρ. 35.

5) Ἀριστοφ. Νεφ. 373.

6) Θεωδ. Πρὸς μαθητάς ἀμελοῦντας σ. 150—151 Boissonade. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐρατοσθένους καὶ τὸ λογοπαίγνιον ἀναφέρονται βεβαίως ἐπιδείξεως χάριν.

7) Βλ. καὶ L. Laistner Nebelsagen, Stuttg. 1879 σ. 51. 233.

Γιὰ ἰδὲς τί μαῦρο σύγνεφο, πῶρχει' ἀχ' τὸ μπουγάζι,
 βαστάει χιόνι καὶ βροχὴ καὶ φτερωτὸ χαλάζι·
 τὸ χιόνι ῥήχνει 'ς τὰ βουνὰ καὶ τὴ βροχὴ 'ς τοὺς κάμπους,
 καὶ αὐτὸ τὸ πετροχάλαζο 'ς τὴ μέση τῆς θαλάσσης¹⁾).

Οὐχὶ ἄσχετα τῇ παραστάσει ταύτῃ φαίνονται τὰ μυθολογήματα περὶ τοῦ τῶν Δαναΐδων πίθου ἢ κοσκίνου (:)²⁾. Πρὸλ. Πλάτ. Πολιτ. ΙΑ', 362. «Τοὺς ἀνοσίους ἐν ἄδου κοσκίνῳ ὕδωρ φέρειν ἀναγκάζουσι»· καὶ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν «κοσκίνῳ ὕδωρ ἀντλεῖν». — Ἀνάλογα ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Ἰνδικῇ μυθολογίᾳ. «Οἱ Ἀσβὶν κατέχεον τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ πετάλου τοῦ κραταιοῦ ἱππου, ὡς ἀπὸ ἡθμοῦ kâratârât»³⁾. Κατὰ τὸν Macpherson, ὁ Pidju Pennu, ὁ θεὸς τοῦ ὑετοῦ παρὰ τοῖς Kshonds, «ἀναπαυόμενος ἐν οὐρανῷ καταχέει τὰ ὕδατα διὰ κοσκίνου»⁴⁾. Ὁμοιόταται ταῖς ἐλληνικαῖς εἰσὶν ἐλθετικάι τινες ἐκφράσεις περὶ βροχῆς. Ἐπὶ πολλοῦ ὁμοῦρου λέγουσιν ἐν Ἑλβετίᾳ «es schütete mit allen Kübeln und Gelten», ἐπὶ δὲ λεπτῆς βροχῆς «es rinnt durch Seiher, Sieb und Korb»⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλταϊκοῖς λαοῖς δὲν ἦσαν ξέναι τοιαῦται παραστάσεις. Ἐν τῷ φιννικῷ ἔπει Καλεθάλα ἀναφέρεται ὅτι ἡ θεότης Untar ἀπὸ τῶν ὑψίστων τοῦ οὐρανοῦ μερῶν καταχέει ἐπὶ τὴν γῆν διὰ κοσκίνου δρόσον⁶⁾.

Εἰ. Βρέχει κενουμένων ἄνωθεν ἄσχοι. Ἐν τῇ φράσει τοῦ λέγουσι: «Τὸ ῥήχνει μὲ τ' ἄσκι»⁷⁾ ἢ «μὲ τ' ἄσκι» ἢ «μὲ τὸ ἄσκόπουλο» (Γαλαξειδίον). «Ὁ Θεὸς τὸ ῥήχνει μὲ τὸ δερμάτι» (ἀσκήν, ἢ Ἀρχαρόν)⁸⁾. Ἀνωτέρω δ' ἐποιήσαμεθα λόγον περὶ τῶν μυθολογουμένων ἰσχυρῶν τῆς βροχῆς τοῦ Νότου. Ἐκ τῆς παραστάσεως τῶν νεφῶν ὡς ἄσχοι ἢ δερμάτων. Πρὸλ. τὸν ἄσκον τοῦ Αἰόλου καὶ τὰς προσφιλεῖς ἀρχαίας ποιηταῖς παρομοιώσεις νεφῶν ἐρίοις⁹⁾, τὴν τοῦ Διὸς αἰγίδα κλπ. Ἐν τοῖς Βέδασι ἀναφέρονται ἄσκοι προσδεδεμένοι εἰς τὸ ἄρμα τοῦ θεοῦ τοῦ ὑετοῦ Parjanya, ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ εἰκὼν νέφους ἐστὶν ὁ ἡδέος ποτοῦ μεστὸς ἄσχος, ὃν φέρουσιν οἱ Αἰσβιν¹⁰⁾. Ἀνάλογοι παραστάσεις ἀπαν-

1) Χασιώτης σ. 173 ἀρ. 3.

2) [[Πρὸλ. καὶ V. Henry ἐν Revue d. Et. gr. V, 286]].

3) Myrianteus Die Aesvins, München, 1876 σ. 152.

4) Macpherson India σ. 357 παρὰ Myrianteus αὐτ. σ. 153.

5) Rochholz Naturmythen 55.

6) Καλεθάλα ρουν. XIX, στ. 137—142. XLII, 338—344. Παρὰ Castrén Finn) Myth. σ. 67—68.

7) [[Βλ. Π. Π. λ. ῥήχνω 6]].

8) [[Ἐν Κῶθῳ λέγουσι «βρέχει ἀπὸ σταμνιοῦ» (Ἐφ. Φιλομ. 1862 σ. 1925), ἐν δὲ Σάμῳ «ἔδριχι ἀπὸ σταμνιοῦ» (Ζαφειρίου Σαμ. διὰλ. σ. 69), ἀλλ' ἐν τῇ φράσει ταύτῃ δὲν πρόκειται περὶ μυθολογικῆς εἰκόνας, ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς παρομοιώσεως]].

9) Βλ. ἐν ἐκτάσει Mannhard Roggenwolf u. Roggenhund. Danzig, 1866 σ. 51—52. Schwartz Naturansch. II σ. 1—2.

10) Myrianteus σ. 135 καὶ. Πρὸλ. Max Müller Essays. Lpz. 1869 τ. II σ. 159 παρὰ Schwartz II, 1. Ἐν τισι χωρίοις τοῦ Βέδα καλεῖται τὸ ὁμοροφόρον νέφος «μέλαν δέρμα», ἀλλαχοῦ δὲ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς βίβλου «ὁμοροδότειρα καὶ γονοποιὸς δορά».

τῶσι καὶ παρὰ σημιτικοῖς ἔθνεσιν ¹⁾).

Γ'. Ἐπὶ συνεχοῦς καὶ ἀδιαλείπτου βροχῆς οἱ χυδαίότεροι λέγουσιν ἀστεϊζόμενοι «κατουράει ὁ Θεός»· ἐν Ἀραχόβῃ μάλιστα προστιθέασι «μὲ τὸ κόσκινον» ²⁾. Ἐν Μεσσηνίᾳ ὁ τοιοῦτος καιρὸς καλεῖται «Κατουρλιᾶς» καὶ ἀλλαχοῦ «Κατουρλῆς» ³⁾.

Αἱ ἐκφράσεις αὗται δὲν προήλθον ἀπλῶς ἐκ βαναύσου παρομοιώσεως, ἀλλὰ πιθανῶς ἐκ παναρχαιοτάτης δοξασίας, βαθμηδὸν ἀπολεσάσης τὴν ἑαυτῆς σημασίαν καὶ εἰς ἀστειότητα μεταπεσούσης. Παρὰ τοῖς Καμτσαδάλοις πιστεύεται ὅτι οἱ ὄμβροι καὶ ἡ χάλαζα εἰσὶν οὐρα τῶν θεῶν τοῦ ἀέρος ⁴⁾. Γνωστὸν δ' ὅτι ὁ Στρεψιάδης παρ' Ἀριστοφάνει ἀφελῶς ὁμολογεῖ ὅτι συνεμερίζετο τὴν ἰδέαν ταύτην·

καί τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ὄμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

Ὅμοιαι ἐκφράσεις εἰσὶ συνήθεις καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ⁵⁾.

1) Le livre de Job κεφ. 38 - III. traduction Renan : «Qui incline les urnes du ciel?» ἐνθα ὁ μεταφραστὴς εὐρίσκει τὴν καὶ Ἀραβας καὶ Ἑβραῖοι φαντάζονται τὰ νεφελώδη γέννησιν ὡς κοσκίνου ἢ σταμνοῦς ποτὶς ὑδατοῦ.

2) Νέα Ἑλλάς ἀρ. 35. Βλ. καὶ B. Schönlank Volksl. Neugr. σ. 31. «Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐν Ἀραχόβῃ ἀντὶ τοῦ καύματος λέγουσι καὶ κατουράει ὁ Θεός· ἐπὶ πολλοῦ δὲ καὶ διηνεκοῦς ὄμβρου συνήθεις εἰσὶ φράσεις τοιαῦται· Ὑσούρ, τσούρ, τσούρ, κατουρῶντας ὁ Θεός μᾶς σάπει·». Τὸ «κατουράει ὁ Θεός» ὁμοῦς ἐν Ἀραχόβῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ τὴν δευτέραν φράσιν, λέγουσι μόνον ἐπὶ διηνεκοῦς βροχῆς.

3) [[Ἐν Ἀθήναις «κατουρλόκαιρος» κατ' ἀνακοίνωσιν Μαριάννης Καμπούρογλου]].

4) Schwartz ἐν Zts. f. Ethnologie 1875 σ. 403. Meiners ἐν Götting. hist. Magazin. Hannover, 1787 τ. I σ. 119 παρὰ Schwartz Naturan. I, 260.

5) Ἰκανὰς τούτων περισυνήγαγεν ὁ Mannhardt (Roggenwolf u. Roggenhund σ. 10). Ἐν Ἀνω Παλατινᾷ λέγουσιν ἐπὶ πολλοῦ ὄμβρου· «Πάλιν κατουροῦν ἕκαστ' ἀπάνω», nu pissen sie da oben all wieder (Schönlank Aus der Oberfalz III, 20). Ὁ ἅγιος Μεδάρδος, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς του πολλάκις βρέχει, ἀποκαλεῖται ἐν Τιρόλφ Heubrunzer (Zingerle Sitten, Bräuche, Meinungen 101, 763). Ὅμοιως ἐν Πικαρδίᾳ : «Saint Médard est un grand pissard». (Reinberg-Düringsfeld Wetter im Sprichwort σ. 141). Ἄν κατὰ τὴν 13 Ἰουλίου βρέχῃ, λέγουσιν ἐν Κολωνίᾳ : «Margriht hāt en de Nösz gepess» (Ἡ Μαργαρίτα ἐκατούρησε τὰ καρύδια). Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ Ῥήνου, ἂν βρέξῃ κατὰ τὴν 10 Ἰουνίου, «Margarete pisst in die Nüsse». Πιστεύουσι δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιτάσει ὅτι ἡ βροχὴ θὰ διαρκέσῃ τέσσαρας ἑβδομάδας, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὅτι 15 ἡμέρας καὶ θὰ καταστρέψῃ τὰ κάρνα (Reinsberg αὐτ. 146. 154). Ἐν τῇ κομητείᾳ Mark ἡ αὐτὴ πρόληψις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς ἁγίας Μαγδαληνῆς (22 Ἰουνίου) : «Sünthe Magdalena pisset in de Nuete» (Woeste Volksüberlief. σ. 61). Βλ. προσέτι Wolf Beitr. z. deutschen Myth. II σ. 103. Schwartz Der heutige Volksglaube σ. 77 καὶ Ursprung d. Mythol. σ. 7 καὶ. Naturansch 1864 τ. I σ. 138. 258 καὶ., ὅστις ἀναγνωρίζει σχέσιν τῶν ἰδεῶν τούτων πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους περὶ γενέσεως τοῦ Ὠρίωνος καὶ περὶ τῆς γονῆς τοῦ Μίνωος, [[καὶ Prähist. Stud. σ. 341]].

* Δ'. ΙΡΙΣ ¹⁾

¹⁾ *Ιρις* εὔνους τοῖς ἀνθρώποις. — "Υβρεις (ὑπερβαίνειν· δακτυλοδεικτεῖν). — Γεωργικά προμηνύματα. — Χρυσὸς εἰς τὴν βάσιν τῆς *Ιριδος*. — Ὀνομασίαι (τόξον, ζώνη).

Ἡ *Ἰρις*, κατὰ τοὺς δημώδεις μύθους, ἔχει τὰς ιδιότητες ἐμψύχου ὄντος· εἶναι εὔνους τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς ζώοις καὶ τοῖς φυτοῖς, ἀλλὰ καὶ τιμωρεῖ ἀμειλίκτως πάντα τολμήσοντα νὰ ὑβρίσῃ αὐτήν. Διηγοῦντα ὅτι ἔζη ἄλλοτε ἐν παλληκάρι, τὸ ὅποῖον ἦτο τόσον ἀνῆρειωμένον καὶ τόσον ὑπερήφανον, ὥστε ἐτόλμησε καὶ αὐτὴν τὴν *Ἰριδα* νὰ ὑπερπηδῇ· εὐθὺς ὅμως ὥς ἐδρασκέλισεν αὐτὴν ἀπὸ ἥρωος κρατίστου ἐγένετο γυνὴ εὐειδῆς μὲν, ἀλλ' οὕτως ἀλαπαδνὴ, ὥστε οὐδὲ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ὕβριν ἐδύνατο ν' ἀποκρούσῃ. Διότι ὅστις ἀδρασκέλισῃ τὴν *Ἰριδα* μεταβάλλει πάραυτα φύσιν, ἀπὸ ἀνδρὸς εἰς γυναικα μεταμορφούμενος καὶ ἀπὸ γυναικὸς εἰς ἀνδρα ²⁾). Ἡ αὐτὴ δοξασία ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ Σέρβοις ³⁾ καὶ Ἀλβανοῖς ⁴⁾.

Τὸ ἀδρασκέλισμα θεωρεῖται ὑβριστικόν, διότι ὑπάρχει πρόληψις ὅτι ἐπιφέρει ὀλεθρον. Παρ' ἡμῖν παρατηρεῖται ἡ πρόληψις αὕτη εἰς πολλὰς περιστάσεις τοῦ βίου· ἂν ὑπερπηδῇ τις κάλαμον ἀλιευτικόν, ἢ ἄλλο οἶονδήποτε ἐργαλεῖον, πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπὶ τὰ βήματά του, ὅτι ἄλλως οὐδὲν τελεσφορεῖ· ὑπερπηδῶν δ' ἔγκυον «ἀνοίγει τὸν δρόμον εἰς τὴν Δερσίδας» ἢ καθίστησιν ἐπικίνδυνον τὸν τοκετόν· ἡ γυνὴ σπεύδει ἀπέλθαι νὰ φωνάξῃ «ξεδρασκέλα με, γὰρ δὲν κἀνεῖ» ⁵⁾. Τὰ παῖδιά «ἂν δρασκέλισθῶσι δὲν μεγαλύνουσι» ἐν Κίπρω δὲ ὁ ἀδρασκέλισμενος πτύει πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ⁶⁾. Ἡ πρόληψις ὑπάρχει καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ⁷⁾· ἐν Γερμανίᾳ «παῖδον, οὗ ἄνω ἐπήδησαν, δὲν μεγαλύνει» ⁸⁾. Τὸ αὐτὸ πιστεύουσι καὶ οἱ Βοημοὶ ⁹⁾ κατὰ δὲ τοὺς Ἑσθωνοὺς οὐ μόνον παρακωλύεται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ παιδός, ἀλλὰ καὶ εὐσμορφον τοῦτο γεννᾶται ¹⁰⁾. Οἱ Ἀραβες νομίζουσιν ὅτι ὁ διερχόμενος καταλείπει τῷ ἐκτάδῃν κειμένῳ τὰς ἑαυτοῦ ἀσθενείας καὶ πρέπει νὰ ὑπερπηδῇ καὶ οὗτος ἐκεῖνον, ἵνα ἐξουδετε-

1) [[Πρβλ. καὶ *Πολίτου Παραδ.* σ. 845—852]].

2) Ν. Ἑλλ. ἀρ. 35. [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 263. Ἐν Ἀἰδάν Καλαμπάκας πιστεύουσιν ὅτι ἂν κατορθώσῃ τις νὰ διέλθῃ κάτωθεν τῆς *Ἰριδος*, θὰ μεταβάλῃ φύσιν. Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ι. Περιστέρη (1908)]].

3) *Wuk Stephanovich* ἐν λ. *duga* παρὰ *Grimm D. M.* σ. 695 (611). Κατὰ τὸν *Hanusch* (*Slaw. Myth.* σ. 273) εἶναι τοῦτο ἴσως λείψανον τῆς Ἰνδικῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ ἐνότητος τῶν γενῶν (;).

4) *Hahn Alb. St.* III, 138. Κόρη ὑπερπηδῶσα τὴν *Ἰριδα* μεταμορφοῦται εἰς παῖδα καὶ μεταπηδῶσα ἀνχλαμδάνει τὴν προτέραν φύσιν.

5) Βύρων τ. Α' σ. 572. Βλ. καὶ *Ploss Das Kind I* σ. 9 [[γ' ἐκδ. 1911 σ. 31]].

6) *Λουκάς* σ. 130.

7) [[*Revue des trad. popul.* τ. 6 σ. 45]].

8) *Grimm D. M.* τ. III σ. 436 abergl. 45.

9) *Grohmann Aberglauben aus Böhmen* ἀρ. 798.

10) Αἰτ. σ. 488 δεισιδ. ἐσθωνικῇ 26. Βλ. καὶ *Boeckler* παρὰ *Andree Ethnogr. Parallelen* σ. 34.

ρώση τὸ κακόν ¹⁾). Παράδοξος δ' ἡ πρόληψις, καθ' ἣν οἱ διασκελισθέντες ὑπὸ γάτας νεκροὶ γίνονται βρικόλακες ²⁾, ἥς ἀνάλογος ἐπικρατεῖ ἐν Μεσσηνίᾳ, καθ' ἣν «ὅταν κυλιέται γαῖδούρα, ὅποιος πηδῇσῃ ἀπὸ πάνου της δὲν λυώνει».

Τὴν πρόληψιν περὶ τοῦ μὴ δακτυλοδεικτεῖν τὴν Ἴριδα ³⁾ εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς. Οὐδεὶς πρέπει νὰ δακτυλοδεικτῇ τὴν Ἴριδα καὶ τοὺς ἀστέρας ⁴⁾. Ὁ Θεὸς τιμωρεῖ τοῦτο (Harz ⁵⁾), σκώληξ καταδιβρώσκει τὸν δάκτυλον (Κάτω Αὐστρία) ⁶⁾· οὕτω δεικνυμένη ἡ Ἴρις ὠχρίᾳ καὶ ἀμαυροῦται τὸ φῶς αὐτῆς (Meiningen) ⁷⁾. «Ὁ στρέφων τοὺς ὀδόντας κηπουρικοῦ κτενὸς ἢ τὸν δάκτυλον πρὸς τ' ἄνω, βγάνει τὰ μάτια τοῦ Θεοῦ, χάνεται δὲ καὶ τὸ οὐράνιον τόξον» ⁸⁾. Καὶ παρὰ τοῖς Σίναις ἔτι θεωρεῖται ἀνόσιον τὸ δακτυλοδεικτεῖν τὴν Ἴριδα ⁹⁾.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰριδος νομίζουσιν οἱ χωρικοὶ ὅτι ἐξάγουσιν ἀλάθητα προμηνύματα ¹⁰⁾ οὐ μόνον περὶ τοῦ καιροῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ μελλούσης εὐφορίας ἢ ἀφορίας. «Ἔστησεν ἑπὶ τὸ πωρὸν ζωνάριν· πάαιννε ἑς τὸ ζευγάριν. Ἔστησεν τὸ δεῖλι· κόψε τὰ ζευλοράμματα»· λέγει τις παροιμία κυπριακή ¹¹⁾. Ἐπιφαινομένη δηλαδὴ τὴν πρωΐαν ἡ Ἴρις προαγγέλλει εὐδίαν, τὴν δείλῃν δὲ κακοκαιρίαν. Τὰ χρώματα αὐτῆς σχετίζονται μετὰ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν· κυρίως δὲ τρία χρώματα διακρίνουσι· καὶ ἂν μὲν ὑπερτερῇ τὸ ἐρυθρόν, ἄφθονος ἔσται ἡ τοῦ κίτου παραγωγή, ἂν τὸ λευκὸν ἢ τοῦ σίτου καὶ ἂν τὸ πράσινον ἢ τοῦ ἐλάτου ¹²⁾. Τὰς αὐτὰς παρατηρήσεις ποιοῦσι

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

1) *Wrede Reise in Hadhrumant*. Braunschw. 1870 σ. 265 παρὰ *Andree* ἐνθ. ἀν.

2) Ἐκλαμβάνονται ἴσως αἱ γάται ἀπὸ γάτων μεταμεμορφωμέναι, καθὼς καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς παραδόσεσι. [[Πρβλ. καὶ *Hollau* Παραδ. ἀρ. 963]].

3) Ἡ αὐτὴ πρόληψις ἀναφέρεται περὶ τοῦ Φεγγαριοῦ· ἀλλὰ περὶ ταύτης ἀλλαγῆς. [[Βλ. *Λαογρ. Σύμμ.* Β', 171 κέ.]].

4) *Grimm D. M.* σ. 695 (611).

5) *Zeitschrift f. deutsche mythol. u. sittenk.* τ. I σ. 202.

6) Αὐτ. τ. IV σ. 148.

7) *Haupt's Zts. f. deutsches Alterth.* τ. III σ. 363.

8) *Grimm D. M.* III σ. 455 ἀρ. 597.

9) *Chi-King ex lat.* P. Lacharme interpr. Jul. Mohl. σ. 242 παρὰ *Grimm* σ. 695 (611). [[Μαρτυρίας περὶ τῆς προλήψεως ταύτης καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. ἐν *Revue des trad. populaires* 1897 σ. 553. 1901 σ. 385—6. 1905 σ. 397. *Hess. Blätter f. Volksk.* XI, 220. *Volkskunde* τ. 17 (1905) (=Volkskundl. Zeitschriftenschau 1905 σ. 71—2). Καὶ ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Μανου ἀπαγορεύεται τὸ δακτυλοδεικτεῖν τὴν Ἴριδα. *Les lois de Manou*, trad. *Strehly*. Par. 1892 σ. 104—5=Rev. d. trad. popul. 1907 σ. 17]].

10) [[Καὶ παρ' ἀρχαίοις ἐθεωρεῖτο σημεῖον πολέμου ἢ κακοκαιρίας. *Stengel Kultusalt.* σ. 38. Ἰλ. P 548· πρβλ. καὶ Σχόλ. Ἀριστοτέλ. Μετεωρολ. σ. 132 Ideler. Σουΐδας ἐν λ. Ἴρις· «τῆς Ἰριδος τὸ χλωρὸν ἄερος σημαντικόν, τὸ πυρρὸν πνευμάτων, τὸ δὲ μελανίζον ὕδατων». Βλ. καὶ *Roscher Lex.* λ. Iris σ. 320 κέ.]].

11) *Λογ.* σ. 133. [[III. λ. ζωνάρι 1. Βλ. καὶ Ἴρις 1. σελένη 1. δόξα (Ἴρις) 2, τόμ. Δ' σ. 515 κέ.]].

12) Αὐτ. σ. 134. Ἐν Παρνακίδι καὶ Φωκίδι τὴν μὲν τοῦ οἴνου παραγωγὴν ἐμφαίνει τὸ

καὶ οἱ Ἀλδανοί ¹⁾). Ἐχουσιν ἄρά γε ταῦτα σχέσιν τινὰ πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας μυθολογικὰς παραστάσεις περὶ τοῦ οὐρανίου ποτοῦ (soma, νέκταρ, ἀμβροσία), περὶ οὐρανίου ὕδατος, μέλιτος, γάλακτος, οἴνου κλπ. ἐν τοῖς νέφεσιν ; Ὅπως ἂν ἡ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην λίσαν περιεργὸν ἔστι τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους (Ζ. ἱστ. Ε', 22) «μέλι δὲ τὸ πίπτον ἐκ τοῦ ἀέρος· καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν ἀστρῶν ἐπιτολαῖς, καὶ διὰν κατασκήψῃ ἡ Ἴρις».

Ἡ Ἴρις παρίσταται ὡς ὁλοδοθεῖρα καὶ ἐν ἐτέρᾳ δοξασίᾳ, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν βῆσιν αὐτῆς ἐγκρύπτεται χρυσοῦν νόμισμα βυζαντίων αυτοκρατόρων, ἐξ ἐκείνων ἃ ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ *Κωσταντινᾶτα* ²⁾, καὶ οἷς θαυμασίους ἀποδίδωσιν ἰδιότητος ³⁾. Ὁ εὐτυχήσας νὰ εὕρῃ τοιοῦτο Κωσταντινᾶτο, εὖρε πηγὴν ἀνεξάντλητον εὐδαιμονίας καὶ πλούτου. Ἐν Κύπρῳ καλοῦνται ταῦτα *Τζήμιες* ⁴⁾. [[Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀντικείμενον ἀνευρισκόμενον δι' ἐκσκαφῆς εἰς τὸ μέρος ὅπου στηρίζεται ἡ μία ἄκρη τοῦ τόξου τῆς Ἴριδος ὑπὸ τοῦ εὐτυχήσαντος νὰ εὑρεθῇ ἐκεῖ, πιστεύεται ἀλεξίκακον ⁵⁾]].

Καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης πιστεύει ὁ λαὸς διὰ τὴν βῆσιν τῆς Ἴριδος εὕρηται χρυσῇ κλεῖς ἢ θησαυρός ⁶⁾. Παραπλήσια δ' εἰσὶ καὶ ἕτεραι γερμανικαὶ δοξασαί, ὅτι σίδηρος ῥιφθεὶς εἰς τὸ μέρος ἐνθα ἡ Ἴρις ἄπτεται τῆς γῆς μεταβάλλεται εἰς χρυσόν (Alpbach Τυρόλου) ⁷⁾ ἢ διὰ πῖλος ὑπεράνω τῆς Ἴριδος ῥιφθεὶς καταπίπτει πλήρης χρυσοῦ (ἐν Καρινθίᾳ) ⁸⁾. Αἱ παραστάσεις αὗται κρατύνουσιν ἰσως τὴν γνώμην μυθολόγων τινῶν, σκεπάζοντων τὴν Ἴριδα τῷ κέρατι τῆς Ἀμαλθείας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

κυανοῦν, τὴν δὲ τοῦ ἐλαίου τὸ κίτρινον χρῶμα. [[Ἐν Ἀλβὶ τὸ κόκκινον χρῶμα δεικνύει ἀφθονίαν ὄξους, ἐν δὲ Λακκοδικίῳ Μακεδονίας, καὶ ἀνακρίνωσιν I. Πρωίου, τὸ καστανοκίτρινον ἀφθονίαν σίτου. Ἐν Κύθνῳ ὁμοίως τὴν ἐπερχομένην συγκομιδὴν εἰκάζουσιν ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ τῆς Ἴριδος. (Ἐφημερ. φιλομαθῶν 1858 σ. 374). Περὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἴριδος ὡς προγνωστικοῦ τῆς συγκομιδῆς παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. *Revue des trad. populaires* τ. VI σ. 45. τ. IX σ. 218. *Archivio per le tradiz. popolari* 1899 σ. 123. *Am Urquell* I, 73]].

1) *Hahn Alb. St.* III σ. 138.

2) [[Χρυσᾷ κοῖλα νομίσματα (monnaies gauloises) εἶναι γνωστὰ ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Regenbogen-Schüsselchen», διότι, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν, ἀνευρίσκονται κυρίως μετὰ θύελλαν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπιφαίνεται ἡ Ἴρις. Ὑπόμνημα *P. - Ch. Robert* ἀναγνωσθὲν ἐν τῇ *Acad. des Inscr. et belles lettres*, 18 Ἰουν. 1884]].

3) [[Περὶ τῶν θαυμασίων ἰδιοτήτων τῶν κωσταντινᾶτων βλ. ὅσα λέγονται ἐν *Λαογρ. Συμμ.* Β', 69 κέ.]].

4) *Λουκάς* σ. 134. Ὁ Λουκάς νομίζει ὅτι ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ἀρχαία κημός. Τοῦτο φαίνεται ἡμῖν λίσαν πιθανόν, διότι οἱ Κύπριοι τὸ κ πρὸ τῶν φθόγγων ε καὶ ι προφέρουσιν ὡς tsch' κημός δὲ, κατὰ Φώτιον, ἐσήμεαινε καὶ γυναικαῖον προκόσμημα.

5) [[*Σακελλαρίου* Κυπρ. 1890 Α', 710 κέ. Μαρτυρίας περὶ ἀναλόγων δοξασιῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς, πλὴν τῶν ἀμέσως κατωτέρω παρὰ Γερμανοῖς, βλ. ἐν *Rev. des trad. popul.* 1895 σ. 595. 1897. σ. 513. 1901 σ. 385. 1902 σ. 141]].

6) *Grimm D. M.* σ. 694—695 (611). Βλ. καὶ τ. III σ. 455 ἀρ. 598.

7) *Zts. f. deutsche Mythol.* τ. I σ. 237.

8) *Αὐτ.* τ. III σ. 29.

Αἱ δημῳδαὶ ὀνομασίαι τῆς Ἰριδὸς προήλθον ἐκ παραστάσεων ταύτης ὡς τόξου καὶ ζώνης· αἱ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀπαντῶσαι μυθολογικαὶ εἰκόνες, δακτυλίου, παρυφῆς, κέρατος, γεφύρας κλπ. εἰσὶν ἄγνωστοι τῷ ἐλληνικῷ λαῷ.

Α'. Τόξον. «Τὸ οὐράνιον τόξον» ὑπὸ τῶν λογιωτέρων· «τὸ τόξο τῇ Παναγίας» ἐν Ζακύνθῳ ¹⁾· «δοξάρι τῇ καλογριᾷς» ἢ «τῇ γριᾷς» ἐν Κεφαλληνίᾳ ²⁾ καὶ κατὰ δημῳδὴ ἐτυμολογίαν «δόξα τοῦ οὐρανοῦ» ³⁾ [[καὶ ἀπλῶς «δόξα» ⁴⁾]].

Ἡ ὀνομασία «τόξον» ἢ «οὐρανοῦ τόξον» ἀπαντᾷ παρὰ μεταγενεστέροις μόνον Ἑλλήσι συγγραφεῦσιν ⁵⁾.

Ὅμοιαι ὀνομασίαι ἐν ἄλλαις γλώσσαις.—Λατ. arcus, γαλλ. arc en ciel, γερμ. Regenbogen, σλαβιστὶ nebeska duha (οὐράνιον τόξον) ⁶⁾, λιθουανιστὶ kilpinnis dangaus (τόξον οὐρανοῦ) ⁷⁾, ὀστιακιστὶ pai-jôgot (βροντῆς τόξον) ⁸⁾, λαπωνιστὶ ajan joska (τόξον θεοῦ βροντῆς) ⁹⁾, ἱακουτιστὶ kustuk (τόξον) ¹⁰⁾, Ἰνδιστὶ (;) τόξον τοῦ θεοῦ Ῥάμα (;) ¹¹⁾.

Β'. Ζώνη. «Κυεραζώνη» (;) ¹²⁾, «Ζωνάριν», «ζουνάρι». «Τὸ ζωνάρι τῇ Παναγίας» (Ζάκυνθος. Τραπεζοῦς) ¹³⁾, «τὸ ζωνάριν τῆς ἁγίας Ἑλένης» (Κύπρος) ¹⁴⁾, «τῆς καλόγριας τὸ ζουνάρι» (Πελοπόννησος).

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ οὐδὲν ἀνάλογον ἀπαντῶμεν ¹⁵⁾· ἴσως ἡ ζώνη τῆς

1) Schmidt Volksl. I, 36.

2) Νεφέλη, ἀνάλεκτα τ. Β' σ. 196.

3) Κοραΐ Ἀτακτα Δ' σ. 264.

4) [[Εἰς τὰ ἐν Παραδ. σ. 348 σημ. ὡς σημειούμενα, πρόσθετος ἐστὶ καὶ ἐν Ἀγδᾶν Καλαμπάκας καλεῖται δόξα, δοάκις ὡς ἀναφέρεται, οἱ βλέποντες λέγουσι «δόξα, κύριε, δόξα σοι!». Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ι. Περιστέρη 1908]].

5) Βλ. Ducange Gloss. graecit. καὶ Stephani Thes. ἐν λ.—Ὁ Schwartz (Ursprung der Mythol. σ. 101—104. 142. 175. 208) προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὡς παραστάσεις τῆς Ἰριδὸς ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἐν ἐλληνικοῖς μύθοις ἀναφερόμενα τόξα θεῶν τε καὶ ἡμιθέων!

6) Hanusch Slaw. Myth. σ. 273.

7) Αὐτ.

8) Pott Die Benennungen des Regenbogens ἐν Zts. f. vergl. Sprachforschung τ. II σ. 427.

9) Castrén Finn. Mythol. σ. 48. 49.

10) Αὐτ. σ. 313.

11) Ward Hindoos τ. I σ. 140 παρὰ Tyrol Civil. prim. [[Ὡς τόξον παρὰ διαφόροις ἄλλοις λαοῖς βλ. Rev. d. trad. pop. 1906 σ. 102]].

12) Οὕτω παρὰ Σομανέρα, ἴσως κατὰ παραφθοράν. Κυρᾶς ζώνη; Βλ. καὶ Κοραΐ Ἀτακτα τ. Δ', σ. 264—265, ὅστις οὐχὶ πᾶν πιθανῶς διορθοῖ Κυραζώνη, ἐξηγῶν τοῦτο διὰ τοῦ κέρατος καὶ ζώνης.

13) Schmidt σ. 36. Σάββα Ἰωαννίδου Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος. Λεξιλόγιον ἐν λ. ζωνάρι. Ἐν τῷ Ἀνω Παλατινάτῳ θεωρεῖται ἡ Ἰρις ὡς παρυφὴ τῆς ἐσθῆτος τῆς Παναγίας (Schöniwerth Aus der Oberpfalz II σ. 129).

14) Λουκάς σ. 133. Ἡ ἁγία Ἑλένη λατρεύεται ἰδιαζόντως ἐν Κύπρῳ, ὡς οἰκοδομησάμενη ἐκκλησίας, θωρησάμενη τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ καὶ πολλαχῶς εὐεργετήσασα τὴν νῆσον.

15) Μόνον παρὰ βυζαντινῶ τινι, ἐκ τῆς συνηθείας βεδαίως παραλαμβάνει τὴν λέξιν, ἀνα-



βασιλείσσης τῶν Ἀμαζόνων Ἴππολύτης καὶ ὁ τῆς Ἀφροδίτης κεστός δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μυθολογικαὶ παραστάσεις τῆς Ἰριδος ¹⁾).

Ἡ Ἴρις παρὰ Λιθουανοῖς καλεῖται ἐπίσης *Laumės josta* (ζώνη τῆς κοινῆς πάντων τῶν θεῶν μητρὸς *Lauma* ἢ *Laima*) ²⁾, καὶ *dangaus josta* (ζώνη οὐρανοῦ) ³⁾, τουρκιστὶ *giboh kiemerī* (οὐρανοῦ ζώνη) ⁴⁾, παρὰ τοῖς ἀφρικανοῖς *Gallas: zabata wacayo* (ζώνη τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τοῦ θεοῦ) ⁵⁾.

* Ε΄. ΚΑΤΑΙΓΙΔΕΣ ⁶⁾

Χαλασμός κόσμου.—Μάλλωμα τῶν συννέφων μὲ τὴ θάλασσα.—Ἀνεμος μαλλώνει, δέρνει τὰ βουνά.—Ἀνέμων πάλη.—Πάλη στοιχειῶν.—Νεραΐδων.—Δρακόντων.—Γαδάρων.—Δράκοντες προξενούντες τρικυμίας.

Ἐν ἀρχῇ ἐποιησάμεθα μνήμην τοῦ τρόμου, μεθ' οὗ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἀπέβλεπον εἰς τὰς καταιγίδας, ὧν ἠγνόουν τὴν ἐκδασιν, φοβούμενοι πολλάκις μὴ ἀπολήξωσιν εἰς τελείαν τοῦ κόσμου καταστροφήν. Ὡς ἀπηχήματα τῶν παλαιτάτων ἐκείνων μυθικῶν ἰδεῶν διεσώθησαν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ μεμονωμένοι τινὲς φράσεις, ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον παριστᾶσαι τὰς δεινὰς καταιγίδας ὡς ὄλεθρον καὶ ἀφάνισιν τοῦ παντός, ὅτε λέγουσιν ὅσάκις ἐπὶ γένηται χειμῶν καὶ βρονταὶ σκληραί: «Γίνεται χάσις κόσμου, χαλασμός κόσμου,

ἀκαδημία



ΑΘΗΝΩΝ

γνωστέον ὅτι ἡ Ἰρις, τόσον, ζώνη παρὰ τὸν οὐρανόν (Lex. mss. cod. Colbertus 6076 παρὰ *Ducange* λ. τόξον).

1) Βλ. *Schwartz Naturansch.* II 191 καὶ σ. 196 ἔνθα παρατίθησι δύο χωρία γερμανῶν ποιητῶν ὀνομαζόντων τὴν Ἰριδα «Gürtel des Friedens» καὶ «Gürtel der Iris». [[Κατὰ νεωτέρας γερμανικᾶς παραδόσεις ἡ Ἴρις εἶναι δακτυλίου οὐρανοῦ, δι' οὗ ἀνέρχονται οἱ νεκροὶ καὶ κατέρχονται οἱ ἄγγελοι (*Simrock D. M.* § 16 σ. 32)· περὶ τῆς Ἰριδος ὡς δακτυλίου οὐρανοῦ ἐν Σουηδίᾳ βλ. *Rev. d. trad. pop.* 1895 σ. 595]].

2) *Grimm* 345. 695. Ὁ *Hanusch* (ἐνθ. ἀν. 273) γράφει *Laumis josta*.

3) *Grimm* σ. 695 (612).

4) *Pott* ἐνθ. ἀν. σ. 430. Καμέρι καὶ παρ' ἡμῶν ἡ δερματίνη ζώνη, ἣν κατὰσαρκα περιβάλλονται οἱ ὁδοιπόροι φυλάττοντες ἐν ταύτῃ χρήματα. Πρβλ. «καμάραι, ζῶναι στρατιωτικά». (Ἡούχιος).

5) *Pott* σ. 430. [[Εἰς τὰ ἐν Παραδ. σ. 851—2 περὶ γ' ὀνομασίας τῆς Ἰριδος ὡς καμάρας πρόσθεσι καὶ ταῦτα: Κατ' εἰκασίαν τοῦ *Bergk* (ἐν *N. Jahrb. f. Philol. u. Pädag.* 1860 τ. 81 σ. 406) ἡ ἀρχαία δοξασία περὶ Ἰριδος κομιζούσης ὕδωρ Στυγὸς βᾶσιν ἔχει παράστασιν ταύτης ὡς γαφύρας θεῶν. Κατὰ ταῦτα διορθοῖ στίχον Βαβρίου (72,1)· «Ἴρις ποτ' οὐρανοῦ πορφυρῇ κήρυξ» εἰς «Ἴρις ποτ' οὐρανοῦ γέφυρα καὶ κήρυξ». Ἐν τῇ σκανδιναυικῇ μυθολογίᾳ *Bifrost* γέφυρα συνδέουσα οὐρανὸν καὶ γῆν. (*Simrock D. M.* § 16 σ. 32). Κατὰ τοὺς Σκανδιναυοὺς ἡ Ἴρις εἶναι ὁδὸς τῶν θεῶν (*Rev. d. trad. pop.* 1825 σ. 596) ἢ τῶν ψυχῶν (αὐτ. σ. 595—6)· ἡ τελευταία αὕτη δοξασία ὑπάρχει καὶ ἐν Σουηδίᾳ (αὐτ.).—Εἰς δὲ τὰς ἐν Παραδ. σ. 844 καὶ σημ. 4. 5 καὶ 6 παρατιθεμένους μαρτυρίας περὶ ἀναρροφήσεως ὕδατος ὑπὸ τῆς Ἰριδος πρόσθεσι καὶ *Schwartz Nat.* II, 193, ὡς καὶ *Globus* LXIII, 258—*W. Schultz* ἐν *Pauly-Wissowa Real Encycl.* B' I, 74 κέ., ἐνθα ἀναφέρονται ἀνάλογοι δοξασίαι περὶ Ἰριδος καὶ διάφοροι ἄλλαι]].

6) [[Πρβλ. καὶ *Πολίτου Παραδ.* σ. 852—3. 1115—6]].

χαλῶ, χάνεται ὁ κόσμος»· καὶ παροιμίαι: «χάση κόσμου, χαρὰ θεοῦ» ¹⁾, ἐπὶ γαλήνης ἐπερχομένης εὐθὺς μετὰ καταιγίδα· «ὁ κόσμος συντελεύεται, κ' ἡ γριὰ χειροκτενίζει» (Κυθήρων)· «ὁ κόσμος ἐχαλιότανε κ' ἡ γριὰ ἐξεροχτενίζότανε» (Πελοπόννησος). Μεταφορικῶς δὲ λέγουσιν ἐν Θήρᾳ: «Τὰ συντέλεια τοῦ κόσμου καὶ οἱ ἀπαναστασίαις» ἐπὶ μεγάλης ὀχλοβοῆς καὶ ταραχῆς ²⁾.

Ἐξ ὁμοίων παραστάσεων διεπλάσθη, ὥς τινες φρονοῦσι, τὸ περὶ ἀφανίσεως τοῦ κόσμου (Weltuntergang) μυθολογικὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν ³⁾. Παρατολμοτέρα δὲ φαίνεται ἡμῖν τοῦλάχιστον ἡ συνταύτισις τοῖς μύθοις περὶ τοῦ Διὸς, καταπιόντος τὴν Μῆτιν, περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐκθρονίσεως τοῦ Διὸς ὑπὸ υἱοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς Θέτιδος, καὶ ἐν γένει περὶ κινδύνου τῶν οὐρανίων θεῶν, κινδύνου ὅμως, οὗ ἀπηλλάγησαν, διότι ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη χρόνων οἱ τε θεοὶ ἐθεωροῦντο ἀθάνατοι καὶ αἰώνιοι καὶ ἡ τοῦ παντὸς διάταξις αἰδῖος.

Συνήθης ἐστὶν ἡ παράστασις τῆς καταιγίδος ὡς ἔριδος ἢ πάλης τῶν νεφῶν ἢ ἀνέμων πρὸς τὴν θάλασσαν ἢ τὰ ὄρη. Ἐν τινι δημοτικῷ ᾄσματι, ἐπιτιμῶσι νέφη τὴν θάλασσαν καὶ κελεύουσιν αὐτὴν νὰ παύσῃται χειμαζομένη·

Τρία κομμάτια σύγγοφα ἔς τὸν οὐρανὸ σουρμένα,
τό 'να βασιτάει ψιλὴ βροχή, τᾶλλο στρωτὸ χαλάζι,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο τὴ θάλασσα μαλλώνει κλπ. ⁴⁾.

Ὁ ἄνεμος πολεμᾷ ἢ δέρνει τὰ βουνά· «Ὁ ἄνεμος τὰ πολεμᾷ (τὰ βουνά), μηνὰ βροχὴν τὰ δέρνει» ⁵⁾ καὶ ἐν ἑτέροις δημοτικοῖς ᾄσματι·

Καὶ βγῆκα νύχτα ἔς τὰ βουνά, βουνὰ καὶ κορφοβούνια,
μ' ἀκού' τὸν ἄνεμο καὶ μὲ τὰ βουνὰ μαλλώνει ⁶⁾.

—Σηκώνομαι πολὺ ταχύ, οὐ' φῶραις ὅσο νὰ φέξῃ,
'κούγω τὸν ἄνεμο καὶ ἀχῶ, τὰ ἔλατα καὶ τρίζουν,
μὲ τὰ βουνὰ ἐμάλλωνε, μὲ τὰ βουνὰ μαλλώνει ⁷⁾.

Κοινότατοι δὲ πάντων οἱ μῦθοι περὶ πάλης τῶν Ἀνέμων πρὸς ἀλλήλους ⁸⁾.

1) Νεοελλ. ἀνάλ. Α' σ. 146, ἀρ. 133. [[ΠΠ. λ. κόσμος 67. Πρβλ. καὶ τ. Γ' σ. 243 κέ. βρέχω 3]].

2) [[«Συντέλεια κοσμική» ἐπὶ καταιγίδος: Λέων γραμματ. σ. 280 Bonn]].

3) Schwartz Naturansch. II σ. 169—171 (Gewitter—Weltuntergang).

4) Λελέκου Δημ. Ἀνθολογία σ. 41.

5) Passow ἀρ. 409 σ. 291. Πρβλ. Λελέκ. σ. 27. Πολλάκις παρίσταται ἡ ἀστραπή ὡς μάστιξ· «χαιμαρὴν μάστιξ» (Νόνν. Διονυσ. ΑΖ', 397 κέ.) «μάστις κακὴ» μεταφορικῶς παρ' Ὁμήρῳ. Ὁ Ζεὺς μαστίζει τὸν Τυφῶα (Ἰλιάδ. Β, 781 κέ., Ἡσιόδ. Θεογον. 857 «πληγῇσιν ἱμάσσας»). Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 14 κέ. Ἐν ἐκτάσει δὲ Schwartz Naturansch. II σ. 110. Ursprung der Mythol. σ. 12. 33. 62. 97. 119 κέ. 161. 225. 260. 261.

6) Λελέκ. σ. 49.

7) Αὐτ. σ. 58.

8) [[Ἐν καρπαθιακῇ παραλλαγῇ τοῦ ᾄσματος τοῦ Κύρ Βοριᾶ: «Ἐννι' ἄνεμοι μαλλώνουσι ποιὸς νὰ πρωτοψυγήῃ». (Ζ. Ἀγ. Α', 339,3)]].

Ἐν Ἰωαννίνοις νομίζουσιν ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων παλαίου-
σιν οἱ Ἄνεμοι, ὁ δὲ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων πνέων θεωρεῖται νικη-
τῆς καὶ κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης ¹⁾. Οἱ ἄνεμοι, κοινῶς προσέτι καιροὶ
καλούμενοι, παλαίουσι μάλιστα ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ὁ δὲ κατισχύσας θὰ πνέῃ
διαρκῶς καὶ λάθρος καθ' ἅπαν τὸ ἔτος· λέγουσι δ' ἐπὶ τοιαύτης περιστάσεως,
τὸ πῆρε, ἣ ἐνίκησεν ὁ Βοριᾶς, ὁ Νότος κλπ., ἀκρίτων δὲ ὄντων τῶν ἀνέμων,
ἡ πάλη θεωρεῖται ἀμφίρροπος καὶ λέγουσιν οἱ Καιροί, ἣ ὁ Καιρὸς δέρεται.
Ἐν Ἀραχόβῃ (ἐν τῇ νῦν ἐπαρχίᾳ Λεβαθείας), διηγοῦνται μῦθον περίεργον περὶ
τῆς ἀντιζηλίας τῶν Ἀνέμων· ὁ Κατεδατός, ὁ χαλεπώτατος πάντων ἐν Ἀρα-
χόβῃ, ἠλαζονεύσατό ποτε πρὸ τῶν ἄλλων ἀνέμων, τοῦ Σορόκου, τοῦ Λίδα,
τοῦ Νότου καὶ τοῦ Μέγα, περὶ τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ, ἰσχυριζόμενος ὅτι ταῦτα
ἦσαν τὰ κάλλιστα ἐν τῷ κόσμῳ, λαμπρότερα καὶ τῶν τοῦ Ἥλιου αὐτοῦ, καὶ
ὅτι ἐν αὐτοῖς ὠχυρωμένος οὐδένα τῶν Ἀνέμων φοβεῖται, διότι καὶ ἡ θέσις
ἐφ' ἧς ἔκτισεν αὐτὰ εἶναι ἀπόρρητος. Τοιοῦτο ἀνάκτορον ἠγειρέ ποτε ὁ Κατε-
δατός ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἐπὶ κορυφῇ τοῦ Παρνασοῦ ἐκ κρυστάλλων παμμε-
γίστων καὶ χαλάζης καὶ χιόνος· εἶτα δὲ «ἐδγῆκε καὶ τὸ διαλάλησε», πνέων
πανταχοῦ γῆς· ἀλλ' ὁ Νότος λείος καὶ κατὰ σμικρὸν πνεύσας κατέτηξε τὸ
λαμπρὸν ἀνάκτορον καὶ οὐδὲ ἶχνος ἀπέμεινεν αὐτοῦ, εἰμὴ τὰ δάκρυα τοῦ
Κατεδατοῦ ῥέοντα ποταμηδόν ²⁾.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Λατίνοις ποιηταῖς καὶ ὁμοίως παρ' Ὀρατίῳ ἀπαντῶσιν
ἐκφράσεις, ἐξ ἀναλόγων ἰδεῶν ἀπορρέουσιν ³⁾. Ἐν Μοσεὶ πιστεύουσιν ὅτι κατὰ
τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ματθαίου παλαίουσιν οἱ ἄνεμοι, ὁ δὲ νικητῆς θὰ πνέῃ
καθ' ἅπαν τὸ ἔτος ⁴⁾. Πόσον δὲ φυσικὴ ἔστιν ἡ τοιαύτη παράστασις δείκνυσιν
ἡ ὁμοιοτάτη τῶν Νεοσηλανδῶν παράδοσις περὶ πάλης τῶν Ἀνέμων, ἰδίως δὲ
περὶ καταδιώξεως τοῦ Δυτικοῦ ἀνέμου ὑπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ ⁵⁾.

Οἱ Ἄνεμοι καλοῦνται καὶ Στοιχειά, ἣ δ' ἕρις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους πάλημα
στοιχειῶν· οὕτω δὲ καλοῦσιν οἱ περὶ τὸν Παρνασὸν οἰκοῦντες τοὺς ἐπὶ τοῦ
ὄρους τούτου ἐν ὥρᾳ χειμῶνος συναπτομένους φοβεροὺς ἀγῶνας τῶν Ἀνέμων.
Κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀραχοδιτῶν, ὁ Κατεδατός, ὁ δεινῶς ἐπαγίζων
ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὑψουμένων ὑπὲρ τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ Πλειστοῦ

1) A. Mommsen Griech. Jahreszeiten I σ. 9.

2) Βλ. Νέαν Ἑλλάδα ἀρ. 35. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 265]].

3) Schwartz Nat. II σ. 62—63. Horat. Od. I, 9, 9 κέ. (ventos deproeliantes). I, 3, 12 κέ. (Africum decertantem Aquilonibus). I, 1, 15 (Luctantem Icaris fluctibus Africum). Lucret. VI, 96 κέ. (Aetheriae nubes contra pugnatibus ventis). Ovid. Met. V, 285 (victorque Aquilonibus Austro etc.).

4) N. Hoeker Aberglauben von der Mosel ἐν Zeitschr. f. deutsche Mythol. u. Sittenk. I σελ. 240.

5) Schirren Die Wandermythen der Neuseeländer. Riga 1856 σ. 85. [[Δοξαίας περὶ πάλης ἀνέμων ἐν Γαλλίᾳ βλ. ἐν Rev. d. trad. popul. 1903 σ. 375. 430. Περὶ δὲ τῆς λ. ἀνεμομαχίας, ἧς μυθεύεται ἐν Παραδ. σ. 852 κέ., βλ. καὶ Kalitsunakis Mittel- u. neugr. Erklärungen bei Eustathius σ. 8 § 20]].

(τανῦν Μάννα), ὁ ἀπελαύνων τὰ νέφη τῶν ἐναντίων ἀνέμων πέραν τῆς Κίρ-
φιδος πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, εἶναι ὁ κράτιστος τῶν Καιρῶν, καθ' οὗ
οὐδεὶς τῶν ἄλλων δύναται ἐπ' ἐλπίδι ἐπιτυχίας ν' ἀντιπαλαίσῃ. Οὗτος ἐν ὥρᾳ
χειμῶνος παλεύει μὲ τὰ ἄλλα Στοιχεῖα ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασοῦ· ἔταν
δὲ μάχωνται οἱ Καιροὶ αὐτοῦ, ὁ Παρνασὸς σειέται, μουγκρίζει, στένει· ὑπὸ
τοὺς στιβαροὺς τῶν παλαιστῶν πόδας, σκεπάζεται μὲ χιόνια, ἀδυνατῶν νὰ ὑπο-
μείνῃ τὴν λυσσώδη τῶν ἀντιμαχομένων μαγνίαν. Ἀλλὰ τέλος νικητῆς ἀναδεί-
κνυται πάντοτε ὁ Κατεδατός, ὅστις κάθηται πλέον εἰς τὸ κρουσιαλλένιο παλάτι
αὐτοῦ καὶ ἀναπαύεται· ἡ παγερὰ αὐτοῦ ἀναπνοὴ καλεῖται Ἀπόγειο, ὀλέθριον
πρὸ πάντων κατὰ τὸν Μάρτιον. Αἱ παραδόσεις αὗται διατηροῦνται ζωηρόταται
καὶ γενικῶς πιστεύονται παρ' ἀπάντων τῶν περιοίκων τοῦ Παρνασοῦ. Διη-
γοῦνται δέ, ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς [[προ]]παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μοναχὸς
τις ἐκ τῆς μονῆς τοῦ δόσιου Λουκᾶ, Γερόθεος καλούμενος, ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ
τὸ παλάτιον τοῦ Κατεδατοῦ καὶ τῶν Στοιχειῶν τὸ πάλεμα καὶ τὸ φοβερὸν
Ἀπόγειο· παραλαβὼν δὲ τροφὰς καὶ ξύλα καὶ εἴ τι ἄλλο αὐτῷ ἀναγκαῖον,
ἀνῆλθεν εἰς τὸν Παρνασὸν μηνὶ Νοεμβρίῳ καὶ ἐκλείσθη ἐν τινὶ σπηλαίῳ, κει-
μένῳ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς ἀκροτάτης τοῦ ὄρους κορυφῆς, ἣτις Λυκέρη
καλεῖται. Ἐκεῖ ἔζησε μέχρι τῶν μέσων Μαρτίου καὶ εἶδεν ὅσα νὰ ἴδῃ ἐπόθει·
καίτοι ὅμως καὶ σιτία εἶχεν ἱκανὰ καὶ καύσιμα ξύλα, ἀλλ' ἡ βοή τῶν παλαι-
όντων Καιρῶν, ὁ χτύπος καὶ ὁ ποδωδύνητος αὐτῶν, αἱ βρονταί, αἱ ἀστραπαὶ
τοῦ οὐρανοῦ, τὸ μούγκρισμα τοῦ Παρνασοῦ τὸν ἐφόδησαν οὕτως, ὥστε ἀφείλον
αὐτὸν πᾶσαν ῥώμην, τὸ δὲ Ἀπόγειο τοῦ Μαρτίου κατεμάρανεν αὐτὸν καὶ
ἐρροσύφησε τὸ αἷμά του, ὥστε εἶδε φανερὰ τὸν Χάρον προσερχόμενον καὶ ἰστά-
μενον πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου· τότε δὲ ἔγραψεν ἐπὶ μιᾷ τῶν πλευρῶν
τοῦ σπηλαίου ταῦτα·

*Εἶδα τὸ πάλεμα στοιχειῶν, εἶδα καὶ τὸ παλάτι
κι' ἄλλο δὲν ἐφοβήθηκα σὰν τοῦ Μαρτίου τ' ἀπόγειο.*

Τὸ σπήλαιον τοῦ μοναχοῦ δείκνυται ἔτι, ἡ δὲ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ μελανία
λέγουσιν ὅτι προῆλθεν «ἀπὸ τῆ φωτιά τοῦ κακομοίρη τοῦ Γερόθεου» ¹⁾.

Ἐντεῦθεν ἐν δημοτικοῖς ᾠσμασι ποιητικαὶ παρομοιώσεις τοῦ ἐν μάχῃ
ταράχου πρὸς πάλιν στοιχειῶν·

*Κᾶνε βουβάλια σφάζονται, κᾶνε στοιχεῖα παλεύουν.
Μηδὲ βουβάλια σφάζονται, μηδὲ στοιχεῖα παλεύουν ²⁾.*

1) Νέα Ἑλλάς ἀρ. 35. Βλ. καὶ B. Schmidt Griech. Maerchen, Sagen usw. Lpz. 1877 σ. 144—145. [[Πολίτου Παρὰδ. ἀρ. 264. Βλ. καὶ τὴν σημείωσιν αὐτ. σ. 852—3. Ἀνάλογος πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην εἶναι καὶ ἑτέρα ἐπιχωριάζουσα ἐν Ἀνω Καρναῖς Μεγαλοπόλεως· «Στὸ Πύργον παλαιὰ ἐκάθησε τὸ χειμῶνα ἑνας καλόγερος. Τοῦ ἔδωκαν ψωμί, κρασί, ἀπ' οὐλα, γιὰ νὰ περάσῃ τὸ χειμῶνα. Τὴν ἀνοιξὴ πῶλειψαν τὰ χιόνια, ἐπῆγαν καὶ τὸν ἡῦραν πεθαμένον καὶ ἡῦραν καὶ μιὰ σημείωση πῶλεγε· Δὲν πέθαναν οὔτε ἀπὸ πείνα, οὔτε ἀπὸ κρύο, ἀλλὰ ἀπὸ τῆ βουῆ τῶν ἀνέμων. Ποιὸς ξέρει τί βουὴ γίνεται ἐκεῖ τὸ χειμῶνα ἀπὸ τοὺς ἀνέμους!» Κατ' ἀνακοίνωσιν Π. Κωνσταντινοπούλου]].

2) *Passow* ἀρ. 257 σ. 191. Ἐν ἄλλοις ᾠσμασι ἀντὶ στοιχειῶν, ἀναφέρονται θεριὰ (αὐτ. ἀρ. 3 σ. 6. Ἀραβαντινοῦ, Συλλ. ἑγμ. ᾠσμ. Ἀθ. 1880 ἀρ. 32 σ. 28).

Ἄλλὰ βαθμηδὸν ἢ συνταύτισις τῶν Ἀνέμων μὲ τὰ Στοιχεῖα ἐλησμονήθη καὶ ὁ λαὸς διηγεῖται μύθους περὶ παλέμκτος Στοιχειῶν, ἅτινα φαντάζεται ὄντα δαιμονικὰ ἰδίᾳς ὄλως φύσεως, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντα πρὸς τοὺς ἀνέμους, καταταλαβόντα δὲ τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων δαιμόνων (*genii loci*)¹⁾. Ἀναμφιλέκτως ὁμῶς καὶ οἱ οὐσιωδῶς ἀλλοιωθέντες μῦθοι οὗτοι ἐκ μετεωρολογικῶν ἀπέρρευσαν, οὐχὶ σπανίως δ' ἐν τισι τούτων ἀναγνωρίζομεν εὐχερῶς ἵχνη τῶν ἀρχικῶν παραστάσεων. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μυθολογοῦνται παλαιόντα τὰ Στοιχεῖα δύο τόπων πρὸς ἄλληλα καὶ τὸ κατισχυῶσαν εὐεργετεῖ τοὺς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπαγομένους ἀνθρώπους, οὓς προστατεύει, καὶ κακοποιεῖ τοὺς προστατευομένους τοῦ ἀντιπάλου. Κατὰ τινὰ παράδοσιν τῶν κατοίκων τῆς Παρνασίδος, τὸ Στοιχεῖο τοῦ Καστριοῦ (Δελφῶν) καὶ τὸ τῆς Ἀραχόδης διαπαλαίουσιν ἀλλήλοις παρὰ τὴν πηγὴν Χιτουργιαροῦ, οὐ μακρὰν τῆς πολίχνης ταύτης, καὶ ἂν νικήσῃ τὸ Ἀραχοδίτικο, θνήσκουσι Καστριῶται, ἂν δ' ἡττηθῇ, Ἀραχοδίται²⁾. Ἀλλαχοῦ τῆς Στερεᾶς μυθολογεῖται ὅτι ἐν Στοιχεῖο τῆς θαλάσσης παλαίει πρὸς Στοιχεῖο χιλιετοῦς πλατάνου, καὶ ὅτι ἀποθνήσκουσι πολλοὶ κάτοικοι ἐκ τοῦ πλησίον τῆς φωλεᾶς τοῦ ἡττηθέντος χωρίου³⁾. Ὁμοίᾳ παράδοσις ὑπάρχει καὶ ἐν Μάνῃ (ἐν δήμῳ Καρδαμύλης), διάφορος κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἀντὶ Στοιχειῶν ἀναφέρονται Νεράιδες. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην αἱ Νερίδες διαιροῦνται εἰς Βουνήσιαις (πρβλ. τὰς ὁρεῖδας Νύμφας τῶν ἀρχαίων) καὶ εἰς Θαλασσιναῖς (πρβλ. τὰς Νηρηΐδας). Αἱ Βουνήσιαις τρέφουσιν ἀδιάλλακτον πρὸς τὰς θαλασσινὰς μῖσος, ἐκάστην δ' ἐπὶ ἑτέρᾳ Σαββάτου (Σαββατόβορδο) καταγράφεται τῶν ὁρέων, αἱ δὲ θαλασσιναὶ ἀναδύουσι τῆς θαλάσσης, καὶ συγκροτοῦσι μάχην κατ' ἀλλήλων· ἂν ἡ ἐκάστη τῆς μάχης ἀποδῇ ὑπὲρ τῶν Βουνήσιων, εὐεργετοῦσιν αὗται πικτοιστρόπως ὄντιν ὁρεῖνόν ἀπαντήσωσι καθ' ὁδὸν ἐπιστρέφουσαι· τὸναντίον δὲ κακοποιοῦσι τὰ μέγιστα τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς παρὰ τὴν θάλασσαν οἰκοῦντας, οὓς κακῇ μοῖρᾳ ἤθελε ρίψει εἰς τὸν δρόμον τῶν· τὰ αὐτὰ πράττουσι νικῶσαι καὶ αἱ θαλασσιναί, εὐεργετοῦσαι μὲν τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς ἐπιθαλατιίους, κακοποιοῦσαι δὲ τοὺς ὁρεινοὺς⁴⁾.

Ὡς ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ Νεράιδες καταλαμβάνουσι τὴν θέσιν τῶν Στοιχειῶν, ἐν ἑτέrais ταῦτα ἀντικαθιστῶσι Δράκοντες, οἵτινες ἐν τοῖς δημῶδεσι μύθοις οὐχὶ σπανίως συγχέονται πρὸς τὰ Στοιχεῖα. Ἐπὶ τοῦ Ζαγοριακοῦ ὄρους ὑπάρχουσι πολλαὶ λίμναι, ὧν ἡ μεγίστη καλεῖται Δρακολίμνη. Ὁ Δράκος ταύτης πολεμεῖ καθ' ἑτέρου τῆς κάτω λίμνης⁵⁾, ἐκσφενδονίζουσι δὲ κατ' ἀλλήλων

1) Περὶ τῶν Στοιχειῶν ἐν γένει διαλαμβάνομεν ἐκτενῶς ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ τῆς ἡμετέρας Νεοελληνικῆς μυθολογίας [σ. 126—151. Βλ. καὶ Παραδόσεις σ. 1051—1164. Εἰδικῶς δὲ περὶ τῆς συνταύτισεως τῶν ἀνέμων μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτ. σ. 1115 κέ. Καὶ ἐν τῇ βουλγαρικῇ γλώσσῃ στοιχεῖα καὶ βήχηρα (ἀνεμοστρόβιλος) εἶναι συνώνυμα. (*Dozon Chants popul. Bulgares* σ. 352)]].

2) *Schmidt Volksl.* I σ. 189. [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 490]].

3) *Passow Carm. popul.* σ. 634 (*Index verb.* λ. στοιχεῖον). [[*Πολίτου* ἐνθ. ἀν. ἀρ. 491]].

4) [[*Πολίτου* ἐνθ. ἀν. ἀρ. 659]].

5) *Λαμπροδου Ζαγοριακὰ* σ. 13—14. [[*Πολίτου* ἐνθ. ἀν. ἀρ. 492]].

βράχους ὑπερμεγέθεις καὶ σύμπασα ἡ πέριξ χώρα σείεται ἐκ τῆς τρομερᾶς πάλης ¹⁾).

Ὁ ἀρχικὸς πυρὴν εὖρηται καὶ ἐν ἄλλοις μύθοις περὶ ἀγώνων φανταστικῶν ὄντων, περὶ συγκρούσεων ψυχῶν τεθνεώτων ἐν τῷ ἀέρι ἢ πλησίον τῶν τάφων τῶν, ἀλλ' οὕτως ἡλλοιωμένος καὶ συγκεκρασμένος, ὥστε ἄκαιρον θὰ ᾔτο νὰ διαλάδωμεν περὶ τούτων ἐνταῦθα. Ἀρκούμεθα δὲ ν' ἀναφέρωμεν μόνον ὅτι ὁ περὶ πάλης Στοιχειῶν μῦθος, βαθμηδὸν τροποποιούμενος, κατήντησε νὰ μεταπέσῃ ἐπὶ τέλους εἰς δεισιδαίμονίαν, καθ' ἣν ἡ ἔρις ὄνων προμηνύει βροχήν· «Ὅταν δυὸ γαιῶν μαλλώνουν, θὰ βρέξῃ» ²⁾. Ἐνεκα τούτου πολλάκις, βλέποντες ἐρίζοντας ἐπὶ γελοῖαις ἀφορμαῖς δύο ἄνδρας, ἀναφωνοῦσι «θὰ βρέξῃ!» ὑδρίζοντες πλαγίως αὐτοὺς καὶ χλευαστικῶς ὑπονοοῦντες ὅτι ἡ ἔρις αὐτῶν, ὡς ἡ τῶν ὄνων, εἶναι προάγγελμα βροχῆς.

Ἡ περὶ πάλης μυθολογικὴ παράστασις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς μετεωρολογικοῖς μύθοις πολλῶν λαῶν. Τοιαύτη ἡ ἔννοια τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μύθων περὶ τῆς ἔριδος τῶν Λαπιθῶν πρὸς τοὺς Κεντῦρους, οἵτινες κατὰ τὰς πειστικωτάτας τῶν νεωτέρων ἐρμηνειῶν εἰσὶ προσωποποιήσεις τῶν ἀνέμων καὶ τῶν καταιγίδων ³⁾. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Ῥώσων χωρικῶν τὰς ἀπὸ τῶν θυελλῶν καταστροφὰς προξενοῦσιν οἱ Ljeschi (Στοιχεῖα τῶν δασῶν), οἵτινες παλαίοντες ἐκσφενδονίζουσι κατ' ἀλλήλων βράχους καὶ κορμούς δένδρων ⁴⁾. Ἐν Βεστφαλίᾳ οἱ χωρικοὶ λέγουσιν ἐπὶ καταιγίδων, «use Herrgott Kift» ⁵⁾. Παρὰ τὸ Altbunglau τῆς Βοημίας, ἐπὶ σφοδρᾶς καταιγίδος καὶ ἀντιπνοῆς ἀνέμων λέγουσιν ὅτι οἱ πονηροὶ ἄγγελοι παλαῖουσι πρὸς ἀλλήλους παρὰ δὲ τὸ Aussig πιστεύουσιν ἐπίσης ὅτι ἡ γαλαξία προέρχεται ἐκ τῶν θρυμμάτων μυλίων λίθων, οἵτινες σφενδονιζόμενοι ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων ἐρίζοντων ἐν τῷ ἀέρι, καὶ συγκρουόμενοι ἀλλήλους κατασυντρίβονται εἰς μύρια θρύμματα ⁶⁾. Τέλος ἡμιάγριοι τινες λαοὶ δοξάζουσιν ὅτι αἱ ἀστραπαὶ καὶ αἱ βρονταὶ προέρχονται ἐκ τῆς συμπλοκῆς πτηνῶν ἐν τῷ ἀέρι ⁷⁾.

Ἐν τινι παρίῳ παραμυθίῳ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου (γραφέντι παρὰ τοῦ κ. Ζαννῆ Κρίσπη) ⁸⁾, ὁ ἥρωες Κοντογιαννάκης ὁ Σπιθολιόντας πορευόμε-

1) Χαιώτης ἐν Χρυσᾷ λίθῃ τ. Δ' σ. 19. Οὐχὶ ἄσχετον τοῖς τοιοῦτοις μύθοις εἰκάζομεν ὅτι εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον χωρίον τῆς Ἑσθῆρ, ἀποκρύφου βιβλίου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· «καὶ τοῦτο ἦν αὐτοῦ τὸ ἐνύπνιον· καὶ ἰδοὺ φωνὴ καὶ κραυγὴ θορύβου, βρονταὶ καὶ σεισμός, τάραχος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἰδοὺ δύο δράκοντες, καὶ προσῆλθον ἀμφοτέρω παλαῖειν. Καὶ ἐγένετο αὐτῶν φωνὴ καὶ ἐταράσσετο πάντα ἀπὸ τῆς κραυγῆς τῆς φωνῆς ταύτης». (Ἑσθῆρ Α', 5—7. Libri apocryphi V. T. ed. Fritzsche σ. 31).

2) [[Πολίτου Παροιμ. λ. μαλλώνω 19. Πρὸς λ. γουροῦνι 6 (τ. Δ' σ. 105)]].

3) Βλ. ἐν ἐκτάσει Mannhardt Wald- u. Feldkulte τ. II σ. 96 κέ.

4) Αὐτ. I σ. 139.

5) Wolf Beiträge z. deutsch. Mythol. I, 63.

6) Grohmann Aberglauben aus Böhmen σ. 93 ἀρ. 183. 184.

7) Bastian Die Rechtsverhältnisse σ. 260 σημ.

8) [[Τὸ παραμῦθον τοῦτο εὕρεται νῦν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ κατακεχωρημένον ὁπ' αὐξ. ἀρ. 584—ΣΠ. 57, 2]].

νος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ῥοπάλου του, βλέπει εἰς ἓν μέρος «ἓνα δράκο πελώριο, καὶ ἦτανε ἔς τὴν ἀκρογιαλιά, εἶχε τὰ χέρια του μέσ' ἔς τὸ γιαλό, ἐτάραζε τὴ θάλασσα καὶ ἔκανε τρικυμίας ἔς τὸν κόσμον». Ὁ ἀδελφὸς τούτου, δράκος φοδερώτερος, διαμένων εἰς μέρος ἀπέχον δρόμον ἑνὸς ἔτους, «ἐξερρίζωνε τσοὶ ποταμοὶ καὶ τσοὶ λίμναις». ἕτερος δὲ ἀδελφός, ἐξ ἴσου μακρὰν οἰκὼν «ἐπιανε τὰ βουνά, τὰ ἔδαζε ἀπάνω ἔς τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, τὰ σκοντροῦσε καὶ ἄλλα τέτοια πράγματα», ὡς ὁ Ὡτος καὶ ὁ Ἐφιάλτης παρ' Ὀμήρῳ, οἱ τὴν Ὀσσαν ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπισωρεύοντες. Ἄν ταῦτα ὡσιν ὅλως μονήρη ἢ τοῦναντίον σχετίζονται ἄλλοις, ἀγνώστοις ἡμῖν μύθοις τοῦ λαοῦ, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν.

* 5'. ANEMOI

Ὀνομασίαι ἀνέμων. — Προσωποποιήσεις ἀνέμων. — Ἐπιτίμησις αὐτῶν. — Ἀνθρωποφάγοι. — Μάννα ἀνέμων. — Ἀρρενες καὶ θήλεις ἄνεμοι. — Ἐρωτήσεις. — Ἄνεμοι προξενούντες βροχὴν καὶ χάλαζαν. — Ὁ κύρ Βοριάς. — Νότος. — Κατεβατός. — Πτέρυγες ἀνέμων.

Οἱ ἄνεμοι καλοῦνται νῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀδιαφόρως Ἄνεμοι, Καιροί, Ἀέρηδες ¹⁾· οἱ ὀκτὼ δὲ κυριώτεροι ²⁾ καλοῦνται ὑπὸ τῶν ναυτικῶν ἰδίᾳ διὰ τῶν ἰταλικῶν αὐτῶν ὀνομάτων, ἀπὸ τῶν χρόνων ἱσως, καθ' οὓς ἤρξαντο ἐπικρατοῦντες τοῦ Αἰγαίου οἱ Ἑνετοί ³⁾. Τὸ παλαιότερον παράδειγμα τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐλληνικῶν δι' ἰταλικῶν λέξεων εἶναι πιθανῶς ἐπιγραφή τις ἐπὶ εἰκόνας τῶν τεσσάρων κυρίων ἀνέμων ἐν πύλῃ τῆς ἐν Ἀθῶνι μονῆς τοῦ Βασιλεῖδος, ἣτις ἀναγράφει ὡς ἑξῆς τὰ ὀνόματα τούτων «Ζέφυρος, Βορέας, Πουνέντις, Νότος» ⁴⁾. Ἐν τινι ἐλληνικῷ χειρογράφῳ μετεωρολογικῆς ὕλης, γραφέντι κατὰ

1) Ἀέρηδες καλεῖται ἐν Ἀθήναις τὸ ὥρολόγιον τοῦ Κυρρήστου, ἐν ᾧ τὰνάγλυφα τῶν ἀνέμων. Ἡ λέξις ἀέρας εἶναι μᾶλλον εὐχρηστος τῆς λέξεως ἀνέμου ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης.

2) «Οἱ γιόχτῳ ἀνέμοι» ἐν κρητικῷ δημοτικῷ ᾄσματι (Jeannarakí ᾠσμ. Κρητ. ἀρ. 60, σ. 84).

3) Οὐχὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου θεωροῦμεν τὴν καταγραφὴν ἐνταῦθα τῶν παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἐν χρήσει ξενικῶν ὀνομάτων τῶν ἀνέμων. α') Κύριοι ἀνεμοί: 1) Τραμοντάνα, τραμουντάνα, τρεμουντάνα (ἰταλ. tramontana, βορρᾶς). 2) λεβάντες, λεβάντης, λεβαντίνι (levante, ἀπηλιώτης, ἀνατολικός). 3) νότος, ὠστρια (noto, austro). 4) πονέντες, πονέντης, πουνέντης (ponente, ζέφυρος, δυτικός). β') Ὑποδιαίρεσις: 1) Γραικος, γραιγος, γραιος (greco, καικίας, βορειοανατολικός). 2) σιρόκος, σορόκος (sirocco, εὖρος, νοτιοανατολικός). 3) γαρμπίνος, γαρμπής (garbino, λίψ, νοτιοδυτικός). 4) μαῖστρος, μαέστρος, μαῖστραλάκι (maestrale, Σκίρων, βορειοδυτικός). — γ') Εἰδικώτεραι ὑποδιαίρεσις: 1) Γραιγοτρεμουντάνα (BBA). 2) γραικολεβάντε (ABA). 3) σιρόκο λεβάντε (ANA). 4) ὠστρια σιρόκο (NNA). 5) ὠστρια γαρμπή (NNA). 6) πονέντε γαρμπή (DNA). 7) πονέντε μαῖστρο (DBA). 8) μαῖστρο τραμοντάνα (BBA).

4) Didron Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine 1845 σ. 170. Ὁ Didron παραλείπει νὰ σημειώσῃ τι περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ εἰκὼν αὕτη, ἱσως ὅμως δὲν εἶναι μεταγενεστέρα τῆς 18^{ης} ἐκχτονταετηρίδος. Σημειωτέα καὶ ἡ παρανόησις τῆς λέξεως Πουνέντης (ἀνατολικός ἀνεμος ἀντὶ δυτικοῦ), ὑπερφαίνουσα ὅτι οἱ ἐν Ἀθῶνι δὲν εἶχον ἔτι προσοικειωθῇ πρὸς τὰ ξενικά ὀνόματα τῶν ἀνέμων,

τὴν ΙΕ' ἢ ΙΣ' ἑκατονταετηρίδα, ἐκτὸς τοῦ Νότου, οἱ λοιποὶ ἄνεμοι ἀναφέρονται ἰταλιστί· «Λεβάντες, σωρόκος, νοτιά, γαρμπής, πουνέντες, μαῖστρος, τραμουντάνα, γρέος» ¹⁾· ἐνθα ἡ ὀνομασία τοῦ νότου ἐλήφθη ἐπίσης ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ, διότι καὶ ἰταλιστί ὁ ἄνεμος οὗτος καλεῖται ἐνίοτε ποτο.

Παρὰ δὲ τοῖς μὴ ναυτικοῖς εἰσὶν ἔτι εὐχρηστα ἑλληνικὰ τῶν ἀνέμων ὀνόματα, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ Βοριᾶ καὶ τοῦ Νότου (Νότος, Νοτιάς ἄρσ., Νοτιά, Νοθιά θηλ.), ἅτινα ὑπερισχύσαντα ἀκούονται συχνότερον τῶν ἰταλικῶν τραμουντάνας καὶ ὠστρίας· σπανιώτερον δὲ λέγεται καὶ ὁ Λεβάντες Ἀνατολικός, ὡς ἐν τῷ δημοτικῷ ᾄσματι,

Ἄρχει ὁ Νότος τὸ νερό, καὶ ὁ κὺρ Βοριάς τὸ χιόνι,
καὶ ὁ σκύλος Ἀνατολικὸς ῥήχνει τὸ κουκοσάλι ²⁾).

Ἐπίσης καλοῦσι Λίβαν (λίβας, ἐκ τοῦ λίψ, λιβός) κυρίως τὸν ἐκ Λιβύης πνέοντα καυστικώτατον ἐκεῖνον ἄνεμον, ὅστις ἐν Ἀφρικῇ καλεῖται Σιμόν, ὑπὸ δὲ τῶν Ἰταλῶν *sirocco*. Ἔτερα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἀνέμων εἶναι ὁ Μπάτης ³⁾, ἡ μετὰ μεσημβρίαν ἐκ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν ξηρὰν πνέουσα αὔρα. Κατεβατός (πρὸλ. καταιβάτης), ὁ ἐκ τοῦ Παρνασοῦ πνέων ἄνεμος, ἐν Ἀραχόδῃ καὶ τοῖς πέριξ ⁴⁾, Θρακιᾶς ⁵⁾, βορειοβορειοανατολικός, ὁ ἐκ τῆς Θράκης πνέων, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Θρασκίας, ὁ Μέγας ⁶⁾ (ἐν ἐπαρχίᾳ Λεβαδείας) κλπ. ⁷⁾. Ἐν γένει δὲ συχνότατα ὁ ἄνεμος ὀνομάζεται ἀπὸ τοῦ τόπου ὁπόθεν πνέει, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνόματά εἰσι πολυάριθμα, παγκύβητα κατὰ τὰ διάφορα χωρία· ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχατοὶ ἔλεγον Φοινικίας, Σιέρρας κλπ. Περὶ τοῦ ἀνέμου λέγουσι συνήθως ὅτι φουᾷ (πνέει, ἐπιπνεῖ), εἰσὶν ὅμως ἐν χρήσει καὶ φράσεις ἐνέχουσαι ἀρχαίως μυθολογικὴν τινα ἔννοιαν· ὡς μουγκρίζει ὁ ἄνεμος ⁸⁾· βογκάει (στενάζει) ⁹⁾, ἀγκυώθη ¹⁰⁾, ἔπεσεν ὁ ἄερας, [[ἡ ὁ ἄνε-

1) Κώδιξ 93 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Ἐρλάγγῃ Πανεπιστημίου (φ. 13α).

2) *Jeannarakí* ἄρ. 279 σ. 216.

3) Ἐκ τοῦ ἐμβάλινω, ἐμβάτης, ὅθεν ἐμβεατεύω· ἡ λέξις οὐχ εὐρηται ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. [[Βλ. ἐτυμολογίαν τῆς λ. καὶ ἐν *Ulrichs Reisen u. Forschungen in Griech.* I, 12]].

4) Ὁ λαὸς λέγει «τὰ βουνὰ κατεβάζουν (ἢ χύνουν) τὸν ἄερα» ἐπὶ σφοδροῦ ἀνέμου.

5) [[Θρασκίας ἐν Σέρραις (Φιλίστωρ Γ' σ. 131)· χειμαστής δὲ ἐν Μακεδονίᾳ (αὐτ. σ. 227). *Λοιμόχολο*, κατὰ τὸν *Βαλαωρίτην* (Ποίημ. 1891 Β', 339, 1907 Γ', 256) «αἰφνίδιος, ὀρμητικώτατος βορειοανατολικὸς ἄνεμος, ἐπικίνδυνος ἐν θαλάσῃ καὶ καταστρέφων τοὺς καρποὺς τῆς γῆς». *Λιοβόρι*, βορειοανατολικὸς «πνιγνῆρός καὶ καυστικὸς» (αὐτ. 412 (313))]].

6) Μέγας ἄνεμος ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ χαλεπός. «Ζέφυρος μέγας» (Ὀδυσσ. ξ, 458).

7) [[*Καράγιαλης*, ὁ ἀρκτικοδυτικὸς ζέφυρος ἐν Λιβαρτζίῳ. (Ἐφημερίς Φιλομαθῶν 1858 σ. 440)].

8) Βλ. καὶ *Passow* ἄρ. 29. Περὶ ὁμοίων φράσεων ἄλλων ἐθνῶν, πρὸς δὲ περὶ τῆς μυθολογικῆς παραστάσεως τοῦ ἀνέμου ὡς θηρίου μυκωμένου βλ. *Schwartz Naturan.* II σ. 54. 67 κέ. πρὸλ. καὶ 59 κέ.

9) «Καὶ ὁ Βοριάς ἐφρούσῃ, βαριά φουᾷ, βογκάει». (Ἰατροῖδ. Συλλογὴ δημοτ. ᾄσμ. σ. 19). Πρὸλ. *Schwartz Naturan.* II σ. 70 (Wind stöhnt).

10) Βλ. Ὀδ. γ, 176· «ὦρτο οὖρος». Ἰλ. ψ, 212 «ὄρέοντο (Βορέας καὶ Ζέφυρος)· ἐνόρουσαν ἄελλαί». (Κοῖντ. Σμυρν. ΙΔ', 251).

μος ¹⁾]], παίρνει ὁ καιρὸς τὰ σύγνεφα ²⁾ κλπ.

Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀναφέρεται ὅτι, γενομένης ποτὲ τρικυμίας, ὁ Ἰησοῦς «ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν, λέγοντες, ποταπὸς ἐστὶν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ ;» ³⁾ Τοιαῦται ἀποστροφαὶ πρὸς τοὺς ἀνέμους, ὑπεμφαίνουσai προσωποποιήσιν τούτων, ἀπαντῶσι συχνότατα ἐν τῇ δημῳδαί ποιήσῃ. Ἐν τινὶ βαυκαλήματι ἡ μήτηρ κελεύει τοὺς ἀνέμους νὰ παύσωνται πνέοντες. «Καὶ σεῖς, ἄνεμοι, σιγᾶτε» ⁴⁾. Ἡ αὐτὴ ἐπιτίμησις ἀναφέρεται ἐν γαμηλίῳ τινὶ ᾄσματι, ψαλλομένῳ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν χορῶν, τοῦ περὶ τὴν νύμφην καὶ τοῦ περὶ τὸν γαμβρόν·

Πάψατε, ἄερες, πάψατε, ποὺ φέρονυνε τὴ νιόνυφην ⁵⁾.

Ἐν ἐτέρῳ γαμηλίῳ θεσσαλικῷ ᾄσματι ἱέραξ ὑποτίθεται ὁ προσκαλὼν τοὺς ἀνέμους νὰ σιγήσωσι χάριν τοῦ γάμου·

Ἀπὸ τὰ τρίκορφα βουνά

γεράκι ἔσυρε λαλιά·

— «Πάψαι, ἄερες, πάψαιτε

ἀπόψε κι' ἄλλη μιὰ θανάσιμ' ἀπλῶς» ⁶⁾.

Ὁμοιότατον τῷ τελευταίῳ τούτῳ ᾄσματι εἶναι καὶ τι φιννικόν ⁷⁾, ἡ γνώμη ὅμως ἐπιφανοῦς μυθολόγου, ὅτι τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον γεράκι κέκτεται σπουδαίαν μυθολογικὴν σημασίαν, σχετιζόμενον τοῖς παρασώμασι τοῦ ἀνέμου ὡς ἱέρακος ἢ αἰετοῦ ⁸⁾ ἢ ἀπλῶς ὡς πτερωτοῦ φαίνεται ἡμῖν οὐχὶ λίαν βάσιμος. Ἐκ μόνου τοῦ προκειμένου ᾄσματος τοῦ ἀρχαίου οὐδὲν τοιοῦτο δύναται νὰ ὑπονοηθῇ, διότι συχνάκις ἐν τοῖς ἡμετέροις δημοτικοῖς ᾄσμασι ὑποτίθενται

1) [[Ἀρχεῖα νεωτ. ἑλλην. Α', α', 8. Ἐν Ῥουμλουκίῳ ἐκόπασε ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Μακεδονίας σιάνθηκεν ἢ ἐσταμάτησεν ὁ ἄερας (αὐτ. 42)]].

2) «Πάρε, καιρέ, τὰ σύννεφα, καὶ σύ, Βορέα, τὰ λόγια, | κι' ἀμέτε τα τῆς μάννας μου νὰ λῆ μοιρολόγια». (Πανθῶρα τ. IB' σ. 522). Πρβλ. Ἰλ. Ψ, 214 «νέφεα κλονέοντες (Βορέας καὶ Ζέφυρος)». «Βορέου νέφεα κλονέοντος». (Ἡσιόδ. Ἔργ. 553). «νέφος... πνοιῖσιν ἐλαυνόμενον Βορέαο». (Κόϊντ. Σμυρν. Η', 46—47). «νέφη... ἐλαυνόμενα προτέρως ἢ νότοιο βίη, ἢ Ἰθρυκὸς Βορέαο». (Θεοκρίτ. ΚΕ', 89 κέ.). Schwartz Nat. II σ. 56—57.

3) Ματθ. Η', 26. 27. Μάρκ. Δ', 39. 41. Λουκ. Η', 24. 25.

4) Βύρων τ. Β' σ. 189.

5) Δελέκ. Ἀνθ. σ. 144.

6) Fauriel II σ. 236. Sanders Volksl. Neugr. σ. 104. 105. Μαρσίτου Τραγούδια ἑθνικά Β' σ. 100—101. Passow σ. 457. Wachsmuth das alte Griech. im neuen σ. 88. Tomaseo Canti popol. III σ. 92. [[Ἐν ἐτέρῳ γαμηλίῳ ᾄσματι Καταφυγίου Ὀλύμπου «ἡ μάννα τοῦ γαμπροῦ μὲ τοὺς ἀνέμους μάλλωνε» καὶ τοὺς κελεύει νὰ παύσωσι πνέοντες. (Ἔστια 1883 τ. IE' σ. 359). Περὶ μαγικῶν μέσων πρὸς κατευνασμὸν τῶν ἀνέμων παρ' ἀρχαίοις βλ. Gruppe Mythol. σ. 835]].

7) Βλ. Grimm D. Myth. σ. 601 (528 δ' ἐκδ.).

8) Grimm, αὐτ. σ. 526—528 (δ' ἐκδ.).

πτηνὰ ὁμιλοῦντα ἢ ἐνεργοῦντα, καὶ ταῦτα μὴ προσυπαρχούσης βαθείας τινὸς μυθολογικῆς ἐννοίας.

Ἀνωτέρω ¹⁾ εἶδομεν ὅτι οἱ ἄνεμοι Βορρᾶς καὶ Νότος, προσωποποιούμενοι, ἀπεργάζονται, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν κατοίκων τῆς Παρνασίδος, τὴν βροχὴν καὶ τὴν χάλαζαν. Κατὰ δὲ τὸ κρητικὸν ἄσμα, οὐ παρέθεμεν δύο στίχους (σ. 42), ὁ Νότος φέρει τὴν βροχὴν, ὁ κὺρ Βοριᾶς χιόνα καὶ ὁ σκύλος Ἀνατολικὸς χάλαζαν ²⁾. Προσωποποιήσεις πάντων τῶν ἀνέμων, ζώντων ὡς ἐν οἰκογενείᾳ, ἀναφέρονται ἐν δημῶδεσι παραμυθίοις. Ἐν τῇ «Ντόνα Κλίνα», παραμυθίῳ θηραϊκῇ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς Ν. Πεταλᾶ ³⁾ ὁ ἥρωας τρέχων πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἐξωτικῆς συζύγου αὐτοῦ, ἀφικνεῖται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν κατοικίαν τῶν Ἀνέμων, ἐνθα εὖρων τὴν γραῖαν μητέρα αὐτῶν ἐρωτᾷ, ἂν εἰξεύρῃ ποῦ εὐρίσκεται ἡ σύζυγός του. Ἡ δὲ μήτηρ τῶν ἀνέμων τῷ ἀποκρίνεται «πῶς, αὐτὴ τὴ βασίλισσα μὴδ' ὁ παπποῦς μου, μὴδ' ἡ λαλά μου δὲν τὴ ξέρει, ὅχι ἐγὼ παρὰ ἔχω δώδεκα παιδιὰ, θηλυκὰ καὶ σερονικά, καὶ εἶναι οἱ καιροί, καὶ περιμένω νᾶρθουνε τώρα νὰ φᾶνε καὶ νὰ τσ' ἄρωτῇξω, ἴσως αὐτοὶ ποῦ ναι κοσμογυρισμένοι καὶ ξέρουνε. Μονάχα, παιδί μου, ποῦ θὰ σὲ κρύψω;» Σκεπάζεται μὲ τὴν καπὸτα του, (ἥτις καθιστᾷ ἀοράτους τοὺς φέροντας) — «Μὲ βλέπεις;» Λέει, — «Ὁχι». Ἐρχεται ἡ θυγατέρα τῆς ἡ Νοθιά. Τσῆ ἔχε ἔτοιμο φαεῖ, καθίζει, τρώει, πίνει, ξεκουράζεται τὴν ἄρωτᾷ, τίποτε. Ἦρθανε ὅλαις οἱ θηλυκαί, Τραυνοκάννα... καὶ δὲν ἠξέρανε πρᾶμα. Ἦρθανε καὶ οἱ ἀρσενικοί, τίποτε ἦρθε καὶ ὁ Βοριᾶς, τίποτε ἦρθε καὶ ὁ Σορόκος ποῦ τσῆ λέει περὶ τρία χρόνια. Λέει, — «Ἰγὼ μητέρα ἀνθρώπων κρεῖσσ». Λέει, — «Καὶ δὲν ξέρει παιδί μου, πῶς δὲν ἔρχεται κανεὶς;» Τρώει, πίνει, ἐκεῖ ποῦ ἠξεκουράζονται, πίνει αὐτὴ μὲ τὰ χάδια. — «Ἀπὸ τὴ λαλιά σου, παιδί μου, ἤκουσα γιὰ μιὰν βασίλισσα, ποῦ τήνε λένε Ντόνα Κλίνα, νὰ μοῦ πῆς, τήνε ξέρεις σύ;» — «ὦ! Λέει, μητέρα μου, τί θέλεις νὰ ξέρῃς; ποῦ ἐγὼ τήνε μισῶ. Ἀπὸ ἔκει ἔρχομαι». Μετὰ πολλὰς δὲ παρακλήσεις, ὁ Σορόκος ἀναδέχεται νὰ φέρῃ ἐκεῖ τὸν ἥρωα τοῦ παραμυθίου, ὅστις προπορεύεται τοῦ ἀνέμου, τῇ βοήθειᾳ ὑποδημάτων μαγικῶν. — Καίτοι ἀμφίβολον, ἂν τὰ ἐν τῷ παραμυθίῳ τούτῳ ἀναφερόμενα περὶ τῶν Ἀνέμων εἶναι γνήσια ἐλληνικά, ἐπειδὴ ὁμοιότατα ἐπείσῳδια ἀπαντῶσι καὶ ἐν παραμυθίοις ἄλλων λαῶν ⁴⁾.

1) Βλ. ἀνωτ. σ. 28.

2) [[Κατὰ τι κερπάθιον ἄσμα· «Χύνει ὁ Βοριᾶς μὲ τὸ νερό καὶ ὁ Νότος μὲ τὸ χιόνι, | χύνει τὸ γραιολέδαντο τὸ σταυρωτὸ χαλάζι». (Ζ. Ἀγ. Α', 339)]].

3) Ἡ συλλογὴ αὕτη εὑρεταὶ παρὰ τῇ ἐπιτροπῇ τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ. [[Ἀγνώστον τί ἀπέγινεν ἔκτοτε]].

4) Κατὰ τι ρωμουνικὸν παραμύθιον τῆς Τρассулδανίας, θέλων νὰ εὕρῃ τις τὴν Πουσουλίνα, ἐρωτᾷ τὴν ἀγίαν Κυριακὴν· αὕτη προσκαλεῖ τὰς μελίσσας αὐτῆς (ἡμέρας;)· ἐκ τῶν τριάκοντα αἱ εἴκοσι καὶ ἐννέα οὐδὲν ἐγίνωσκον· μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦς φθάνει ἡ τριακοστή, ἐρχομένη ἐκ τῆς κατοικίας τῆς Πουσουλίνας, ὅπου καὶ ὁδηγεῖ τὸν ζητοῦντα. (Ausland 1856 σ. 500). — Ἐν παραμυθίῳ τῆς Σιλεσίας ἀναφέρεται, ὅτι εἰς ζητῶν τὴν εἰς περιστέραν μεταμορφωθείσαν ἀδελφὴν του, ὁδοιπορεῖ καὶ φθάνει ἐπὶ τέλους εἰς τινὰ κατοικίαν, ὅπου ὑποδέχεται αὐτὸν ἡ μήτηρ τοῦ Ἀνέμου, ἔρχεται κατόπιν ὁ Ἄνεμος, θέλει νὰ φονεύσῃ τὸν ξένον,

οὐχ ἦττον ἄξια παρατηρήσεως εἰσὶ τὰ ἐν αὐτῷ μυθολογήματα, ἰδιαίτατα δὲ τὰ ἐν τῷ ἐλληνικῷ μόνον ἀναφερόμενα. Κοινὸν μεταξὺ ἀλλήλων τὰ τε εὐρωπαϊκὰ ταῦτα καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔχουσι τὸ ἀνθρωποφάγον τῶν Ἀνέμων, παρισταμένων ἀπαρλλάκτως, ὡς ἐν ἄλλοις παραμυθίοις οἱ Γίγαντες, οἱ Δράκοντες, ὁ Ἥλιος, αἱ Λάμiae κλπ. Ὁ Σορόκος εἰσερχόμενος ὁσφραίνεται ὁσμήν ἀνθρωπίνου κρέατος, καὶ μόλις διὰ τῶν θωπειῶν τῆς μητρὸς πείθεται νὰ μὴ καταδροχθίσῃ τὸν ὑπὸ ταύτης ἀποκρυβέντα ἀνθρωπον, καὶ νὰ παράσχῃ αὐτῷ τὴν συνδρομὴν του¹⁾. Ἐπίσης ἐν πᾶσι τοῖς παραμυθίοις τούτοις ἀναφέρεται μήτηρ ἀνέμων, ἐν τῷ ἐλληνικῷ μάλιστα καὶ πάππος καὶ μάμμη²⁾. Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἐμυθολόγουν ὅτι οἱ τέσσαρες κύριοι ἄνεμοι μητέρα εἶχον τὴν Ἡώ, γεννήσασαν αὐτοὺς ἐκ τοῦ Ἀστράϊου³⁾, οἱ δὲ σφοδροὶ καὶ καταστρεπτικοί, οὓς ἐπροσωποποιοῦν ἀποκαλοῦντες Ἀρπυιας, τὴν Ὠκεανίδα Ἡλέκτρην καὶ πατέρα τὸν Θαύμαντα⁴⁾. Κατὰ δὲ τὸν Πίγ Βέδαν μήτηρ τῶν Ἀνέμων (Μα-

ῆ μήτηρ κατευνάζει αὐτόν. Ἀλλ' οὐδὲν δύναται ὁ Ἄνεμος, ὁ δ' ἀδελφὸς μόνον ἐν τῇ ὑπὸ τούτου ὑποδειχθείσῃ κατοικίᾳ τοῦ Ἥλιου ὁδηγεῖται θεόντως περὶ ἀνευρέσεως τῆς ἀδελφῆς. (Zeitschrift f. deutsche myth. u. sittenk. I, 311 κέ).—Ἐν ἐτέρῳ ἀνατικῷ, γυνὴ ἀναζητοῦσα τὸν σύζυγόν της μεταβαίνει εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ἑσπέρου, ὑπὸ τούτου δὲ παραπέμπεται εἰς τὸν Ἥλιον καὶ ὑπὸ τούτου εἰς τὸν Ἰαντῶνα εἰσὶ τὰ Ἄνεμον. Ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Ἀνέμου κρύπτεται καὶ ἄρχας ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ὅπως μὴ οὗτος τὴν φάγῃ καὶ εἰς αὐτὴν πληρωθεῖται ἐπανόρθωσιν περὶ τοῦ μέγαν ἐν τῷ εὐλαχτοῦ ἄλζυκος (Jahrbuch f. d. d. u. engl. Liter. u. Wiss. 1891, I, 251—252). Ἡμεῖς εἶναι καὶ γερμανικὰ παραμύθια (Kuhn u. Schwartz Maerk. Sagen 3. 242 κέ. Ἄνεμος, Ἥλιος καὶ Σελήνη. Πρὸς Grimm Kindermaerchen εἰς ἀρ. 88 καὶ 127). Πάλιν δὲ τὰ τοιαῦτα παραμύθια δύναται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς κύκλον εὐρύτερον, ἐν ᾧ ἐρωτῶντες πρὸς τὸν Ἥλιον, τὴν Σελήνην, τὰ Ἄστρα, τοὺς Ἀνέμους κλπ. [[Ἀνάλογα καὶ παραμύθια τῆς Ἀνω Βρετανίας. Εἰς ἓν ἀναφέρεται κατοικίᾳ τῶν Ἀνέμων εἰς κορυφὴν ὄρους (ὅπου ἐπὶ καλύβαι καὶ εἰς πύργος), ἐπίσης δὲ καὶ πάλιν πρὸς τὸν βορειοανατολικὸν ἄνεμον. (Rev. d. trad. pop. 1894 σ. 182—3). Ἐν ἐτέρῳ ἄνεμος ὁδηγεῖ πρὸς ἀνεύρεσιν ζητουμένης γυναικὸς (αὐτ. 1901 σ. 122), ἐν τρίτῳ δὲ τὸν ἐρωτῶντα νὰ εὕρῃ τὴν σύζυγόν του οἱ κόρακες παραπέμπουσιν εἰς τὸ παλάτιον τῶν Ἀνέμων, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τούτων τὸν μεταφέρει ἐπὶ τῶν νώτων του εἰς τὸ παλάτιον τῶν Ὠρῶν (αὐτ. 1894 σ. 271). Ὁ μέγας Ἄνεμος θωρεῖ θαυμάσια πράγματα εἰς τὸν προσελθόντα εἰς τὴν κατοικίαν τῶν Ἀνέμων γεωργὸν καὶ ζητοῦντα ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν, ἃς οὗτος τῷ ἐπροξένησεν (αὐτ. 1896 σ. 518—9). Μήτηρ ἀνέμων ἀναφέρεται ἐν ἐτέρῳ παραμυθίῳ. (Mélusine I, 130.131)]].

1) Περὶ τῆς ἀδηφαγίας τῶν ἀνέμων βλ. Grimm D. M. σ. 602. Schwartz Heutiger Volksgl. σ. 27. Ὁ Αἰόλος μετὰ τῶν τέκνων του παρίσταται ἐν Ὀδυσσεΐᾳ (κ) εὐωχούμενος διαρκῶς οἱ Ἄνεμοι δαίνονται εἰλαπίνην παρὰ τῷ Ζεφύρῳ ἐν Ἰλιάδι (Ψ, 201).

2) [[Μάννα τοῦ Βοριᾶ ἀναφέρεται καὶ εἰς δημώδη ᾄσματα. Βλ. Πολίτου Ἑκλ. ἀρ. 149]].

3) Ἡσιόδ. Θεογον. 378 κέ. «Ἀργέστην, Ζέφυρον, Βορέην τ' αἰψηροκέλευθον Καὶ Νότον». Ἰσως ὁμοῦς Ἀργέστης εἶναι ἐπίθετον τοῦ Ζεφύρου (ἀργέστην Ζέφυρον) καὶ οὐχὶ ὁ ἄνεμος Εὐρος. [[Γενικῶς περὶ τῶν ἀνέμων παρ' ἀρχαίους βλ. Ukert Über die Windscheiben u. Winde der Griechen u. Römer ἐν Zeitschr. f. d. Alterthumswissenschaft 1841 ἀρ. 15 σ. 124 κέ. Gruppe Mythol. σ. 834 κέ. Pauly-Wissowa Real-Lex. I, 2176 κέ. Roscher Lex. I, 803 κέ.]].

4) Ἡσιόδ. Θεογ. 265 κέ.

ροῦτ) ἦν ἡ Νεφέλη ἢ Ἀγελάς (Pricni) ¹⁾. Τὸ ἐλληνικὸν παραμύθιον, διαφέρον κατὰ τοῦτο τῶν εὐρωπαϊκῶν, ἀναφέρει πολλοὺς Ἀνέμους καὶ οὐχὶ ἓνα· μάλιστα διαιρεῖ τούτους εἰς ἄρρενας καὶ θήλεις, κατὰ τὸ γένος τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ²⁾· παρὰ τὴν ἰταλικὴν Τραμοντάνα, ἀναφέρεται καὶ ὁ ἐλληνικὸς Βοριάς, ὁ δὲ Νότος μεταβάλλεται εἰς κόρην Νοτιά ³⁾. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν μυθολογίαν ἐκτὸς τῶν ἄρρένων ὑπῆρχον καὶ θήλεις, προσωποποιήσεις τῶν μαλακῶν αὐρῶν, αἵται, θυῖται, aurae, οὐχὶ σπανίως ἀναφερόμεναι ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ ἀπεικονιζόμεναι ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς τέχνης, ὡς γυναῖκες ἔχουσαι ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δίκην ἱστίου κολπουμένην ἐσθῆτα ἢ πέπλον ⁴⁾. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα (κ) ἀναφέρονται ἕξ υἱοὶ καὶ ἕξ θυγατέρες τοῦ ταμίου τῶν Ἀνέμων Αἰόλου, σφόδρα ὅμως ἀμφιβάλλεται ἂν διὰ τούτων ἐννοοῦνται οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ αὖραι.

Ἐκ τῶν ἀνέμων κυριώτατος θεωρεῖται ὁ Βορρᾶς ⁵⁾, καὶ οὗτος προσωποποιεῖται καὶ συχνότερον τῶν λοιπῶν ἀναφέρεται ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἰδίως ᾄσμασιν. Ἐνίοτε μετὰ τοῦ Βορρᾶ ἀναφέρεται καὶ ὁ Νότος, ὁ καταχέων βροχὴν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐνῷ ἐκεῖνος ὀρεμμονίζει τὸ χαλάζι. Τούτους ἀμφοτέρους ὑπελάμβανον καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὡς τοὺς κυριωτάτους τῶν ἀνέμων· «ἐπὶ τῶν πνευμάτων λέγεται τὰ μὲν βόρεια, τὰ δὲ νότια, τὰ δ' ἄλλα τούτων παρεχθᾶσεις», κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ⁶⁾. «Εἰσὶ δὲ τινες, οἳ μόνον δύο τοὺς κυριωτάτους ἀνέμους, βορέαν καὶ νότον, τοὺς δὲ ἄλλους κατὰ μέτρον ἐγκλισιν διαφέρειν» ⁷⁾. Ἐν Ἰλιάδι ὁ Ἀχιλλεὺς εὐχεται ἐπικαλούμενος τὸν Βορέαν καὶ τὸν Ζέφυρον καὶ ὑπισχνόμενος αὐτοῖς θυσίαν ⁸⁾· ἐκ πάντων δὲ τῶν ἀνέμων μόνοις τῷ Βορρᾶ καὶ τῷ Ζέφυρῳ ἀνήγειρον ὕψος βωμούς ⁹⁾.

1) Rig-Veda Ὕμν. 37, 9 καὶ ἄλλ. μεταφρ. Benfey ἐν Orient u. Occident τ. I σ. 388.

2) [[Κατὰ ναυτικὴν παροιμίαν Καστελλοριζίου «Ἐ Βοριάς εἰν' ἄντρας το' ἑ Νοτιά γυναῖκα»· ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ διάκρισις τοῦ γένους «θῆλοϊ τὴν δύναμιν τῆς πνοῆς καὶ τοῦ φύχους τοῦ πρώτου καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ δευτέρου» (Λαογρ. Β', 690,5)]].

3) Οὕτω καὶ ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Ἑρλάγγης «Νοτιά» (βλ. σ. 42). Ἐν Πελοποννήσῳ νοτιά καλεῖται ἡ ὑγρασία, ἣν ἐπιφέρει πνέων ὁ καιρὸς Νοτιάς (ἐκ τούτου καὶ ῥῆμα νοτίζω, νοτισμένος).

4) «Auræ velificantes sua veste». Plin. 36, 29. Πρὸς Stephani Compte rendu. St. Petersburg. 1862 σ. 11 καὶ. Ὁμοίως Αὔραι ἐποχοῦμεναι κύκνων (Gerhard D. u. Forschungen 1858 τ. 119, 2. 120, 3) παρὰ Preller Griech. Mythol. τ. I σ. 388 γ' ἐκδ.

5) [[Ἐν Ἀνω Βρετάνῃ ὁ Βορρᾶς καπετάνιος τῶν ἀνέμων. (Rev. d. trad. popul. VII, 520)]].

6) Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Δ', 3, 4.

7) Στράβ. 29. Βλ. καὶ Isid. Orig. 13, 11. «Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt: Septentrio et auster».

8) Ἰλιάδ. Ψ, 195.

9) Maury Hist. des religions de la Grèce, τ. I. σ. 167. Preller Gr. Myth. I σ. 389. (Ναοὶ καὶ βωμοὶ τοῦ Βορέου ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸν Ἰλισόν, ἐν Μεγάλῃ πόλει καὶ ἐν Θουρίοις). [[Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ Βορρᾶ ἐν ταῖς νήσοις μάλιστα τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ θεοῦ τῶν Θηραίων Βορεαίου βλ. Arch. f. Religionswiss. 1898 σ. 302]].

Ὁ Πίνδαρος ἀποκαλεῖ τὸν Βορέαν βασιλέα ἀνέμων ¹⁾, ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς λαὸς *Kyr Boriā* ²⁾· ἐνίοτε οἱ ναυτικοὶ ἐπονομάζουσιν αὐτὸν καὶ *Γέρο*· «*Γέρο Boriā* ἀρμένιζε καὶ *Νότο παλληκάρι*» παρaxyγέλλει ναυτικὴ τις παροιμία ³⁾. Οὕτω καὶ οἱ Φρείσιοι (Friesen) ἐπονομάζουσι τὸν βορειοδυτικὸν ἄνεμον *Uald* (γέροντα) ⁴⁾ καὶ *old* (γέροντα) ἐν γένει οἱ ναυτικοὶ τῆς Ἀρκτου, ὁπότεν ἀτάκτως πνέων ἐξαπατᾷ τοὺς ναυτιλλομένους ⁵⁾.

Ὁ Βοριάς νομίζεται ὀξύς ⁶⁾ καὶ ὀργίλος ⁷⁾, πικρός ⁸⁾, δεινῶς κολάζων τοὺς περιφρονοῦντας τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ψάλλεται τὸ ᾄσμα περὶ τοῦ *Kyr Boriā*, τοῦ βυθίσαντος τὸ πλοῖον ὑπερόπτου πλοιάρχου ⁹⁾. Μίαν τῶν παραλλαγῶν τοῦ ᾄσματος τούτου, πελοποννησιακὴν, ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς ἀναλέκτοις ¹⁰⁾.

Ὁ κύρ Βοριάς παράγγειλε οὐλῶν τῶν καραβιῶνε.

— «Καράβια, ποῦ εἰστε ἔς τὸ γιολό, οὐλα λιμάνι πιάστε.»

Τοῦ κύρ Ἀνδριᾶ τὸ κάτεργο δὲ θέλει γιὰ νὰ πιάσῃ.

— «Δὲ σὲ φοβοῦμαι, κύρ Βοριά, ἔς τὸ νοῦ μου δὲ σὲ βάνω,

τ' ἔχω ἀντέναις προῦντζιναις, κατάρτια ἀσημένια,

ἔχω μεταξωτὰ παννιά, τῆς Μάλτας τὰ μετάξια,

ἔχω τοὺς ναύταις διαλεκτούς, καὶ ἀνὰ μὲν παλληκάρι

ἔχω καὶ τρία μουντσόπουλα, γυροῦσιν τὸν ἀέρε·

τῶνα γνωρίζει τὸ γαρμπή, τὰ ἄλλα τὸ ἀβασάνι,

τὸ τοῖτο τὸ καλλίτερο τὸν κύρ Βοριά γινώσκει.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

1) Πινδαρ. Πυθ. Δ' 181 (322).

2) Καὶ παρὰ Γερμανοῖς ἐνίοτε: «Herr Nord» (*Holmbaum* παρὰ *Schwartz*: *Nat.* II σ. 77). [[Ἐπίσης dominos προσηγόρευον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην. Βλ. *Roscher's Lex.* II, 1768 κέ., ὅπου ἀναγράφονται μαρτυρίαι περὶ νεωτέρων καὶ ἀρχαίων ὁμοίων ἐπικλήσεων]].

3) [[Βλ. ΠΠ. Γ', 206 λ. Βοριάς 1 καὶ τὴν αὐτ. ἀναγραφομένην ἐρμηνείαν αὐτῆς, πρὸς τὴν πρὸλ. καὶ τὴν ἐξηγήσιν τῆς ἰδίης παροιμίας ὑπὸ ναυτικοῦ ἐν Λαογρ. Β', 690, 4. Βλ. καὶ Ναυτικὴν μετεωρολογίαν περὶ ἀνέμων ἐν Νέα Ἐφημερίδι 18 Ἰαν. 1893]].

4) *Mannhardt* *German. Myth.* σ. 143.

5) *Schwartz* *Naturan.* II σ. 78.

6) [[Ἐν Κεραισσὺντι «ἀφύς Βοριάς». (Στίχ. Εἰς Ἡσιόδ. Θεογ. 379)].

7) [[Ἐν χιακῷ ᾄσματι ὁ Βοριάς μαλλῶναι μὲ ἄστρα, μὲ τὸ ψεγγάρι. (*Πολίτου* Ἐκλ. ἀρ. 149)].

8) «Φύσα βαριά, πικρὴ Βοριά, γιὰ νὰ γριέψῃ ἡ λίμνη» (*Ἀραβαντ.* Δημ. ᾄσμ. Ἡπειρ. σ. 11). [[Ἐν καρπαθίῳ ᾄσματι λέγεται «Ψεύτης ὁ Βοριάς καὶ κομπωτής (ἀπατεῶν) ὁ Νότος» (*Wescher-Mantolaka* κη Δωρικὸν ψήφισμα Καρπάθου σ. 83), «νταλῇ Βοριάς» καὶ «ταπεινός Νότος» ἐν ἡπειρωτικῷ (*Z.* Ἀγ. Α', 171 ἀρ. 326), ἐν ἐτέρῳ δ' ὁμοίως ᾄσματι «δεληῆς» ἀποκαλεῖται ὁ Νότος (*Ἡμερολ. Φιλανθρ. Καταστημάτων.* Κ/πολ. 1905 σ. 275)].

9) [[Ἀναρχαίην τῶν παραλλαγῶν βλ. *Πολίτου* Ἐκλ. ἀρ. 88. Εἰς ταύτας πρόσθε: Λαογρ. Ε', 155, 35. 179, 1. Γ', 560, 13. 636, 4. Η', 53, 34. 203, 5. Ἐστία ΚΖ', 353, ἀνήμηντον παραλλαγὴν ἐν *Σταματάκη* Τερψιχόρῃ σ. 9, καὶ λεσβιακὴν ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ἐν *Georgeakis et Pineau* *Le Folk-lore de Lesbos* σ. 249 κέ.]].

10) Νεοελλ. Ἀνάλ. τ. Α' σ. 89.

Ἄνέβα, βρὲ ναυτάκι μου, ἔς τὸ μεσανὸ κατάρτι,
 ξαγνάντεψε τριγύρω σου, τὸ τί καιρὸς λαλάει». ¹⁾
 Παιζογελῶντ' ἀνέβαινε, κλαίγοντα κατεβαίνει,
 κι' ὥστε νὰ τὸν ρωτήσουνε νὰ τοὺς τὸ μολογήσῃ,
 γιόμις' ἡ θάλασσα παννιά κι' ὁ ἄμμος παλληκάρια, κλπ.

Καθ' ἑτέραν παραλλάγην τοῦ αὐτοῦ ᾠσματος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος,

Βαρὺς Βοριᾶς ἐφύσησε, φόβος τῶν καραβιῶνε,
 κι' ὅσα καράβια τ' ἄκουσαν, ἄραξαν σὲ λιμνιῶνα·
 κι' ἓνα καράβι κρητικὸ ἔς τὸ νοῦν του δὲν τὸ βάνει·
 — «Δὲ σὲ φοβοῦμαι, βρὲ Βοριᾶ, κτλ.» ²⁾

Κατὰ τина τέλος κρητικὴν παραλλαγήν ὁ Βοριᾶς ἀναγγέλλει οὐχὶ εἰς τὰ πλοῖα, ἀλλ' ἀνὰ τὰ ὄρη εἰς τὰς ποιμένας, ὅτι θὰ πνεύσῃ λάδρος, καὶ βοσκὸς ἀλαζῶν εἶναι ὁ ὑπ' αὐτοῦ τιμωρούμενος·

Ὁ κὺρ Βοριᾶς ἐμήνυσε μαντάτα ἔς τοὶ μαδάραις,
 — «Τὰ ζᾶ μαζώνετε, βοσκοί, καὶ νὰ χιονίσῃ θέλω κτλ.» ³⁾

Ἐν ᾠσματι, τοῦ ἀκριτικοῦ πιθανῶς κλέους, ὁ Βοριᾶς ὑποτίθεται ὀργιζόμενος, διότι ἱταμῶς προσεκλήθη ὑπὸ νεανίᾳ νὰ πνεύσῃ λειὸς καὶ μαλακός·

Ἐκεῖ ποῦλεγε κ' ἐκλαίει, ἓνας βοριᾶς σηκώθη.
 Ἄγῳ! ἄγῳ! ἀγάλια, κὺρ Βοριᾶ, μὴν πάσης τὴν λινάρι κλπ.
 Κι' ὁ κὺρ Βοριᾶς, αἶν τ' ἄκουσε, πολὺ τοῦ κακοφάνη
 καὶ πέρασε πολὺ πολὺ, τῆς πῆρε τὸ λινάρι κτλ. ⁴⁾

Ἐν γένει ὁ Βορρᾶς περιγράφεται ὡς ἄγριος ἀνὴρ, πελώριος, δύσκολος, πάντοτε γουρλώνων τὰ μάτια, τὰ πάντα βίᾳ πράττων ⁵⁾. Παραπλήσια! εἰσι καὶ αἱ ἀπεικονίσεις τοῦ ἀνέμου τούτου ἐπὶ καλῶν ἀγγείων, ἀττικῆς τέχνης, ἐφ' ὧν ἀπεικονίσεις τῆς ἀρπαγῆς τῆς Ὠρειθυίας· ὁ Βορρᾶς παρίσταται ἐν τούτοις ἄγριον βλέπων, αὐχμηροκόμης καὶ μεγαλοπτέρυγος ⁶⁾. Τὸ βίαιον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ διδάσκει καὶ ὁ αἰσώπειος μῦθος περὶ ἐριδος τοῦ Βορέου πρὸς τὸν Ἥλιον ⁷⁾.

1) Ὁ στίχος οὗτος ὁμοιάζει, κατὰ σύμπτωσιν ἀναμφιδόλως, ἐτέρῳ βρετανικοῦ (τῆς Γαλλίας) ᾠσματος, καθ' ὃ νέος τις ἀκόλουθος, διαταχθεὶς νάναβῃ εἰς κωδωνοστάσια καὶ ἰδῇ τίς κρούει τοὺς κώδωνας, «Ἀναβαίνων ἐτραγῶδει φαιδρῶς· καταβαίνων ἔτρεμε σφοδρῶς»· διότι οἱ κώδωνες ἐκρούοντο αὐτομάτως, ἐκ θαύματος. (*Villemarqué Chants popul. de la Bretagne* 1846, τ. II σ. 53).

2) Ἰατριδίου Συλλ. θημ. ᾠσμ. σ. 19.

3) *Jeannarakí* ἀρ. 107, σ. 110.

4) Βύρων τ. Β' σ. 435—436.

5) Ν. Ἑλλ. 35.

6) Βλ. *Preller Gr. Myth.* I, 387 (370).

7) Αἰσ. μῦθ. 306 καὶ σ. 201 Κοραῆ. 82, 82 b Halm. [[Πρὸλ. καὶ *Chauvin Bibl. arabe* III, 35, 34]].

ὃν γινώσκει ὁ λαὸς εἴτε ἐκ παραδόσεως, εἴτε ἐκ διδασκαλίας. Ὁ Βορέας καὶ Ἡλῖος ἤρισαν ποτε περὶ δυνάμεως, ἀπεφάσισαν δὲ νάπονείμωσι τὴν νίκην ἐκείνῳ ὅστις ἤθελε δυνηθῇ νάρπάξῃ τὴν κάπαν τοῦ χωρικοῦ· πρῶτος ἐφύσηξεν ὁ Βορρᾶς ἀπὸ πρωΐας μέχρι μεσημβρίας· ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε, διότι ὅσῳ σφοδρότερον ἐφύσασε, τόσῳ ὁ χωρικός ἐμάζευε τὴν κάπαν του, μέχρις ὅτου ἀποκαμὼν ὁ Βορέας κατέπαυσε πνέων. Περὶ μεσημβρίαν ἤρξατο ὁ Ἡλῖος, προσλάμπων τὸ πρῶτον μετρίως· ὁ χωρικός ἀμόλαε τὴν κάπαν του βαθμηδόν, καὶ ἐπιταθέντος τοῦ καύματος τὴν ἐβγαλεν ὅλως διόλου. Ὁ Ἡλῖος ἐνίκησε καὶ ἔκτοτε ὁ Βορρᾶς δὲν ἐρίζει πλέον πρὸς αὐτόν ¹⁾).

Κατὰ τι παραμύθιον θηραϊκὸν τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς Ν. Πεταλᾶ ²⁾), ὁ κύρ Βοριᾶς κατοικεῖ μετὰ τῆς μητρὸς του μαγίσσης εἰς παλάτιον, ἐνθα εὑρηται καὶ τὸ ἀθάνατο νερό· ὑπάρχει ἐν τῷ παλατίῳ ἡλιακόν, ὁπόθεν βλέπει τις ὅλον τὸν κόσμον καὶ ὅλα τὰ βασίλεια, ἀλλὰ τοσοῦτον ὑψηλόν, ὥστε καὶ μέχρι τοῦ μέσου τῶν κλιμάκων μόνον ἀνερχόμενός τις καταλαμβάνεται ὑπὸ φόβου ἀκατασχέτου. Μία Βασιλοπούλα μεταβαίνει ἐκεῖ, εἰς ἄνδρα μετημφισμένη πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἀθανάτου νεροῦ, ἡ δὲ μάννα τοῦ Βοριᾶ τὴν παρουσιάζει αὐτῷ ἀπαραλλάκτως ὥς καὶ ἐν ἄλλοις ὁμοίοις παραμυθίοις, ὑποσχεθέντι προηγουμένως ὅτι δὲν θὰ τὴν κακοποιήσῃ· ὁ κύρ Βοριᾶς ὑποπτεύεται ὅτι εἶναι κόρη, περὶ τούτου ὁμῶς βεβαιοῦται μετὰ τῆς καταχώρησιν αὐτῆς· ἀσθενεῖ βαρέως, καὶ περιστέρια μαγικά, ἀρπάσαντι τὴν κόρην ἐκ τοῦ παλατίου αὐτῆς, τὴν φέρουσιν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Βοριᾶ. Τότε αὐτὸς ἀνερρώσθη, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνδρὸς μετεμορφώθη, εἰς ὥρῳν βασιλοπούλῃ, διότι ἡ Μαῦρά του ὥρισε νάνακτῆσθαι τὴν μορφήν ταύτην· εὐθὺς ὡς εὐφρεθῇ νέα πρόθυμος νὰ τὸν ὑπανδρευθῇ. — Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῷ προηγουμένῳ παραμυθίῳ ὁ κύρ Βοριᾶς οὐδαμῶς παρίσταται ὥς προσωποποίησις τοῦ Ἀνέμου· ὁ ἀρχικὸς μῦθος ἡλλοιώθη οὐσιωδῶς, οὕτω δὲ μεταπλασθὲν τὸ παραμύθιον ἀνάγεται εἰς τὸν κύκλον ἐκείνων τῶν παραμυθίων, ὧν πλεῖστα εὑρηνται παρὰ διαφόροις λαοῖς, καθ' ὃν ὁ ἥρως καταδικασθεὶς νὰ φέρῃ μορφήν ὑποδεεστέρου ὄντος ἀναλαμβάνει τὴν προτέραν περικαλλῇ, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὠρισμένων τινῶν τύπων.

Ὁ Νότος ³⁾), ὁ ἀναφερόμενος ἐνίοτε ὥς σύντροφος τοῦ Βοριᾶ, περιγράφεται ἡμέρος καὶ οὐδέποτε βιαίως ἐργαζόμενος, ἀλλὰ πάντοτε ἡρέμα ⁴⁾· διότι ὁ ἀνεμος οὗτος ἐν Ἑλλάδι πρῶτος πάντοτε ἀπὸ τῆς θαλάσσης πνέων, μαλακύνει μὲν τὴν τοῦ χειμῶνος ὀριμύτητα, κατατῆκει δὲ τὰς χιόνας καὶ τὸν παγετόν. Ἐν τῇ δημῳδῇ παροιμίᾳ, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ὁ Νότος ὀνομάζεται παλληκάρι ⁵⁾).

1) Ν. Ἑλλ. 35. [[Ἐτέραν παραλλαγὴν τοῦ μύθου ἐκ Λαϊθησίου τῆς Λυκίας βλ. ἐν Παρὰδ. σ. 854 κέ. Ἀντίστοιχοι τοῦ αἰσωπειοῦ μύθου εἶναι ῥωσικὴ παράδοσις (Ἑστία 1876 Α', 45) καὶ ρωμουνικὸς μῦθος τῆς Βουκοβίνας (Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1899 σ. 179—180), καθ' οὓς τὸ κρῦο, ἡ ζέστη καὶ ὁ ἀνεμος ἐρίζουσι, νικᾷ δ' ὁ τελευταῖος]].

2) [[Ἐδημοσιεύθη ἐν Παρνασσῷ Ζ', 555—559]].

3) [[Βλ. γενικῶς περὶ Νότου Roscher's Lex. III, 469 κέ.]].

4) [[Ἄλλους χαρακτηρισμοὺς τοῦ Νότου βλ. ἀνωτέρω σ. 47 σημ. 8]].

5) [[Ἀντιθέτως ὁ Σορῶκος ὀνομάζεται γέρος ἐν ἄλλῃ παροιμίᾳ : «Μαῦρά εἰν' τὰ νέφη

διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, τῇ ἀπεικονιζούσῃ τοὺς τέσσαρας κυρίους ἀνέμους, ὁ Νότος μόνος παρίσταται νέος καὶ ἀγένειος, ἐνθ' οἱ λοιποὶ γέροντες καὶ πωγωνοφόροι ¹⁾).

Ἀνωτέρω ἐν τοῖς περὶ Καταιγίδων ἐμνημονεύσαμεν μύθους τινὰς περὶ τοῦ Κατεδατοῦ, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνέμου τῶν Ἀραχοδιτῶν (ἐν ἐπαρχίᾳ Λεβαδείας). Ὁ Κατεδατὸς οὗτος εἶναι γέρων πολιόθριξ, ἄγριος· κατοικεῖ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ εἰς κρουσταλλένιον παλάτι. Ὅταν μετὰ τὴν πάλην πρὸς τοὺς ἄλλους Καιρούς, νικητῆς ἀναδεικνύμενος, ἀναπαύεται καθήμενος ἐν τῇ παλατίᾳ του, διὰ μόνῃς τῆς ἀναπνοῆς αὐτοῦ παράγει τὰς καταιγίδας καὶ τὸν πάγον· τὸ Ἀπόγειο, ἢ περὶ τὸν Μάρτιον μάλιστα πνέουσα παγετώδης αὔρα εἶναι ἢ ἀναπνοὴ τοῦ Κατεδατοῦ. Παραπλησίαν εἰκόνα τοῦ θαίμονος τοῦ Ἀνέμου εὐρίσκωμεν καὶ ἐν τῇ σκανδιναυικῇ μυθολογίᾳ. Κατὰ τὴν Ἑδδαν, ἐν τῇ βορειοτάτῃ ἄκρᾳ τοῦ οὐρανοῦ κέθεται γίγας, Hraeswelgr (πτωματοδόρος) καλούμενος. Ἐχει οὗτος μορφὴν ἀετοῦ, καὶ ὅταν προσπαθῇ νὰ πετάσῃ, πνέει ἄνεμος ἐκ τῆς κινήσεως τῶν πτερύγων αὐτοῦ ²⁾).

Ἡ βυζαντινὴ γραφικὴ ἀπεικόνιζε τοὺς ἀνέμους διὰ κεφαλῶν φυσιγνάθων ³⁾, αἵτινες ἐκφυσῶσιν ἀνέμους· αἱ κεφαλαὶ αὗται φέρουσι καὶ δύο μεγάλας πτέρυγας, εἰς ἐνδειξιν τῆς ταχύτητος τοῦ ἀνέμου ⁴⁾. Ὡς κεφαλαὶ πτερωταὶ φυσῶσαι ἀπλῶς ἐκ τοῦ στόματος ἢ εἰς τὰς χεῖρας παρίσταντο οἱ ἄνεμοι ἐν μνημείοις τῆς χριστιανικῆς τέχνης, πρὸ πάντων μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ⁵⁾. Ἐκτοτε αἱ παραστάσεις αὗται μέχρι τοῦ 17 αἰῶνος κατέστησάν πως ποικιλώτεραι ⁶⁾. Ἐν τῇ ὥρολογίᾳ Κυρρήστου οἱ ἄνθρωποι ἀνέμοι ἀπεικονίζονται πτερωτοὶ καὶ ἄλλοιμοι. Πτέρυγας ἀνέμων ἀναφέρουσι καὶ Ἕλληνες ποιηταί ⁷⁾, πτερωταὶ δ' ἦσαν αἱ θεότητες τῶν Ἀνέμων τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, οἱ Ἄνεμοι, οἱ Βορεάδαι, αἱ Ἀρπυιαί, ὁ Ἑρμῆς ⁸⁾. Παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ὅμως λαῷ, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον εἰξεύρομεν, τοιαύτη παράστασις περὶ πτερύγων ἀνέμων ἐστὶν ἄγνωστος.

τοῦ Βοριᾶ, τὰ κόκκινά εἰν' τοῦ Νότου, καὶ τὰ βαθιὰ τὰ κόκκινα τοῦ γέρον τοῦ Σιρόκου». (Π. Π. λ. νέφη 2). «Χαῖδεμένος» λέγεται ἐξ ἄλλου ὁ πονέντης ἐν ἡπειρωτικῷ ἄσματι (Ἀραβαντ. σ. 34 ἀρ. 39), εἰς ἕτερον δὲ ἐκ Καρυᾶς Κορινθίας (Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἄσμ. ἀρ. 1315) διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιθέτου προσαγορεύεται ὁ μαϊστρός]].

1) *Didron* ἐνθ. ἀν.

2) *Damisaga* 18. *Simrock* Deutsche Mythol. § 16 σ. 31 δ' ἐκδ.

3) [[Πρβλ. καὶ *Γεώργιον Πισίδην* (Wiener Studien 1891 τ. XIII σ. 2)· «οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐξαπλώσει τὰς γνάθους, | σφύζων ὁ βορρῆς κτλ.»]].

4) *Didron* ἐνθ. ἀν.

5) *Piper* Mythol. der christl. Kunst I, 2 σ. 440—443. *Grimm* D. M. σ. 525 δ' ἐκδ.

6) *Piper* σ. 443—457. [[Ἐν γένει περὶ τῆς παραστάσεως τῶν ἀνέμων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους βλ. *Unger* ἐν *Erch u. Gruber* Allg. Encyclop. A' τ. 84 σ. 459]].

7) Βλ. *Nórr. Διον.* Β', 181. Πτέρυγας ἀνέμων ἀναφέρονται καὶ ἐν τῇ ἑδραϊκῇ μυθολογίᾳ (*Piper* αὐτ. σ. 438) ὡς καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ. (Πρβλ. *Simrock* D. M. σ. 33 § 16 δ' ἐκδ. *Grimm* D. M. σ. 526—528 δ' ἐκδ.).

8) Βλ. καὶ *Roscher* Hermes der Windgott σ. 35. *Schwartz* II σ. 47—49.

* Ζ'. ΑΝΕΜΟΣΤΡΟΒΙΛΟΣ

Ἄνεμοστρόβιλος. Ἄνεμογαζοῦδες· ἀνεμικαί.—Κακοποιὰ πνεύματα ἐν ἀνεμοστρόβιλῳ.—Διάβολος ἄνεμος.—Νεράιδες ἐν ἀνεμοστρόβιλῳ.—Νεράιδες χορεύουν.—Προσκύνσεις καὶ προσαγόρευσεις κατὰ τὴν δίοδον ἀνεμοστρόβιλου.—Προσφοραὶ καὶ μελίγματα.—Συνέπαρμα· ἄνεμος ψυχοπομπός.—Ἀρπυιαί.—Νυμφικὴ πομπὴ ἐναέριος.—Μανικὴ στρατιά.

Ἡ ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ταραχὴ, ἣν προκαλοῦσιν ἀντίπνοα πνεύματα, ἀποκαλεῖται διὰ λέξεων τῆς ἰδιώτιδος, αἵτινες ἀπαντῶσι παρὰ βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν, ἀνεμοτάραξις ἢ ἀνεμοταραχή, συνηθέστατα δὲ διὰ λέξεως κοινοτάτης, ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀκουσμένης, ἀνεμοζάλη, ἣ παραδλητέαι αἰ ἀρχαῖαι ζάλη ἢ ζάλος, τὸ ῥῆμα ζαλάω καὶ τὸ ἐπίθετον ζαλόεις. Ἰδιαίτατα δὲ ἡ τῶν ἀνέμων συστροφή, ἡ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ στρόβιλος (καὶ ποιητικῶς στρόβος ἢ στρόμβος), καλεῖται ἀνεμοστρόβιλος, κατὰ παραφθορὰν δὲ ἀνεμοστρόβιλας, ἀνεμοστρόφιλας, ἀνεμοστρούβιλος, ἀνεμοστρούφιλος, ἀνεμορρούφουλας, ἀνεμορρούφουλος, ἀνεμοστρίφτουλας ¹⁾. Ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ παρατίθησιν ἐν μόνον παράδειγμα ἐνὸς τῶν ἀνωτέρω τύπων ἐκ Θεοφυλάκτου τοῦ ἱεροδιακόνου· «φορτοῦνα μεγάλη ἐσηκώθη μετ' ἄνεμον δυνατόν καὶ ἀνεμοστρόφιλον καὶ ἐσύντριψε τὰ μονόξυλά τους».

Κοινῶς πιστεύεται ὅτι ὁ ἀνεμοστρόβιλος προέρχεται ἐκ δαιμονικῆς δυνάμεως καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ κακοποιὰ πνεύματα μετακινῶνται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον²⁾. Ἐν Γορτυνίᾳ, τὰ τε ἐν τούτῳ πνεύματα καὶ αὐτὸς ὁ ἀνεμοστρόβιλος ὀνομάζονται ἀνεμογαζοῦ, πληθ. ἀνεμογαζοῦδες ³⁾. Ἐν δὲ Μακεδονίᾳ, ἀνεμικαίς ⁴⁾. Ἐν Κορινθίᾳ, ὅπου τὴν στρογγύλην δίνην ἀνέμου, καλεῖται σαγανάκια (πινάκια), νομίζουσιν ὅτι ἀκούουσιν εὐκρινῶς ἐν τῷ ἀνεμοστρόβιλῳ τὰς φωνὰς καὶ τὴν ταραχὴν, ἣν ποιοῦσιν οἱ θαίμονες· συγκαταλέγουσι δὲ καὶ τὸν ἀνεμοστρόβιλον μετὰ τῶν συρμῶν (οἱ συρμοί ⁵⁾), ὡς ἀποκαλεῖται ἡ δίοδος Στοιχειῶν

1) Οἱ τρεῖς τελευταῖοι τύποι ἐν Κεφαλληνίᾳ. Βλ. Νεοελλην. ἀνάλ. τ. Β' σ. 161. [[Εἰς τὴν ἐν Παραθ. σ. 856—7 πληρεστέραν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομασιῶν τοῦ ἀνεμοστρόβιλου πρόσθετος ὅτι ἐν Ζουπκνίῳ Ἀνασελίτσης καλεῖται ἀνεμουχυρίδα (Λαογρ. Ἀρχ.)]].

2) [[Ἐν σημειώσει τοῦ ἔτους 1746 ὁ ἀνεμοστρόβιλος καλεῖται ἀερισκόνι «ἐκατέδηκεν ἀερισκόν καὶ ἐξερρίζωσεν ὃ ῥίζαις συκιαῖς... καὶ ἐκατέδην ὥσάν σπαθὴν δίστομον, ὥσάν φωτιά καὶ ἔκαυσεν πάντα». (Κανελλάκη Χιακά ἀνάλ. σ. 379)]].

3) Π. Παπαζαφειροπούλου Γλωσσάριον ἐν Βύρωνι τ. Β' σ. 8. [[Περὶ συναγωγῇ σ. 383 κέ.]]. Καὶ μεταφορικῶς καλεῖται ἀνεμογαζοῦ, «ἄτακτον καὶ ἀνήσυχον παιδίον, στρεφόμενον συνεχῶς, ὡς ὁ ἄνεμος». Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως μοι εἶναι ἄγνωστος. [[Βλ. εἰκασίαν περὶ ἐτυμολογίας τῆς λ. ἐν Παραθ. σ. 856]].

4) Χαρισ. Μεγδάμου ὁ λύχνος τοῦ Διογένους, ἡ ἡθικὴ χαρακτηρισ, 1818 σ. 262. [[Πρὸς. καὶ Πολίτου Τὰ ὀνόματα τῶν Νεράιδων καὶ τῶν Ἀνασκελᾶδων ἐν Λεξ. Ἀρχαίῳ Ε', 24 καὶ ἰδιαιτέρου ἀποσπάσματος σ. 8]].

5) Ἡ λέξις εὔρηται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπὶ ἀναλόγου σημασίας· «συρμὴ· ἀνέμου» (Ἀντίπατρος ὁ Σιδώνιος ἐν Ἀνθολ. Παλ. VII, 498, 4)· «νιφετῶν συρμούς» (Ἀντίπατρος αὐτ. VII, 8, 4)· «χαλαζήεντα συρμόν» (Λεωνίδα· αὐτ. VI, 221, 1)· «Πρηστήρων ἐξαισίους συρμούς» ([Πλάτων] Ἀξίολ. σ. 370 c)· «τοῦ δὲ χειμῶνος ἐπίτασιν λαμβάνοντος ἐπεγεννήθη

ἢ φαντασμάτων, ἢ τὰ μέρη ὅπου ταῦτα ἐπιφαίνονται, καὶ νομίζουσιν ὅτι ἡ κατάρρα πιάνει (εἰσακούεται) καὶ παραχρῆμα πληροῦται, ἐκφωνουμένη καθ' ἣν ὥραν πνέει ἀνεμοστρόβιλος. Κατὰ τινὰ κορινθιακὴν παράδοσιν, μήτηρ κατη-
 ρᾶτο μίαν φορὰν τὸ παιδίον τῆς καὶ μία κακὴ γειτόνισσα, ὅτε κατόπιν ἐπέρ-
 ναγαν μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον τὰ ἐξωτικά, τῆς ἐφώναξεν ἀμέσως· «Γειτόνισσα,
 γειτόνισσα, ἂν θέλῃς τώρα νὰ καταρασθῇς τὸ παιδί σου, ποῦ εἶναι συρμοὶ καὶ
 θὰ πιάσῃ ἢ κατάρρα σου!—Μπᾶ ποῦ νὰ πέσουν τὰ μάτια σου καλύτερα, ὅχι νὰ
 καταρασθῶ ἐγὼ τὸ παιδί μου!» ἀπεκρίθη ἡ μητέρα· καὶ τὰ μάτια τῆς κακῆς
 γειτόνισσας ἐχύθησαν ἀμέσως ἐκείνην τὴν στιγμήν¹⁾).

Ἔνεκα τῆς δοξασίας ταύτης, ὅτι ὁ Διάβολος προξενεῖ τοὺς ἀνεμοστροβί-
 λους²⁾, ἡ λέξις ἄνεμος εἶναι πολλάκις ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ ταυτοσημῶς τῇ
 Διάβολος³⁾. Ἐν Κωμηλιῷ Λευκάδος ὁ Διάβολος καλεῖται ἀνεμορπὴ (ῥιπὴ
 ἀνέμου) καὶ ἄνεμος⁴⁾· «εἶναι τ' ἀνέμου καὶ τοῦ γυοῦ του» λέγουσι παροιμι-
 αῶς ἐν Λευκάδι⁵⁾ πρὸς δῆλωσιν πονηροτάτου ἀνθρώπου. Ἡ γνωστοτάτη
 παροιμία «Ἀνεμομαζώματα, ἀνεμοσκορπίσματα» λέγεται καὶ «Ἀνεμομαζώ-
 ματα, διαβολοσκορπίσματα» ἢ «Διαβολομαζώματα κτλ.». Ἡ δὲ κατάρρα «Νὰ σὲ
 πάρῃ ὁ διάβολος» λέγεται ὑπὸ τινων εὐφημότερον «Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἄνεμος!»⁶⁾

πνευμάτων μέγεθος μετὰ πολλῆς χαλάρου, ὥστε τοῦ συρμοῦ κατὰ πρόσωπον ὄντος ἀναγκα-
 σθῆσαι καθίσει τὴν δύναμιν ἀπέναντι τῆς ὁδοῦ. Σικελ. 13', 28). Τὸν κατὰ πρόσωπον
 συρμόν, ὅταν μάλιστα συνοδευτῇ, τὸν πρὸς τὴν χαλάρου, καλοῦσιν ἐν Θεσσαλίᾳ, Φιθι-
 τίδι, Φωκίδι, Παρνακίδι, Ἰσωρ⁷⁾ καὶ ἐν ἡλικίᾳ τῆς Ἑλλάδος, τὸ γυῖο (ῥυῖν).

1) Παρὰ I. Σταμούλη. [[Μύθον Ἡερκλ. ἀρ. 271]].

2) [[Περὶ τῆς παρουσίας θαλάσσης ἀπέναντι τοῦ ἀνεμοστροβίλου βλ. Πολίτου ἐνθ. ἀν. ἀρ.
 272 καὶ τὴν σημ. εἰς ἀρ. 268. Διάβολος ὡς ῥεῦμα σφοδροῦ ἀνέμου ἐν Κεφαλληνίᾳ: Παρ-
 νασσός 12', 438]].

3) Πρὸλ. τὸ ἀρχαῖον Τυφὼν ἢ Τυφῶς· «ἀνέμου συστροφὴ ἢ πυρὸς» (Σχολ. Ἀριστοφ.
 Ἰππ. 571). Ὁ θεινὸς ὀφίοπους θαίμων, ὁ κατὰ τῶν θεῶν πολεμήσας, συνεταυτίσθη μετὰ τοῦ
 ἀνέμου, πρὸ πάντων τοῦ στροβιλωδούς· καὶ ἔφορος τούτου ἐλέγετο (Σχολ. Ἀριστοφ.
 Βάτρ. 847). [[Περὶ τῆς λ. ἄνεμος ὡς ταυτοσημῶς τῇ Διαβόλῃ βλ. καὶ τὰ ἐν τῇ ἀνεκδότῃ
 I' τόμῳ τῶν Παραδόσεων (Διάβολος)]].

4) K. Π. Σύλλογος H', 456. Ἐν Κεφαλληνίᾳ λέγουσιν ἀνεμορπὴ καὶ ἀνεμορριπὴ καὶ
 φράσεις· «οὔρε» ἢ «πήαινα ἔς τὴν ἀνεμορπὴν» (χάσου, ἀφανίσου)· «ποῦ ἔς τὴν ἀνεμορπὴν
 ἦσουν»· (Νοελλ. ἀναλ. τ. Β' σ. 161. Πρὸλ. καὶ σ. 412).

5) K. Π. Σύλλ. H', 395 ἀρ. 7. [[Π. Π. Β', 263 ἄνεμος 8]]. Πρὸλ. τὴν ἀρχαίαν παροι-
 μίαν «Ἀνέμου παιδίον» ἐπὶ τῶν εὐμεταβόλων καὶ κούφων» [[Βλ. Π. Π. αὐτ.]]. Ἐσφαλμένως
 ἐν πολλοῖς τῶν ἀπογράφων καὶ ἐν τισιν ἐκδόσεσι φέρεται «πεδίον» ἀντὶ παιδίου. Πρὸλ.
 Πολυδεύκ. Α', 196 «αἶποι ἂν αὐτόν (ἵππον) Ὅμηρος αὖρας ἢ ἀνέμου παιῖδα», τὸν ταχύποδον
 δηλαδὴ ἵππον.

6) [[Κατ' ἐξεζητημένην ἐκδοχὴν, παρὰ Μαριάννης Καμπούρογλου, ἡ ἔννοια τῆς κατάρ-
 ραυτῆς εἶναι «νὰ γίνῃς τόσο λεπτός, ὥστε νὰ δύναται νὰ σὲ σηκώσῃ ὁ ἄνεμος». Ἄλλαι
 ὅμοιαι κατάρραι καὶ φράσεις Ἡπειροῦ: «Πήγαυε ἔς τὸν ἄνεμον, ἀντὶ ἔς τὰνάθεμα.—Σι' ἀνέμ' ἢ
 μάννα—ἔς τ' ἀνάθεμα.—Δὲν πᾶς καὶ ἀνέμ' μάννα;—Τί ἄνεμον κάμετε ἔτσι;» (Ζ. Ἀγ. Α',
 34 α). «Πῆγε καὶ ἀνέμου μάννα» (Ἀραβαντινοῦ Γλωσσάρι. σ. 48). Βλ. καὶ Π. Π. Β', 264
 λ. ἄνεμος 11. Πρὸλ. Kalitsunakis Mittel- u. neugriechische Erklärungen bei Eusta-
 thius σ. 10]].

(μερικοὶ προσθέτουσι «Καὶ νὰ σ' ἄλέσῃ ὁ μῦλος! »). Ἐκ τῶν Λατίνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας Γρηγόριος ὁ Πάπας ὁ Διάλογος ἀποκαλεῖ τὸν δαίμονα *ven-tus urens* καὶ *aquilo*¹⁾ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀναλόγους μεταχειρίζονται λέξεις²⁾ καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀνεμοστροβίλου προξενουμένας ζημίας ἐθεώρουν διαβολικὸν ἔργον, *Teufelswerk*³⁾. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν παρ' ἅπασι τοῖς εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς φέρεται ἡ δοξασία ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ οἰκοῦσι πονηρὰ καὶ κακοποιὰ πνεύματα· κατὰ τὰς παραδόσεις γαλλικῶν τινῶν τόπων, οἱ ἀνεμοστροβίλοι ἐγκλείουσι δαίμονας καὶ μάγους⁴⁾. Αἱ γερμανικαὶ δοξασίαι εἰσὶ ποικίλαι καὶ πολυπληθεῖς· ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ περιάγεται κολαζομένη ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρωδιάδος⁵⁾. Ἐν Κάτω Ῥήνῳ νομίζεται ὅτι κάθηται ἐν αὐτῷ κακὴ μάγισσα⁶⁾, ἐν Lechrain ὅτι πολλαὶ μάγισσαι⁷⁾. Ἐν Βεστφαλίᾳ λέγουσι περὶ ἀνεμοστροβίλου: «*c'a fliegen die Buschjungfer*»⁸⁾. Ὅταν ἀνεμος πνέῃ ἐπὶ τῶν σπαρτῶν, λέγουσιν ἐν Γερμανίᾳ: «*Die Kornmutter geht über die Getreide*»⁹⁾. Κατὰ τὸν Mannhardt, ὁ στρόβιλος, ἡ θύελλα καὶ ἡ καταιγὶς εἰσὶν ἐν τῇ δημῳδῇ μυθολογίᾳ παραστάσεις ἐξωτερικῆς ἐνεργείας τοῦ αὐτοῦ δαιμονίου, ὅπερ ἐν ἡρέμῳ καταστάσει νομίζεται ἐνσενσάρκωμένον ἐν τοῖς δένδροις τῶν δασῶν¹⁰⁾. Οἱ Λιέσσοι, πνεῦμα τῶν δασῶν κατὰ τὰς προλήψεις τῶν Ῥώσων ὑποτίθενται ἔστιν ὅτε πνέοντες μετὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου¹¹⁾. Ἑτέρας παραπλησίας δοξασίας Γερμανῶν, Δανῶν, Σουηδῶν καὶ Βοημῶν ἀναφέρει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς¹²⁾. Οἱ Σουηδοὶ νομίζουσιν ὅτι ὁ προκαταρκτικὸς καταιγίδος ἀνεμοστροβίλος εἶναι Τρόλλ καταδιωκομένη ὑπὸ τῆς βροντῆς¹³⁾· ἐν δὲ γερμανικοῖς καὶ σκανδιναυικοῖς μύθοις ἀναφέρεται καταδίκη τῶν Τρόλλ, τῶν *Dolzeimlein*, τῶν Λευκῶν γυναικῶν κλπ. ὑπὸ τοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ, τοῦ Oden κλπ. Ἀνάλογος εἶναι ὁ ἐλληνικὸς μῦθος περὶ καταδίωξης τῶν Ἀρπυιῶν ὑπὸ τῶν πτερωτῶν υἱῶν τοῦ Βορέου¹⁴⁾. Κατὰ τοὺς σλαβικοὺς μύθους ὁ ἀνεμοστροβίλος νομίζεται χορὸς τοῦ πονηροῦ πνεύματος· κλείουσι δὲ ἐπιμελῶς ἐν ταῖς καλύ-

1) [Βλ. Π. Π. Δ', 387 λ. διάβολος 68]].

2) *Gregor. Magn.* I, 247, 570.

3) Βλ. *Grimm D. M.* σ. 951—2. Πρὸλ. καὶ σ. 262. 599.

4) *Schwartz Naturan.* II, 74—5.

5) Βλ. *Monnier Tradit. popul. comparées* 1854 σ. 28—30. [[Κατὰ τινὰ δοξασίαν τῆς Λαγκεδόκης ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ ἐγκρύπτεται δαίμων ἀόρατος· διὰ νὰ φανῇ δὲ πρέπει νὰ πυροβολήσῃ τις ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον. (Rev. d. trad. popul. 1891 σ. 549)]].

6) *Zeitschrift f. deutsche myth. u. sittenk.* τ. I σ. 102. *Grimm D. M.* σ. 262.

7) *Kuhn Westf. Sagen* II, 93.

8) *Leoprechting Lechrain* σ. 15, 101.

9) *Montanus Die deutschen Volksfeste.* Iserlohn, 1854. II σ. 103.

10) *Mannhardt Wald- u. Feldkulte* I, 611. Τοῦ αὐτοῦ *Korndämonen* σ. 2. 19.

11) *Mannhardt Wald- u. Feldk.* I, 149.

12) *Αἰτ.* I, 139.

13) *Αἰτ.* I, 149.

14) *Αἰτ.* I, 128.

15) *Αἰτ.* τ. II σ. 95.

δαις πάντα τὰ ἀνοίγματα, ἵνα μὴ εἰσδύσῃ τὸ κακόν ¹⁾· κατὰ δὲ τὰς δοξασίας τῶν Βοημῶν, ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ ὑπάρχει ὁ διάβολος ἢ μία μάγισσα ²⁾· οἱ δὲ Ρωμοῦνοι τῆς Τρανσυλθανίας πιστεύουσιν ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ χορεύει τὸ πονηρὸν πνεῦμα ³⁾. Τέλος οἱ χωρικοὶ τῆς ἐν Γαλλίᾳ Βρετανίας καὶ Πικαρδίας λέγουσιν, ὅταν πνέῃ ἀνεμοστρόβιλος· «ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος περᾶ» ⁴⁾.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν πονηρῶν πνευμάτων κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς Νεράιδας ἀποδίδωσιν ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς τὴν γένεσιν τοῦ ἀνεμοστροβίλου ⁵⁾. Ἐν Γορτυνίᾳ λέγοντες Ἀνεμογαζοῦδες καὶ ἄλλαχοῦ Ἀνεμικαῖς τὰ ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ δαιμόνια, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἐννοοῦσι κυρίως Νεράιδας. Ἡ αὐτὴ καθαρῶς δοξασία διετηρήθη καὶ παρὰ τισι κελτικοῖς λαοῖς· οὕτως οἱ Βρετανοὶ ἐν Γαλλίᾳ νομίζουσιν ὅτι ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἐγκλείει Fées ⁶⁾ καὶ οἱ Ἰρλανδοὶ Ἐλφί· παρὰ δὲ Γερμανοῖς, παραφθαρείσης τῆς ἀρχικῆς ἰδέας, ἀντικαθιστῶσι ταύτας μάγισσαι (Hexen), ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐν Ζακύνθῳ, ὁσάκις πνέῃ ἀνεμοστρόβιλος, λέγουσι «χορεύουνε οἱ Ἀνεράιδες»· τοὺς δὲ κύκλους, οἵτινες χαράσσονται ἐν τῇ κόνει ἢ ἐν τῇ ἄμμῳ ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἵχνη τῶν ποδῶν τῶν Ἀνεράιδων ⁷⁾. Οἱ παλαιότεροι Γερμανοὶ ἐπίστευον ὁμοίως ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ χορεύει ἡ Ἡρωδιάς ⁸⁾· ἐν Innthal τῆς Τιρολίας ὁ ἀνεμοστρόβιλος καλεῖται Hexentanz (χορὸς μαγισσῶν), ὅπου ὀρχοῦνται ἐν αὐτῷ αἱ μάγισσαι ⁹⁾. Ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν ὁμοίων σλαβικῶν καὶ ρουμουνικῶν μύθων· κατὰ τινα δὲ πολωνικὴν δοξασίαν, ὅταν πνέῃ ἀνεμοστρόβιλος, ὀρχεῖται τὸ πονηρὸν πνεῦμα ¹¹⁾. Ὅπως μὴ ἐξοργισθῶσιν αἱ Νεράιδες, ὁφείλει ἕκαστος κατὰ τὴν δίοδον ἀνεμοστροβίλου νὰ πέσῃ πρηνὴς κατὰ γῆς, μέχρι οὐ παρέλθῃ τὸ κακόν ¹²⁾. Τὰ

1) Hanush Slawische Mythologie σ. 185.

2) Grohmann Sagen aus Böhmen σ. 111.

3) W. Schmidt das Jahr u. seine Tage σ. 16.

4) P. L(acroix) Jacob bibliophile, Curiosités de l'histoire des croyances populaires au moyen âge. 1859 σ. 119.

5) [[Παραδόσεις περὶ Νεράιδων ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ ἀναγράφονται ἐν Πολίτου Παραδ. σ. 856 ἐν τῇ σημειώσει εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 268 παράδοσιν. Βλ. καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 266]].

6) Nore Coutumes etc. des provinces de France σ. 216—7. Ἐν Béarn τῆς Γαλλίας πιστεύουσιν ὅτι αἱ Fées διεγείρουσιν ἢ κατευνάζουσι καταιγίδας (αὐτ. σ. 125). [[Πρὸς. καὶ M. Mac Phail Folklore from the Hebrides ἐν Folk-Lore 1896 σ. 402= Rev. d. l'hist. des Relig. 38, 258. Περὶ vent follet βλ. RTP. 1900 σ. 643 σημ.]].

7) Nore σ. 216—7. Grimm Irische Elfenmärchen σ. X. Deutsch. Myth. σ. 599.

8) Schmidt Volksl. σ. 124.

9) Grimm D. M. σ. 262 σημ.

10) Zingerle Sitten u. Gebräuche des Tiroler Volks. Innsbruck 1857. [[Καὶ ἐν Κουγιαδίᾳ τῆς Πολωνίας πιστεύουσιν ὅτι μάγισσα χορεύει ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ. (Hessische Blätter f. Volksk. 1904 σ. 116—7]].

11) Woycicki παρὰ Grimm D. M. σ. 599.

12) [[Διαφόρους τρόπους πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐκ τοῦ ἀνεμοστροβίλου βλάβης βλ. Πολίτου Παραδ. σ. 857—8]].

παιδιά κωλύουσιν ἐπιμελῶς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς οἰκίας ἢ, ὁσάκις τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, καθίζουσι ταῦτα χαμαί. Κατὰ τινὰ ἡπειρωτικὴν παράδοσιν μία μητέρα ἐθέριζε μὲ τὴν κόρην της· τότε ἐσηκώθη ἕνας μεγάλος ἀνεμοστροβίλος καὶ ἡ μητέρα ἐσκυψε, ὅσῳ ποῦ πέρασε· ἡ κόρη ὁμῶς δὲν ἤθελε νὰ σκύψῃ. Τὴν ἐπῆραν λοιπὸν οἱ Νεράιδες καὶ τὴν ὑπῆγαν εἰς ἓν βουνὸν καὶ τὴν ἐκράτησαν μαζὶ τοὺς ¹⁾. Οἱ Ἴρλανδοὶ πιστεύουσιν ὅτι Ἐλφ μετοικοῦσι καὶ δι' ἀνεμοστροβίλου μεταβαίνουν εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας, διὰ τοῦτο προσκλίνουν πρὸ τοῦ ἀνεμοστροβίλου οἱ ἀπαντῶντες ²⁾. Ἐν τοῖς Βοσγίοις ὄρεσι ὑπάρχουσι μέρη, ὧν ὑπεράνω διέρχεται χορεία μουσικῶν (Mouhiheuken), ἣν ἐπικίνδυνον εἶναι νὰ συναντήσῃ τις· ὅπως μὴ τὸν κατασπαράξωσιν, ὀφείλει νὰ πέσῃ πρηνῆς ³⁾. Παραπλήσια ἐποιοῦν ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας οἱ χωρικοί, ὁσάκις ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον κατὰ τὴν νύκτα διερχομένην τὴν ἀγρίαν θήραν (die wilde Jagd)· ὥφειλον νὰ κατακλιθῶσιν τὸ πρόσωπον πρὸς τὴν γῆν ἐστραμμένον ἔχοντες, ὅπως μὴ κακοποιήσῃ αὐτοὺς ὁ ἄγριος κυνηγός· ἦν δ' ὁ ἄγριος κυνηγός αὐτὸς ὁ ὕπατος τῶν γερμανικῶν μύθων θεὸς Wuotan, ἡ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἐκχριστιανισθεῖσι Γερμανοῖς περισωθεῖσα δεισιδαιμονία ἦν ἴσως λείψανον τῆς παλαιᾶς λατρείας τοῦ θεοῦ τούτου· τανῦν ἐν Βοημίᾳ πίπτουσιν ἐπίσης πρηνεῖς, ὁσάκις νομίζουν ὅτι ὑπεράνω τοῦ φυλλώματος τῶν δασῶν ἀκούουσι τοὺς καλπασμοὺς τῶν ἵππων καὶ τὰς ὁμιλίαις τῶν κυνῶν τῶν φανταστικῶν θηρευτῶν, καὶ μένουσιν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡσυχία, ἐμφαίνουσα τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἀγρίας θήρας ⁴⁾.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ὑποκλίσεως πρὸ τοῦ ἀνεμοστροβίλου, συντελεστικότητάς τε πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἀπὸ τούτου δεινῶν ἡγεύονται ἐπιδόας τινὰς, ἃς εὐφῆμῳ τῷ στόματι καὶ μικρᾷ φωνῇ ἀπαγγέλλουσιν ⁵⁾. Ἐν Ἀθήναις καὶ μάλιστα πλησίον τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, διερχομένου ἀνεμοστροβίλου, αἱ γυναῖκες κύπτουσι χαμαὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, ἐπιφωνοῦσαι· Μὲν καὶ γάλα 'ς τὸ δρόμο σας! ⁶⁾ Τούτου ἕνεκα καὶ τὰ ἐξωτικά πολλάκις ἐν Μακεδονίᾳ κατ' εὐφημισμὸν καλοῦνται Γλυκὰ καὶ μελιτέινα ⁷⁾. Ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σάμης, ἀπαγγέλλουσι μακροτέραν ἐμφωδίην, ἐν ᾗ ἀναφέρεται καὶ ἡ σχέσις τῶν Νεράιδων πρὸς τὸν

1) *Hahn* Gr. u. alban. Märchen ἀρ. 81 τ. II σ. 80. [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 750]].

2) *Grimm* Irische Elfenm. σ. X. Βλ. καὶ *Résie* Histoire des sciences occultes τ. I σ. 463.

3) *Usages et superstitions dans les Vosges* ἐν *Magasin pittoresque* 1866 σ. 135.

4) *Grohmann* Sagen aus Böhmen σ. 77. 80.

5) Ἐν Κορινθίᾳ πολλάκις διαβαίνοντες τοῦ ἀνεμοστροβίλου ἐπιφωνοῦσι πτόοντες· «Σκατὰ 'ς τὰ γένειά σου!» καταρῶμενοι καὶ ὑβρίζοντες οὕτω τὸν ἐν τῷ ἀνέμῳ διάβολον.

6) *Πιπτάκης* ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1852 σ. 647. Βλ. καὶ *Wachsmuth* das alte Griech. im neuen σ. 31. 56. [[ἐλλην. μεταφρ. Γαλανοῦ, Κεφαλλ. 1868 σ. 23]]. Σ'. Καρτσίου δ' Καρπάθιος· κωμῳδία [[Ἰ. Α. 9. 1862]] σ. 31 [[1886 σ. 39 καὶ ἐν ἀναδημοσιεύσει ἐν «Αὐγῇ Δωδεκανησιακῇ» Ἀθηνῶν 15 [γρ. 1] Αὐγ. 1928 ἀρ. 186 : «οἱ καλοτουράδαις, ποῦ μπαμπάκι 'ς τὴ σιγάτα τῶνε»]].

7) *Χαρισ. Μεγδάνου* Λύχνος Διογένους σ. 263. [[Βλ. καὶ *Πολίτου* Τὰ ὀνόματα τῶν Νεράιδων καὶ τῶν Ἀνασκειλᾶδων ἐν Λεξ. Ἀρχαίῳ Ε', 28 καὶ ἰδιαιτέρου ἀποσπάσματος σ. 12]].

Ἀλέξανδρον, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ ποιούμεθα λόγον¹⁾. «Χαιράμεναις, καλόκαρδαις! Μέλι καὶ γάλα ᾗ τοῦ βασιλέα τὴν τάβλα! Ὡς τὴν ψυχὴ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, κακὸ μὴ μοῦ κάμετε!»²⁾ Πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ἐγειρομένης σφοδρᾶς θυέλλης, ἧς πρόξενοι νομίζονται Νεράιδες, ψιθυρίζουσι πρὸς καταστολὴν ταύτης· Μέλι καὶ γάλα (τρίς)· κάπ' ἀπ' ἐδῶ πέρασεν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος· ζῇ καὶ βασιλεύει (τρίς)³⁾. Ἐπὶ τῶν Πιερίων ὄρεων ὑπάρχει μέγα σπήλαιον, ἐν ᾧ, ὡς οἱ ποιμένες καὶ οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ δοξάζουσι, κατοικοῦσιν ἐξωτικάις· οὐδεὶς τολμᾷ νὰ πλησιάσῃ εἰς αὐτό, οὐδὲ νὰ ἀποκόψῃ δένδρον ἐκ τῶν ἐγγύς δασῶν· ὁσάκις δ' αἱ γυναῖκες τῶν παρακειμένων χωρίων βλέπουσιν ἐγειρομένας θυέλλας ἐν ταῖς πέριξ κορυφαῖς, ὅπως ἐξορκίσωσι τὰ φοβερά πνεύματα, ἀναφωνοῦσι Μέλι καὶ γάλα!⁴⁾ Αἱ ἐπωδαὶ αὗται ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἐν ἐποχῇ παλαιότερᾳ προσέφερον πράγματι ταῖς Νύμφαις, αἷς ἀπέδιδον τὴν αἰτίαν τῶν θυελλῶν, προσφοράς ἐκ μέλιτος καὶ γάλακτος. Ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ διαλάβωμεν ἐκτενῶς περὶ τῶν συνειθιζομένων ἐτι προσφορῶν περμμάτων καὶ μέλιτος καὶ γάλακτος πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν Νεραίδων ἢ τῶν Μοιρῶν⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν ὁμοίαις περιπτώσεσιν, ἐπὶ ἀνεμοστροβίλου, ὡς βεβαίως ὁ Θεοτόκης ἐν τῇ περὶ Κερκύρας συγγραμματίῳ του, συνειθίζον οἱ χωρικοί, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, πρὸ 60⁶⁾ περίπου ἐτῶν, νὰ προσφέρωσιν εἰς τὰς Νεράιδας μέλι καὶ γάλα, ὁσάκις κατὰ τὴν γνώμην εἰδημόνων γυναικῶν, διήρχοντο διὰ τοῦ μέρους ἐν ᾧ οἱ προσάγοντες τὴν προσφορὰν εὕρισκοντο, ὕπερ ἄκρῳ ποδὶ μόλις θίγοντες· ἐνομίζετο δὲ ὅτι προήγγειλε πάντοτε τὴν εὐχὴν αὐτῶν αἰνιδίως στρόβιλος κένιστοῦ, κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἤττω σφοδρῶς⁷⁾. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνειθίζον ἐνίοτε νὰ θυώσιν ἄρνα μέλαιναν τῇ Τυφῶνι, πρὸς ἀποτροπὴν τῶν καταιγίδων. Τὸ ἔθος τοῦτο ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Ἀριστοφάνης καὶ πλατύτερον ἀναφέρουσιν οἱ Σχολιασταὶ αὐτοῦ⁸⁾.

1) Βλ. *Πολίτου* ὁ περὶ Γοργόνων μῦθος σ. 8 κέ. [[Ἀλέξανδρος ὁ μέγας κατὰ τὰς δημώδεις παραδόσεις ἐν Σκόκῳ Ἑθν. ἡμερολ. 1889 σ. 37—40. Πρβλ. καὶ τὰς σημειώσεις εἰς Παραδ. ἀρ. 651. 652 ἐν τῷ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ]].

2) *Schmidt Volksl.* σ. 125.

3) *Ἰω. Μιχαήλ Μακεδονικά* σ. 29. [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 652. Βλ. καὶ *Γουσίου* Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 79]].

4) *Pouqueville Voyage de la Grèce* τ. III σ. 88. [[*Πολίτου* Παραδ. ἀρ. 684]]. Τὸ σπήλαιον εἶναι ἴσως τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ *Heuzey* (Le mont Olympe et l'Acarnanie σ. 204) ἀναφερόμενον, ὡς καίμενον ἐπὶ τοῦ ὄρους «Φλάμπορο» δύο ὄρας κάτωθεν τῆς κορυφῆς. Οἱ χωρικοὶ νομίζουσιν ὅτι ὁ πλησιάζων εἰς αὐτὸ ἐξίσταται τῶν φρενῶν. Ἴσως ἦν τὸ πάλαι ἱερὸν ταῖς Πιερίσι Μούσαις, ὧν εὐκολος ἢ μετάπτωσις εἰς Νεράιδες, ἀφοῦ καὶ αἱ Μοῦσαι ἦσαν ἐκ τοῦ γένους τῶν Νυμφῶν. (Πρβλ. καὶ *Schmidt Volksl.* σ. 125).

5) [[Ἐν τῷ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τοῦ Παραδόσεων]].

6) [[100]].

7) *Théotoky Détails sur Corfou*. Corfou 1826 σ. 123.

8) Σχολ. Ἀριστοφ. Βατρ. 847. «ἄρν' ἄρνα μέλαιναν : Ὡς τοιαύτης γενομένης θυσίας τῇ Τυφῶνι ἐπὶ τῇ λῆξαι καταιγίδας. Τοιαῦτα γὰρ ἔθυσον τῇ Τυφῶνι, ὁπότε στροβιλώδης ἐκινήθη ἄνεμος, τῶν γὰρ τοιούτων οὗτός ἐστιν ἔφορος· εἰκότως δὲ μέλαιναν καὶ οὐ λευκήν· ἐπειδὴ καὶ ὁ Τυφῶς μέλας».

Ἀπαράλλακτον δ' ἔθιμον διατηρεῖται μέχρι τοῦ νῦν ἐν Καρινθίᾳ (Kärnten) καὶ ἐν τισὶν ἄλλαις γερμανικαῖς χώραις. Σφοδροῦ ἀνέμου πνέοντος, πρὸ πάντων κατὰ τὰ δωδεκάημερα, πρὸς ἐξίλασμόν τοῦ ἀνεμοστροφίλου, θέτουσι πρὸ τῶν θυρῶν ἐν ὀστράκοις ῥῶν ἢ ἐν μικροῖς πινακίσις γάλα ἢ ἄλλα ἐδέσματα· ταῦτα δὲ πολλάκις ἢ οἰκοδέσποινα τίθησι οὐχὶ πρὸ τῆς θύρας, ἀλλ' ἐπὶ τινος δοχοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προεξεχούσης μικρὸν κατὰ τὴν γωνίαν τῆς στέγης¹⁾).

Τὸν μὴ οὕτω τιμῶντα καὶ ἐξορκίζοντα τὸν ἀνεμοστρόβιλον αἱ Νεράιδες, ἢ οἰονδῆποτε ἄλλο δαιμόνιον ἐν αὐτῷ ἐγκρύπτεται, συναρπάζουσι καὶ εἰς ἀπωτάτους μεταφέρουσι τόπους. Ἀνωτέρω παρέθεμεν τοιαύτην τινὰ ἡπειρωτικὴν παράδοσιν, ἐν δὲ τῷ περὶ Νεράιδων κεφαλαίῳ τῆς Νεοελληνικῆς ἡμῶν μυθολογίας²⁾ ποιούμεθα ἐκτενέστερον λόγον περὶ τοῦ συνεπάροματος γυναικῶν πρὸ πάντων ἢ κορασίων ἢ παίδων ὑπὸ Νεράιδων. Ἰδίως δὲ ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἢ καὶ ὁ ἄνεμος ἀπλῶς ἀρπάζουσι καὶ ἀπώτατα μετακομίζουν. Ἀνωτέρω παρέθεμεν τὴν κατάραν «Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἄνεμος!» ἐντονωτέρα ταύτης εἶναι ἢ ἐν Κεφαλληνίᾳ συνεπιτιζομένη «Ἀνεμορροῦφουλος κι' ἀνεμοκάπνιστος» (ἐνθα ὑπονοεῖται «Νὰ γίνῃς» ἢ «Νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμορροῦφουλον» κλπ.)³⁾. Κατὰ τι θηραϊκὸν ἀνέκδοτον παραμῦθιον Βασιλοπούλα, τρεβομένη τὸν πατέρα της, ἀναθαίνει εἰς ἡλιακὸν καὶ περιτριγυρίζει, φωνάζουσα «Αέρα μου, ἀνεμοστροφίλά μου, ἔλα νὰ μὲ πάρῃς!—Ἐρχεται ἕνας ἀνεμοστροφίλος, σηκώνει τὸ παιδί καὶ τὸ παίρνει, πάει ᾗς τὴν ἄβυσσον· ὁ ἄνεμος ἀπῆγε καὶ τὸρρηξε ᾗς τὴν ἔρημον σὲ μιὰ βασιλικὴν αὐλήν»⁴⁾. Οἱ ἀπρὸςδεξιῶς βλέποντές τινα ἐρωτῶσιν ἐνίοτε αὐτόν, «Ποιὸς ἀέρας σ' ἔφερε;—ποιὸς ἀέρας σ' ἔρρηξε ἐδῶ;» τοιαῦται δὲ φράσεις ἀπαντῶσιν ἐν παλαιοῖς γαλλικοῖς ποιήμασι «quel vent vos quie?» «quel vent vos maine?» «quel vent vos mene et quel oré?»⁵⁾. Μὲ τὴν φράσιν ταύτην παίζει δημῳδὲς τι ἀνέκδοτον, καθ' ὃ εἰς λαχανοκλόπος, κατκληφθεὶς ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν νύκτα ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ κήπου καὶ ἐρωτηθεὶς «Πῶς εὐρέθης ἐδῶ;» ἀπεκρίθη· «Ἀέρας μ' ἔρρηξε.—Καλά, καὶ τὰ λάχανα τί θέλουνε, ποῦ εἶναι ξεκλωμένα;—Ἐπιάσθηκα ἀπ' αὐτά, νὰ μὴ πέσω.—Ἀμμή αὐτά, ποῦ εἶναι ᾗς τὸ σακκοῦλι, πῶς εὐρέθησαν ἐκεῖ μέσα;—Αὐτὸ δὲ θαμάζομαι κ' ἐγώ!»⁶⁾.

Ἡ δοξασία, ὅτι ὁ ἄνεμος ἀναρπάζει ἔστιν ὅτε ἀνθρώπους⁷⁾ δὲν εἶναι βε-

1) Germania 1866 τ. XI σ. 75, ἐνθα καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται, μαρτυροῦντες περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἔθιμου ἀνά τὴν λοιπὴν Γερμανίαν.

2) [[Βλ. τὰς σημειώσεις περὶ Νεράιδων εἰς τὸν ἀνέκδοτον Γ' τόμον τῶν Παραδόσεων]].

3) Νεοελλ. ἀνάλ. Β' σ. 161. 412.

4) Ἡ Γουρούνα καὶ ὁ τριπόδης. Ἀρ. 18 τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς Πεταλά.

5) Παρὰ Grimm D. M. δ' ἔκδ. τ. III σ. 179.

6) Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο παρενέβαλεν εἰς τὸ ποίημά του, Στρατὴν Καλοπείχειρον, ὁ Στέφανος Κουμανούδης· ἀλλὰ πολλῷ πρότερον, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 14' ἑκατονταετηρίδος, ἐστί· χοῦργησεν αὐτὸ καὶ ὁ βυζαντινὸς Μανουὴλ ὁ Φιλῆς. (Man. Philae Carmina ed. Miller σ. 213). [[Βλ. Π. Π. Α', 338 λ. ἀέρας 12. Πρὸλ. καὶ λ. πιάνω 25]].

7) [[Βλ. Πολίτου Παραδ. ἀρ. 503 σ. 283 κέ. καὶ τὴν σημ. σ. 1138]].

θαίως έντελῶς ἀθάσιμος· οἱ νεώτεροι μετεωρολόγοι ἀναφέρουσιν ἱκανὰ παραδείγματα ἀνθρώπων, οἵτινες ὑπὸ δεινοῦ τυφῶνος καταληφθέντες ἀνυψώθησαν μέχρι δύο μέτρων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, καὶ μετὰ ταχύτητος καταπληκτικῆς μετηνέχθησαν εἰς τόπους πόρρω ἀπέχοντας¹⁾. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν σπανιωτέρων, τούτων καὶ παραδοξοτέρων φαινομένων, καὶ μόνη ἡ καθημερινὴ παρατήρησις τοῦ ἀνέμου καὶ ἰδίως τοῦ ἀνεμοστροβίλου, ἀναρπάζοντος καὶ ἐν ἀκαρεὶ παρασύροντος μακρὰν κουφότερα πράγματα, ἤρκει νὰ παράσχη ἀφορμὴν εἰς τὴν διάπλασιν ἱκανῶν μύθων παρὰ τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις. Οἱ τοιοῦτοι μῦθοι διευτυπώθησαν ὀριστικῶς βραδύτερον, ὅποτε ἐμορφώθησαν αἱ περὶ ψυχῆς ἰδέαι, καθ' ἃς ἡ οὐσία ταύτης ἦν ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τοῦ ἀνέμου, καὶ ὧν ἕνεκα διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων ἀμφότερα ἐδηλοῦντο (πνεῦμα, anima, animus). Ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπελαμβάνοντο ψυχοπομποὶ δυνάμεις²⁾ καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται, διατὶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ ὁ Ἑρμῆς, ὅστις ἐν ἀρχῇ ἦν πιθανῶς προσωποποιήσις τοῦ ἀνέμου, μετέπεσεν, ἵσως πολλῶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου, εἰς θεὸν ψυχοπομπόν. Προδήλως δὲ ἡ συνταύτισις τῶν ἀνέμων ταῖς ψυχοπομποῖς θεότησι καταφαίνεται ἐν τοῖς περὶ Ἀρπυιῶν μυθολογήμασιν³⁾. Αἱ Ἀρπυιαὶ ἦσαν ἄμα καὶ αἱ πτερωταὶ θύελλαι, καὶ δαίμονες τοῦ ταχέως ἐπερχομένου θανάτου⁴⁾. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ Τηλέμαχος καὶ ὁ Εὐμαῖος λέγουσιν ὅτι τὸν Ὀδυσσεῖα «ἀκλειῶς Ἀρπυιαὶ ἀνηρεΐψαντο»⁵⁾. Ἀλλαχοῦ τῆς Ὀδυσσεΐας αἱ Ἀρπυιαὶ ταυτίζονται καθ' ὁλοκληρίαν ταῖς θύελλαις· ἡ Πηνελόπη εὐχεται ν' ἀναρπάσῃ αὐτὴν θύελλα, ὥς ἀνῆρπασε τὰς Πανδαρέου κόρας·

ἢ ἔπειτά μ' ἀναρπάξασα θύελλα

οἷχεται προφέροντα καὶ ἀρόντα κέλευθα,

ἐν προχοῇς δὲ βάλοι ἀφροσύου Ὠκεανοῖο.

Ὡς δ' ὅτε Πανδαρέου κόρας ἀνέλοντο θύελλαι...

τόφρα δὲ τὰς κόρας Ἀρπυιαὶ ἀνηρεΐψαντο⁶⁾.

1) Βλ. *Zurcher et Marcollé Trombes et cyclones*. Paris, 1876 σ. 121—122. 60. Τῶν αὐτῶν *Les météores*. 4η ἐκδ. P. 1875 σ. 132 καὶ 135.

2) Βλ. *Roscher Hermes der Windgott*. Lpz. 1878 σ. 54 καὶ. [*Gruppe Mythol.* σ. 846 καὶ.]]. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀέρος καὶ ψυχῶν βλ. *Roscher* ἐνθ. ἀν.—Ἀλλαχοῦ τῆς ἡμετέρας Νεοελληνικῆς μυθολογίας (ἐν τοῖς κεφαλαίοις περὶ Δημῶδους ψυχολογίας καὶ περὶ Διαδόλου) θὰ διαλάβωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῆς σχέσεως ταύτης. [*Τὰ κεφάλαια ταῦτα δὲν ἐγράφησαν, αἱ σχετικαὶ ὁμῶς σημειώσεις θὰ περιληφθῶσιν εἰς Παραδ. τ. Γ*]].

3) [*Περὶ Ἀρπυιῶν ὡς ψυχοπομπῶν βλ. Roscher's Lex. I, 1844 καὶ.*]].

4) Βλ. *Luynes Mémoire sur les Harpyes* ἐν *Annali del Instit. di cor. arch.* Roma 1845 τ. XVII σ. 1 καὶ. *Gerhard* ἐν *Arch. Ztg.* τ. I σ. 94. *Preller Griech. Myth.* I σ. 458 (436). II 331. *Mannhard Wald- u. Feldk.* τ. II σ. 91 καὶ. Αἱ Ἀρπυιαὶ, παρ' Ἀπολλωνίῳ τῷ Ῥοδίῳ (B, 276), ἔρχονται εἰς τὸν Φινέα «ἡῦτ' ἄελλαι ἄδευκίαι». Πρβλ. καὶ *Vergil. Aen.* XII, 855· «*Illa (Megaira) volat, celerique ad terram turbine fertur*».

5) Ὁδ. α, 241. τ, 371. Περὶ τῶν τοιούτων φράσεων βλ. καὶ *Roscher Hermes d. Windgott* σ. 30 καὶ.

6) Ὁδύσσ. υ, 63 καὶ.

Ἐν Ἰλιάδι ἀναφέρεται ἀπλῶς θύελλα ἀνέμου, ἄνευ σχέσεως πρὸς τὰς Ἑρπυιας· ἡ Ἑλένη καταρᾶται ἐαυτήν·

Ὡς μ' ὄφελλ' ἦμαι τῷ, ὅτε με προῶτον τέκε μήτηρ
οἴχεσθαι προφέρουσα κακὴν ἀνέμοιο θύελλα
εἰς ὄρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης¹⁾).

Ταῦτα δ' εἰσὶν ὁμοιότατα τῇ πολλάκις μνημονευθείσῃ δημῳδῇ κατάρᾳ «Νὰ σὲ πάρῃ ὁ ἀνεμος!»²⁾, ἥ καὶ ἀνάλογος ὑπάρχει ἀρχαία παροιμία· «ἀνέμοις παραδοῦναι» (*ventis dare aliquid*)³⁾. Αἱ Ἑρπυιαὶ ἀπεικονίζοντο παρὰ τῶν ἀρχαίων ὅτε μὲν ὡς πτηνὰ, ὅτε δὲ ὡς πτερωταὶ γυναῖκες⁴⁾, ὡς ἐν τῷ γνωστῷ μνημείῳ τῶν Ἑρπυιῶν ἐν Λυκίᾳ. Νῦν δ' ἐν Ἑπείρῳ αἱ ξουθειαῖς ἢ ξωθιαῖς (ἐξωτικάις, Νεράιδες) νομίζονται «ἐναέρια σώματα, ἢ μεταμορφούμενα μανικὰ πούλια»⁵⁾. Ἀξίον σημειώσεως τοῦτο, ἀποδεικνύον ὅτι αἱ Ἑρπυιαὶ, αἵτινες παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐσχετίζοντο πολλαχῶς ταῖς Νύμφαις⁶⁾, συνταυτίζονται μὲ τὰς Νεράιδας, οὐ μόνον διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὰς θύελλας, ἀλλὰ καὶ στενότερον, ἐν Ἑπείρῳ διατηρηθείσης τῆς παραστάσεως αὐτῶν ὡς ὀρνίθων.

Τὰς δοξασίας περὶ συνεπάροματος ὑπὸ ἀνεμοστρόβιλου, ἢ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ δαιμόνων ἀνευρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἐν τῷ Παλατινάτῳ πιστεύεται ὅτι ὁ ἀνεμος ἀρπάζει ἀνθρώπους καὶ φέρει αὐτοὺς μακράν, 200 ὥρων δρόμον⁷⁾. Ἡ Polednice, μεσημβρινὸν ἐπαρτήριον τῶν Βαλμῶν, ἀρπάζει ἐν ἀνεμοστρόβιλῳ λεγόντας, ἂν ἐξέλθωσι τῶν δεικνύοντων αὐτῶν⁸⁾. Κατὰ τὴν σερβικὴν παραμύθιον, τρεῖς δράκοντες ἀναρπάττουσιν, ὡς ἀνεμοστρόβιλος, τρεῖς ὡραίας βασιλοπούλας χορευούσας. Ὁ ἥρωις ἀδελφὸς τῶν, ἱππεύων πτερωτῶν ἵππον, λυτρώνει αὐτάς, παλαίσας κατὰ τῶν δράκοντων καὶ νικήσας αὐτούς. Οἱ δράκοντες εἶναι ἀνθρωπόμορφοι, ἀλλ' ἐξερεύγονται φλόγας ἀπὸ τοῦ στόματος⁹⁾.

Ἐνδιαφέρουσα λίαν φαίνεται ἡμῖν σφακιωτικὴ τις παράδοσις, ἐν ἣ προδήλως ἢ ἐν τοῖς ὄρεσι κατὰ τὴν νύκτα ἐνσκήπτουσα θύελλα παρίσταται ὡς νυμφικὴ πομπή¹⁰⁾. «Μία φόλα (φορὰ) μοῦ ἔκαμε νάκλι (διήγησιν, λ. τουρκ.) ἕνας ἀνθρώπος, ὅπως ἦσασι παγωμένοι δύο ἀνθρώποι ἔς τὰ ψηλότερα βουνά, ὅπου

1) Ἰλ. Ζ, 345. Πρβλ. Ἀπολλών. Ρόδ. Δ, 1112· «Ἡ αὐτὴν με ταχεῖαν ὑπὲρ πόντοιο φέροισιν ἐνθ' ἐνδ' εἰς Ἰαωλκὸν ἀνασπάξουσι ἄελλαι».

2) [[Ἐν καρπαθίᾳ κατάρᾳ· «Νὰ σὲ πάρουν οἱ δῶκε' ἀνέμοι». (Ζ. Ἀγ. Α', 336). Ἐν ἑτέρᾳ προστίθεται· «καὶ νὰ σ' ἀνεμουρίσουν» (αὐτ. σ. 369). Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 52 σημ. 6]].

3) Roscher ἐνθ. ἀν. σ. 39 καὶ τοὺς συγγραφεῖς εἰς οὗς παραπέμπει.

4) Βλ. O. Jahn Archaeolog. Beiträge σ. 101 κέ.

5) Χασιώτης ἐν Χρυσσαλλίδι τ. Γ', σ. 9.

6) Πρβλ. E. Curtius ἐν Gerhard's Denkmäler u. Forschungen 1855 ἀριθ. 73 σελ. 8. Schmidt Volksl. σ. 126.

7) Schönwerth Aus der Oberpfalz II 112. Mannhardt Wald- u. Feldk. II 93.

8) Grohmann Sagen aus Böhmen σ. 113.

9) Wuk Steph. Karadschitsch Volksmärchen der Serben ἀρ. 5.

10) [[Πρβλ. καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 267 παράδοσιν ἐν Πολίτου Παραδ. σ. 144]].

κατοικοῦσιν ἀγρίμια· καὶ ἐκεῖ ἀκούσασι τραβάλιον (θόρυβον, λ. ἰταλ. travaglio) πολὺ, καὶ ἐθαρρέψασιν ὅπως νὰ ἦσαν ἄνθρωποι διὰ νὰ φορτώσωσι χιόνι, διὰ νὰ τὸ πάγουσι ἔς τὰ Χανιά. Καὶ ἀπ'ἧς ἐσιμώσασι κοντύτερα, γροικοῦσι βιόλαις καὶ λύραις καὶ ῥογήσιμα παιγνίδια· διὰ τοῦτο, ἐγνώρισαν καὶ αὐτοί, ὅπως δὲν ἦσαν ἄνθρωποι, ἀρρὰ ἦσαν δαιμονικὸ συνέδριο· καὶ τοὺς θωροῦσι καὶ περνοῦσιν ἀπὸ κοντὸ διάστημα ἀπὸ ἐκεῖ ἀποῦ ἐκάθοντο, μὲ ρογιορογῆς¹⁾ φορέματα καὶ ἄρροι μὲ ψαρὰ ἄρογα, ἄρροι μὲ ῥογήσιμα, καὶ τοὺς ἔδειξεν ὅπως ἦσασι καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, πεζοὶ καὶ καθαλλάροι, πλῆθος πρᾶμα· καὶ οἱ ἄνδρες ἦσασιν ἄσπροι ὡς τὰ περιστέρια, καὶ αἱ γυναῖκες πορρὰ ὠραίαις, ὡς αἱ ἀχτῖνες τοῦ ἡλίου· εἶδασι καὶ ἐδαστοῦσαν ἓνα πρᾶμα, ὡς καθὼς καὶ βαστοῦνι τὸν ἀποθαμένον νεκρόν. Μεταύτως ἀποφάσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ τοὺς βαρέσουσι καμμίαν μπαρουτιά, ἀπ'ἧς ἐμπρὸς περάσανι· εἶχαν καὶ ἓνα τραγοῦδι ἀκουσμένο καὶ ἐλέγασιν, ὅπως

Νύφην πά' νὰ πάρωμε, νύφην κύραν
ἀπ' τὸ Κρημνισμένο, νύφη μοναχήν·

καὶ ἀποφασίσασι καὶ τοσὶ ἐπαίξασι μιὰ μπαρουτιά· διὰ ταύτως καὶ αὐτοὶ ἐφωνάξασι, οἱ προσθινοί, μιὰ φωνή· «τί εἶναι;» καὶ οἱ ὀπισθινοὶ ἀποκριθήκανι, «Τὸν γαμπρό μας ἐσκοτώσασι, τὸν γαμπρό μας ἐσκοτώσασι», καὶ ἐκλαιγαν, καὶ ἐφωνιάξασι καὶ ἐφύγασι»²⁾).

Παρόμοιαι παραστάσεις τῆς θυέλλης ὡς γάμου ἢ νυμφικῆς πομπῆς ἀπαντῶσιν ἐν τῇ μυθολογίᾳ πολλῶν λαῶν γερμανικῶν πρὸ πάντων καὶ σλαβικῶν. Ἐν Masuren λέγουσιν ἐπὶ ἀνεμοστρόβιλου, ὅτι «ὁ διαβολὸς ὀχεῖται πρὸς γάμον»³⁾. Ἐν Βοημίᾳ πιστεύουσιν, ὅτι ἐν τῷ ἀνεμοστρόβιλῳ ἐποχεῖται ἡ νύμφη, ἣν ὁ διάβολος ἀρπάζει ἐκ τῆς νύμφης⁴⁾. Οἱ Λιέσοι τῶν ῥωσικῶν μύθων ἀρπάζουσι γυναῖκας καὶ νυμφεύονται ταύτας. Ὅπόθεν δὲ ἡ θορυβώδης πομπὴ τοῦ γάμου αὐτῶν διέρχεται, ἐγείρεται σφοδρὰ καταιγίς. Ἄν εἰς τὸν δρόμον των ἐπιπροσθῇσῃ χωρίον, πολλαὶ οἰκίαι καταστρέφονται, ἂν δάσος, πολλὰ δένδρα ἐκρίζουσινται. Ἐν δὲ τῇ διοικήσει Ἀρχαγγέλου, ὁ ἀνεμοστρόβιλος θεωρεῖται χορὸς τοῦ Λιέσι μετὰ τῆς νύμφης του⁵⁾. Ἐν Γερμανίᾳ τέλος ὁ ἀνεμοστρόβιλος, ὅστις προηγεῖται καταιγίδος, καλεῖται συνήθως «Ἀνέμου νύμφη» (Windsbraut, Windsprüt)⁶⁾, ἐνίοτε δὲ ἡ «ὀχουμένη γυνή» (Das fahrende Weib)⁷⁾. Ἴσως δ' οὐχὶ ὅλως ἄσχετος ταῖς τοιαύταις παραστάσεσιν ἐστὶ καὶ

1) Λογιῶν λογῆς, παντοειδῆ· σημειωτέον ὅτι ἐν Σφακίοις τὸ λ μεταβάλλεται πολλὰκις εἰς ρ.

2) Pashley Travels in Crete τ. II σ. 232—234. Βλ. καὶ Ἀντωνιάδου Κρητηῖδα σ. 119—120. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 694 σ. 408]].

3) Töppen, Aberglauben aus Masuren β' ἐκδ. σ. 34. Παρὰ Mannhardt Wald- u. Feldk. τ. II σ. 96.

4) Grohmann Aberglauben aus Böhmen σ. 35. 95.

5) Mannhardt αὐτ. τ. I σ. 148.

6) Grimm D. Myth. σ. 525—526. [[Schwartz Prähistor. Studien σ. 17 κ.ε.]].

7) Grimm αὐτ.

ὁ ἀρχαῖος ἀττικὸς μῦθος περὶ ἀρπαγῆς τῆς Ὠρειθυίας ὑπὸ τοῦ Βορέου ¹⁾).

Ἡ κρητικὴ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι οἱ ἰδόντες τὴν νυμφικὴν τῶν δαιμόνων πομπὴν ἐπυροβολήσαν καὶ ἀπέκτειναν τὸν γαμβρόν. Τοιαῦτα ἐπεισόδια ἀναφέρονται συχνότατα ἐν ταῖς γερμανικαῖς καὶ σλαβικαῖς παραδόσεσι περὶ τῆς νυκτερινῆς ἀγρίας θήρας· ὁ βλέπων ταύτην διερχομένην πυροβολεῖ καὶ φονεύει μίαν μάγισσαν ²⁾), ἢ ἀναρρίπτει μάχαιραν καὶ πίπτει αὕτη αἵματοσταγῆς. Κατὰ τὰς βοημικὰς παραδόσεις, ὅταν πυροβολήσῃ τις κατὰ τῆς ἀγρίας θήρας, ἀκούεται μεγάλη βοή καὶ ταραχὴ καὶ καταπίπτει νεκρὰ μία γλαύξ ³⁾). Ἐν γένει δὲ ἐν τοῖς μύθοις καὶ ταῖς παραδόσεσι πολλῶν λαῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἀναφέρονται τοξεύματα ἢ πυροβολισμοὶ κατὰ τῶν νεφῶν, ἢ τοῦ οὐρανοῦ ἢ τῶν οὐρανίων σωμάτων ⁴⁾· ἀλλὰ ταῦτα διάφορον ἔχουσιν ἐκάστοτε ἔννοιαν καὶ ἐκ διαφόρων ἰδεῶν πολλάκις ἀπορρέουσι.

Ἡ περὶ νυμφικῆς πομπῆς παράδοσις δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν γενικώτερον κύκλον τῶν πολυαρίθμων, ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην διαδεδομένων παραδόσεων περὶ τῆς μανικῆς στρατιᾶς ἢ περὶ τῆς ἀγρίας θήρας (*La mesnie furieuse; le grand veneur* κλπ. γαλλ. — *Das wuthende Heer; die wilde Jagd* γερμ.). Ἦσαν δ' αἱ παραδόσεις αὗται ἀρχικῶς μυθικαὶ ἰσως παραστάσεις τῆς εἰς τὰ δάση ἐνσκηπούσης θυέλλης, ἐκπαλαί ἀναμιγεῖσαι μετ' ἄλλων μυθολογικῶν στοιχείων. Ἐν Γερμανίᾳ συνεδέοντο στενώτατα τῇ λατρείᾳ τοῦ Ὀδίνου ⁵⁾), ἀλλ' οὐ σμικρὰν ἔσταντο πρὸς αὐτὰς ῥοπὴν αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι, διότι νῦν ἀντὶ θεῶν ἢ ἡρώων ἀναφέρονται ἐν ταῖς γερμανικαῖς παραδόσεσιν, ὥς ἀποπελοῦνται τὴν μανικὴν εἰσαγωγὴν ἢ εἰς συνθήρεται τοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ ἐκβολαί, μάγισσαι, φάσματα, νεκροὶ ἀλάπηστα παιδία κλπ. ⁶⁾). Ἰσως ὁ πρῶτος πυρὴν τοῦ μύθου πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἐν τοῖς Βεδικοῖς ὕμνοις περὶ διώξεως τῶν πονηρῶν δαιμόνων ὑπὸ τοῦ Ἰνδῶρα συνοδευομένου ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τῶν Μαρούτ (ἀνέμων), ἐν ᾗ καὶ πνεύματα τεθνεώτων. Βεβαιότατον ὅμως ὅτι οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες εἶχον ὅμοια μυθολογήματα ⁷⁾). Τούτων κυριώτατα

1) [[Πρόσθετε καὶ τὰς μαρτυρίας περὶ παραστάσεως τοῦ ἀνεμοστρόβιλου ὡς γαμηλίου πομπῆς ἐν *Πολίτου Παραβ.* σ. 855 σημ. εἰς ἀρ. 267]].

2) *Mone Anzeiger* τ. IV σ. 309.

3) *Grohmman Sagen aus Böhmen* σ. 78.

4) Βλ. ἐν ἐκτάσει *Rochholz Deutscher Glaube* τ. I σ. 44 κέ. [[Πρβλ. καὶ κατωτέρω σ. 63 σημ. 2]].

5) *Simrock D. Myth.* § 71 σ. 191.δ' ἔκθ.

6) Αὐτ. σ. 192—193. Ἐν γένει περὶ τῶν παραδόσεων τούτων βλ. *Simrock* § 71—73. *Grimm D. M.* σ. 807—902. *F. Liebrecht des Gervasius Otia* σ. 173—211 (*La mesnie furieuse*). *Kuhn* ἐν *Haupt's Zeitschrift f. Deutsch. Alterthum* τ. VI σ. 117 κέ. *Grohmman Sagen aus Böhmen* σ. 74—86 (βοημικαὶ παραδόσεις περὶ ἀγρίας θήρας). [[*Schwartz Prähist. Stud.* σ. 11 κέ. *Rev. d. trad. popul.* 1894 σ. 411 κέ. 1905 σ. 177—186. Διάφορα ὀνόματα τῆς μανικῆς στρατιᾶς αὐτ. 1902 σ. 504 κέ. Περὶ τῆς δοξασίας τοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ παρὰ Πομμερανοῖς βλ. *Brunk* ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1903 σ. 179—192]].

7) Βλ. ἐν ἐκτάσει *Dilthey Die Artemis und die wilde Jagd* ἐν *Rhein. Museum f. Philologie* N. Σ. 1870 τ. XXV σ. 321 κέ.

εἰσὶ τὰ περὶ Ὠρίωνος διώκοντος τὰς Πλειάδας, ἢ συνθηρεύοντος μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος ¹⁾. Ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς λαὸς διηγεῖται πολλὰς παραδόσεις ἐμμέσως ἢ ἀμέσως σχετιζομένας ταῖς περὶ «μανικῆς στρατιᾶς», ὧν τὰς πλείστας, ἰδίως δὲ τὰς διαλαμβανούσας περὶ ἀγώνων φασμάτων, ψυχῶν τεθνεώτων καὶ τελωνίων πρὸς ἀλληλα, θὰ ἐξετάσωμεν ἐκτενέστερον ἐν τῷ περὶ Δημῳδους ψυχολογίας κεφαλαίῳ τῆς Νεοελληνικῆς ἡμῶν μυθολογίας ²⁾. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ν' ἀναγράψωμεν λακωνικὴν τινὰ παράδοσιν, διότι αὕτη ἀναφέρει καὶ περιέργον λεπτομέρειαν καταδεικνύσαν τὴν σχέσιν τοῦ καρκίνου πρὸς τὰ τοιαῦτα μυθολογήματα: Ἐν Τρινάσῳ, γέρων τις, φυλάττων ἀγρὸν ἀραβοσίτου, ἤκουσε περὶ τὸ μεσονύκτιον μέγαν θόρυβον καὶ εἶδε πολλοὺς ἵππεῖς· ὅτε ἐπέσθη, ὅτι δὲν ἦσαν ἄνθρωποι, ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἀλλὰ κατεδίωξεν αὐτὸν ἓνας μέγας κάβουρας, ὁ ὁποῖος τὸν κατέφθασεν εἰς τὸ χωρίον, ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχον τοῦ ἀγροῦ, καὶ τὸν ἐδάγκασεν, ὅτε ἐπάτησε τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ἐκ τοῦ δῆγματος ἠσθένησεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὁ γέρων, προσβληθεὶς ὑπὸ πυρετοῦ ³⁾. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐλληνικοὺς μύθους ὁ ἄγριος θηρευτὴς Ὠρίων θνήσκει δηχθεὶς ὑπὸ σκορπίου ⁴⁾, ὡς δ' ὁ τὰ μάλιστα διαδεδομένος χιακὸς μῦθος ἀναφέρει, ἐδήχθη ὅτε ἀπεπειράθη νὰ βιάσῃ τὴν συγκυνηγὸν Ἀρτέμιδα ⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν τισι γερμανικαῖς παραδόσεσιν ὑπεμφαίνεται σχέσις τοῦ καρκίνου ἢ σκορπίου πρὸς τὴν ἀγρὸν θήραν ⁶⁾.

* Η' ΣΙΦΩΝΕΣ

Διάβολος προξενεῖ αἰφώνας. — Λάμια. — Δεισιδαίμονες τροποὶ πρὸς ἀκούσθησιν τῶν σιφώνων. — Σύννεφα ῥοφοῦσι κροῖον.

Τὸ φαινόμενον τοῦ θαλασσίου αἰφώνος ¹⁾, φοβερώτερον μὲν ἀλλ' ἥττον γνωστὸν τῶν τυφώνων, ἀποδίδουσιν ἐπίσης εἰς δαιμονικὴν ἐπήρειαν, πιστεύοντες ὅτι ὁ Διάβολος προξενεῖ αὐτό ²⁾, ἐνιαχοῦ δέ, ὅτι αἱ Νεράιδες, καὶ ἰδίως ἡ βασίλισσα αὐτῶν, ἡ «Λάμια τοῦ πελάγου». Ἐν Ἡλιδι ἀναφέρουσιν εἰς τὴν Λάμiam τὴν αἰτίαν τῶν σιφώνων καὶ παντὸς ἀνεμοστροβίλου, ὑπολαμβάνουσι

1) Πρβλ. *Preller Gr. Myth.* I σ. 367 (351). 371—372 (355).

2) [[Βλ. Παραδ. τ. Γ' σημειώσεις εἰς κεφ. ΛΓ']].

3) Παρὰ Πουλίκου Ν. Πουλικάκου ἐκ Τρινάσου. [[Βλ. *Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 888 σ. 543]].

4) Κατὰ τινὰ δημῳδὴ πρόληψιν ὁ καρκίνος ἀφεθείς εἰς τὴν ξηρὰν μεταβάλλεται εἰς σκορπίον· ἐν γένει δ' ἐν πολλοῖς ἀναγνωρίζει ὁ λαὸς σχέσιν τοῦ καρκίνου πρὸς τὸν σκορπίον.

5) Βλ. *Preller Gr. Myth.* II σ. 371—372 (355) καὶ τοὺς συγγραφεῖς, εἰς οὓς παραπέμπει. Ἴσως ὁ μῦθος εἶναι μεταγενέστερος καὶ ἀστρονομικός, ἐπινοηθεὶς ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Σκορπίος ἐπιτέλλει, ὅτε ὁ Ὠρίων πλησιάζει εἰς τὴν θύσιν αὐτοῦ.

6) Πρβλ. *Simrock D. Myth.* § 73 σ. 201—202.

7) Κοινῶς αἰφώνας· λέγουσι προσέτι «σιφουνικό» τὴν ὑπὸ σφοδροῦ συνοδευομένην ἀνέμου βραχθαίαν βροχὴν, καὶ «σιφουνιάζουν» ἢ «σιφουνίζουν» ἐπὶ ὑγρῶν ὑφασμάτων, ἀτινα ξηραίνει ὁ ἄνεμος.

8) Βλ. καὶ *Schmidt Volksl.* I σ. 178.

δὲ ταύτην δυσμενῇ τοῖς ναυτιλλομένοις καὶ ἐν γένει τρομεράν¹⁾. Ὅσάκις δὲ πλοῖόν τι κινδυνεύει ἐκ σίφωνος, πυροβολοῦσι κατ' αὐτοῦ διὰ τηλεβόλων, ἢ διὰ τῶν πλατυστόμων τρομπονίων, ὥπως διαρρήξωσιν αὐτόν²⁾. καὶ τοῦτο μὲν εἶναι ὀρθότατον καὶ ἀπεδείχθη πολλάκις λίαν τελεσφόρον³⁾. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα μετέπεσεν εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ πολλοί, ἀγνοοῦντες τὸν φυσικὸν λόγον αὐτοῦ, διαβλέπουσιν ἐν αὐτῇ μόνον εἶδος ἀπειλῆς κατὰ τοῦ ὑπερφυοῦς φαινομένου καὶ ἀντὶ πυροβολισμῶν ἐπίσης συντελεστικὸν νομίζουσιν, ὅτι εἶναι, ἂν ἐμπήξωσι τὴν αἰχμὴν μαχαίρας ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἱστῶν τοῦ πλοίου⁴⁾. Οἱ δὲ παρὰ τὴν νότιον τοῦ Εὐξείνου ἀκτὴν οἰκοῦντες Ἕλληνες, ὅταν ἴδωσι σίφωνα (κοινῶς ζίφον) λαμβάνουσι μάχαιραν καὶ ποιοῦσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, λέγοντες· «ἀναστήτω ὁ Θεὸς κλπ.» ἢ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος κλπ.» καὶ οὕτω νομίζουσιν ὅτι τὸν κόπτουσι⁵⁾.

Πολλachoῦ τῆς Ἑλλάδος ἐξηγοῦσι τὸ φαινόμενον τοῦ σίφωνος, λέγοντες ὅτι εἶναι νέφη κατερχόμενα ὥπως ἀντλήσωσι τὸ ἀναγκαῖον αὐτοῖς πρὸς βροχὴν ὕδωρ. Ἐν Κύπρῳ πιστεύουσιν, ὅτι μετὰ τὴν βροχὴν τὰ σύννεφα καταβαίνουν εἰς τὴν ἀκροθαλασσίαν, διὰ τὰ ρουφῆξουν νερόν· καὶ ἐκεῖ ποῦ σταθοῦν, καταπίνουν, ὅ,τι εὗρουν, ἢ ἄνθρωπος εἶναι ἢ ζῷον, καὶ πέτραις ἀκόμα. Πολλὰ γράϊαι ἀκούουσι μάλιστα εἰς ἀπόστασιν πολλῶν ὥρων τὸν φοδερὲν κρέτον, τὸν ὅποιον οὕτω προξενοῦσι⁶⁾. Αἱ ἰδέαι ὅμως αὗται προήλθον μᾶλλον ἐξ ἀτελοῦς καὶ ἐπιπολαίου παρατηρήσεως τοῦ φαινομένου, καὶ οὐχὶ ἐκ δεισιδαιμονίας⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ



1) Wachsmuth das alte Griechenland II, 30—31.

2) [[Πρὸς. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1897 σ. 155. Ἐν Γαλλίᾳ νομίζουσιν ὅτι ἀποτρέπεται ἡ καταιγὶς, ὅταν πυροβολήσῃ τις κατὰ τῆς ἀπὸ τῆς διασφαίρας ἡγιασμένης. (Bullet. de la Société anthropol. de Paris 1877 σ. 408). Περὶ ἀπειλῶν καὶ πληγῶν φυσικῶν φαινομένων βλ. Rohde Psyche⁴ II, 28, 2]].

3) Πρὸς. Fonvielle Eclairs et tonnerres. Paris, 1874 σ. 77 κέ.

4) Pègues Histoire du volcan de Santorin σ. 543. [[Ὅμοιαις δοξασίας ἄλλων λαῶν βλ. Arch. per le tradiz. popol. 1899 σ. 457—8. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1912 σ. 117. (Πρὸς. καὶ αὐτ. 1897 σ. 358, 5). Διὰ μαχαίρας μάγισσαι καταπαύουσι θεάλλας. (Αὐτ. 1897 σ. 188)].

5) Πανδῶρ. τ. II^ο σ. 505. [[J. G. Piddington ἐν Folk-Lore 1905 σ. 190—1. Περὶ κοφίματος τοῦ σίφωνος μὲ μαχαίρῃ βλ. καὶ αὐτ. 1896 σ. 144, 145. 1899 σ. 163, 168. 1907 σ. 331. 1896 σ. 300 (ἐν Ἰρλανδίᾳ). Rev. d. trad. popul. 1902 σ. 474, 349. Cortils y Vieta Ethologia de Blanes σ. 79, 44. Περιγραφὴν σίφωνος καὶ τῶν πρὸς ἀποτροπὴν αὐτοῦ γινομένων ὑπὸ τῶν ναυτικῶν βλ. ἐν διηγήματι Καρκαβίτσα Λόγια τῆς πλώρης 1899 σ. 14 κέ. 6^ο ἐκδ. 1919 τ. Α' σ. 8 κέ.]].

6) Myrianteus Die Aqvins σ. 141. [[Πολίτων Παραδ. ἀρ. 261 σ. 141, 844. Ἐν Ἀγρινίῳ, κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐστ. Σταίχου, πιστεύουσιν ὅτι τὰ σύννεφα «κατεβαίνουν ἔς τὴν λίμνην καὶ παίρνουν νερό καὶ πάλι ἀνεβαίνουν». Πρὸς. καὶ τὰ περὶ ἀναρροφήσεως ὕδατος ὑπὸ τῆς Ἰριδος, ἀνωτέρω σ. 35 σημ. 5]].

7) Πρὸς. Marcollé et Zurcher Les météores 4η ἐκδ. σ. 124. «Les trombes font presque toujours entendre un bruit assourdissant, un sifflement étrange, qui augmente ou diminue suivant que le terrain au dessus duquel elles passent est plus ou moins humide».

μ' ἔφαγαν τὰ φίδια ¹⁾). "Οτι ὁμοία τις πρόληψις ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις "Ελλήσιν ἐξάγομεν ἐκ τῆς ἐπομένης ἐλληνικῆς ἐπωδῆς κατὰ τοῦ λειχήνος (impetigo), ἣν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος :

Φεύγετε, κανθαρίδες, λύκος ἄγριος αἶμα ²⁾ διώκει ³⁾).

Οἱ τῆς ἐπωδῆς ταύτης ποιούμενοι χρῆσιν ἐπίστευον βεβαίως, ὅτι ὁ λειχήν προέρχεται ἐκ κανθαρίδων ἐδρευουσῶν ὑπὸ τὸ δέρμα. Τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην πιστοῦσιν αἱ δοξασίαι τῶν πλείστων λαῶν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν νόσων. Ἐν Labruguière τοῦ Montagne noire τῆς Γαλλίας, ἅμα τις ἀσθενήσῃ βαρέως ἐξορκίζουσι τὸ δένδρον ἀκτέαν (sambucus ebulus) νὰ βγάλῃ τὰ σκουλήκια ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ ξέρει, ἄλλως τὸ ἀπειλοῦσιν, ὅτι θὰ τοῦ κόψωσι τὰ πόδια ⁴⁾). Διότι ὑποτίθεται ὅτι τὰ δένδρα βλάπτουσι διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς παρασίτων ἐντόμων, ὡς διδάσκει παλαιὰ τις λιθουανικὴ πρόληψις ⁵⁾). Σκώληκες, ψυχαί, κάμπαι, φρῦνοι καὶ τὰ τοιαῦτα ⁶⁾), εἰσδύοντα εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα προξενοῦσι διαφόρους ἀσθενείας, πρὸ πάντων ὀξεῖς πόνους. Οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι Wurm (σκώληκα) πολλὰς ἀσθενείας· ὡς Finger-wurm, Haut-wurm, Knochen-w., Leder-w., Schwanz- ἢ Sterz-w., Tollwurm (ἐπὶ τῆς λύσσης τῶν κυνῶν) ⁷⁾). Schabe γερμανιστὶ καλεῖται ἡ σίλφη καὶ δερματικὴ τις ἀσθένεια ⁸⁾). Ὁ Mannhardt ἀναφέρει καὶ ἄλλας οὐκ αἰσθητέας, ὡς Fleischwurm, Beinwurm, Markwurm, Haarwurm καὶ τὰς ἄλλας. Πολλοὶ δὲ συγγραφεῖς ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς προλήψεως ταύτης, τὰ μάλιστα διαδεδομένης παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς. Ἀρκούμεθα δὲ νὰ καταπείψωμεν εἰς τὰς αἰτίας καὶ διὰ τὰς ὁμοίας προλήψεις τῶν Ἀγγλοσαξόνων ⁹⁾). Ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ ἀποδίδεται

1) [[Πρὸλ. καὶ τὸ δημῶδες διόστιχον: «Ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς τὸ φίδι μεγαλύνει | καὶ μοῦ ρουφεῖ τὸ αἷμά μου, τὸ στήθος μου πληγώνει». Ἀνάλογος καὶ ἡ φράσις «τῶχω σαράκι: ἔς τὴν καρδιά» (βλ. II, II, λ. καρδιά 65)].

2) Δ Γ. ὕμνε.

3) Plin. N. H. XXVII, 11 § 75. Κατὰ τὸν Πλίνιον, τρίβεται λίθος κοινὸς παρὰ τοὺς ποταμοὺς εὐρισκόμενος, ἐφ' οὗ βρῦον ξηρὸν καὶ λευκόν, μετ' ἄλλου λίθου καὶ ἀνθρωπίνου σιέλου· καὶ ὁ λίθος ἐκεῖνος προστρίβεται τῇ πάσχοντι μέλει τοῦ σώματος, ἐπιλεγομένης τῆς κατὰ τῶν κανθαρίδων ἐπωδῆς. Τὸ ἐπὶ δράχων παρὰ τὰς πηγὰς φυόμενον ξηρὸν καὶ λευκόφαιον βρῦον καλεῖται κοινῶς λειχήνα, τοῦτο δ' ἀποξέομενον ἐν Μάνῃ ἐπιτίθεται ἐπὶ τῶν λειχήνων πρὸς θεραπείαν.

4) De Nore Coutumes etc. des provinces σ. 102.

5) Παρὰ Mannhardt Wald- u. Feldkulte. 1875 I σ. 12. 13.

6) [[Ὡς ἄνεμος ἢ ὡς ζωῆφιον μικρὸν εἰσερχομένη εἰς τὴν μύτην τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ αὐτοῦς ἢ Πανώλης, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἰδίας ἐν μύθῳ αἰτιολογικῇ ἐν Κ. Δαπόντε Μῦθοι ἐκ τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας φ. 153 β κέ. παρὰ Legrand Bibl. gr. vulg. III, 262—6]].

7) Sanders Wörterbuch d. deutschen Sprache. Lpz. 1865 II ἐν λ. Wurm.

8) Sanders ἐν λ.

9) Mannhardt I σ. 13.

10) Grimm D. Myth. σ. 1109. 1112. 1115. 1122. 1183 γ' ἐκδ. (σ. 968. 970. 971. 973. 979. 1032 τ. III σ. 341 δ' ἐκδ.) Kuhn Zeitschrift f. vergl. Sprachf. XIII σ. 63—

ἡ ὀδονταλγία εἰς σκώληκα, καὶ ἐπῶδαι ὑπάρχουσι, δι' ὧν ἐκφέρονται παρά-
 πονα εἰς δένδρον, ἀπιθέαν ἢ ἐλάτην, ὅτι τρεῖς σκώληκες δάκνουσι τὸν πο-
 νοῦντα ¹⁾). Ἀλλὰ καὶ παρὰ λαοῖς μὴ εὐρωπαϊκοῖς ἀπαντᾷ ἡ αὐτὴ πρόληψις.
 Ἐν Παλαιστίνῃ πιστεύεται ὅτι σκώληκες ἀδηφάγοι προξενοῦσι τὰ κοιλιακὰ
 νοσήματα ²⁾). Οἱ Μανδουροῦτοι τῆς Βρασιλίας δοξάζουσιν ὅτι αἱ πλεῖσται ἀσθέ-
 νειαι προέρχονται ἐκ σκώληκος, ὃν ἐξάγει ὁ γόης ἱατρός, ἐκμυζῶν τὸ ἀλγοῦν
 μέρος ³⁾). Οἱ Κιχαῖοι τῆς Μέσης Ἀμερικῆς ἀποδίδουσιν ἐπίσης τὴν ὀδονταλ-
 γίαν εἰς σκώληκα. «Εἰξεύρομεν νὰ ἐξάγωμεν τοὺς σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόν-
 των... διότι σκώληξ εἶναι ὁ προξενῶν σοι τὰς ἀλγηδόνας»· ἔλεγε γόης τις
 πρὸς πάσχοντα ἐξ ὀδονταλγίας ἀρχηγὸν τῶν Κιχαίων ⁴⁾). Ταῦτα δὲ πάντα πεί-
 θουσιν ἡμᾶς ὅτι ἐν ἀρχῇ ἡ περὶ γενέσεως τῶν νόσων ἰδέα διεπλάσθη ἰσως,
 ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὰ δένδρα καὶ τοὺς καρπούς, διότι
 ἀδύνατον βεβαίως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι παρ' ἀλλήλων παρέλαβον ταύτην οἱ
 λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ ἰθαγενεῖς ἄγριοι τῆς Ἀμερικῆς.

Ἀλλ' ἡ ἀρχικὴ αὕτη ἰδέα, καίτοι τοσαῦτα μέχρι τοῦ νῦν διτηρήθησαν
 ἵχνη αὐτῆς, μετεβλήθη κατόπιν, πᾶσαι δ' αἱ περὶ ἱατρικῆς δεισιδαιμονίαι
 συγκεφαλαιοῦνται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς τρεῖς θεμελιώδεις δοξασίας· πρῶτον
 ὅτι ἡ ἀσθένεια ἐπέρχεται ἐξ ἐχθρᾶς τῇ ἀνθρώπῳ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, καὶ
 δι' ὑπερφυσικοῦ ἐπίσης τρόπου προέρχεται νὰ πολεμηθῇ· δεῦτερον ὅτι ὁ ἄνθρωπος
 συνδέεται διὰ μυστηριωδῶν δεσμῶν μετὰ τῆς φύσεως, ὅπόθεν ἐξήρτηνται ἢ τε
 ὑγίεια καὶ αἱ ἀσθένειαι αὐτοῦ· καὶ τρίτον ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι τι συγκεκρι-
 μένον, ἐχθρικόν, ἐσχωροῦν εἰς τὸ σῶμα καὶ ἐκείθεν ἐκδιωκόμενον ἢ καὶ
 μεταδιδόμενον εἰς ἄλλους ⁵⁾). Τὰς διαφόρους ταύτας φάσεις τῆς δεισιδαιμο-
 νίας, ἃς ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν ταῖς πρόληψι καὶ δοξασίαις τοῦ καθ' ἡμᾶς
 λαοῦ, θὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχείων ἐν ταῖς ἐπομένοις.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ ἀσθένεια προήρχετο ἐξ ὀργῆς ἢ φθόνου
 θεοῦ. «Στυγερός δὲ οἱ ἔχραε δαίμων», λέγει ὁ Ὅμηρος ⁶⁾), ὅστις ἀλλαχοῦ εἰς

74. 131—151. Wuttke Aberggl. 2α ἐκδ. § 231. 526 σ. 161. 329. Grohmann Abergglau-
 ben aus Böhmen I σ. 147 καὶ. 153. Mannhardt ἐνθ. ἀν. F. Liebrecht Zur Volks-
 kunde σ. 79.

1) Mannhardt σ. 14—15.

2) Ewald Gesch. d. Volkes Israel 2α ἐκδ. 1858 τ. VII σ. 332 παρὰ Mann-
 hardt σ. 13.

3) Globus 1871 τ. XX σ. 201.

4) Brasseur de Bourbourg Popol—Vuh. Ouvrage original des indigènes de Gua-
 temala. Paris, 1861 σ. 41. [[Περὶ σκώληκος ὡς προξένου τῆς ὀδονταλγίας παρ' ἄλλοις
 λαοῖς βλ. Rev. d. trad. pop. X, 243. XX, 447, τῆς μηνιγγίτιδος αὐτ. XIII, 269. Εἰς
 σκώληκα ἀποδίδουσι τὰς ἀσθενείας καὶ οἱ Ἰνδοὶ Νούτκα τῆς ΒΔ. Ἀμερικῆς. (Verhandl.
 d. Berl. Gesellsch. für Anthropol. 1892 σ. 315—6)]].

5) Βλ. J. Möller Zur Geschichte des Aberglaubens in der Heilkunde. Königs-
 berg, 1872 σ. 9.

6) Ὀδ. ε, 396.

τὸν Δία ἀποδίδωσι τὴν τῶν νόσων αἰτίαν· «νοῦσον Διὸς μεγάλου»¹⁾. Ὁ Ἀπόλλων ἐν Ἰλιάδι ἐπήνεγκε διὰ τῶν βελῶν αὐτοῦ τὸν λοιμόν· «νοῦσον ἀνὰ στρατὸν ὥρσε κακὴν»²⁾. ὑπὸ δὲ τοῦ σημερινοῦ λαοῦ πιστεύεται, ὅτι τὴν ἀσθένειαν ἀποστέλλει πολλάκις ὁ θεὸς πρὸς τιμωρίαν τῶν ἁμαρτανόντων: «ὁ θεὸς τοῦ ὤωσε (τοῦ ὀστειλε) τὴν ἀρρώστια»³⁾. ὑπάρχει, δὲ καὶ κατάρα, «Κακὴ ἀρρώστια νὰ σοῦ δώσῃ ὁ θεός!» Συνηθέστερον ὁμοῦς ἀποδίδεται ἡ ἀρχὴ τῶν νόσων, καὶ μάλιστα τῶν αἰφνιδίων, εἰς τὸν Διάβολον, τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Περὶ τῆς προλήψεως ταύτης διελεύδομέν τινα ἐν ἄλλῳ τόπῳ⁴⁾, ἐνταῦθα δὲ περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν περιεργοτάτης δοξασίας τῶν

1) Ὁδ. ι, 411.

2) Ἰλιάδ. Α, 10. [[Βλ. προσέτι: Ἰαποκράτ. περὶ ἱερῆς νοῦσου 1· «ἀλλ' ἄνθρωποι εἶου θεόμενοι πολλὰ καὶ παντοῖα τεχνέονται καὶ ποικίλλουσι ἐς τε τὰλλα πάντα καὶ ἐς τὴν νοῦσον ταύτην, ἐκάστη εἶδει τοῦ πάθος θεῶ τὴν αἰτίαν προστιθέμεντες». Ἄλλας μαρτυρίας περὶ θεῶν ὡς προξενούντων τὰς νόσους παρ' ἀρχαίοις βλ. Roscher ἐν Rh. Museum τ. 53 σ. 169—170. 194. 200 καὶ Roscher's Lex. III, 454. 464 κέ.]].

3) Ἐν Ἀθήναις (παρὰ Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου) καὶ ἀλλαχοῦ. [[Ἐν ἱατροσοφίᾳ τῆς ΙΓ' ἑκατ. ὁ θεὸς ὀργιζόμενος πέμπει τὴν ἐπιληψίαν: «ὁ δὲ λαὸς ὠνόμασεν αὐτὸ (τὸ πάθος τῆς ἐπιληψίας) ἡ κρυφὴ νοῦσος, διὰ τὴν κρυφότητα αὐτῆς καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῆς, λέγοντες ὅτι ἐάν ὀργισθῇ ὁ θεὸς κατὰ τινος τοῦ πλάσματος αὐτοῦ μαγεῖται τοῦτο τὸ πάθος». (Ἑλλην. κώδ. LXX φ. 36 α τῆς ἐν Μονάχῳ ἐκδόσεως Βυζαντινῆς). Ἐπίσης ἅγιοι πρὸς τιμωρίαν προξενούσιν ἀσθενείας. (Ἐβδομάς Α', 127, ἀσθενείας γαλλικῆς δοξασίας βλ. Rev. d. trad. pop. 1895 σ. 694. Πρβλ. καὶ κατ. σ. 294]].

4) Βλ. τῆς ἡμετέρας Μελέτης περὶ τοῦ βίου τῶν νόσων Ἑλλήνων Α, 2 σ. 428—441. [[Πρόσθετε καὶ τὰς ἐξῆς μαρτυρίας: Θεοφ. Ἰωάννου Μάρτυρος ἀπολογικά σ. 376 (Ζ' ἑκατ.). Βλ. καὶ σ. 401. 403. «ἐνεργηθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ἔπασχε τὴν κεφαλὴν κακῶς καὶ πάντα τὰ μέλη» (αὐτ. σ. 441). «ἐπλήγη τὴν χεῖρα αὐτοῦ σὺν ὅλῃ τῇ βραχίονι αὐτοῦ ὑπὸ δαίμονος καὶ εἶχεν αὐτὴν ὠγκωμένην κτλ.» (αὐτ. σ. 443). «ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου ὁδεῖνα ἀπὸ τοῦ δαιμονιακόν σκίον ὅπου ἔχει» (Περὶ τοῦ ἀδελφικοῦ ἐκ κώδ. βενετ. τῆς ΙΓ'—ΙΖ' ἑκατ. ἐν Vassiliev Anecd. graeco-byz. σ. 336). «Φεῦγε δαιμονικόν συναπάντημα... Φεῦγε, διάβολε ὁ βαστάζων τὸ ρεῦμα (=τὴν κεφαλαλγίαν) κτλ.» (Ἱατροσόφιον 2316 φ. 320 ε ἐν Legrand Bibl. gr. vulg. II, 19). «Τότε ὁ ἀπόστολος ἀπεκρίθη· ἐξομολόγησαι, ἀκάθαρτε δαίμον, τούτους πάντας τοὺς κατακειμένους ἐνθάδε ὑπὸ βαρέων νοσημάτων, τίς ἐστὶν ὁ καταδράπων αὐτούς; ἀπεκρίθη ὁ δαίμων· ὁ ἀρχὼν ἡμῶν διάβολος, οὗτος ὃς ἐστὶν δεδεμένος, ἐκείνος ἡμᾶς πέμπει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα βλάπτοντες πρῶτον τὰ σῶματα αὐτῶν καὶ οὕτως εἰς τὰς ψυχὰς προσχωροῦμεν ὅταν ὑμῖν θυσιάζουσιν» (Μαρτύριον Βαρθολομαίου ἐν Tischendorf Acta apocrypha σ. 253). Ἐν εὐχῇ εἰς πυρέσσουσιν, ἐκ βιενναίου κώδ. τῆς ΙΕ' ἐκ. παρὰ Vassiliev ἐνθ. ἀν. σ. 326, ἐξορκίζονται πᾶσαι αἱ ἀσθενεῖαι, ὁθενδὴποτε καὶ ἂν προέρχωνται: «ἡ δαιμονικόν φασματικόν ἢ καλῆς τῶν ὀρέων, μὴ ὀνοσκαλιακόν ἢ νεραϊδῶν, μὴ τῶν ἐν ζώῳ ἀέρων πετωμένων καὶ ἤλθατε ἀδικῆσαι τὴν δοῦλὴν τοῦ θεοῦ».

Μαρτυρίας περὶ τῆς δοξασίας τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ὅτι ὁ διάβολος ἢ πονηρὰ πνεύματα προξενοῦσι τὰς ἀσθενείας βλ. Ἑστία ΙΖ', 317. ΚΠ Σόλλ. ΙΘ', 139—140. Κανελλάκη Χιακ. ἀνάλ. σ. 369. Ἀρμονία 1902 σ. 604. Σαλβάνου Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἀργυράδων σ. 19 λ. ἀνάδιο. Πρβλ. καὶ τὰς σημειώσεις εἰς τὰς παραδόσεις περὶ Νεραϊδῶν καὶ γενικῶς περὶ δαιμονίων ἐν τῇ ἀνεκδ. Γ' τόμῳ τῶν παραδόσεων.—Ἐν ἐπιφθῇ Μάνης Ἀνεμος φέρει τὴν ἀσθένειαν, ἢ ὁποῖα μπαίνει ἀπὸ τοῦ σώματος (Λαογρ. Ε', 611, 3). Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 65 σημ. 6]].

Ἀκαρνάνων· κατ' αὐτὴν ὅποιος μετρᾷ τὰ ἄστρα βγαίνει βαρβερίσας (ἀκροχορδόνας) εἰς τὰ χέρια του· αὐταῖς ἰατρεύονται μὲ δύο τρόπους· ἢ καίουν ἐπάνω τους ἥσκα· ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐκφωνουμένου τοῦ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου κλπ.» τὰς τρίβουν ἐπιλέγοντες· ξερέτω ξερέτω! (παρετυμολογοῦντες τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ξηραίνω)· καὶ ξηραίνονται αἱ βαρβερίσας· καὶ τότε τρίβουν τὰ ὑαλῖα τῶν παραθύρων τῆς ἐκκλησίας, διότι φεύγουν οἱ διάβολοι ποῦ εἶναι μέσα εἰς αὐταῖς¹⁾. Εἶναι δ' ἡ πρόληψις περὶ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας κοινὴ παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τοῦ κόσμου²⁾.

Ἐκτὸς ἔμως τοῦ δαίμονος καὶ οἱ θεράποντες αὐτοῦ, οἱ μάγοι καὶ γητευταί, οὐ μόνον προξενοῦσιν ἀσθενείας, ἀλλὰ κέκτηνται καὶ τὴν δύναμιν τοῦ θεραπεύειν αὐτάς³⁾. Περὶ ἀσθενῶν λέγεται πολλάκις ὅτι ἔπαθον ἀπὸ μάγια καὶ προστρέχουσιν οἱ δεισιδαίμονες εἰς τοὺς μάγους καὶ τὰς μαγίσσας ὅπως τύχωσιν ἰάσεως. Ἡ πρόληψις ἦν τὰ μάλιστα διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βαλσαμὼν (ΙΒ' ἑκατοντ.) ἐν ἐρμηνείᾳ τοῦ κδ' κανόνος τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου γράφει: «Ἐπεὶ οὖν τινες νοσηλευόμενοι, καὶ νομίζοντες ἀπὸ φαρμακειῶν (Δ. Γ. μαγειῶν) πάσχειν... μετεκαλοῦντο γόητας εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν, ἐφευρεῖν ἐπαγ-

1) Ἡ πρόληψις αὕτη μοι ἀνεκάλυψε ὁ κ. Σταῖκου, ἱατροῦ ἐν Ἀγρινίῳ.

2) Βλ. Μελέτης κτλ. σ. 431—434. Καὶ ἐκ τῶν τῶν ἀναφερομένων ἐκεῖ συγγραφέων Mannhardt I σ. 22—23. Grimm Deutsche Myth. σ. 1106 (965 καὶ τ. III σ. 336 δ' ἐκτ.) J. Lubbock Ueber Entstehung der Civilisation κατ. σ. 185 κτλ. Herodotus καὶ Rosenstein Ueber Aberglauben u. Mysticismus in der Medicin. Berl. 1866 σ. 5 κέ. (ἐν Sammlung gemeinverst. wissenschaft. Vorträge I, 11). Andree Ethnogr. Parall. σ. 1 κέ. Roscher Das von der Kynanthropie handelnde Fragment des Marcellus v. Side σ. 35. 42. Höfler Krankheits-Dämonen ἐν Arch. f. Religionswiss. 1899, 2 σ. 86 κέ. Gruppe Gr. Mythol. σ. 848. Weicker der Seelenvogel σ. 3 κέ. Samter Geburt, Hochzeit u. Tod σ. 59. Abt Apologie d. Apulejus σ. 276—7. Βλ. καὶ Hess. Blätter. f. Volksk. 1902 τ. I σ. 136, ἐνθα καὶ περὶ ἐξελάσεως δαιμόνων.—Περὶ τῆς δοξασίας ταύτης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις βλ. Maspero Hist. anc. des peuples d' Orient I, 215. Κατὰ τοὺς Βαβυλωνίους οἱ κακοὶ δαίμονες ἔφερον τὰς ἀσθενείας, ἕκαστος δ' αὐτῶν ἰδίαν νόσον ἐπροξένει. (Roschers Lex. II, 2353). Ἐν Μαρόκκῳ πιστεύουσιν ὅτι οἱ ἐπιληπτικοὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ διαδόλου (schitân) ἢ ὑπὸ τελωνίων (djnûn) καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται medjnûn ἤτοι κατοικημένοι ὑπὸ τελωνίων. Ἀποδιώκονται δὲ τὰ τελώνια διὰ κκπνίσματος ἢ ἀναγνώσεως ἰσχυρῶν ῥήσεων τοῦ Κορανίου ὑπὸ τῶν Tolba. Δι' ἄλλας τινὰς ἀσθενείας εὐχρηστεῖ ἡ λέξις medrûb ἤτοι κτυπημένος (ἐννοεῖται ὑπὸ τῶν τελωνίων). (Verhandl. d. Berl. Gesellsch. f. Anthrop. 1886 σ. 674). Καὶ οἱ Βούλγαροι τὴν αἰτίαν τῶν ἀσθενειῶν ἀποδίδουσιν εἰς δαιμονικὴν ἐπήρειαν (Strauss Die Bulgaren σ. 155), ὁμοίως καὶ οἱ Νότιοι Σλάβοι εἰς τὰ πονηρὰ πνεύματα (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1891 σ. 150)]].

3) [[Αἱ ἀσθενεῖαι προέρχονται ἐκ γοητείας κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Μαύρων τῆς Ἀμερικῆς (Waitz Anthropol. II, 188 κέ.), ἐκ γοητειῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων κατὰ τὰς τῶν Ὀυτεντότων (αὐτ. 343), κατὰ τὰς Ἰνδικὰς δοξασίας (αὐτ. III, 213 κέ.). Περὶ τῆς προλήψεως ὅτι δαίμονες προξενοῦσι τὰς ἀσθενείας πεμπόμενοι ὑπὸ γοήτων βλ. Wirth Danae σ. 138. Κατὰ τινὰ ἄλλην πρόληψιν, ἐκτὸς τοῦ διαδόλου, πρόξενοι ἀσθενειῶν δύνατον νὰ εἶναι καὶ ἄνθρωποι ἀφιερωμένοι εἰς αὐτόν, μεταμορφούμενοι δὲ εἰς μαῦρον γάτον (Cortils y Vieta Ethologia de Blânes σ. 84—5)]].

γελλομένους ἐν αὐτοῖς τὰς μαγείας, ἐξ ὧν δῆθεν κατεκλίθησαν οἱ νοσηλεύόμενοι, καὶ καθάραι τὸ ἀπὸ τούτων μῦθος... ὤρισαν οἱ πατέρες ἐπὶ πενταετίαν τούτους ἐπιτιμᾶσθαι»¹⁾). Ὅμοια λέγει καὶ Ματθαῖος ὁ Βλάσταρῆς (ΙΔ' ἐκατ.)· «ὁ δ' κδ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου, ἐπὶ πενταετίαν ἐπιτιμᾶ, οἱ δὲ τὰς τῶν ἑλλήνων συνηθείαις ἀλογίστως ἀκολουθοῦντες, εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους μάντεις εἰσάγουσιν ἐπὶ ἀναιρέσει δῆθεν μαγείων καὶ φαρμακείων, ὥς ἂν τοῦ τοιούτου μύθους ἐκκαθάραι τὸν οἶκον ὑπισχνουμένους· οἳ κλινοπετεῖς ἑαυτοὺς ἐκ τούτων ὑποπτεύοντες γεγονέναι, καὶ νόσῳ χρονίᾳ κατεργασθῆναι»²⁾· καὶ ἀλλαχοῦ· «αἱ μὲν γὰρ γοητεῖται, δαιμόνων ἔχουσιν ἐπικλήσεις κακοποιῶν, περὶ τοὺς τάφους ἐπαδομένας, ὥστε τινὰ παρεθῆναι τὰ μέλη τυχόν, καὶ διὰ βίου κατακλιθῆναι, καὶ ἀδίκωτον αὐτῷ τὸν θῖον γενέσθαι»³⁾). [[Τὴν ἐπιληψίαν αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ἀπέδιδεν εἰς «μαγγανείας» καὶ πολλοὶ κατηγορήθησαν ἐπὶ μαγγανείᾳ⁴⁾]].

Ἄλλ' οἱ εὐσεδέστεροι ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων προσδοκῶσι τὴν θεραπείαν τῶν νόσων, καὶ ζητοῦσι· ν' ἀποσοδήσωσι τὸ κακὸν διὰ δεήσεων καὶ διαβασμάτων⁵⁾, ἤτοι τῆς ἀναγνώσεως εὐχῶν καὶ ἐξορκισμῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ διὰ λιτανειῶν, ὅταν ἡ νόσος εἶναι ἐπιδημική. Εἰς πολλοὺς δὲ τῶν ἁγίων ἀποδίδεται ἡ δύναμις τοῦ ἰᾶσθαι ἰδίαν ἕκαστον νόσον⁶⁾. Ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, τὸν ἅγιον Χαραλάμπη καὶ τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα ἐπικαλούνται προστάτην κατὰ τοῦ λοιμοῦ, τὴν δ' ἁγίαν Μαύραν καὶ τὴν ἁγίαν Βαρβάραν κατὰ τῆς εὐλογίας⁷⁾. Ἐν Οὐτύλῳ τῆς Λακωνίας δοξάζουσιν ἐπὶ ὁ ἅγιος Ἀλέξιος, οὗ ἐπικαλοῦνται τὴν ἀρωγὴν ἐν ἐπιδημίαις, ἐπιφέροντα ἐν τῷ σπρανῷ κρατὸν ῥαλὸν ἐν χειρὶ καὶ ἀποδίδοντα τὸ μόνισμα⁸⁾. [[5) δὲ ὁ ἅγιος Ἰωάννης πταύεται πολ-

1) Σύνταγμα κανόνων· ἔκδ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ τ. Γ' σ. 64.

2) Αὐτ. τ. Γ' σ. 357—358.

3) Αὐτ. σ. 359—360. Κατὰ τὰς προλήψεις τῶν Γερμανῶν, αἱ μάγισσαι βράζουν, μαγειρεύουν ἀσθενείας. (*Grimm D. M.* τ. III, σ. 337. 2' ἔκδ. 1878).

4) [[«Μήνιμα εἶναι τὸ πάθος ὁ πάσχων ἐκ μαγγανείας δαιμόνιον ὑπελάμβανε». (*Παχυμέρ. Α' 12 σ. 32 Bonn*). Μεταγενεστέραν μαρτυρίαν περὶ τῆς προλήψεως ὅτι οἱ μάγοι προκαλοῦσι τὰς ἀσθενείας βλ. ἐν εὐχῇ κατὰ τῶν ἀσθενειῶν ἐκ βιενναίου κώδ. τῆς ΙΕ' ἐκατ. : «μή τις ἐπασιδὸς φθόνῳ εἰργάσατο ἢ περιποιήσατο ἢ ἀπὸ φαρμάκου ἢ φθόνου ἢ ζήλου». (*Vassiliev Anecd. graeco-byz.* σ. 325. Ἐξορκίζονται δ' αἱ ἀσθένειαι ν' ἀπέλθωσιν ἐπὶ τὰς τῶν ποιησάντων κεφαλὰς· «μήτε ξένος ἐποίησεν... μὴ φαρμακοπάσιδος, μὴ γυλοῦ ἢ στρίγγος ἢ στρίγγα ἢ φθονερὸς ἄνθρωπος». (Αὐτ. σ. 326). Καὶ νῦν ἐν Λέσβῳ, ὅταν ἀδιαθετῇ τις, νομίζει ὅτι τὸν ἐμάγευσαν· καλοῦν τότε βάρια ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν καπνίζουν. (*Georgeakis et Pineau Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 345)]].

5) [[Ἐν Νάξῳ αἱ τοιαῦται δεήσεις λέγονται θεοτικά. (*Z. Ἀγ. Α'*, 439 β). Ἐν Λέσβῳ τὸ διάδασμα γίνεται ὑπὸ ἱερέως ἐν μοναστηρίοις (*Rouse ἐν Folk-Lore* 1896 σ. 147—8)]].

6) [[Πρβλ. καὶ εὐχολόγιον τῆς ΙΓ' (;) ἐκατ. ἐν ΚΠ. Συλλ. ΑΓ', 78]].

7) [[Περὶ τῆς ἁγίας Βαρβάρας ὡς προστάτιδος κατὰ τῶν λοιμικῶν νόσων βλ. *Wirth Danae* σ. 110. 111. Ὡς βοηθὸς εἰς δεδεμένους παρίσταται ἡ ἁγία Βαρβάρα ἐν Ἱατροσοφίῳ χειρογρ. 2316 φ. 363 α παρὰ *Legrand Bibl. gr. vulg.* I σ. XXIII]].

8) *Yemeniz La Magne et les Maïnotes* ἐν *Revue des deux Mondes* 1865 τ. 56 σ. 27.

λαχοῦ ὅτι θεραπεύει τὸν πυρετόν ¹⁾, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ παύει ἢ πανώλης ²⁾). Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη, ἐμφανιζομένην ὑπὸ μορφὴν θηρίου, καὶ τύπτων αὐτὴν διὰ τοῦ σταυροῦ ³⁾). Ὅμοίως καὶ ἡ ἁγία Παρασκευὴ θεωρεῖται προστάτις κατὰ τῆς πανώλους καὶ τῆς χολέρας ⁴⁾]]. "Αξίον ἰδίας μνείας εἶναι, ὅτι πολλάκις ἀποδίδονται ἱαματικαὶ χάριτες εἰς ἁγίους ἕνεκα παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ⁵⁾). Ὁ "Αγιος Βήσσουνας ἐν Κύπρῳ θεραπεύει τὸν βῆχα, ὁ ἅγιος "Ακουφος (Ἰάκωβος) αὐτόθι τὴν κώφωσιν, ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος καταπαύει τὰς ὠδίνους τοῦ τοκετοῦ, ἦτοι δίδει καλὴν λευτεριά, ὁ ἅγιος Θεράπων ἐν Λέσβῳ θεραπεύει παντοειδεῖς ἀσθενείας.

Τοῦ ὀνόματος ἁγίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας γίνεται ἐπικλησις καὶ ἐν ταῖς ἐπιφθῆσις, ἀναμίξ μετὰ μαγικῶν λογίων καὶ ξενοφώνων λέξεων, αἷς ἰδιάζουσα προσάπτεται δύναις. Περὶ τῶν τοιούτων ἐπιφθῶν ἔκτενως θὰ διαλάβωμεν ἐν τῇ περὶ Μαγείας μέρει τῆς ἡμετέρας μελέτης περὶ τοῦ βίου τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ⁶⁾). Ἐνταῦθα παρατίθεμεν ἀπλῶς μίαν ἀθηναϊκὴν (ξόρται 'σὲ κωλικόπονο), ἐν ᾗ προσωποποιεῖται μὲν ἡ νόσος, παρίσταται δ' ὁ Χριστὸς διώκων αὐτήν.

Ἄγαθος ὁ νοικοτσούρης,
πονηρὸν ἢ νοικοτσουρά,
κούρκους (καρχαρία) ἐμαγέρενε,
λάδι κασιπαίνοντα (ἐχένου),
κλῆματα τὰ σπασμένα,
πέτρα τοῦ καϊνίσματος.
"Εὐχα πόνον, ἔργα στρόφο,
ὁ Χριστὸς σὲ κυνηγᾷ
μὲ τὸ ἄστυρ μαχαίρει
καὶ μὲ τὸ χροσό του χέρι ⁷⁾).

1) [[Ἐν Λέσβῳ (*Georgeakis et Pineau Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 319), διότι ὅταν τοῦ ἔκοθαν τὸ κεφάλι ἔτρεψε (*Rouse* ἐν *Folk-Lore* 1896 σ. 147). Ἐν Μήλῳ δὲ ἀποκαλεῖται *Ῥιγολός* ὡς θεραπεύων τοὺς πάσχοντας ἐκ ῥίγους ἦτοι πυρετοῦ ('Εφημ. Φιλομαθῶν 1872 σ. 2527), νηστεύουσι δὲ διὰ νὰ μὴ τοὺς πιάνῃ θέρμη (*Ukert Bilder v. Griechenl. Darmstadt* 1833 σ. 159)]].

2) [[*Ukert* αὐτ. "Οχι βεβαίως τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Λισιτροπιῦ, ἀλλὰ τοῦ ρησιευτοῦ]].

3) [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 910. Καὶ ὁ ἅγιος Τιμόθεος ἐκυνήγησε τὴν Πανοῦκλα νὰ τὴν σκοτώσῃ διὰ τοῦτο τὸ μοναστήρι τῆς Πεντέλης, ποῦ τὸ κτίσε, δὲν τὸ πιανε ἢ Πανοῦκλα. (*Καμπούρογλου Ἱστ. τῶν Ἀθην. Β'*, 221)]].

4) [[*Πολίτου Παραδ.* ἀρ. 909. 912]].

5) [[*Πρβλ. τ. Β'* σ. 311—316]].

6) [[Τὸ μέρος τοῦτο, ἐκτὸς μεμονωμένων τινῶν κεφαλαίων (βλ. καὶ κατωτέρω), δὲν ἐγγράφη ἐν τῇ συνόλῳ του]].

7) Παρὰ Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου. Ὁ Λουκάς (Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις σ. 54—55) ἀδημοσίευσεν ὁμοίαν κυπριακὴν ἐπιφθὴν, ἀλλ' ἀτελεστοτέραν τῆς ἀθηναϊκῆς, λέγων ὅτι γίνεται χρῆσις αὐτῆς ἐπὶ καρδιακῶν πόνων·

Ἄγαθος ὁ νοικοκύρης,
πονηρὸν ἢ νοικοκυρά,

Τῇ ἐπιφθῇ ταύτῃ συνδέεται ὁ ἐπόμενος μῦθος, δι' οὗ ἐξηγοῦνται τὰ συνάρτητα λόγια αὐτῆς. "Όταν εὗρίσκετο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδῶ κάτω εἰς τὴν γῆν, ἐγύριζε τὸν κόσμον σὰν φτωχός, διὰ τὴν ἰδίαν τὴν καρδίαν τοῦ καθενός, ποῖος ἦτο καλός, ποῖος κακός. Τότε ἔζη ἐν ἀνδρόγυνον καὶ ὁ ἄντρας ἦτο καλός, ἡ γυναῖκα ὁμοῦ κακὴ. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπίτι ἐπέρασε καὶ ὁ Χριστὸς καὶ κατὰ λαβὴ πῶς ἡ γυναῖκα δὲν ἦτο καλὴ, γιατί τὴν εἶδε διαστρεμμένη. Ἐμπῆκε λοιπὸν μέσα καὶ τὴν παρακάλεσε νὰ μείνῃ, γιατί ἦταν ξένος καὶ φτωχός. Ἐκείνη ἐμουργούρισε κομμάτι, μὰ ὕστερα τί νὰ γίνῃ, τὸν ἔβαλε 'ς τ' ἀχοῦρι. «Κάθησε, τοῦ λέει, ὡς ποῦ νὰρθῇ ὁ ἄντρας μου, γιατί δὲν ἔχω ποῦ νὰ σὲ βάλω»· ἐκάθησε λοιπὸν ὁ Χριστὸς, καθὼς τοῦ εἶπε. Ἐκείνη τὴν ὥρα μία γειτόνισσα ἔφερε τῆς νοικοκυρᾶς ἕνα πιάτο κουρκιά καλομαγερεμμένα. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἦρθε καὶ ὁ ἄντρας καὶ ἡ νοικοκυρὰ τοῦ τὰ εἶπε, πῶς ἦρθε ἕνας φτωχός καὶ τὸν ἔβαλε 'ς τὸ ἀχοῦρι.—«Εὐλογημένη», τῆς λέει ὁ ἄντρας τῆς, «ξένος ἄνθρωπος ἦτανε, δὲν τὸν ἔδανες μέσα 'ς τὸ σπίτι;»—«Μπᾶ! ποῦ θὰ βάλω τέτοιον ἄνθρωπο 'ς τὸ τραπέζι μου!» λέει ἐκείνη. «Νὰ ποῦ μᾶς ἔφεραν λίγα κουρκιά, τοῦ τὰ βαίνουμε, τρώει». Τί νὰ κάμῃ ὁ ἄντρας τῆς, γιὰ νὰ ποῦ τὴν γρόνια, τὴν ἄφησε· καὶ ἐκείνη ἔκαιγε λάδι νὰ ζωματίσῃ πιλάφι. Λοιπὸν τοῦ ἔδωσε τοὺς κούρκους καὶ ἕνα κομμάτι ψωμί. Ἀφοῦ ἔφαγε καλὰ καλὰ, λέει, ποῦ νὰ κοιμηθῇ. Λέει ἡ γυναῖκα.—«ἔχει 'ς τὰ κλήματα, τοῦ βαίνουμε καὶ μία πέτρα προσκέφαλο».—«Ὁχι, γυναῖκα», τῆς λέει ὁ ἄντρας τῆς· «δὲν κάνει!»—«Δὲν πειράζει, δὲν πειράζει!» λέγει ὁ Χριστὸς. Καὶ ἔτσι ξαπλώθη ἀπάνω 'ς τοὺς ξερὰς κληματόβεργαις. Τὴν νύκτα ὁμοῦ τὴν ἐπῆλθεν ἕνας κωλικόπονος τῇ γυναῖκα· (ἐννοεῖται πῶς ὁ Χριστὸς ἔκαμε τὸ θαῦμα). Ἀκούσ' ὁ ξένος ποῦ μπαινόδανει κόσμος πολὺς νὰ νὰ τὴν προσθάσουν, λέει.—«Τί ἔχετε; ἀνησυχία ἀκούω· καὶ μπαινοδανίζετε τί εἶναι;» —«Νὰ ἡ γυναῖκά μου δὲν μπορεῖ», λέγει ὁ νοικοκύρης, «καὶ ἐγὼ καθοῦλα ἀπὸ τὸν πόνο. Δὲν εἰξέρω τί νὰ κάμω· πάει νὰ ξεψυχήσῃ».—«Νὰρθω νὰ ἰδῶ καὶ ἐγὼ· ξέρω ἕνα ξόρτσι, καὶ ἔχω πολλὰς γιατρεμμέναις»· λέει ὁ ξένος. —«Ἐλα, καλὲ ἄνθρωπε, καὶ σὺ νὰ ἰδῇς μήπως μπορέσῃς νὰν τὴν γιατρέψῃς· ἦρθαν τόσαις γει-

φάκον ἐμαίριρε,
λάσδον παραχένωσε,
πέντ' ἐλαιοῖς εἰς τὸ σκουτέλλιν,
καὶ κορδὶν (τεμάχιον) ψουμὶν καμμένον,
καὶ κορμιμύδιν σαπημένον.
Φύγε πόνε τῶν ἀντέρων,
καὶ ὁ Χριστὸς σὲ κατατρέχει
μὲ τὸ δίστομον μαχαίρι,
καὶ μὲ τὴν χρυσὴν τοῦ λόγῃν.

Προδήλως ὁμοῦ καὶ ἡ ἐπιφθὴ αὕτη εἰς τὸν αὐτὸν ἀναφέρεται μῦθον. [[Ἀτελεστέραν ἀθηναϊκὴν παραλλαγὴν τῆς ἐπιφθῆς μετὰ τοῦ συναφοῦς μύθου ἐδημοσίευσεν ἡ θεσπ. Γεωργία Ταρσούλη ἐν τῇ περιοδ. «Οἰκογενεῖα» τῆς 29 Ἰουν. 1928 σ. 657. Ἐτέραν παραλλαγὴν βλ. ἐν Κρητ. Ἀστέρι Γ', 398 (πρὸς Λαογρ. Α', 365). Ὁμοίαν δ' ἐπιφθὴν Σαρδηνίας βλ. ἐν Arch. per le tradiz. popol. 1902 σ. 147 κέ.]].

τόνισσαις καὶ δὲν μπόρεσαν». Τότε πῆγε ὁ Χριστός, ἔκαμε τὸ ξόρτσι, ἐγιάτρεψε τὴ γυναῖκα, καὶ ἔγινε ἄφαντος. Κατάλαβαν οἱ ἄλλοι πῶς ἦτανε ὁ Χριστός. Ἀπὸ τότε ἡ γυναῖκα ἐκείνη ἔγινε καλύτερη ¹⁾).

Σκοποῦσι δ' αἱ ἐπὶ τὴν ἀποδίωξιν τῆς νόσου ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ νοσοῦντος καὶ τὴν μεταδίδοσιν αὐτῆς εἰς ἄλλα ἀντικείμενα, ὡς ζῶα, δένδρα, βράχους ἢ βουνὰ καὶ ἐνίοτε ἀνθρώπους ²⁾). Εἰς τὰς ῥωγμὰς βράχων διερρωγόντων ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ (ἀστραπόβολα) ἐναποθέτουσιν ἐν Πελοποννήσῳ ἀσθενῆ ἢ καχεκτικὰ παιδία, πιστεύοντες ὅτι οὕτω θεραπεύονται, καταλειπομένης εἰς αὐτὰ τῆς νόσου ³⁾). Ἐν Ἀθήναις διήρχετο ὁ νοσῶν διὰ τῆς παρὰ τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον σύριγγος, ἐν ᾗ ἐναπέμενεν ἡ νόσος καὶ ἐξήρχετο ἐκεῖνος ὑγιής ἐκ τοῦ ἄλλου ἄκρου ⁴⁾). Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτῶσιν εἰς δένδρα ἢ εἰς λίθους παρὰ τὰς πηγὰς ῥάκη ἐξ ἐνδυμάτων τοῦ ἀσθενοῦς, ὅπως ἰαθῇ οὗτος, ἐγκαταλείπων εἰς τὰ δένδρα τὴν νόσον, ἢ εἰς τὸ ρεῦμα, ὅπερ θὰ συμπαρσύρῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν ⁵⁾). Ἐν Κρήτῃ δύο πρωτότοκοι παρθέναι, αἵτινες πρέπει νὰ ὀνομάζωνται Μαρίας, δένουν μίαν κλωστήν εἰς τὸν λαίμῳ τοῦ πάσχοντος ἐκ πυρετοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν λύουν, ἐξέρχονται τοῦ χωρίου καὶ ἐνῶ ἡ μία δένει τὴν κλωστήν εἰς ἓν δένδρον, ἡ ἄλλη τὴν ἐρωτᾷ «εἶντα δένεις ;—Τὴ θερμασιὰ τοῦ δεῖνος», ἀποκρίνεται ἡ ἄλλη, καὶ ἐπαναληφθείσης τρίς τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς ἀποκρίσεως, φεύγουσι ⁶⁾). Παρομοίας δεισιδαμονίας εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ⁷⁾. Συγγενὴς δ' ἐστὶ καὶ ἡ ἀρχαία δοξασία περὶ μεταδόσεως τῆς νόσου εἰς χαραδριόν, ὅστις ἐπίστευον, ὅτι ἀνιπτάμενος εἰς αἰθέρα ὑπὸν διεσκέδαζεν αὐτήν. Ὄταν γάρ, φασί, ἀρρωστία τις περιπέσῃ, ἄγουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν χαραδριόν, καὶ εἰ προσχῇ τῷ νοσοῦντι καὶ ὁ νοσῶν αὐτῷ, καταπίνει τὴν νόσον ὁ χαραδριὸς αὐτοῦ καὶ ἀνιπτάται εἰς τὸν αἰθέρα τοῦ ἡλίου, κάκει τὴν νόσον τοῦ ἀνθρώπου διασκεδάζει· εἰ δὲ μὴ προσχῇ, γινώσκουσιν ὅτι τελευτήσῃ ὁ κάμων ⁸⁾.

Συνηθέστερον ὁμως ἀποπέμπεται διὰ τῶν ἐπὶ τῶν ἡ νόσος εἰς τόπους ἐρήμους καὶ ἀπατήτους, ὅπου οὐδένα θὰ δυνηθῇ πλέον νὰ βλάψῃ ⁹⁾). Ἐν ἐπὶ τῶν

1) Παρὰ Μαρ. Γρ. Καμπούρογλου.

2) [[Περὶ μεταδόσεως τῆς νόσου εἰς ἄλλα ἀντικείμενα βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Α]].

3) [[Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 3 κέ. Περὶ διόδου δι' ὅπης βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Β]].

4) [[Βλ. τ. Β' σ. 292]].

5) [[Βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Γ]].

6) Χουρμούζη Κρητικά σ. 27. [[Ἀνάλογον συνήθειαν ἐν Καρπάθῳ βλ. ἐν Β' τόμῳ τῶν Λαογρ. Συμμερίτων σ. 214. Πρβλ. καὶ τὰς παρεμφερεῖς συνηθείας ἐν Βελγικῇ καὶ τῶν Ρώσων αὐτ. σ. 215. Γενικῶς περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. *Wolters* ἐν *Arch. f. Religionswiss.* 1905 τ. VIII Παράρτημα σ. 17, περὶ δὲ τῆς σχέσεως τῶν τοιούτων συνηθειῶν πρὸς τὴν τῆς παραδόσεως τοῦ κεκλωσμένου νηματίου, τοῦ Μάρτη, εἰς φυτὸν ἢ ζῶον βλ. Λαογρ. Σύμμ. τ. Β' σ. 217]].

7) *Grimm* D. *Myth.* σ. 1118 κέ. (975 κέ. δ' ἐκδ.). *Mannhardt* I σ. 20 κέ.

8) (Εὐσιαθ. Ἀρτιοχ.) εἰς ἐξάημ. παρὰ *Migne* *Patr. gr.* τ. 18 σ. 744. Πρβλ. καὶ (Ἐπιφαν.) φυσιολ. 23. [[Φυσιολόγον ἐκδ. *Karnajev* ἐν *Byz. Zeitschr.* 1894 σ. 36. Βλ. καὶ *Γλυκαῖ* Α' σελ. 83 Bonn]]. *Αἰλιαν.* Ζ. Ιστ. ΙΖ', 13.

9) [[Βλ. παρ' ἀρχαίοις *Wünsch* *Zur Geisterbannung im Altertum* ἐν *Fest.*

ἀθηναϊκῇ κατὰ τῆς βασκανίας (ξόρτοι γιὰ τὸ μάτι), παρίσταται ὁ Χριστὸς μετὰ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων λέγων πρὸς τὸν χαλκᾶ, ἦτοι τὸν διάβολον· «Νὰ πᾶς ἔς τὰ ὄρη ἔς τὰ βουνά, ἔς τῆς θάλασσας τὰ βάθη· ἐκεῖ κουλλούρα δὲ δα-
νεῖζεται, καὶ ἀλόχτερας δὲ φωνάζει κτλ.»¹⁾. Ἐν ἐτέρᾳ ὁμοίᾳ ἐπιφθῇ· «Νὰ φύγῃς ἀπὸ τοῖς ἐβδομήντα δύο φλέδες²⁾ τοῦ κοριτσιοῦ, καὶ ἄρμούς του ὅλους καὶ νὰ πάρῃς τὰ βάθη τῆς θάλασσας καὶ νὰ μετρήσῃς τὴν ἄμμο τῆς θάλασ-
σας καὶ τοῦ δεντρῶνε τὰ φύλλα καὶ νὰ γυρίσῃς πίσω. Φύγε ἀπὸ τοῖς ἐβδο-
μήντα δύο φλέδες τοῦ κοριτσιοῦ, νὰ πᾶς ἔς τὰ ὄρη, ἔς τὰ βουνά, ἔς τὰ
κάρκαρα, πίσω τὸν ἥλιο, ποῦ σσιούλος δὲ βαυίζει, νὰ φᾶς ἀπὸ τὸ κρέας
του, νὰ πιῇς ἀπὸ τὸ αἷμά του καὶ νὰ γιουρίσῃς ἔς τοῖς ἐξήντα ἑννέα ταυγού-
στου»³⁾. Ἐν Κρήτῃ ἐπὶ βασκανίας ὡσαύτως λέγουσιν ὁμοία ἐν τῇ ἐπιφθῇ·
«φύγε ἀπὸ τὰς ἐβδομήντα δύο φλέδες τοῦ παιδιοῦ μου (δεῖνος) καὶ ἄμε ἔς
τὰ ὄρη, ἔς τὰ βουνά, ποῦ πετεινὸς δὲν κράζει καὶ σκύλος δὲ γαβγίζει, νὰ
βρῇς τᾶγριο θεριό, νὰ πιῇς ἀπ' τὸ αἷμά του, νὰ φᾶς ἀπ' τὸ κρέας του»⁴⁾. Οἱ
γόητες ἐν Κύπρῳ λέγουσι καὶ ταῦτα ἐξορκίζοντες νόσον τινὰ τῶν ἱππων,
καλουμένην ὑπὸ τῶν Κυπρίων ζηληκούρτιν. «Κόβγω ταῖς ἐβδομήντα δυό
ῖμηση φλέδες ἀπὸ πυρὸς φαρμάκιν, ἀπὸ θεοῦ τὴν δύναμιν, κόβγω το καὶ
πετάσω το εἰς τὴν θάλασσαν, νὰ μὴν ἔχῃ νὰ ὀρίσῃ πλέον ἐπάνω του»⁵⁾.
Τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἐνέχει καὶ ἡ ἀπευχὴ Μασᾶ ἡ τᾶγοι ὄρη! ἣν λέγουσι
πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ αἱ κεφαλληνιακαὶ εὐχαί: «Νὰ
φύγῃ ἡ ἀρρώστια νὰ πάῃ ἔς τὰ βουνά καὶ ἔς τὰ λαγκαθία» καὶ «Νὰ πάῃ ἡ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

schrift zur Jahrhundertfeier d. Universität Breslau im Namen der Schlesischen
Gesells. f. Volksk. 1911 σ. 25]].

1) Παρὰ Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου.

2) [[72 συνήθως αἱ ἀσθενεῖαι (βλ. καὶ *Vassiliev Anecd. graeco-byz.* σ. 325, ἐκ κώδ.
τῆς ΙΕ' ἑκατ.) καὶ 72 αἱ φλέδες τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ 72 1/2 (βλ. τὴν κυπριακὴν ἐπιφ-
θὴν παρὰ Λουκᾶ ἀμέσως κατωτέρω), ἢ καὶ 70 (ἐν εὐχολογίᾳ τῆς ΙΓ' ἑκατ.: ΚΠ.
Συλλ. ΑΓ', 78 β). 77 1/2 κατὰ τινὰ σλαβικὴν δοξασίαν ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.*
1899 σ. 302, ἐνθα βλ. καὶ ὅσα λέγονται περὶ τῆς μαγικῆς ἐννοίας τοῦ κλασματικοῦ ἀρι-
θμοῦ]].

3) [[Ὅμοία εἶναι καὶ ἐπιφθῇ τῶν Βοσνίων καὶ Ἑρζεγοβίνων κατὰ τοῦ Οὐδαράκ, τοῦ
βρυσιατικοῦ πόνου. «Φεῦγα μακριά, Οὐδαράκ, ἀπὸ τοὺς 88 ἄρμούς, ἀπὸ τοῖς 77 φλέδες,
ἀπὸ τὸ κεφάλι, τὸ λαϊμό, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Σήκω ἔς τὰ ὕψη τ' οὐρανοῦ, ἔς τὰ βάθη
τῆς θάλασσας, ἔς τὰ μάκρη τῆς γῆς, πάνω ἀπὸ 100 χωράφια καὶ ἄλλα τόσα ῥάση, πάνω
ἀπὸ ἐννιά βουνά ἔς τὴν ἐρημίαν, ὅπου σκύλος δὲν βαδίζει καὶ κερὶ δὲν καίει». (*Zeitschr.*
f. Österreich. Volksk. V, 208)]].

4) Χουρμούζης ἐνθ. ἀν. [[Ἀποπομπὰς τῆς νόσου εἰς τὰ ὄρη βλ. ἐν Ἱατροσοφίᾳ ἀρ. 2316
σ. 320 β παρὰ *Legrand Bibl. gr. vulg.* II, 19. Ὅμοιος αὐτ. σ. 17—18 (εἰς τὸ ὄρος
Ἀραράτ). Ἐκ κώδικος τῆς ΙΕ' ἑκατ. ἐν *Vassiliev* ἐνθ. ἀν. σ. 326. Ἐκ βενετικοῦ κώδικος
τῆς ΙΓ'—ΙΖ' ἑκατ. βλ. ὁμοίως αὐτ. σ. 333—4. «Ὁρκίζω σε, κάμπα, κατὰ τὸν θεὸν τὸν
ζῶντα κτλ. ... σήκω τὸν λαόν σου καὶ ὑπάγε ἄνω εἰς τὰ ὕψηλά ὄρη, ἐκεῖ νὰ εἴδῃς τὴν
καθημερινή σου τροφήν». Ὅμοιος καὶ ἐν εὐχολογίᾳ ΙΓ' (;) ἑκατ. ἐν Κ. Π. Συλλ. ΑΓ'
79 β. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, παρεκδορικὴν σημεῖωσιν Α]].

5) Λουκᾶ Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις σ. 56.

ἀρρώστια ὅθι κόκορας δὲ λαλεῖ¹⁾, καμπάνα δὲ σημαίνει, κουλουροῦλα μικροῦ παιδιοῦ δὲ βλογάει»²⁾). Τὴν ἀρχαιότητα τῶν τοιούτων ἰδεῶν μαρτυρεῖ ἐπωδὴ τις Ἰνδικὴ ἐν τῇ Ἀθαρβασαμχίτῃ, εἰς γυναικὰ στεῖραν. «Τὸ καταστῆσάν σε ἄγονον ἀποδιώκομεν ἀπὸ σοῦ. Τὸ στέλλομεν μακράν, πολὺ μακράν ἀπὸ σοῦ εἰς ἄλλον τόπον»³⁾). Κατὰ τὰς φιννικὰς δοξασίας αἱ ἀσθενεῖαι εἰσι δαίμονες, προερχόμενοι ἐκ τῆς τρώγλης τῆς ἀλώπεκος, ἐκ τοῦ φώλεοῦ τοῦ λέοντος, ἐκ τῶν κόλπων τῆς γῆς, ἐκ τῆς ἀμμώδους ἐρήμου, ἐκ τελμάτων καὶ πηγῶν, ἐκ πεδίων μαχῶν καὶ τάφων, ἐκ ψιλῶν χαλκῶν ὀρέων καὶ ἐξ ἐρήμων νώτων πελάγους, ἐκ τῶν ὀρίων τῶν νεφῶν, ἐκ τῆς περιοχῆς μάγων, ἐκ τοῦ βασιλείου τοῦ ἄρχοντος τῶν νεφῶν· ὁ δὲ ἐξορκιστὴς ἀποστέλλει αὐτοὺς ὅθεν ἦλθον⁴⁾).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ἀποδιώξεως ἀσθενειῶν ἀπὸ τῶν πασχόντων ἀτόμων· ὅταν ὅμως ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας καὶ ὁλόκληρον χωρίον ἢ πόλιν ἀπειλῇ ἐπιδημία, τότε οἱ κάτοικοι προσφεύγουσιν εἰς τελετὰς πρὸς ἀποσόδησιν τοῦ κακοῦ, φερούσας προδήλως τύπον ἀρχαϊκώτατον. Πρὸς ἀποσόδησιν ἐπιδημιῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς πανώλους πιστεύουσιν ἐν Κορινθίᾳ ὅτι δέον δίδυμα μοσχάρια νὰ χαράξωσι διὰ τοῦ ἀρότρου γραμμὴν περὶ τὴν πόλιν ἢ τὸ χωρίον⁵⁾. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Δαμαλᾷ, τῇ ἀρχαίᾳ Τροιζήνι, διηγοῦνται τὴν ἐπομένην παράδοσιν περὶ τῆς μετωνυμίας τοῦ χωρίου, μαρτυροῦσαν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ ὁμοία συνήθεια. «Ἐλυμαίνετο ποτὲ τὸ χωρίον δεινὴ πανώλης· ἄνθρωποι καὶ ζῶα ἀπέθνησκον καὶ ἐν γένει ἡ δυστυχία κατέλαβε τὸν τόπον, χωρὶς νὰ φαίνεται οὐδεὶς τρόπος σωτηρίας. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν μία δάμαλις ἐγέννησε δίδυμα τέκνα, ἅτινα ἐντὸς τεσσαρῶν ἡμερῶν ἠδυνήθησαν ζευχθέντα νάρκωσιν ἱκανὸν διάστημα γῆς. Ἐαυλογίσθησαν λοιπὸν νὰ περιφέρωσι τὰ δαμάλια εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐπεὶ νὰ τὰ σφάξωσιν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο, καὶ ἡ πανώλης ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἡμέρας κατέπαυσεν ὁλοτελῶς. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου εὐγνωμονοῦντες εἰς τὰ σώσαντα αὐτοὺς δαμάλια, ὠνόμασαν ἐξ αὐτοῦ τὸ χωρίον Δαμαλᾶν»⁶⁾).

Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι «εἰς τὸ δεύτερον θανατικόν, ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Χαραλάμπου, (ἦτοι τῇ 10 Φεβρουαρίου 1792) ἐμάζωξαν σαράντα μονοστέφαναις, αἱ ὁποῖαι προσέφεραν ἐν ποσὸν χρηματικόν, καὶ μὲ αὐτὸ ἔκαμαν ἐν ἀλετράκι, καὶ ἐν κακκάδι ἀργυροῦν, ἐπῆραν καὶ δύο μοσχάρια δίδυμα, τὰ ὁποῖα τὰ ἔζευξαν εἰς τὸ ἀλέτρι καὶ ἔφεραν τρεῖς γύρους τὴν χώραν καὶ

1) [[Πρβλ. καὶ *Wuttke* Der Deutsche Volksaberglaube 56]].

2) Νεοελλ. Ἀνθλ. τ. Β' σ. 415.

3) *Atharvasamhita* II, 23, 1 ἐν *Weber's Indische Studien* τ. V σ. 223.

4) *Mannhardt* I σ. 22—23. [[Νόσοι ἀπὸ ἀστέρων, μετεωρολογικῶν φαινομένων, «ἀπὸ σεισμοῦ ἢ κτύπου καὶ συμπτωμάτων», ἀπὸ ὀρέων καὶ ἄλλων τόπων. (*Vassiliev Anecd. gr.-byz.* σ. 325)]].

5) Παρὰ Ι. Σταματούλη. [[Περὶ ἀροτριάσεως περιφερικῆς ὡς ἀποτρεπτικοῦ κατὰ τῶν ἀσθενειῶν βλ. τὸν ἀνέκδοτον Γ' τόμον τῶν Παραδόσεων]].

6) Μ. Π. Λάμπρου Ἐκδρομὴ εἰς τὴν Γέφυραν τοῦ διαδόλου· ἐν Καζαμῖα Κορομηλᾷ 1868 σ. 115—116. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 907]].

μετὰ ταῦτα ἔγραψαν τὰς ἀσθενείας ὅλας καὶ τὰς ἔθεσαν εἰς τὸ κακκαθάκι καὶ μετέβησαν εἰς τὸν δρόμον τοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἤδη ὑπάρχει τὸ πηγάδι καὶ ὁ σταθμός¹⁾, ἔσκαψαν ἓνα λάκκον, ἔσφαξαν τὰ μοσχάρια καὶ ἔχωσαν ὅλα, ἀλέτρι, κακκαθάκι μὲ τὰς ἀσθενείας, ὡς καὶ τὰ μοσχάρια, καὶ τὰ ἐσκέπασαν, θέτοντες καὶ μίαν κολώναν, τὴν ὁποίαν ἐβγαλαν οἱ Γερμανοί, ὅτε ἔκαμαν τὸν δρόμον Πειραιῶς τῷ 1835. Αὗται αἱ σαράντα μονοστέφαναις ἔγνεσαν βαμβάκι, τὸ ἔκαμαν παννὴ μονομερὶς²⁾ καὶ κατεσκεύασαν ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαραλάμπου, καὶ τὸ κρέμασαν τοῦ ἁγίου καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν τὸ ἔκοψαν εἰς τεμάχια, καὶ μοιράσθη εἰς ὅλους, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν φυλακτά³⁾. Ἡ ἐπὶ τοῦ βόθρου ἀνεγερθεῖσα στήλη ἐξήχθη ἐκεῖθεν ἐν ἔτει 1835, ὡς διαλαμβάνει ἡ ἀνωτέρω σημείωσις, κατὰ δὲ τὸν κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου εὐρέθη ὑπ' αὐτὴν ὁ λέβης, καὶ τὰ μαντολόγια, ἅτινα παρερρίφησαν ὡς ἄχρηστα. Ἦσαν δὲ τὰ μαντολόγια ἐκεῖνα τεμάχια παντὸς πράγματος ἦτοι ὑφασμάτων, χάρτου, διαφόρων μετάλλων, ὀπωρῶν, ξύλων, ῥῶν, ἀνθρώπων καὶ ἰδίως νημάτων. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐν τῇ ὁδῷ Πειραιῶς στήλης, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πρώτου λοιμοῦ τῷ 1789, ἐτέθη, ὡς σημειοῖ ὁ κ. Καμπούρογλος καὶ τὸ παρὰ τὸν λόφον τοῦ Μουσείου, πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως κολονάκι. Ὑπῆρχε δὲ καὶ τρίτον ὅμοιον στηλίδιον κατὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν συνοικίαν Κολονάκι, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαδηττοῦ. Μέχρι τοῦδε σώζεται προλήψις, ὅτι ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ στηλιδίου ἐκείνου ἐν ἔτει 1835 ἔπαθε δεινῶς ἡ τῆς πόλεως ὑγίεια, διότι ἐξεχύθησαν εἰς τὴν πόλιν πάσαι αἱ ἀσθενεῖαι καὶ κλεισμένοι οὐσαι ἄχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἕως τοῦ λέβητος, καὶ ὅτι, ἂν καταστράφη καὶ τὸ παρὰ τὸ Μοῦσεῖον μόνον σωζόμενον Κολονάκι, δυστυχία εἰς τὰς Ἀθήνας!

1) Εἰς θέσιν Πλατὺ φρέαρ πλησίον τοῦ καταστήματος τοῦ φωταερίου.

2) [Περὶ τῆς μαγικῆς δυνάμεως τοῦ μονομερήτικου ποκαμισίου βλ. Λαογρ. Ζ', 497. 499. Πρὸς καὶ τὴν παράδοσιν αὐτ. σ. 472 ἀρ. 11. Κατὰ τὴν ναξιακὴν παράδοσιν ἀρ. 278 ἐν Πολίτου Παραδ. σ. 152 κέ. ἡ δύναμις τοῦ μονομερήτικου παννίου εἶναι τοσαύτη, ὥστε δύναται τοῦτο νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν καὶ μαρμαρωμένην κόρην. Ἐάν ἐνδυθῇ διὰ τοιοῦτου παννίου νεογέννητον παιδίον πατρός, οὗτινος ἀποθνήσκουσι μικρὰ τὰ τέκνα, πιστεύεται ὅτι τοῦτο θέλει ἐπιζῆσαι (Γ'. Αἰνιῶτος Φιλολογ. σημειώσεις ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν 1859 Ζ', 994 [ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς Ναυπλ. 1831 σ. 78]. Πρὸς καὶ Ζ. Ἀγ. Α', 47—8. Πολίτου Παραδ. σ. 864 κέ.). Βλ. καὶ *Carnarvon Reminiscences* σ. 150. Μαρτυρίαν ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ὑπῆρχε καὶ παρ' ἀρχαίοις βλ. ἐν Ἡροδότ. Β', 122· «φᾶρος δὲ αὐτημερὸν ἐξυφάναντες οἱ ἱερεῖς κτλ.». Ὁμοίως δοξασίας ἄλλων λαῶν βλ. ἐν Rev. d. trad. pop. 1899 σ. 583—4. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1912 σ. 317. Κατὰ τοὺς Ῥωμῶνους τῆς Τρανσυλδανίας ἀποτρέπεται ἡ πανώλης ἐάν 9 γραταί, ἡ ἐνιαχοῦ 7 Μαρίαί, κατασκευάσωσιν ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ τῆς Τρίτης τῆς ἐβδομάδος ὑποκάμισον λεγόμενον τῆς πανούκλας (*chimeza ciumei*)· τοῦτο φοροῦσιν εἰς ἀνδρείκελον, ὅπερ κρεμῶσιν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου· ἡ τὸ φορεῖ ὁ ἀσθενής, ὅστις πρέπει νὰ κοιμηθῇ φορῶν αὐτὸ τὰς ὑπολοίπους ὥρας τῆς νυκτός, καθ' ἣν κατασκευάσθη. (J. Deutsch ἐν Sitzungsberichte d. anthropol. Gesellsch. in Wien 1907 σ. 13)]].

3) Θ. Β. Βενιζέλου Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σ. 121. Δ. Γρ. Καμπούρογλος ἐν Ποικίλῃ Στοᾷ 1883 σ. 355—356.

Ἐπανορθῶν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου ἀναφερόμενα, ὁ κ. Καμπούρογλους σημειοῖ, ὅτι κατὰ τὰς πληροφoρίας, ἃς αὐτὸς ἔλαβε, τὰ μοσχάρια δὲν ἐσφάζοντο, ἀλλ' ἐθάπτοντο ζῶντα μετὰ τοῦ λέβητος καὶ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ μαντολογίων¹⁾. "Ομοια ἠκούσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐν Ἀθήναις· ὅτι ὅταν χολέρα ἢ πανοῦκλα ἐπλησίαζον εἰς τὴν πόλιν, ἔπαιρναν ἐν ἀλέτρει, μονοημερίς κατασκευασθέν, καὶ δύο μοσχάρια, τὰ ὅποια νὰ μὴ ἦσαν ἀκόμῃ βαλμένα εἰς τὸν ζυγόν, καὶ μὲ αὐτὰ ἐξευγάρωναν γύρω τὴν πόλιν· τὰ μοσχάρια δὲ ἐθάπτοντο ζῶντα μετὰ τοῦ ἀρότρου· ὅτι προσέτι ἐσάκις ἦτο φόβος λοιμικῆς, κατεσκευάζετο μονοημερίς παννί, ἦτοι ὑπὸ διαφόρων κορασιῶν ἐκλώθετο καὶ ὑφαίνετο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς λωρίδα κοπτομένου περιεζώννυσον τὴν πόλιν²⁾. Ὁ καθηγητὴς Κ. Ζησίου, εἰς ὃν ὀφείλομεν τὰς πληροφoρίας ταύτας, ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν καὶ παράδοσιν παραπλησίαν τῇ ὑπὸ τοῦ κ. Καμπούρογλου ἀναφερομένη, περὶ τοῦ πῶς ἐπλήθουναν αἱ ἀσθένειαι εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶχαν παλαιὰ πιάσει ὅλας τὰς ἀσθενείας καὶ τὰς εἶχον βάλει σὲ μεταξωτὰ παννάκια καὶ αὐτὰ τὰ εἶχαν δέσει μετὰξι. Τὰς ἔβαλαν εἰς ἓνα λεβέτι καὶ τὰς ἔχωσαν εἰς τὸ Μποῦρτζι, πλησίον τοῦ Νικοδήμου. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐκρήμνισαν μέρος τοῦ τείχους τῆς πόλεως καὶ τὸ Μποῦρτζι, εὐρέθη τὸ λεβέτι, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἴξευραν τί εἶχαν μέσα τὰ παννιά, τὰ ἔλυσαν καὶ ἔτσι ἐσκόρπισαν αἱ ἀσθένειαι³⁾. Αἱ τοιαῦται βασιδαίμονες προφυλάξεις εἰσὶ προφανῶς λείψανα παλαιτάτων καθαρῶν τελετῶν, ἢ δ' ἐν λέβητι παράχωσις τῶν ἀσθενειῶν⁴⁾ ἔλκει τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν ἡρξάντιακων τελεσμάτων, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος⁵⁾. Τὴν δ' ἀρχαίοντα τῶν τοιούτων τελετῶν μαρτυρεῖ ἀριδύλωσ πρὸς τοὺς ἄλλους ἢ διατήρησις αὐτῶν παρὰ πολλοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἐν Ρωσίᾳ ἐν ἐπιδημίαις, καὶ εἰς ἐν λοιμῶν κτηνῶν, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ἄροτριῶσι τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου γύρω· τὸ ἄροτρον σύρουσι γυναῖκες καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῶν συνοδεύεται ὑπὸ πολλῶν ἱεροτελεστιῶν⁶⁾. Ὁ Grimm παρατίθησι διήγησιν ἐκ τινος χρονικοῦ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν εἰς χωρικὸς ἐν Βενδικῇ, κομίσας τὴν Πανώλῃ μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ χωρίου του, καὶ λαθὼν παρ' αὐτῆς ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι οὐδὲν θὰ πάθῃ ἢ οἰκογένειά του, ἂν περιέλθῃ κατάγυμνος κύκλῳ τὴν οἰκίαν του καὶ καταχώσῃ τὴν λαθὴν τῆς χύτρας παρὰ τὸ κατώφλιον, ἐκεῖνος περιῆλθεν ὅλον τὸ χωρίον καὶ κατέχωσε τὴν λαθὴν τῆς χύτρας εἰς τὸ ἄκρον τῆς γεφύρας, τῆς φερούσης εἰς τὸ χωρίον· οὕτω δ' ἠναγκάσθη ὁ Λοιμὸς νὰ ἀπάρῃ ἐκεῖθεν⁷⁾.

1) Α. Γρ. Καμπούρογλους ἐνθ. ἀν. σ. 356—7.

2) [[Περὶ τοῦ περισχοινίσματος γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων]].

3) [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 901]].

4) Ἡ εἰς τὴν γῆν κατάχωσις ἀσθενειῶν, ἢ λέβητος πρὸς ἀποτροπὴν ἀσθενείας, ἦν γνωστὴ καὶ τοῖς Γερμανοῖς (Grimm D. Myth. σ. 1121 καὶ 1139. (978.993 δ' ἐκδ.). [[Ἐξόρτος λόγος περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου γίνεται ἐν τῇ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων]].

5) [[Περὶ τελεσμάτων βλ. τ. Α' σ. 48—57]].

6) Mannhardt Wald- und Feldkulte I σ. 561—567.

7) Grimm σ. 1138—9 (992—3 δ' ἐκδ.).

Πολλαχοῦ δὲ τῆς Γερμανίας ἐν ἐπιδημίαις καὶ ἐν λοιμῇ κτηνῶν ἐθάπτοντο ζῶντα δάμαλις ἢ μόσχος ἢ ταῦρος ¹⁾. Ἐν Γερμανίᾳ δέ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Αγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ ἦν ἄλλοτε κοινοτάτῃ ἢ συνήθειᾳ τῆς περιφεροῦς ἀροτριάσεως τοῦ χωρίου, πρὸς εὐφορίαν τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἐξεύγνυντο δὲ εἰς τὸ ἄροτρον γυναῖκες, γυμναὶ ἐνίστε, ἢ μείρακες γυναικεῖα φέροντες ἐνδύματα ²⁾. Πρὸς ταῦτα πολλὰς ἐνέχει ὁμοιότητας τὸ Amburbium ἢ Amburbiale τῶν Ρωμαίων, πομπὴ περὶ τὴν πόλιν ἐν μεγάλοις κινδύνοις, ἧς τελευταῖον παράδειγμα ἀναφέρεται ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Ἐν τῇ πομπῇ ταύτῃ συμπεριήγοντο καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα, ἅτινα ἐθάπτοντο ἐκτὸς τῆς πόλεως ³⁾. Παραπλήσια τῇ ἀμβουρδίῳ θυσίᾳ ἦσαν τὰ τελούμενα παρὰ Ρωμαίοις κατὰ τὰς κτίσεις τῶν πόλεων. «Ὅθεν πόλιν ἀπ' ἀρχῆς κτίζοντες, ὅσον ἂν μέλλωσι τόπον ἀνοικοδομεῖν, ἐπιάσιν ἀρότρω, βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν ὑποζεύξαντες... ὡς τὴν ἀρουμένην πᾶσαν ἱερὰν καὶ ἄσυλον ἐσομένην», λέγει ὁ Πλούταρχος ⁴⁾. Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λεπτομερῶς περιγράφει τὰ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης. «Ὁ δ' οἰκιστὴς ἐμβαλὼν ἀρότρω χαλκὴν ὕνιν, ὑποζεύξας δὲ βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν αὐτὸς μὲν ἐπάγει περιελαύνων αὐλακα βαθεῖαν τοῖς τέρμασι· τῶν δ' ἐπομένων ἔργον ἐστὶν ὅς ἀνίστησι βώλους τὸ ἄροτρον καταστρέφειν εἰς τὴν καὶ μηδεμίαν ἔξω περιορᾶν ἐκτραπέλαιον. Τῇ μὲν οὖν γραμμῇ τὸ τεῖχος ἀφορίζουσι, καὶ καλεῖται κατὰ συνηθειὴν πωμήριον, οἷον ὅπισθεν τείχους ἢ μετὰ τείχος. Ὅπου δὲ πύλιν ἐμβαλεῖν διακορῶνται, τὴν ὕνιν ἐξελάντες καὶ τὸ ἄροτρον ὑπερθέτες διάλαμα ποιοῦσιν. Ὅθεν ἅπαν τὸ τεῖχος ἱερὸν καὶ τῶν πύλων νομίζουσι ⁵⁾. Τὰ αὐτὰ ἀναγέροσι συντομωτέρον ὅπερ Ὀβίδιος ⁶⁾ καὶ ὁ Οὐάρρων, ὅστις τυρρηνικὸν λέγει τὸ θερησκευτικὸν τοῦτο ἔθος.

Αἱ μέχρι τοῦδε διατηρούμεναι παρὰ τῶν λαῶν συνήθειαι αὗται ὑποδεικνύουσιν, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἦσαν κοιναὶ καὶ ἐκ τούτων παρελήφθησαν. Ῥητὴ μαρτυρία περὶ ἀροτριάσεως διὰ μόσχων ἢ περιαγωγῆς μόσχων πρὸς ἀποτροπὴν νόσων παρ' οὐδενὶ ἀπαντᾷ τῶν παλαιῶν συγγραφέων. Κρίνοντες ὅμως ἐξ ἀναλογίας τῶν ὁμοίων ρωμαϊκῶν συνηθειῶν, καθὼς καὶ τῆς ἐν Τανάγρα περιφορᾶς κριοῦ ἐν κύκλῳ τοῦ τείχους, καὶ τῆς περιαγωγῆς ἀλεκτρούονος πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀμπέλων, περὶ ὧν κατωτέρω, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ τοῖς Ἕλλησι. Τὴν δ' εἰκασίαν ταύτην κρατύνει, φρονοῦμεν, τὸ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἀποκείμενον ἀρχαῖκόν ἄγαλμα δαμαλοφόρου ἀνδρός· ἢ τοιαύτη παράστασις θεωρεῖται μοναδική, διότι εἶναι ἄγνωστον τοῖς ἀρχαιολόγοις πῇλινόν τι εἰδώλιον τῆς πλουσίας συλλογῆς τοῦ Τιμ. Φιλήμονος, ἐν Ἀθήναις εὑρεθὲν καὶ ὁμοιότατον τῷ δαμαλοφόρῳ τῆς Ἀκροπόλεως. Τούτου δὲ τοῦ δαμαλοφόρου πολλὰ προῦ-

1) Grimm D. M. III σ. 348 δ' ἐκδ.

2) Mannhardt ἐνθ. ἀν. I σ. 553 καὶ κεφ. 6 § 13. Das Pflugumziehen.

3) Βλ. Pauly Real-Encycl. I, 1 σ. 852 (1864). Preller Röm. Myth., 1 σ. 372 καὶ.

4) Πλουτάρχ. κεφάλ. καταγρ. ρωμ. 27 σ. 271.

5) Πλουτάρχ. Ρωμύλ. 11.

6) Ovid. Fast. IV, 825.

τάθησαν ἐρμηνεῖται. Εὐθὺς ὡς εὐρέθησαν τὰ δύο πρῶτα τεμάχια αὐτοῦ, ὁ ἐπιφανὴς ἀρχαιολόγος Ἑρρίκος Βρουὺν ἐδημοσίευσε περιγραφὴν αὐτοῦ ἐν τῷ Δελτίῳ τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ ἀπεφάνθη ὅτι ἀπεικονίζει Ἀπόλλωνα τὸν Νόμιον ἢ τὸν Ἑρμῆν¹⁾. Τῇ γνώμῃ τούτου συμφωνεῖ ὁ Conze, παραδεχόμενος ὅτι ἀμφότεροι ὁ τε Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὡς προστατάται τῶν ποιμνίων λαμβανόμενοι ἐδύναντο νὰ ἀπεικονισθῶσι φέροντες ἐπ' ὤμων τὸ ζῶον, ὡς καλοὶ ποιμένες²⁾. Ὁ Στεφάνη ἐλλείψει κρείσσονος ἐρμηνείας παραδέχεται μετὰ δισταγμοῦ, ὅτι ὁ δαμαλοφόρος παρίστησιν Ἑρμῆν³⁾, ὁ δ' Ὁφερδεκ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τῆς πλαστικῆς λέγει, ὅτι πολλὰ ἀντιρρήσεις ὑπάρχουσι κατὰ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας⁴⁾. Τέλος ὁ Μιλχαϊφερ διαρρήδην ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ ἄγαλμα δὲν εἰκονίζει θεόν, ἀλλὰ θυτῆρα φέροντα ἐπ' ὤμων τὸ ἱερεῖον⁵⁾. Ἀλλ' οἱ ἐνδοιασμοὶ τῶν ἀρχαιολόγων ἐξελέγχονται ἀδικαιολόγητοι, ἂν συσχετισθῇ ἡ παράστασις τοῦ δαμαλοφόρου ἀνδρὸς τῇ τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ καὶ ἂν ἐπισταμένως μελετηθῇ τίς ἡ τούτου ἔννοια. Τὸν κριοφόρον Ἑρμῆν ἀπεικονίζουσι πολλὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος μέχρις ἡμῶν περισωθέντα⁶⁾, εἶναι δὲ κοινῶς παραδεδεγμένον, ὅτι ἡ παράστασις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ θεοῦ ὡς νομίου ἢ ἐπιμηλίου⁷⁾. Πρὸς ὑποστήριξιν ὅμως τῆς τοιαύτης ἰδέας σφδερμίαν μαρτυρίαν ἀρχαίου συγγραφέως ἔχουσι νὰ παρουσιάσωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι, ἀρκοῦνται δ' εἰς τὸν λόγον ὅτι φέρων ὁ θεὸς ἐπ' ὤμων ἢ ὑπὸ τὴν μασχάλην κριὸν ὑπεμφαίνει τὴν προστασίαν ἣν παρέχει εἰς τὰ ποίμνια. Ἀλλ' ὡς εὖδ' ὁ τοῦ Κανάγου Ἀπόλλων, ὁ φέρων ἐν χειρὶ κριόν, ὑποδείκνυσι διὰ τούτου ὅτι ὁ θεὸς εἶναι προστατὴς τῶν ἐλάφων, οὕτω καὶ ὁ κριοφόρος Ἑρμῆς εἶναι ἄξιον νὰ ὑποληφθῇ ὡς νόμιος, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι φέρει κριόν. Φέρει δὲ τοῦτον ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ ὑπὸ τὴν μασχάλην, διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔφερον τοὺς κριοὺς οἱ ποιμένες⁸⁾. Ὅθεν δεόν νὰ νᾶζητήσωμεν μὴ ἀλλάχου ὑπολανθάνει ἡ ἔννοια τῆς τοιαύτης παραστάσεως. Καὶ δὴ παρὰ Πausανίαν εὐρίσκομεν ἐξήγησιν τῆς παραστάσεως τοῦ ἐν Τανάγρα τῆς Βοιωτίας ἀγάλματος τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κάλαμις. «Τοῦ μὲν (Ἑρμοῦ τοῦ κριοφόρου) ἐς τὴν ἐπὶ κλησιν λέγουσιν, ὡς ὁ Ἑρμῆς σφίσιν ἀποτρέψαι νόσον λοιμώδη περὶ τὸ τεῖχος κριὸν περιενεγ-

1) *Bulletino dell' Instit.* 1861 σ. 86—87. Ἀλλὰ τὴν πρώτην ἐρμηνεῖαν ἀπέριψε βραδύτερον, παραδεχθεὶς ὅτι τὸ ἄγαλμα παρίστησι δαμαλοφόρον Ἑρμῆν. (Βλ. *Verzeichniss d. Museums von Gypsabgüssen in München.* 1877 σ. 5 ἀριθ. 29).

2) *Conze* ἐν *Archäol. Zeitung* σ. 171.

3) Ἐν *Compte rendu de l'acad. imp. arch.* 1869 σ. 98.

4) *Overbeck* *Gesch. d. griech. Plastik.* 3 Aufl. 1881. I σ. 118.

5) *A. Milchhöfer* *Die Museen Athens.* 1881 σ. 55.

6) Βλ. κατάλογον τούτων ἐν *Müller Handbuch d. Arch.* § 381, 2. *Welcker* *Gr. Götterlehre* I σ. 438. *Preller* *Gr. Myth.* I σ. 326 (341 γ' ἐκδ.) καὶ πρὸ πάντων *Stephani* ἐν *Compte rendu* 1869 σ. 96 κέ.

7) Βλ. πρὸς τοὺς ἄλλοις *Gerhard* *Auserl. Vasenb.* I, 92, 2. σ. 70 κέ. *Decharme* *Mythologie de la Gr.* σ. 153—4. *Preller* *Gr. Myth.* I σ. 341 γ' ἐκδ.

8) Πρὸς *Calpurn. Ecl.* V, 41.

κῶν καὶ ἐπὶ τούτῳ Κάλαμις ἐποίησεν ἄγαλμα Ἑρμοῦ φέροντα κριὸν ἐπὶ τῶν ὤμων· ὅς δ' ἂν εἶναι τῶν ἐφήδων προκριθῇ τὸ εἶδος κάλλιστος, οὗτος ἐν τοῦ Ἑρμοῦ τῇ ἑορτῇ περίεσιν ἐν κύκλῳ τοῦ τείχους ἔχων ἄρνα ἐπὶ τῶν ὤμων»¹⁾. Ἐκ τούτου βλέπομεν, ὅτι ἡ παράστασις δὲν ἀνεφέρετο εἰς τοὺς μύθους περὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ, καὶ δὴ εἰς ἔθος παραπλήσιον τῷ μέχρῃ τοῦδε διατηρηθέντι παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέροντι ὅτι δὲν ἐγένετο ἀροτρίαισι καὶ τὴν θέσιν τῶν μόσχων ἐπεῖχε κριός. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις θρησκευτικαῖς συνηθείαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γίνεται εἰς καθαρμούς χρήσις κριοῦ ἢ τοῦ δέρματος αὐτοῦ, γνωστότατον δ' εἶναι τὸ Διὸς Κώδιον ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Σκιροφορίων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τῇ τοῦ Διὸς Ἀκταίου ἐν Πηλίῳ²⁾. Ἐκ τούτων δὲ συνάγομεν ὅτι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ ὡς νομίου, εἰς ἀπλᾶς εἰκασίας στηριζομένη, μὴ βεβαιουμένη δὲ ὑπὸ ἀρχαίας τινὸς μαρτυρίας, εἶναι σφαλερά, καὶ ὅτι ἡ παράστασις τοῦ κριοφόρου Ἑρμοῦ ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς ἀλεξικάκου³⁾.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν πιθανῶς ἐνεῖχε καὶ ἡ παράστασις τοῦ δαμαλοφόρου Ἑρμοῦ, συσχετιζομένη ἰσως θρησκευτικῇ τινι συνηθείᾳ περιφορᾶς μόσχου, ἥς οὐδεμία μνεία εὑρηται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν, ἀλλ' ἥς τὴν ὑπαρξίν συνάγομεν ἐκ τῶν σημερινῶν συνηθειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Οὐκ ἄσχετα δὲ τούτοις εἶσι καὶ τὰ πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀμπέλων τελούμενα τὸ πάλαι, ἅπερ ὁ Πανώλης περιγράφει ὡς ἔπεται: «ἄνεμος ὁ Δίψ βλαστανούσαις ταῖς ἀμπέλαις ἐμπίπτων ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου τὴν βλάστην σοφὴν ἀφαυκίνει. Κατιόντος αὖ ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἀλεκτρυόνα τὰ πτερὰ ἔχοντα λευκὰ διελόντες ἄνδρες δύο ἐναντίοι περιθέουσι τὰς ἀμπέλους ἡμισυ ἑκάτερος τοῦ ἀλεκτρυόνος φέρων»⁴⁾.

B'.

Προσωποποιία νόσων.—Εὐφημισμός.—Πυρετός, Γαστέρα, Πανώλης, Χολέρα, Εὐλογία⁵⁾.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὅτι κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας ἡ ἀσθένεια παρουσιάζεται ὡς ἐνέργεια ἐχθρικοῦ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερφυσικοῦ ὄντος, ἢ ὡς θεία τιμωρία. Ἐκ τοιαύτης ιδέας εὐκολος ἦν ἡ μετάδασις εἰς προσωποποιίαν τῶν νόσων· ἑκάστη τούτων προσλαμβάνει ἰδίαν ὑπόστασιν, ἐμφανιζομένη ὡς ὄν

1) Πανσάρ. Θ', κδ', 2.

2) Βλ. *Preller* Demeter u. Persephone σ. 217 καὶ *Gerhard* Gr. Myth. I § 192, 2. 193, 4. 204, 3.

3) Τὸ ἐπιθέτον ἀλεξικάκος ἀποδίδωσι τῷ Ἑρμῇ Παλλὰδᾶς ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τινι ἐπιγράμματι. (Ἀνθολ. Θ', 441).

4) Πανσάρ. Β', κβ', 2. Βλ. καὶ *Roscher* Hermes der Windgott. Lpz. 1878 σ. 73 καὶ *Schwartz* Die poetischen Naturanschauungen II, σ. 159 καὶ (Berl. 1879).

5) [Ἐκτενέστερος περὶ πάντων τούτων λόγος γίνεται ἐν τῷ ἀνεκδότῳ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων (Κεφ. ΔΔ'. Ἀσθένειαι)].

αὐτοτελές καὶ αὐτόδουλον. Ἐν τῷ Ἀθάρβα Βέδα τῶν παλαιῶν Βραχμάνων αἱ ἐπιφθαί φαίνονται σκοποῦσαι νὰ μεταδιδάσωσιν εἰς ἄλλον λαὸν ξένον τὸν πυρετόν. Ὁ δὲ θεός, ἐν οἷς καθίστησιν εὐτυχῇ τὸν ἄνθρωπον μένει θεὸς καὶ κατοικία αὐτοῦ πιστεύεται ὁ οὐρανός· ἐν οἷς δὲ τιμωρεῖ καὶ βασχνίζει αὐτόν, ὡς ἐν ταῖς νόσοις, ἐμφανίζεται ὡς τέρας ὀλέθρου, ὡς δαιμόνιον ¹⁾. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπεμφαίνεται προσωποποιία τοῦ πυρετοῦ: «Καὶ ἐπιστάς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεν αὐτήν» ²⁾. Ἐν τῷ Ἀθάρβα Βέδα ἀποθεοῦται ὁ τάκμαν, πυρετός, ὃν ἐπικαλοῦνται ὡς θεὸν (haritasya deva)· ὁ Ἰνδὸς ἱατρὸς Suśruta ἀποκαλεῖ αὐτὸν βασιλέα τῶν νόσων ³⁾. Ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου προσωποποιοῦνται αἱ νόσοι ὡς τέκνα τῆς Ἐριδος.

Αὐτὰρ Ἔρις στυγερὴ τέκε μὲν Πόνον ἀλγινόεντα,
Λήθην τε Λιμόν τε καὶ Ἀλγεα δακρυόεντα ⁴⁾. 226-25

Ἐν δὲ τοῖς Ἔργοις καὶ Ἠμέραις ἀναφέρεται ὅτι ἀνοιχθέντος τοῦ πίθου τῆς Πανδώρας ἐξεχύθησαν τὰ κακὰ:

νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφ' ἡμέρη, ἥδ' ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόματοι φοιτῶσι, κακὰ θνητοῖσι φέρουσαι ⁵⁾. 102-103

Πολλαὶ φράσεις τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς γλώσσης περὶ ἀσθενειῶν ὑποδεικνύουσι προσωποποιίαν αὐτῶν· συνθέτουν εἶναι τὸ ῥῆμα πιάνω· «τὸν ἔπιασεν ἡ ἀρρώστια, ἡ θέρμη» ⁶⁾. Ἡ ἀποπληκτικὸς ἢ ὁ παράλυτος λέγονται πιασμένοι. Εἰς τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐκτείνεται οἱ ἀρχαῖοι χρῆσαν τοῦ αὐτοῦ φήματος ⁷⁾, οἱ Γερμανοὶ τοῦ angreifen, οἱ Γάλλοι ἐνίστο τοῦ prendre. Εἰκονικωτάτη δ' ἐστὶ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος τρώγω: «μὲ τρώει τὸ σκουλήκι, μ' ἔφαγε ἡ ἀσθένεια, μ' ἔφαγαν τὰ πάθη» καὶ ἐν κυπριακῇ κατάρα. Νὰ σὲ φάη ἡ βλαγγάρα! (νόσος ἡπατική) ⁸⁾. Ἀσθένειά τις ὀνομάζεται φάγουσα (φαγέδαινα), εἶναι δὲ καὶ κατάρα κεφαλληνιακῇ, φάουσα νὰ σοῦ φάη τὸ στόμα ⁹⁾. Ἐπὶ τῶν ἐπιδημικῶν ἢ ἐνδημικῶν νόσων λέγουσι περπαταίει· περπαταίει ἡ ἀστρακιά, ἡ βλογιά, κτλ. Καταφανὴς εἶναι ἡ προσωποποιία ἐν ταῖς ἐπιφθαῖς (ξόρκια). Μηλίς τις ἐπιφθὴ κατὰ τοῦ γαστέρα, κοιλιακοῦ νοσήματος καλουμένου οὔτως ἐκ τῆς ἔδρας αὐτοῦ, ἔχει ὡς ἔπεται:

1) A. de Gubernatis Storia popolare degli usi funebri σ. 21.

2) Λουκ. Δ', 39.

3) Gubernatis σ. 20, 21.

4) Ἡσιόδ. Θεογον. 226.

5) Ἔργ. καὶ Ἠμ. 102.

6) Θέρμη ὁ πυρετός. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θέρμη καὶ θέρμα. (Ζωναρᾶς ἐν λ.. φράσι. Ἐπιτ. 331 καὶ Lobeck αὐτ.). «σκέψαι δέ μου | τὸ μέτωπον, εἰ θέρμην ἔχουσα τυγχάνω». (Φερικρότης παρὰ Ζωναρᾶ. Ἀπόσπ. 158 ἐκδ. Th. Kock. 359 Meineke).

7) Λαμβάνει πόνος κτλ. «Παρθένον πῶρ ἔλαθε»· «γυναῖκα ῥίγος ἔλαθε». (Ἰπποκράτης).

8) Λουκᾶ Φιλολ. ἐπισκ. σ. 138.

9) Νισελλ. ἀνάλ. τ. Β' σ. 412. Βλ. καὶ Καισαρίου Δάτορις Ἱστορικὸν κατάλογον ἐν Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. τ. Γ' σελ. 192.

Γαστήρ, Γαστέρα τρομερέ,
 τρομερὲ καὶ φοβερὲ !
 Κάτω ᾽ς τὸ γιαλό, κάτω ᾽ς τὸ περιγιάλι
 εἶναι τρία σκουτελάκια
 τὸνα μέλι, τᾶλλο γάλα, τᾶλλο τᾶντερα τ' ἀνθρώπου,
 φάε μέλι, φάε γάλα, κι' ἄφες τᾶντερα τ' ἀνθρώπου ¹⁾.

Εἰς τὴν ἰδέαν τῆς προσωποποιίας τῶν νόσων ἀναφέρεται καὶ ὁ εὐφημισμός· αἱ νόσοι κατονομάζονται πολλάκις οὐχὶ διὰ τοῦ κυρίου ὀνόματος, ἀλλὰ δι' ἄλλου κολακευτικοῦ, ὅπως φανῶσιν εὐμενεῖς τῷ κάμνοντι. Ἐντεῦθεν ἡ ὀνομασία εὐλογία ²⁾. Ἡ ἐπιληψία καλεῖται ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ γλυκὺ ἢ τὸ καλὸ ³⁾, ὁ κωλικόπονος τῶν παιδῶν τὸ γλυκὺ, ἢ τὸ γλυκὺ του, ἀπόστημα δέ τι τῆς χειρὸς δεινὸν ὀνομάζεται ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καλαγκάθι· ὁ λοιμὸς ἐπεκαλεῖτο ἄλλοτε συγχωρεμένη, πολλὰ δὲ νοσήματα ὀνομάζονται ἀορίστως ἀμελέτητα. Ὅμοίως οἱ Γερμανοὶ ἀπέφευγον ἄλλοτε νὰ καλῶσι τὰς νόσους διὰ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν ὀνόματος καὶ εὐφῆμως ἔλεγον αὐτὰς τὸ καλὸ (das Gute), τὸ εὐλογημένο (das Gesegnete), τὸ μακαρισμένον (das Selige) ⁴⁾, ἢ τὰ προξενούντα ταύτας δαιμονικὰ ὄντα ἀγαθὰ καὶ εὐμενῇ (die gute holde) καὶ καλὰ παιδιὰ (die gute Kinderen) ⁵⁾.

Κυρίως ὁμῶς προσωποποιοῦνται ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ αἱ τρεῖς δεινότητες νόσοι, ἡ Πανώλης, ἡ Χολέρα καὶ ἡ Εὐλογία. περὶ τῶν πολλὰ φέρονται μυθικαὶ διηγήσεις. Ταύτας ἀποκαλοῦσι περιληπτικῶς ἀναχοῦ τῆς Ἑλλάδος χρώμενοι εὐφημισμῷ, Εὐλογημένους καὶ Καλὸν ὄνομα καὶ Μελιταριάς ⁶⁾. Μυθολογοῦνται δὲ ἀδελφαί, μελανεῖμονες, συμπαραβιόμεναι ἢ βοηθοῦσαι ἀλλήλαις. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θέλομεν περιλάβειν τὰς περὶ ἐκάστης τούτων δοξασίας.

1) Νεοελλ. ἀνάλ. τ. Α' σ. 332. Ὁ ἐν Πατρὺ πόλει ὁμογενὴς Γαβριήλ Δεστούνης πραγματευόμενος ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ῥωσικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν περὶ ἐπιγραφῶν τινῶν ἐν μεταλλείοις, ὡς ἐπὶ ματαίῳ ἀπεπειράθησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι πρὸ αὐτοῦ, ἀπέδειξε πᾶν εὐφυῶς διὰ συνδυασμοῦ καὶ ἀντιπαραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ὅτι περιέχουσι τὴν ἐπομένην ἐλληνικὴν ἐπιδόχην· «Ἰστέρα μελανή, μελανωμένη, ὡς ὄφις εἰλύεσθαι καὶ ὡς δράκων συρίζεσθαι καὶ ὡς λέων βρυχεῖσθαι (καὶ ἄλλως : βρυχᾶσθαι) καὶ ὡς ἀρνίον κοιμοῦ (καὶ ἄλλως : καὶ ὡς ἀρνὸς κοιμεῖσθαι)». Εἶναι δ' ἡ ὑστέρα ἴσως ὑστερικόν τι πάθος ἐκ τῆς ἔδρας αὐτοῦ κληθὲν οὕτως, ἀπαρἀλλάκτως ὡς ὁ γαστέρας τῆς μηλίας ἐπιδόχης, καὶ ὡς αἱ ἀσθένειαι βουβῶν καὶ κέραια (Πολυδ. Δ, 202. 205) τῶν ἀρχαίων (Destunis Ratzbor spornoī greyeskoi napiči, itzobraschennoi na osbmi pamyatnikach. St. Petersbourg).

2) Βλ. ὅσα περὶ τῆς λέξεως ταύτης ἐγράψαμεν ἐν Ἑστίᾳ Ἰαν. 1883 [=Διογρ. Σύμμ. Α', 70—71]].

3) Νεοελλ. ἀν. τ. Β' σ. 190. 408.

4) Grimm D. M. σ. 1106 (966 δ' ἐκδ.).

5) Αὐτ. σ. 1109 (968).

6) Ἑθνικὸν ἡμερολόγιον Μ. Π. Βρατοῦ. 1863 σ. 55.

Πανώλης. Ἡ νόσος αὕτη καλεῖται κοινῶς Πανοῦκλα ¹⁾ καὶ ἐνιαχοῦ Σκορδοῦλα ²⁾ (ἐκ τοῦ σκορδινάομαι;) ³⁾, κατ' εὐφημισμὸν δὲ ὑπὸ τινων καὶ εὐλογημένη ⁴⁾. Ἡ προσωποποιία αὐτῆς ὑπεμφαίνεται ἐν ταῖς κατάραις: Νὰ σὲ κόψη ἢ Σκορδοῦλα! ⁵⁾ Κακὴ Πανοῦκλα! Πανοῦκλα νὰ σὲ κόψη! Ξωρκισμένη κι ἀχαλίνωτη νὰ ᾔηται!

Οἱ περὶ Πανώλους μῦθοι ἐλησμονήθησαν σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἢ ἀναφέρονται νῦν εἰς τὴν Εὐλογίαν καὶ τὴν Χολέραν, διότι τὸ τελευταῖον ἐνέσκηψεν ἢ Πανώλης εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ πεντηκονταετίας καὶ πλέον ⁶⁾, ὥστε παρῆλθε χρόνος ἱκανός, ὅπως ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τῆς μνήμης τῆς παρούσης γενεᾶς. Διὰ τοῦτο τοὺς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένους μύθους θὰ περισυναγάγωμεν ἐκ παλαιότερων μαρτυριῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλλατίου (ΙΖ' ἑκατ.) ἐπιστεύετο ὅτι τὸ φᾶσμα τῆς Πανώλους ἐπεφαίνετο ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν μεσημβρίᾳ ἀκόμη, ἀλλ' ἐν ἀγροῖς καὶ ἐν τριόδοις καὶ ἐν ἀμπελῶσιν, οὐδέποτε δ' ἐν οἰκουμένοις τόποις· ἂν ἐπρόφθανε νὰ τῇ ὁμιλήσῃ ὁ ἰδὼν, αὕτη ἠφανίζετο· ἂν ὅμως πρώτη ἢ Πανώλης προσεφώνει αὐτῷ, ἀπέθνησκεν οὗτος ⁷⁾. Κατὰ τινὰ διήγησιν, ἀναγραφομένην παρὰ Delancre, ἐν ἔτει 1682 δαίμονες ἢ πονηρὰ πνεύματα ἔκρουον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Παρίσις τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν, ἐδήλου δὲ τοῦτο ὅτι θάποθάνωσι τὸσούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς οἰκίας, ὅσα ἦσαν τὰ κυττήματα ⁸⁾. Ὁ γράψας ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης [[ΙΘ']] ἑκατονταετηρίδος τὸ μυθιστόρημα «Ἀναστάσιον, ἢ ἀπομνημόνευμα ἑλληνοῦ» ὑποτίθῃσιν ἀφηγούμενον τοῦτον τὸ ἐπόμενον περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ λοιμοῦ, ὅτι αὐτὸς σημειοῦται ἐλήφθησαν ἐκ νεοελληνικῆς διασημότητος «πολλοὶ θεομῶτα εἶδον τὴν ἀπεχθὴ μάγισσαν, ἣτις ἐστὶ πρόδρομος τῆς Πανώλους, ἵπταμένην ἐπὶ πτερύγων νυκτερίδος ὑπεράνω τῆς ἡμετέρας ἐκείνης, ἀριθμοῦσαν δ' ἐπὶ τῶν ὀνύχων τῶν δακτύλων τῆς ὅσους διενοεῖτο νὰ θανατώσῃ· ἤκουσαν δ' αὐτὴν ἐν τῇ οἰκῇ τῆς νυκτὸς καλοῦσαν αὐτοὺς ἐξ ὀνόματος καὶ κρούουσιν τὴν θύραν των, ἢ ἀποτυποῦσαν πελιδνάς κηλίδας ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς εἰρκτῆς» ⁹⁾. Ἐτέραν παράστασιν ἀναφέρει ὁ Guys τῆς Πανώλους ὡς εἰδεχθοῦς φάσματος, ἐπερχομένου νύκτωρ καὶ δι' ἀνεξαλείπτου στίγματος σημειοῦντος τὰς οἰκίας, εἰς ἃς διανοεῖται νὰ εἰσέλθῃ. Οἱ εἰδότες τὸ θανατηφόρον τοῦτο σημεῖον ἀνακοινοῦσι

1) Λέξεις τῆς παρηκμακυίας λατινικῆς panucula (*Ducange Glossarium med. et inf. lat.* 2α ἐκδ. ἐν λ.) παραγομένη ἐκ τοῦ panus.

2) Βλ. *Ducange Gloss. med. et inf. graec.* ἐν λ. Σκορδοῦλα. Κοραῖ Ἀτακτ. Β' σ. 200.

3) Κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Κοραῖ. Πιθανώτερον ἐκ τοῦ σκόρδου, ἧς λέξεως γίνεται χρήσις ἐν ἀπευχαῖς κατὰ τῆς βασκανίας.

4) Κοραῖς αὐτ. Δ' σ. 144.

5) Ν. Γ. Πολίτης ἐν Νεοελλ. Ἀν. Β' σ. 380.

6) [[πρὸ ἑκατονταετίας]].

7) *Allatii de quorund. graec. opinat.* § 12 σ. 142.

8) *P. Delancre Incrédulité et mécréance du sortilège. Tract.* 7 p. 37

9) *Th. Hope Anastase* κερ. 6 Trad. Defauconpret 1844 σ. 81.

τοῖς δυστυχέσι κατοίκοις τὸν ἐπικρεμáμενον κίνδυνον καὶ παροτρύνουσιν αὐτοὺς νὰ φύγωσιν, ἀλλὰ ματαίως, διότι ἐκεῖνοι ἀπιστοῦντες ὑφίστανται τὸ μοιραῖον τέλος ¹⁾). Ὁ Μακεδὼν Χαρίσιος Μεγδάνος σημειοῦται ἐτέραν δοξασίαν, καθ' ἣν τρεῖς γραῖαι φέρουσι τὸν λοιμόν· ἔχουσι δ' αὐταὶ ῥάβδους, δι' ὧν τύπτουσι τοὺς ἐγγεγραμμένους εἰς τὰ κατάστιχά των καὶ ὑπάγουσιν ὅπου προσετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ²⁾). Ἐν ἄλλῃ πάλιν δοξασία ἀναφέρονται ἐπίσης τρεῖς γραῖαι φοδεραὶ διατρέχουσαι ὁμοῦ πόλεις καὶ χωρία, ὅπως ἐρημώσωσιν αὐτά. Ἡ μία τούτων ἔχει μέγα κατάστιχον, ἡ ἄλλη ὀξυτόμον φαλίδαν καὶ ἡ τρίτη σάρωθρον. Εἰσέρχονται δὲ καὶ αἱ τρεῖς εἰς τὰς οἰκίας, καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐγγράφει εἰς τὸ κατάστιχον τὸ ὄνομα τοῦ θύματος, ἡ δευτέρα τοῦ κόπτει διὰ τῆς φαλίδος τὴν ζωὴν καὶ ἡ τρίτη τὸν σαρώνει ³⁾). Τέλος κατὰ τινὰ ἄλλην παράστασιν ἡ Πανώλης εἶναι τυφλὴ γυνὴ διατρέχουσα τὰς πόλεις ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ θανατοῦσα ὅσους ἐγγίξει· ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς τυφλὴ βαδίζει ψηλαφῶσα τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν, ἀδυνατεῖ νὰ ἐγγίσῃ τοὺς εὐρισκομένους ἐν τῇ μέσῃ τῶν δωματίων ⁴⁾· ἢ εἶναι γραῖα μελανείμων, ἣτις τὴν νύκτα διὰ τῆς φαρμακώδους πνοῆς αὐτῆς θανατοῖ τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις ⁵⁾).

Ὅτε πρὸ πεντηκονταετίας ⁶⁾ περίπου ἐνέσκηψε πανώλης ἐν Αἰγίνῃ, ἀπέθανον ἐκ τῆς νόσου ἀμφότεραι αἱ ὠραῖαι θυγατέρες τῆς Ἀθηναίας Λαντέζαινας Ἑλένη καὶ Αἰκατερίνη καλούμεναι. Ὁ θάνατος τῶν δύο ἀδελφῶν ἐλύπησε πάντας, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἀδόμενον τότε ᾠδόμενον:

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἐλένη καὶ Κατερίνη
κ' οἱ δύο πεθάναν,
οἱ ξένοι κ' οἱ δικοὶ τοὺς
τὰ μαῦρα βάλανε.



ΑΘΗΝΩΝ

Μία γειτόνισσά των, ὀνόματι Μπελεγρίνα, διηγεῖτο ὅτι εἶδεν ἀπὸ τὸ παράθυρό της δύο μαυροφόραις καὶ κτυπήσανε δύο κτυπήματα εἰς τὴν πόρτα τῆς Λαντέζαινας. Ὑστερα λέει ἡ μία· «Πᾶμε ἀπὸ δῶ τὸν ἀνήφορο.—Μπᾶ! μπᾶ! τῆς λέει ἡ ἄλλη, μὴ καϊμένη, γιατί θὰ βγῇ ἡ ἁγία Παρασκευὴ μὲ τὴ ῥόκα της νὰ μᾶς κτυπήσῃ». Ἔτσι τραύηξαν ἀπὸ ἄλλο δρόμο. Κατάλαβε ἡ Μπελεγρίνα πῶς ἐννοοῦσαν τὴν ἐκκλησιὰ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ποῦ ἦταν εἰς αὐτὴ τὴ γειτονιά· γιατί ἡ ἁγία Παρασκευὴ εἶναι ἀρδανίτισσα καὶ κυνηγáει τὴν

1) *Guys Voyage littéraire en Grèce*. 1766 τ. II σ. 46.

2) X. Μεγδάνος Ὁ λύχνος τοῦ Διογένους. Ἡθικοὶ χαρακτήρες. 1818 σ. 264. [[Πολίτου Παραδ. ἀρ. 904]].

3) *Fauriel*, Chants populaires de la Grèce. 1825. τ. II σ. LXXXIII. Ἐκ τούτου *Fr. Thiersch* Ueber die neugr. Poesie. 1828 σ. 28. *Grimm* D. Myth. σ. 1136 (991 δ' ἐκδ.) Βλ. καὶ Ἑπτάλοφον Νέαν τ. Β' σ. 723. [[Παραδ. ἀρ. 905]].

4) *Fauriel* αὐτ. [[Παραδ. ἀρ. 902]].

5) *Guys* ἐνθ. ἀν. τ. I σ. 154. [[Παραδ. ἀρ. 903]].

6) [[ἑκατονταετίας]].

Πανούκλα. Ἔτσι δὲν ἀπέθανε κανένας ἀπὸ τὴ γειτονιά ποῦ ἦταν ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ¹⁾).

Κατὰ τῆς Πανώλους ἐπικαλοῦνται τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, ὅστις ἀπεικονίζεται πατῶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ τὴν νόσον, ἐν σχήματι εἰδεχθοῦς γυναιίου, καπνοὺς ἐξερευγομένου ἐκ τοῦ στόματος ²⁾). Τὸ συναξάριον ὁμῶς τοῦ ἁγίου ἀποδίδωσι τὴν κατὰ τῆς πανώλους λαματικὴν δύναμιν εἰς μόνον τὸ λείψανον αὐτοῦ: «ἰατρεύει (τὸ λείψανον) νόσους πολυειδεῖς τῶν μετὰ πίστεως καὶ πόθου προσιόντων· ἐξαιρέτως δὲ φυλάττει ἀμολύντους καὶ ἀνεπηρεάστους ἀπὸ τὴν λοιμικὴν νόσον, ἡγουν ἀπὸ τὴν πανοῦκλαν, ἐκείνους ὅπου μὲ πόθον καὶ πίστιν ἀδίστακτον φέρουν ταύτην τὴν ἁγίαν κάραν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας των, καὶ εἰς τὰ ὀσπίτια τους, καὶ μὲ εὐλάβειαν τὴν κατασπάζονται, κάμνοντες πρῶτον ἁγιασμόν» ³⁾). Ἡ αὐτὴ θαυματουργὸς δύναμις ἀποδίδεται ἐν Θεσσαλίᾳ, ἰδίως ἐν Λαρίσση, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα, ὅστις, κατὰ τὸ συναξάριον αὐτοῦ, «πολλάκις ἐφάνη διώκων τὴν δυσώνυμον πανοῦκλαν, φανείσαν μὲ ἄλλοκότους μορφάς» ⁴⁾).

1) Παρά Μαρ. Γρ. Καμπούρογλου. [Παραδ. ἀρ. 909]].

2) Οὕτως ἀπεικονίζεται πάντοτε ὁ ἅγιος Χαραλάμπης, προχείρως δὲ δύναται τις νὰ ἴδῃ τὴν εἰκόνα ταύτην ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τοῦ ἁγίου τῇ ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσει (1799 καὶ 1805). Ἀνάλογοι ταύτῃ εἰσὶν αἱ εἰκόνας ἁγίων καταπατούντων δράκοντα ἢ τὸν διάβολον ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ τῶν τε ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν. (Βλ. καὶ *Maury Essai sur les légendes pieuses* σ. 136). Ἀρκετὸν ὅτι τῆς τοιοῦτης εἰκόνος ἐστὶν ἰσοῦς ἡ αἰγυπιακὴ παρίστασις τοῦ Ὁροῦ, καταπατούντος κροκόδειλους.

3) Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους. Εὐατ. 1799 σ. 31.

4) Ἀκολουθία ἐορτάσιμος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βησσαρίωνος, ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης. Ἐν Βενετίᾳ 1846 σ. 52. Πρ. καὶ σ. 46. «Διὰ τοῦτο καθὼς λόγου χάριν ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς μὲν τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον τὸ νὰ ἰατρεύῃ τὰ ζῶα· εἰς δὲ τὸν ἅγιον Τρύφωνα τὸ νὰ διώκῃ τὰ βλαπτικὰ ζῷα ἀπὸ τοὺς κήπους καὶ εἰς ἄλλους ἁγίους ἄλλο, ἔτοι ἔδωκεν ἐξαιρετον χάρισμα καὶ εἰς τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ πατέρα ἡμῶν Βησσαρίωνα, τὸ νὰ διώκῃ τὴν θανατηφόρον καὶ πανωλέθριον ἀσθένειαν τῆς κοινῆς λεγομένης πανοῦκλας, καὶ διὰ μέσον τῆς σεδασμίας αὐτοῦ καὶ παντίμου κάρας νὰ γίνεταί πανταχοῦ τοῦ πάθους τούτου ἰατρὸς ταχύτατος, καὶ μέγας ἀντιλήπτωρ καὶ βοηθός· καὶ τοῦτο τὸ βλέπομεν νὰ γίνεταί μὲ τὴν δοκίμην, καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς πολλοὺς καὶ διαφόρους τόπους. Διότι εἰς ὅποιον τόπον ἦβεν ἀκολουθήσῃ ἡ βρωμερὰ αὕτη καὶ θανατηφόρος πληγὴ καὶ ἦθελε προσκαλεσθῇ μετ' ἐλπίδος ἡ θαυματουργὸς αὕτη καὶ πάντιμος κάρα τοῦ ἁγίου τούτου Βησσαρίωνος, εὐθὺς ὅπου ἐκτελέσουν ἁγιασμόν μὲ αὐτὴν καὶ νὰ παρακαλέσουν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἁγίου μὲ πίστιν θερμὴν καὶ μὲ ἀναστεναγμοὺς καὶ δάκρυα, ὧς τῆς θαυμαστῆς καὶ μεγίστης τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος χάριτος, εὐθὺς λέγω καὶ ἐν τῷ ἄμα παύει ἡ φθορὰ τῆς ἀσθενείας αὐτῆς. Καὶ ὅχι μόνον εἰς τοὺς τόπους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου θαυματουργεῖ ἡ ἁγία αὐτοῦ κάρα, καὶ ἡ ἁγία του σιαγὼν, καὶ προσκαλεῖται διὰ τὴν τοιαύτην τῆς πανοῦκλας ἀσθένειαν, καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη πληγὰς καὶ νόσους, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν περίφημον καὶ μεγαλόπολιν Οὐγκροβλαχίαν, εἰς ὁποίαν ποτὲ ἔχομεν παράδοσιν, ὅτι ἐπῆγεν ἐν τῇ ζωῇ του ὁ ἅγιος». Καὶ σ. 49. «Ὅταν τὰ τζεφτιλίκια τῶν ἡγεμόνων μολύνωνται ἀπὸ τῆς πανοῦκλας, οἱ ἴδιοι σουμπασάδες παρακινεῖσι τοὺς χριστιανοὺς καὶ φέρουσι τὴν ἁγίαν κάραν, καὶ ὀνομάζουσι τὸν ἅγιον Βησσαρίωνα διώκτην τῆς πανοῦκλας, καὶ συνερίζονται ποῖος νὰ πάρῃ πρῶτος τὴν ἁγίαν κάραν, νὰ φάλλῃ ἁγιασμόν εἰς τὸ τζεφτιλίκι του. Καὶ πρῶτοι οἱ ἀσθεεῖς τάξουσι νὰ δώσουν σιτᾶρι εἰς τὸ μοναστήριον καὶ θιῶσι καὶ παρακινεῖσι νὰ δώσουν καὶ οἱ Χριστιανοί».

Τοῦ Λοιμοῦ προσωποποιία δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ Welcker οὐχὶ ὀρθῶς εἰκάζει ὅτι ἀγαλμά τι εὑρεθὲν ἐν Δήλῳ ἀπεικονίζει τὸν Λοιμόν, ἐν μορφῇ γυναικὸς¹⁾. ἄλλ' εἰς τὴν πλάνην ταύτην ὑπέπεσε μὴ ἰδὼν αὐτοῖς ὁμμασι τὸ ἀγαλμα ἐκεῖνο, ὅπερ νῦν ἀπόκειται ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ θεξιᾶ τῆς εἰσόδου τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοῦ μουσείου· εἶναι δ' ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἀτελές, ἀπεικονίζον ἰσως Σφίγγα, ἐν βαθείᾳ λύπῃ στηριζομένην ἐπὶ κάλπιδος²⁾. Ἀλλ' ἰσως δὲν ἦτο ἀγνωστος ἡ τοιαύτη προσωποποιία τοῖς παλαιοῖς καὶ δὴ ὡς θηλείας δαίμονος. Ἡ πολλάκις μετὰ τοῦ λοιμοῦ ταυτιζομένη Λιμός, προσωποποιεῖται ἐν τῇ ἡσιοδείῳ Θεογονίᾳ (στ. 227), ὡς δ' ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, «ἐστὶν ἐν τῷ Ἀπόλλωνίῳ παρὰ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος θρόνον διὰ γραφῆς ἀπομεμιμημένος Λιμός, ἔχων γυναικὸς μορφὴν»³⁾. Ἡ Λιμός (Fames) τάσσεται ὑπὸ τοῦ Βεργιλίου ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ Ταρτάρου⁴⁾, ὑπὸ δὲ τοῦ Ὀιδίου μυθολογεῖται γύναιον εἰδεχθέστατον τὴν ὄψιν, ἐν Καυχάσῳ διαιτώμενον⁵⁾. Ἀμφότερα δὲ τὰχώριστα κακά, ὃ τε λοιμός καὶ ὁ λιμός, ἐμυθολογοῦντο ἰσως ὡς δαίμονες τῶν περὶ τὸν Ἀπόλλωνα⁶⁾. Ὅτι δὲ ὡς θήλεια δαίμων θὰ παρίστατο ὁ λοιμός, μαρτυρεῖ ἐκτὸς τῆς λέξεως λιμός, ἥτις συνήθως εἶναι θηλυκοῦ γένους, καὶ ἡ διὰ λέξεων γένους θηλυκοῦ ἐπίσης ὀνομασία τοῦ λοιμοῦ, οἶαι λοίμη⁷⁾, λοιμώδης νόσος (νοῦσος) ἢ φθορά⁸⁾, λοιμή νεαρή⁹⁾, λοιμική¹⁰⁾ κλπ. Καὶ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ αἱ πρὸς δῆλωσιν τοῦ λοιμοῦ λέξεις εἶναι θηλυκοῦ γένους (pestis, lues, pestilentia).

Ἀλλ' ἐν ἀγνωστοῖς εἶναι γὰρ αἱ περὶ τῆς λοιμικῆς νόσου μυθολογικαὶ ἰδέαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐκ τῶν βυζαντινῶν ιστορικῶν ὁμῶς διδασκόμεθα ὅτι ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος μ. Χ. καὶ ἐντεῦθεν αἱ αὐταὶ περίπου ταῖς σημεριναῖς ἐπεκράτουν προλήψεις καὶ δοξασαὶ περὶ τῆς νόσου παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Περιγράφων τὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐνσκήψαντα μέγαν λοιμόν ὁ Προκόπιος ἐκτίθησιν τὰς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου διαδεδομένας ἰδέας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ κακοῦ. «Δευτέρῳ δὲ ἔτει», λέγει, «ἐς Βυζάντιον μεσοῦντος τοῦ ἥρος ἀφίκετο, ἔνθα καὶ ἐμοὶ ἐπιδημεῖν τηνικαῦτα ξυνέβη. Ἐγένετο δὲ ὧδε. Φάσματα δαιμόνων πολλοῖς ἐς πᾶσαν ἀνθρώπου

1) Ἐν Rheinisches Museum f. Philologie, 1833 τ. II.

2) [[Τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖον εὗρίσκεται νῦν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 92 κλειστὴν καὶ μὴ προσετὴν εἰς τὸ κοινὸν αἰθουσάν, ὑπ' ἀριθ. εὐρετηρίου 1661. (Πρβλ. Κασσιώτιου Γλυπτά τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου ἀρ. 1661). Εἰκονίζει δὲ Ἀρπυιαν]].

3) Ἀθην. I, σ. 452 b.

4) Vergil. Aen. VI, 276.

5) Ovid. Metam. VIII, 798 κέ.

6) Mariana de rebus hispanicis (σ' ἑκατ.). Welcker Griech. Götterl. I σ. 459.

7) Ἡούχ.

8) Βλ. Θεσσαρόν Ἐρρ. Στεφάνου ἐν λ. Προσέτι Ἰπποκράτ. διαιτ. δξ. 8. Γαλην. τ. IZ' σ. 667 Kühn. Ἀγαθίαν E', 10.

9) Ἰπποκράτ. Παραγγέλ. I σ. 85 Kühn.

10) «νόσος ἢ καλουμένη λοιμική». Ἰπποκράτ. Ἐπιστ. I. III, 769 K.

ιδέαν ὤφθη, ὅσοι τε αὐτῆς παραπίπτοιεν, παῖσθαι ᾔοντο πρὸς τοῦ ἐντυχόντος ἀνδρός, ὅπη παρατύχοι τοῦ σώματος, ἅμα τε τὸ φάσμα ἐώρων καὶ τῇ νόσῳ αὐτίκα ἡλίσκοντο. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν οἱ παραπεπτωκότες ἀποτρέπεσθαι αὐτὰ ἐπειρῶντο, τῶν τε ὀνομάτων ἀποστοματίζοντες τὰ θειότατα καὶ τὰ ἄλλα ἐξοσιούμενοι, ὥς ἕκαστός πη ἐδύνατο, ἦνυσον μέντοι τὸ παράπαν οὐδέν, ἐπεὶ καὶ τοῖς ἱεροῖς οἱ πλεῖστοι καταφεύγοντες διεφθείροντο. Ὑστερον δὲ οὐδὲ τοῖς φίλοις καλοῦσιν ἐπακούειν ἡξίου, ἀλλὰ καθεῖρξαντες αὐτοὺς ἐν τοῖς δωματίοις, ὅτι δὴ οὐκ ἐπαύοιεν προσεποιούντο, καίπερ ἀρασσομένων αὐτοῖς τῶν θυρῶν, δειμαίνοντες δηλονότι μὴ δαιμόνων τις ὁ καλῶν εἴη. Τισὶ δὲ οὐχ οὕτως ὁ λοιμὸς ἐπέσκηψεν, ἀλλ' ὅψιν ὀνείρου ἰδόντες ταῦτο τοῦτο πρὸς τοῦ ἐπιστάντος πάσχειν ἐδόκουν, ἢ λόγου ἀκούειν προλέγοντος σφίσιν ὅτι δὴ ἐς τῶν τεθνηξομένων τὸν ἀριθμὸν ἀνάγραπτοι εἶεν¹⁾. Παρόμοια φέρονται καὶ περὶ τοῦ ἐν ἔτει 747, τετάρτῳ δὲ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Εἰκονομάχου, ἐπισκήψαντος λοιμοῦ. Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης ἐν τῇ Συντόμῳ ἱστορίᾳ ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας λέγει ταῦτα: «Ἐπετείνετο δὲ τὰ τῆς φθορᾶς μάλιστα περὶ τὸ Βυζάντιον. Τεράστια δ' οὖν καὶ δείματα ἐξαπίνης ἐφαίνετο· τύποι σταυροειδεῖς ἐν τε ταῖς τῶν ἀνθρώπων στολαῖς καὶ τῶν ἱερῶν ἐσθημάτων ἐπανέτελλον, ταῖς θύραις τε ὡσαύτως καὶ τοῖς τῶν θυρῶν σταθμοῖς, καὶ δὴ φαινόμενα φρίκην μεγάλην καὶ ἀπορίαν πᾶσιν ἐνέτικτεν ὥς παραχοῆμα τὸν ὀλεθρον μηνύοντα ἔσεσθαι. Ὡς περὶ δὲ ἐξεστηκότες τῷ δέει οἱ ἄνθρωποι καὶ φαντασιούμενοι ἐδόκουν αὐτοῖς ὡς ξένοις τισὶ συνοδεύειν καὶ εἰδεχθῆσιν ἄνθρωποις καὶ εἶτα ὡς γνωρίμους δῆθεν τοῖς ἐντυχάνουσι προσαναγορεύοντες, καὶ τὰ πρὸς τὴν ὁδὸν ὑμνημένα ἑτέροις ἐπεὶ ἀφηγοῦμενοι καὶ ἄλλαις φάσμασί τισιν ἐκδειματούμενοι εὗρου [ἐώρων] ξίφειν ἀλλήλους [ἄλλους:] τινὰς βάλλοντας²⁾. Παρὰ Γεωργίου δὲ τῷ Κεδρηνῷ φέρονται ταῦτα περὶ τοῦ αὐτοῦ λοιμοῦ: «τῇ δὲ ἐ' ἡρξαντο ἐν τῇ βασιλίδι πόλει αἴφνης ἀοράτως γίνεσθαι ἐν τε τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἱματίοις καὶ ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπίπλοις σταυροὶ ἐλαιοῶδη πλεῖστα. Ἐγένετο οὖν ἐντεῦθεν τοῖς ἀνθρώποις λύπη καὶ ἀθυμία πολλή τῇ τοῦ τοιοῦτου σημείου ἀπορίᾳ... Ἐγένοντο δὲ καὶ φαντασίαι, ὡς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐν ἐκστάσει γινομένους νομίζειν ξένοις τισὶ καὶ βριαροῖς προσώποις συνοδεύειν, καὶ τοὺς ἀπαντῶντας αὐτοῖς ὡς δῆθεν φίλους προσαναγορεύοντας καὶ διαλεγομένους. Σημειούμενοι δὲ τὰ παρ' αὐτῶν λαλούμενα ἔσχατον ἐξηγοῦντο γινόμενα. Ἐώρων δὲ τοὺς αὐτοὺς εἰς οἴκους εἰσερχομένους, καὶ τοὺς μὲν τοῦ οἴκου κρεμῶντας, τοὺς δὲ ξίφει τιτρώσκοντας. Συνέβαινε δὲ τὰ πλεῖστα τῶν παρ' αὐτῶν λεγομένων γίνεσθαι οὕτως καθὼς ἦδον³⁾. Τούτοις παραδλητέα ἔσα περὶ τοῦ εἰς τοὺς Ἀδάρους ἐπὶ Χαγάνου ἐπιφοιτήσαντος λοιμοῦ λέγει Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης: «ἐδάλλετο ὑπὸ στρατευμάτων ἀγγέλων, καὶ φανερὰ μὲν ἦν ἡ πληγὴ, ἀόρατος δὲ ἡ παράταξις⁴⁾.

1) Προκοπ. Ἰστ. Α', 6', 22 σ. 251 Bonn.

2) Νικηφ. ΚΗ. σ. 70 Bonn.

3) Γεωργ. Κεδρην. τ. Β' σ. 8 Bonn.

4) Θεοφ. Σιμοκάττ. Ζ', 15 σ. 298 Bonn.

Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι αἱ περὶ Πανώλους μυθολογικαὶ παραστάσεις καὶ προλήψεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ διετηρήθησαν σχεδὸν ἀμετάλλακτοι ἔκπαλαι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς 5' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἄλλ' ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην νόσον εἰς τὴν Πανώλη ἀναφέρουσι ποικίλους μύθους καὶ πολλὰ ἄλλα ἔθνη, ἀρχαῖα καὶ νέα, ἄρια καὶ μῆ. Ὅτι καὶ οἱ σημεῖται τῆς ἀρκτῶας Ἀφρικῆς ἐπροσωποποιοῦν τὸν λοιμὸν μαρτυρεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου μνημονευομένη καρχηδονικὴ παροιμία¹⁾. Ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ σημεῖτων οἱ Χαλδαῖοι ἐπροσωποποιοῦν τὴν τε Πανώλη καὶ τὸν Πυρετόν²⁾. Ἐν δὲ τῇ βαβυλωνικῇ καὶ ἀσσυριακῇ μυθολογίᾳ ἡ Ναμτάρ, προσωποποιᾷ τῆς Πανώλους, λέγεται θεράπαινα τῆς «μεγάλης κυρίας τῆς γῆς», τῆς βασιλίσσης τοῦ Ἄδου, καὶ ἐπιφέρει παντοίας νόσους³⁾. Ἐκ τῶν ἀλταϊκῶν λαῶν προσωποποιοῦσιν αὐτὴν ἐπίσης οἱ Φίννιοι⁴⁾. Φιννικὸν ἄσμα ἐξορκίζει αὐτὴν νὰ φύγῃ εἰς τὰ χαλύβδινα ὄρη, εἰς τὴν σκοτεινὴν ἀρκτον⁵⁾. Πάντα δὲ τὰ σλαδικὰ ἔθνη ἔχουσι πολυπληθεῖς μύθους περὶ τῆς νόσου, ἣτις συνήθως μυθολογεῖται παρθένος, ὀχουμένη ἐπὶ διτρόχου ἀμάξης⁶⁾. Οἱ Σέρβοι δοξάζουσιν, ὅτι ἡ Kuga εἶναι γυνή, ἣτις κεκαλυμμένη διὰ λευκοῦ πέπλου πορεύεται εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων· πολλοὶ εἶδον αὐτὴν καὶ ἔνιοι μάλιστα τὴν μετήνεγκον ἐπ' ὤμων ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλον τόπον. Ἐν καιρῷ ἐπιδημίας δὲν πολυῶσι νὰ ποκαλέσωσιν αὐτὴν διὰ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματός της Kuga, ἀλλὰ καὶ εὐφημισμὸν τὴν λέγουσι Kuma (κουμπάρα). Αἱ Κοῦγαι (πληθύνονται) ἐκαστὸνται ἐν τῇ θαλάσῃ, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀποστέλλει αὐτὰς εἰς τὴν γῆν, ὅταν οἱ ἀνθρώποι ἀμαρτάνωσιν, ἢ ἀκινῶνται πονηρά⁷⁾. Κατὰ δὲ τοὺς Βουλγαροὺς ἡ Πανώλη εἶναι γραῖα, ὑπακούουσα εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ⁸⁾. Ὡς θυγὴται δημῶδες βουλγαρικὸν ἄσμα, ἡ Πανώλης ἀπήντησέ ποτε διαδάτῃ, ἐν ἧν ἀνῆγγειλεν ἐρωτηθεῖσα ὅτι εὐρίσκεται ἐγγεγραμμένος εἰς τὸ κατάστιχόν της, ἀλλὰ καμφθεῖσα ἐκ τῶν δεήσεών του τῷ ἐχορήγησε τριῶν ἡμερῶν ζωὴν, ἵνα ἀποχαιρετίσῃ τὴν οἰκογένειάν του⁹⁾. Καὶ οἱ Ρῶσοι μυθολογοῦσι πολλὰ περὶ τῆς λευχείμονος Πανώλους (Dzhuma)¹⁰⁾. Ἐν τῇ πολωνικῇ Λιθωνίᾳ ἡ παρθένος λοιμικὴ (morowa dziewica) παρίσταται λευχείμων, πύρινον στέφανον ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς καὶ κυματίζουσα αἱματόφυρτον ὕφασμα, ἐρημοῦσα δὲ τοὺς τόπους, ὁπό-

1) *Augustin. de verbo apostolico* 168· «Punicum enim proverbium est antiquum· numum vult Pestilentia? Duos illi da et ducat se».

2) *Fr. Lenormant* La magie chez les Chaldéens. 1874 σ. 34. 47.

3) *Fr. Lenormant* Les premières civilisations τ. II σ. 89.

4) *Castrén* Finn. mythologie σ. 173.

5) *Schröter* 60 παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1141 (994).

6) *Hanusch* Slav. Mythol. σ. 322.

7) *Vuk Stephanovitch* Wörterbuch λ. Kuga. Serb. Volksl. I, 149 σημ. παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1140 (944). *Dora d' Istria* Les poésies serbes ἐν *Revue des deux mondes* 1865, τ. 55 σ. 523.

8) *Rosen* Bulgarische Volksdichtungen. Lpz. 1878 σ. 37.

9) Αὐτ. ἀρ. 28.

10) *Woycicki* I, 51. 127. 130—133. 159—163 παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1137—8 (992).

θεν ἤθελε διαδῆ¹⁾). Ποικίλοι εἰσὶν ἀφ' ἑτέρου οἱ μῦθοι γερμανικῶν ἐθνῶν· ἡ Πανώλης ἐπιφοιτᾷ ἐν εἶδει νεφέλης, ἡ κυανοῦ ἀτμοῦ²⁾· ὡς γυνή ἐξορκίζεται εἰς ὁπὴν τῆς ἐν τῷ νεκροταφείῳ φιλύρας³⁾, ὑπὸ μορφὴν δὲ ἀνδρὸς ζητεῖ παρὰ χωρικοῦ νὰ τὴν μεταφέρῃ ἐπὶ τοῦ ἀμαξίου του εἰς τὸ χωρίον⁴⁾. Κατὰ δὲ τοὺς σουηδικοὺς μύθους ἡ Πανώλης ἐπιφάνεται ὡς παῖς κάλλιστος τὸ εἶδος κρατῶν ἐν χειρὶ κνήστρον, καὶ τότε δὲν ἀποθνήσκουσιν ὅλοι· εἰς τὸ χωρίον ὁμῶς, εἰς ὃ μετὰ ταῦτα πορεύεται, ἀκολουθεῖται ὑπὸ τῆς λοιμικῆς παρθένου, ἣτις σαρώνει διὰ σαρώθρου πρὸ τῆς πύλης τοῦ χωρίου, ἐρημουμένον τότε, διότι ἅπαντες οἱ κάτοικοι θανατοῦνται⁵⁾. Κατὰ δὲ τοὺς νορβηγικοὺς, παρουσιάζεται ἡ Πανώλης εἰς τὰ χωρία ὡς γραῖα πελιδνὴ τὴν ὄψιν, ὅτε μὲν ἔχουσα εἶδος δικράνου, ὅτε δὲ σάρωθρον· ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει οὐδεὶς τῶν κατοίκων σφύζεται⁶⁾. Ὡστε ἐν τε τοῖς σουηδικοῖς μύθοις καὶ τοῖς νορβηγικοῖς ἀνευρίσκομεν τὸ σάρωθρον τῆς Πανώλους τῶν ἐλληνικῶν, ἐκ τῆς αὐτῆς ἴσως μεταφορᾶς πλασθέν. Ἐν ἄσματι τῆς γαλλικῆς Βρετανίας ἡ Πανώλης παρίσταται ὡς λευχείμων γυνή⁷⁾. Οἱ δὲ Ρωμοῦνοι τῆς Τρανσυλδανίας παρίστασιν αὐτὴν ὅτε μὲν ὡς εἰδεχθῇ γραῖαν, ὅτε δὲ ὡς παρθένον ἐπὶ ἄρματος ὕψηλου ἐποχουμένην, περιστοιχιζομένην δὲ ὑπὸ μυρίων φοβερῶν μορφῶν⁸⁾. Τέλος οἱ Ἀλβανοὶ ἀπαραλλάκτως τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ φαντάζονται τὴν Πανώλη γυναῖκα τυφλὴν⁹⁾.

Χολέρα. Αἱ τῆς χολέρας μυθολογικαὶ παραστάσεις συγχέονται ἢ ταυτίζονται ταῖς τῆς Πανώλους. Ἐπισημαστέον ἕνα μῦθον, ὃν ἠκούσαμεν ἐν Λαμῖα. «Ἐἰς τὰ 1854 ἔναε στρατὸς τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ τὴν Φλωρὰ εἰς τὴν Λαμίαν. Ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπῆλθεν εἰς τὸν ὁδὸν μίαν γριὰ ἄσχημη, τῆς ὁποίας τὰ ἄσπρα μαλλιά ἐπεφταν πρὸς τὸ στήθος, μέ μακριὰ καὶ ξερὰ βυζιά. Τοῦ αἵματος εἶναι ἡ Χολέρα, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὴν πάρῃ ἔς τὸν ὥμό του καὶ νὰ μὴ φοβηθῇ ἂν ἰδῇ ἀνθρώπους νὰ πέφτουν ἀπὸ τᾶλογα, αὐτὸς μόνον ἕνα σφάχτη ἔς τὴν καρδίαν θάκούσῃ, ἀλλὰ γιὰ μίαν στιγμὴ. Ἐπῆγε ἐκεῖνος εἰς τὴν Λαμίαν καὶ ἐκεῖ τὴν ἄφησε καὶ ἐγύρισε ἔς τὸ χωρίον του, ὅπου διηγῆθη τί τοῦ συνέβη, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπίστευαν. Ὅτε ἐγύρισε πίσω ἔς τὴν Λαμίαν, εἶδεν ἀνθρώπους νὰ πέφτουν, τραυάει παραπάνω, τὸν

1) Grimm αὐτ.

2) Grimm D. M. σ. 1135 (990) τ. III σ. 317. Εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Γρίμμ συγκρινόμενον τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ (Ἀλεξ. 36) πρόσθετος καὶ Γεώργ. Κεδρηγ. I σ. 452 Bonn· «ἀπὸ γὰρ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἀτμοὶ τινες ἀνέστησαν, καὶ πρὸς τοῦτοις ἀνέμοι καὶ αὔραι τῶν ποταμῶν καὶ λιμνῶν ἀνιμήσεις ἀπέπνεον, ὡς νομίζεσθαι νεκρῶν ἰχθύων εἶναι τὰς ὁρσούς. Συναχεῖς οὖν ἐκ τούτου λοιμοὶ τὴν γῆν συνεῖχον».

3) Grimm αὐτ.

4) Grimm σ. 1138 κέ. (993).

5) Afzelius IV, 179 παρὰ Grimm σ. 1139 (993).

6) Grimm σ. 1140 (994).

7) Villemarqué I, 46—51. Grimm σ. 1136 (991).

8) W. Schmidt Das Jahr u. seine Tage σ. 30—31.

9) Hahn Alban. Studien I σ. 163.

πιάνει ἓνας σφάχτης, ἀλλὰ τοῦ πέρασε»¹⁾). Τὴν Χολέραν τὰ δημῶδη ρωμανικά ἄσματα περιγράφουσιν ὡς γραῖαν ἀνόδοντον, κάτισχον, ὀφροπλόκαμον²⁾). Ὁ δὲ μῦθος περὶ μεταφορᾶς αὐτῆς ἐπ' ὤμων εἶναι κοινὸς καὶ ἄλλοις λαοῖς. Κατὰ τινὰ ῥωσικὴν παράδοσιν, ἡ Πανώλης ἐμφανίζεται εἰς ἓνα, λέγει αὐτῇ νὰ μὴ φοβῇται καὶ κελεύει νὰ τὴν φέρῃ ἐπ' ὤμων καὶ νὰ περιέλθῃ πάσας τὰς πόλεις καὶ πάντα τὰ χωρία. Ἐνῷ δὲ πάντες θνήσκουσι, μόνος ὁ τῆς Πανώλους φορεὺς μένει ὑγιής. Ἐλεῶν δὲ τοὺς ἔνεκα αὐτοῦ πάσχοντας πίπτει εἰς τὸν Προῦθον, ὅπως τὴν ἀποπνίξῃ, ἀλλὰ πνίγεται μὲν αὐτός, ἐκείνη δὲ κούφη ἀνίπταται εἰς τοὺς αἰθέρας³⁾). Ἐν νορδηγικῷ μύθῳ ἀντὶ πορθμείων δωρεῖται θάνατον τῷ διαπεραιώσαντι αὐτὴν ἐν τινὶ ποταμῷ⁴⁾). Καὶ ἐν ἄσματι τῆς γαλλικῆς Βρετανίας ζητεῖ ἡ Πανώλης νὰ διαπορθμεύσῃ αὐτὴν εἰς μυλωθρὸς εἰς τὴν ἀντιπέραν τοῦ ποταμοῦ ὀχθὴν⁵⁾). Τέλος ἐν τῇ παλαιᾷ γερμανικῇ παραδόσει, ἥς καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἡ Πανώλης ἐν μορφῇ ἀνδρὸς μεταβαίνει εἰς τὸ χωρίον, ὅπερ διανοεῖται νὰ ἐρημώσῃ, ἐπὶ ἀμαξίου χωρικοῦ, εἰς ὃν δωρεῖται τὴν ζωὴν⁶⁾).

Εὐλογία. Ἡ Εὐλογία εἶναι νόσος ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις, ἥς τὸ ὄνομα ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ὑπὸ συγγραφέων τοῦ ΙΑ' καὶ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος⁷⁾). Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ συνταύτισις αὐτῆς μετὰ τῆς Πανώλους ἐν τοῖς νεοελληνικοῖς μύθοις. Κατὰ τὸν Φωριέλ, αἱ γυναῖκες ἀνατίθουσιν αὐτὴν ὡς γυναῖκα τρομερὰν τοῖς νηπίοις⁸⁾). Κατ' ἄλλην παραδοσὶν ἡ Ζυχωρεμένη μοιράζει τὰς εὐλογίας καὶ εἶναι ἐπικίνδυνος ἰδίως εἰς τοὺς παῖδας⁹⁾). Ἰδίως ὅμως φαντάζεται ὅτι τὴν νόσον προάγει τοιάς γυναῖκες, ἐς οὓς καὶ ἡ φράσις περπατοῦν οἱ Βλογιάις, πρὸς δήλωσιν ἐπιδημίας τῆς εὐλογίας. Ἄλλοι πάλιν λέγουσιν ὅτι αἱ ἐπιφαινόμεναι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τρεῖς μελανεῖμονες γυναῖκες εἰσιν αἱ ἀδελφαὶ νόσοι Πανώλης, Χολέρα καὶ Εὐλογία. Κατὰ τὴν ἐνσκήψασαν ἐν Ἀθήναις προπέρουσι [[1881]] καὶ πέρουσι [[1882]] εὐλογίαν πολλὰ γύναια διηγούντο, ὅτι εἶδον τὴν Βλογιά ἢ τοῖς Βλογιαῖς, ὡς μίαν ἢ τρεῖς μαυροφόραις γυναῖκες. Εἰς ἀμαξηλάτης διηγεῖτο οὐ πρὸ πολλοῦ ὅτι περὶ μέσας νύκτας, ἐνῷ διήρχετο διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, τὸν προσεκάλεσε μία γυνὴ μελανεῖμων ἐκ τοῦ μέρους ὅπου εἶναι κατακεχωσμένον τὸ ἐκκλησιδίον τῆς ἁγίας Μαύρας, τῆς προστάτιδος ἁγίας κατὰ τῆς Εὐλογίας. Ἐπιβᾶσα δὲ τῆς ἀμάξης διέταξεν αὐτὸν νὰ τὴν φέρῃ εἰς τὸ Φανάρι τοῦ Διογένους (τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ

1) Παρὰ Α. Σάββα [[Παραθ. ἀρ. 911. Πρὸλ. καὶ ἀρ. 570. Βλ. καὶ τὴν σημ. αὐτ. σ. 1229 κέ.]].

2) *Alexandri Chants populaires de la Roumanie* 1855 σ. 90.

3) *Woycicki* I, 51 παρὰ *Grimm* D. M. 1137 (992). *Hanusch Slav. Mythol.* σ. 322—323.

4) *Grimm* D. M. σ. 1140 (994).

5) *Villemarqué* ἐνθ. ἀν. παρὰ *Grimm* D. M. σ. 1136 (991).

6) *Grimm* 1138 (993).

7) Βλ. ὅσα ἐδημοσιεύσαμεν ἐν Ἑστία Ἰαν. 1883 [[=Λαογρ. Σύμμ. Α', 70—71]].

8) *Fauriel Chants pop. de la Gr. τ. I σ. LXXXIV.*

9) Ἐπτάλοφος Νέα τ. Β' σ. 723.

Λυσικράτους)· ὅτε δ' ἔφθασεν ἐκεῖ, εἶδε μετὰ τρόμου, ὅτι ἐκ τῆς ἀμάξης κατήλθον τρεῖς μαυροφόροι γυναῖκες, ἀντὶ μιᾶς, καὶ ἔσπευσε νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὸ ἀγώγιον. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀνεφάνησαν κρούσματα εὐλογίας ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας, ὅπου αἱ γυναῖκες κατήλθον τῆς ἀμάξης ¹⁾. "Ἄλλοι διηγοῦντο ὅτι εἶδον τοῖς Βλογιαῖς νύκτα εἰς τὴν Σπηλιά τοῦ γέρου, πρὸς ἄρκτον τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν, παρὰ τὸ ἀρχαῖον Βάραθρον. Μία γραῖα ἐδεδαίου πέρυσιν ²⁾ ὅτι εἶδε εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος δύο γυναῖκες ἀσπροφόραις καὶ ὄχι μαυροφόραις, αἱ ὁποῖαι ἐσκέπτοντο ποῖον δρόμον θὰ πάρουν, καὶ ἐτραύηξαν ὕστερα κατὰ τὴν Κασίδα. Συνεπέρανε δὲ πῶς θὰ ἦσαν ἡ Βλογιά καὶ ἡ Χολέρα, διότι δὲν ἐπέρασιν πολλαὶ ἡμέραι καὶ ἠκούσθη βλογιά εἰς ἐκείνην τὴν συνοικίαν ³⁾. Ἐν γένει δὲ πολυαριθμούς ὁμοίας διηγήσεις ἐπανελάμβανον οἱ δεισιδαιμονέστεροι ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ παρελθόν ⁴⁾ καὶ τὸ προπαραλθόν θέρος ⁵⁾, ὅτε ἡ νόσος ἐλυμαίνετο τὴν πόλιν.

Ὡς ὁ ἅγιος Χαραλάμπης τὴν Πανοῦκλαν, ἡ ἁγία Βαρβάρα πιστεύεται ὅτι διώκει τὴν Εὐλογίαν. Τὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ παρεκκλήσια, τὰ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας ταύτης ἀφιερωμένα, συνεχῶς ἐπληροῦντο κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ⁶⁾ πλήθους, τελούντος παρακλήσεις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς νόσου. Καὶ ἡ ἁγία Μαύρα ἔχει τὴν ἰδίαν χάριν· θεραπεύει δὲ οὐ μόνον τὴν Εὐλογίαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐν γένει φλογαίνουσαν νόσον. Ὅμως τιμωρεῖ διὰ τῶν αὐτῶν νόσων τοὺς μολύνοντας τὴν ἐορτὴν αὐτῆς, τῇ 3 Μαΐου ⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΑΡΕΚΒΟΛΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΩΝ



[Ἡ δοξασία περὶ μεταδιδάσεως τῆς νόσου εἰς ἕτερα ἀντικείμενα, ἔμψυχα ἢ ἄψυχα, πρὸς ἣν σχετίζονται οἱ φαρμακοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ ἀποπομπαῖοι τράγοι τῶν Ἑβραίων, ἀπαντᾶται καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις λαοῖς ¹⁾.

1) [Παρ. ἀρ. 915].

2) [Αὐτ.].

3) *Mommsen Athenae Christ.* σ. 140. Καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἡ ἁγία Μαύρα θεωρεῖται προστάτις κατὰ τῆς Εὐλογίας. (*Schmidt Das Volksleben d. Neugr.* I σ. 38). Ἄλλ' ὥς ἠκούσαμεν, καὶ ἐν Ζακύνθῳ τὴν ἁγίαν Βαρβάραν γνωρίζουσιν ὡς προστάτιδα κατὰ τῆς Εὐλογίας· καὶ εἰς αὐτὴν ποιοῦσι λιτανείας, ἂν ἐπιδημίᾳ καταστῇ ἡ νόσος. Σφύζεται μάλιστα ἐν μιᾷ οἰκίᾳ ὁ ὄνυχ τῆς Ἀγίας, καὶ σωρηδὸν προστρέχουσιν εἰς προσκύνησιν τοῦ τιμαλφοῦς λειψάνου, ὁσάκις ἐπίκειται κίνδυνος εὐλογίας. Τῆς δὲ ἁγίας Μαύρας ἐν μόνον ἐκκλησίδιον ὑπάρχει καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον, εἰς τὸ χωρίον «Φαγιά» τοῦ δήμου Μεσογαίων.

4) Γενικῶς περὶ τῆς ἀποπομπῆς νόσου βλ. *Rosenstein Über Aberglauben und Mysticismus in der Medizin.* Berlin 1866 (ἐν *Sammlung geweinw. wissenschaft. Vorträge* I, 11). *Wünsch Zur Geisterbannung im Altertum* ἐν *Festschrift zur Jahrhundertfeier d. Univ. Breslau im Namen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde* 1911 σ. 9—32. *Pauly-Wissowa Real-Lex.* I, 35—48, 53, ἐπὶ δὲ *Mégar* ἐν *Λαογρ.* Ζ σ. 508—519).

Τὸ κακὸν μεταδιδάζεται εἰς ἐρήμους τόπους, ὄρη, θάλασσαν, εἰς φυτὰ ἢ ζῷα¹⁾, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἀνθρώπους. Ἐπιτυγχάνεται δὲ τοῦτο ἢ διὰ μαγικῶν πράξεων, ἢ δι' ἐπωδῶν, ἢ δι' ἀμφοτέρων.

Πολὺ συχνὴ εἶναι ἡ ἀποπομπὴ εἰς ὄρη καὶ ἄλλα ἔρημα καὶ ἀπομεμακρυσμένα μέρη²⁾. Ἐν ἐξορκισμῷ τοῦ «ἀδελφικοῦ», ἐκ κώδ. βενετικοῦ τοῦ ΙΓ' —ΙΖ' αἰ. (παρὰ *Vassiliev* Anecd. graeco-byz. σ. 337), ὁ Χριστὸς ἐξορκίζει τοὺς προξένους τοῦ ἀδελφικοῦ δαίμονας καὶ τὴν μάγαν των «ἔπαρε τὰ παιδιά σου καὶ ἄγωμε εἰς τὰ ἄγρια ὄρη», ἐνῷ ἀντιθέτως ἀπαγορεύεται εἰς θεραπευτὴν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ ὄρη· «καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· ὀρκίζω σας ὅτι νὰ μὴν ὑπάγετε εἰς τὸ ὄρος, ἀλλὰ ἀπέλθετε εἰς τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα νὰ κόψετε τὸν πόνον τοῦ ὀμματίου» (ἐξορκισμὸς εἰς πονόμματον, αὐτ.). Ἐν ἱατροσοφίᾳ 2316 φ. 320 β παρὰ *Legrand* Bibl. gr. vulg. σ. 19 ἡ κεφαλαλγία διώκεται εἰς ἐρήμους τόπους· «καὶ σὺ ῥέμμαν, ἀγριόρεμμαν, ἐξελθε καὶ ἀναχώρησε ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ δεῖνα καὶ ἄγωμε εἰς τὰ ἄγρια ὄρη ἐνθα σημαντηρίου φωνῇ οὐκ ἀναδαίνει».

Ἐν νεοελληνικῇ ἐπωδῇ πέμπεται ἡ λούγκα (ἐξοϊδῆμα τῆς μασχάλης) «στὴν Πόλῃ, στ' ἄγρια βουνά ποῦ δὲν λαλοῦν κοχόρια οὔτε γεννιέται νύφη καὶ γαμπρός» (Παρνασσὸς ΙΕ' σ. 556), τὸ ἀερικὸ «σὲ ὄρι, σὲ βουνό, σὲ ῥιζιμιὰ λιθάρι», ἢ θέρμη «ᾧ τὸ χορτάρι» (αὐτ. σ. 556), τὸ κριθαράκι «ᾧ τὸ πηγάδι» (αὐτ. σ. 556). Ἐν ἐπωδῇ Λεχαινῶν (.) ἡ ρουσομπόλα «ᾧ τ' ἄγρια ὄρη ᾧ τὰ βουνά» (*Καρκαβίτσα* Ἡ Λυγερή, τ. 1921 σ. 3), τὸ μάτιασμα «σὲ μέρη ἀκατοίχητα, σὲ ῥιζιμιὰ λιθάρια, ὁ πονόματ' ᾧ τὰ ῥάβη τῆς θάλασσας» (αὐτ. σ. 4) ἢ «ᾧ τὸν κάτω τῆς θάλασσας» (*Ἐξδομάς* Α' σ. 88), τὸ μάτιασμα «κεῖ ποῦ κατακάθησε ὁ ἥλιος σὲ μέρη ἀκατοίχητα σὲ ῥιζιμιὰ λιθάρια» (αὐτ. σ. 80), ὁμοίως «ᾧ τὰ ἀκατοίχητα μέρη» τὸ ἀνεμοπύρωμα (αὐτ. σ. 88). Καὶ ἐν ἐπωδῇ τῶν Ρωμούνων τῆς Τρανσυλβανίας τὸ ἔλκος ἀποπέμπεται εἰς μακρινοὺς τόπους· «Ἐλκος συνετόν, φύγε, φύγε ἀπὸ τὰ μηνίγκια, ἀπὸ τὸ πρόσωπον, ἀπὸ τὴν κεφαλὴν, ἀπὸ τὰς ἴνας τῆς καρδίας, ἀπὸ τὰς 99 γωνίας τῆς καρδίας! Πήγαινε πέραν ἀπὸ τὴν ἄσπρη θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν μαύρην θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν κόκκινη θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν πράσινην θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν ξανθὴν θάλασσαν, πέραν ἀπὸ τὴν κυανὴν θάλασσαν! φύγε εἰς ξένας χώρας, ὅπου ὁμιλοῦνται ξένοι γλῶσσαι, διότι ἐδῶ δὲν σὲ χωρεῖ ὁ τόπος κτλ.». (*W. Schmidt* Das Jahr u. seine Tage σ. 37). Ὅμοια καὶ ἑτέρα ἐπωδὴ κατὰ τῆς βασκανίας (αὐτ.)³⁾.

1) Εἰς τὴν πίστιν τῆς μεταδιδάσεως τῆς ἀσθενείας εἰς ζῷα στηρίζεται πιθανῶς ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεοιδαιμονία, περὶ ἧς ὁ *Διόδωρος* Α' 83.

2) Βλ. συμπληρωματικῶς καὶ ἀνωτέρω σ. 73 καὶ σημ. 4. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν ἀπευχὴν *Μπα* ᾧ τ' ἄγρια ὄρη βλ. *Νεοελλ. ἀνάλ.* Β', 371 κέ.

3) *Δοξαρία* περὶ μεταδιδάσεως εἰς τὴν θάλασσαν, καλογηρικῶς ἐπηνθισμένη, ὑπολαμβάνει ἐν τῇ διηγῇ θάνατόν τινος τοῦ ὁσίου Θεοδώρου ἐν *Θεοφ. Ἰωάννου* Μνημ. ἀγιολογ. σ. 442.

4) Ἀποπομπὴν κάμπης εἰς τὰ ὄρη βλ. ἀνωτέρω σ. 73 σημ. 4.

Μὲ τὴν εἰς ἀπομεμακρυσμένον τόπον ἀποπομπὴν συνδέεται τὸ ἐν Λακκοδικίοις ἔθιμον, καθ' ὃ οἱ παῖδες τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς, ἀφοῦ ἐτοιμάσωσι πυράν, ἣν θὰ ὑπερπηδῇσωσιν, εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς κωμοπόλεως ρίπτουσι λίθους διὰ σφενδόνης ἐπιλέγοντες· «ὅπ' πάει ἡ σαγίττα, κι' ὁ φύλλος καταπόδι» (Γουσίου Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, σ. 41).

Πλὴν τῆς ἀποπομπῆς εἰς ἐρήμους τόπους, τὸ κακὸν μεταβιδάζεται ἐπίσης εἰς δένδρα ἢ φυτὰ ἐν γένει¹⁾. Ἐν Λέσβῳ τῇ 24 Ἰουνίου λούονται περιεζωσμένοι μὲ λυγιάϊς, ἃς ἀποσπῶντες ἔπειτα ρίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπιλέγοντες «μὲ τοῖς λυγιάϊς νὰ φύγουν καὶ οἱ ἄρρώστιας μου» (*Georgeakis et Pineau, Le Folk-Lore de Lesbos* σ. 309).

Παρὰ τοῖς Ἀθιγγάνοις μεταβιδάζεται ὁ πυρετὸς εἰς δένδρον διὰ νὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ ἡ κατοικία του (*Schweiz. Archiv f. Volksk.* 1911 σ. 151). Ἐν Στυρίᾳ μεταβιδάζεται ἡ ἀσθένεια εἰς δένδρον διὰ καθηλώσεως ἐνδύματος ἢ ἀπορριμμάτων τοῦ σώματος τοῦ ἀσθενοῦς (*Zeitsch. f. Österr. Verein* III σ. 53), ὁμοίως παρὰ Κροάταις (αὐτ. τ. III σ. 212). Μεταβίδασιν τῆς νόσου ἢ θεραπείαν διὰ καρφώματος πρὸ πάντων εἰς δένδρα βλ. ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1915 σ. 213. Ἐπίσης μετάδοσιν πυρετοῦ εἰς δένδρον βλ. ἐν *Rev. des trad. pop.* VII, 1892 σ. 192, καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν ἐν *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1909 σ. 174—5. 1897 σ. 68, 69. 70—72. 166. 167. 168, δέσιμο εἰς δένδρον αὐτ. σ. 212, εἰς φυτὰ αὐτ. 1907 σ. 124. *Rev. d. trad. pop.* 1899 σ. 457 κέ. Ὁμοίως οὐγγρικά συνήθεια ἐν *Archiv f. Religionswiss.* 1899 σ. 355.

Ὁμοίως μεταβιδάζεται ἡ ἀσθένεια ἢ τὸ κακὸν ἐν γένει εἰς ζῷον²⁾. Ἐν ἱατροσοφίᾳ τοῦ 1384 φ. 242 βλ. παρὰ *Legend Bibl. gr. vulg.* II, 11, ἡ στένωσις μεταβιδάζεται εἰς χελιδόνας· «Χελιδόνια τρία πιάσε καὶ φτύσε εἰς τὸ στόμαν τοῦ πουλίου καὶ πέ· ἔπαρε τὴν στένωσίν μου» καὶ δέσε εἰς τὸ ποδᾶρι τοῦ πασαενὸς κόκκινο μετᾶξι καὶ ἄφες τα καὶ ἃς πᾶσιν καὶ ὅταν τὰ δένης, πέ· δένω ἐδῶ τὴν στένωσίν μου». Ἐν δ' εὐχῇ εἰς τὴν ἐπιληψίαν ἐκ νεαπολιτικοῦ κώδικος τοῦ 1495 παρὰ *Vassiliev* ἐνθ. ἀν. σ. LXVIII, ὁ Χριστὸς ἐξορκίζει τὸ γλυκὺν (τὴν ἐπιληψίαν), ὃ συναντᾷ «ὀρκίζω σε ἵνα μὴ εἰσέλθῃς εἰς τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ὃ δεῖνα, ἀλλ' ἵνα ὑπάγῃς εἰς ὄρος, ὅπου εἶναι ἔλαφος δикέριος, ἑξακέριος, ἵνα σεύῃς [γρ. σέδῃς] εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ φάγῃ καὶ πιᾷ ἐκεῖ, τὸν κόσμον ἀγάλλου». Ἐν Λέσβῳ, ὅταν περνᾷ γέρανός, λέγουσι· πάρε τὴν ἄρρώστια μου καὶ τὴν τεμπελιά μου καὶ πῆγαινέ την σὲ μακρινὸν τόπον! (*Georgeakis et Pineau* ἐνθ. ἀν. σ. 336). Ἐν Ἡπείρῳ, ὅταν τὸ βρέφος ἀλγῇ τὴν κοιλίαν, θέτουσι τὰ κωλοπάνια του ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς θύρας, διὰ νὰ πατήσωσιν αὐτὰ τρεῖς πρωῒας αἱ ὄρνιθες καὶ καταπαύσῃ ὁ πόνος (*Z. Ἀγ. Α'* σ. 15). Ἴσως ἡ αὐτὴ δοξασία ὑπολανθάνει εἰς τὴν ἐν Γκιου-

1) Πρὸλ. καὶ τὴν παροιμίαν· «Τὸ κρῖμα ἃς πάη 'ς τὸ κλῆμα» (*Κανελλάκη Χιακά Ἀνάλ.* σ. 306).

2) Πρὸλ. καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ τῶν παροιμιῶν, ἐν *FHG.* II, 188 ἀπ. 280 Müller. Βλ. καὶ *Abt Die Apologie des Apulejus* σ. 173.

μουλτζίνη πρόληψιν, όταν ἔχωσι τυλώματα εἰς τὰς χεῖρας, νὰ τρίβωσιν αὐτάς «ἐς τὰ καπούλια ἕξ ἓνα ἄλουγου, ποῦ νὰ κάδουν ἅπὸν τρεῖς νουματοί», πιστεύοντες ὅτι οὕτω θὰ ἰαθῶσι (Λαογρ. Β' σ. 410, 40).

Καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀπαντῶμεν ἀναλόγους συνηθείας. Τὴν ἀσθένειαν μεταδιβάζουσιν εἰς σκύλον (Rev. d. trad. pop. 1892 σ. 89). Ἐν Τarn τῆς Γαλλίας ἀπαλλάσσονται τοῦ βηχὸς πτύοντες εἰς τὸν λάρυγγα ζῶντος βατράχου (αὐτ. 1899 σ. 106). Παρὰ τοῖς κατοικοῖς τοῦ Πετροσαβόδκα παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Ὀνέγας λίμνης, όταν ψυχομαχῇ φθισικὸς θέτουσιν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ μαῦρον γάτον, ὃν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀσθενοῦς φέρουσιν εἰς δάσος καὶ προσδέσαντες εἰς δένδρον τὸν ἀφίνουσιν, ὥπως ἀποθάνῃ τῆς πείνης ἢ καταβρωθῇ ὑπὸ θηρίων· πιστεύουσι δὲ ὅτι ἡ ἀσθένεια μεταδοθεῖσα εἰς τὸν γάτον μένει οὕτως εἰς τὸ δάσος (αὐτ. 1896 σ. 250). Ἡ ἀσθένεια μεταδιβάζεται εἰς ζῶον, τὸ ὁποῖον θὰ φάγῃ τὸ κόκκαλον, δι' οὗ ἔτριψαν τὸ πάσχον μέρος, κατὰ πρόληψιν ἐν Creusé τῆς Γαλλίας (αὐτ. 1894 σ. 580). Εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνω Βρετανίας θεωροῦσιν ἀποτελεσματικὸν νὰ θέτωσι τράγον ἐντὸς ἀνθυγιεινῶν στάβλων, νομίζοντες ὅτι οὕτως ἀποτρέπονται αἱ ἀσθένειαι (αὐτ. 1895 σ. 580).

Ἀνάλογος πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἶναι καὶ ἡ ἐν Βρανδεμβούργῳ συνηθεια, καθ' ἣν ὁ ἔχων ἀκροχορδόνας κλέπτει τινάχον κρέατος, ὃπερ ἐπιθέτει εἰς ταύτας καὶ τὸ ρίπτει διὰ νὰ τὸ φάγωσιν οἱ κύνες (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1891 σ. 192). Ἔτι συνηθίζουσι νὰ ρίπτωσιν εἰς ἄλλον κύνα ψωμίον, δι' οὗ ἀποκρίσθῃ ἡ ἐκ ἐγγύματός κύνος πληγὴ, ὥπως βελτιωθῇ, ἀντὶ τούτου ἐλύσσα (Drexler ἐν Wochenschr. f. Klass. Philol. 1898 σ. 3976—7). Παρεμφερὲς εἶναι καὶ ἡ συνηθεια τοῦ ρίπτειν εἰς μωρητικὸν τὸ ψωμίον, δι' οὗ ἔτριψαν τὸν ἀλγοῦντα ὀδόντα (Zeitsch. des Ver. f. Volksk. 1891 σ. 193).

Καὶ εἰς ἄλλον ἄνθρωπον μεταδιβάζεται ἐπίσης ἡ ἀσθένεια. Οὕτως ἐν Λακκοδικίοις, όταν τινὸς ὁ ποὺς μουδιάσῃ, τότε πρέπει νὰ πτύσῃ τρεῖς τὸν πόδα του καὶ νὰ πέμψῃ τὸ μουδιασμα εἰς ἔγκυον γυναῖκα (Γουσίον ἐνθ. ἀν. σ. 74). Ἐν Ζακύνθῳ, ὁμοίως ἐπὶ τῆς αὐτῆς παθήσεως λέγουσι· «ξεμούδιασε ποδᾶρι μου κι' ἄμε στήν γγαστρωμένη» (Ἀπ' ὄλα δι' ὄλους Ἀκροπόλεως 1904 σ. 756), ἐπειδὴ δὲ πιστεύουσιν αὐτόθι ὅτι ὁ σκορδινώμενος (ἀνακλαδιζόμενος) ἐπ' ἄλλου, ρίπτει ἐπ' ἐκείνου τὴν ἰδίαν νωθρότητα, πρὸς ἀποφυγὴν τούτου λέγουσι τῷ σκορδινωμένῳ· ἀπάνω σου ἡ κακομοιριά (αὐτ. ἀρ. 50 σ. 816). Ἐν χωρίοις τῆς Ἡλίδος γόησσαι τινες κατὰ τὸ 1829 διετείνοντο ὅτι ἐθεράπευον τὰ κατ' ἐπανάληψιν ἀσθενοῦντα ζῶα διὰ τῆς μεταδιβάσεως τῆς νόσου εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν σώματα (Ἑστία 10 Αὐγούστου 1895 ἐν ἄρθρῳ Τὰ δῶρα τῆς Ἐλευθερίας).

Καὶ ἂν λάβῃ τις τὸ καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ νοσοῦντος ἐν ὀρισμένῳ μέρει ἀντικείμενον συμπααραλαμβάνει καὶ τὸ κακόν, διὸ καὶ τὰ καθάρματα ἐγκαταλείπονται συνήθως εἰς τρίστρατα, ἵνα οὕτω μεταδιδασθῇ ἡ ἀσθένεια εἰς ξένον ἄνθρωπον¹⁾. Ἐν Καστανιᾷ τῆς Κορινθίας, κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Κωστοπούλου

1) Περί τῆς ἐγκαταλείψεως εἰς τριόδους διαφόρων ἀντικειμένων εὐρύτερος λόγος γίνε-

(1888), «ἅμα ἔχῃς σπειριά (ἐξανθήματα), βλογιά καὶ ὅ,τι ἄλλο, νὰ πάρῃς ἓνα ῥαβδί ὁμορφο, νὰ κόψῃς τάλιες καὶ νὰν τοῖς ἀλείψῃς μὲ ὄμπυο καὶ αἷμα καὶ νὰν τὸ ἀφήσῃς σ' ἓνα σταυροδρόμι καὶ ὅποιος τὸ πάρῃ τὸ ῥαβδί, παίρνει τὴν πανοῦκλα». Εἰς συναφεῖς ἰδέας στηρίζεται καὶ ἡ ἐξῆς πρόληψις· «ἅμα ἔχῃς ψεῖρες καὶ ψύλλους, τίς μεγάλες ἀπόκριες τὸ βράδυ νὰ πάρῃς ἓνα δαυλι καὶ νὰ φωνάξῃς τοῦ γείτονά σου καὶ νὰ τοῦ εἰπῇς· πὰρ τὴ γουροῦνα μὲ τὰ γουρνόπλα, ἐγὼ τὴν ξεχείμασα, ἐσὺ νὰ τὴν ξεκαλοκαιριάσῃς » (αὐτόθεν). Ἐν Périgord θεραπεύουσι τὸν διαλαίποντα πυρετὸν δι' ἀποθέσεως ὄρου εἰς σταυροδρόμιον, ὃ δὲ πρῶτος διαβάτης, ὅστις θὰ πάρῃ τοῦτο, ἀπαλλάσσει τὸν πάσχοντα ἀπὸ τοῦ πυρετοῦ (Rev. d trad. pop. 1895 σ. 230 πρὸλ. καὶ 1897 σ. 161), ἐν δὲ Ἐρζεγοβίνη τὸ ὕδωρ, δι' οὗ ἐνίφθη παιδίον πάσχον, χέουσιν εἰς τρίστρατα, διὸ καὶ ἀποφεύγουσι τὴν διὰ τριόδων διόδον τὴν νύκτα (αὐτ. 1892 σ. 27). Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Μεξικανοῖς μετάδοσις τοῦ πυρετοῦ δι' ὁμοιώματος κυνὸς ἐκ ζύμης, ὅπερ ἐξέθετον ἐπὶ θάμνου τινός· ὃ διαδαίνων ἐκεῖθεν ἐλάμβανε τὴν νόσον (Waitz Anthropol. IV, 165).

Ὡς καθάρματα χρησιμεύουσι καὶ παλαιὰ ἐνδύματα καιόμενα μετὰ τὴν εἰς ταῦτα μεταδίδασιν τῆς νόσου. Ἐν Λιδισίῳ, ἀφοῦ ἡλειφον τὰ διασκελισμένα βρέφη διὰ τριῶν ὄρων, «...ἐνέδουν εἰτα αὐτὰ παλαιὰ ἐνδύματα, ἅτινα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔκαιον ἐν τριόδῳ...». (Ξενοφ. IV σ. 179).

Διαδοχικὴν μεταδίδασιν τῆς ἀσθενείας ἀπαντῶμεν ἐν ἐξορκισμῷ «εἰς μόρουν ζώων ἢ ἀνθρώπου»· «Ὁ Κυβισ ἐλεῖν μόρουν καὶ ἔδωσέ το τοῦ χριστιανοῦ καὶ ὁ χριστιανὸς ποὶ εἶδεν ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ ἡ θάλασσα τοῦ ποταμοῦ καὶ ὁ ποταμὸς τὸ εἶδεν τῶν ἀκρωτηρίων καὶ τὸ ἔσθῃεν τοῦ ὄρου ὅλον κλπ.» (ἐκ βενετ. κωδ. τοῦ 15'—12' αἰ. παρὰ Γουλιέλμ. ἐνθ. ἀν. σ. 335).

Ἔτι καὶ ὁλοκλήρου χωρίου αἱ ἀσθενεῖαι διώκονται εἰς ἄλλο (βλ. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1391 σ. 155). Πρὸλ. καὶ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν «εἴ τι κακὸν εἰς Πύρραν» (Ζηνόβ. 302 καὶ Leutsch αὐτ. Πλουτ. Παρ. Ἀλ. 109)].

B'

[|Εὐρύτατα διαδεδομένη εἶναι ἡ συνήθεια τῆς διόδου δι' ὁπῆς, φυσικῆς ἢ τεχνητῆς, εἴτε πρὸς θεραπείαν ἀπὸ παντοίων νόσων ἰδίᾳ τῶν παιδίων, εἴτε ὡς προληπτικὸν κακῶν καὶ ἀποτρεπτικὸν δαιμόνων¹⁾. Ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν

ται ἐν τῷ ἀνεκδ. Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων ἐν συναφεῖᾳ πρὸς τὰ περὶ μαιλιγμάτων εἰς Νεράιδας.

1) Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συνήθειας ταύτης βλ. ὅσα λέγονται ἐν Λαογρ. Συμμ. Β', 292. Πρὸλ. καὶ τὰ τοῦ Gruppe (Gr. Myth. σ. 779) περὶ βράχων ὡς ἑδρας πνευμάτων. Γενικῶς δὲ περὶ τῆς συνήθειας ταύτης, πλὴν τῶν ἐν Λαογρ. Συμμ. Β', 292, 6 ἀναφερομένων συγγραφέων, βλ. καὶ Dieterich Mithrasliturgie² σ. 160. Reinach Cultes, mythes et religions III, 406 καὶ Frazer The golden Bough² VII, 1 σ. 213. Μέγαν ἐν Λαογρ. Ζ', 499 καὶ.

ἀφήγησιν τοῦ *Bartholdy* (*Voyage en Grèce 1809* τ. II σ. 57—8) ἔσυρον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης τὰ καχεκτικά ἢ ἀσθενῆ παιδία διὰ κοιλώματος ἢ στενῶν τινων διόδων τοῦ ἄνωθεν τοῦ λόφου τῆς Πνυχὸς βράχου. Διὰ τετραπημένων μονολίθων ἐν Κύπρῳ διέρχονται ἐνίοτε οἱ παῖδες ἰάσεως χάριν (*Σακελλαρίου Κυπριακά* Α' σ. 79). Ὁμοίαν συνήθειαν ἀναφέρει ὁ *Ukert* (*Bilder von Griechenland. Darmstadt 1833* σ. 157—8) γινομένην ἐν σεληνοφωτίῳ νυκτί, καὶ ἡ *Ohnefalsch-Richter* ἐν Πάφῳ (*Cypr. Bib. Homer* σ. 170). Ἐπίσης θέσις τις παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα, θεωρουμένη τάφος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, καλεῖται Τελικλῆ τάσι (=τρυπημένη πέτρα) καὶ φέρουσιν ἐκεῖ συνήθως τὰ νεογνά διὰ νὰ μὴ βασκαίνωνται (*Ἰωαννίδου Ἱστορ. καὶ Στατιστ. Τραπεζοῦντος* σ. 39). Δίοδον δι' ὀρύγματος ἐντὸς τῆς γῆς ἀναφέρει καὶ ὁ *I. Νικολάου* (*Ἡ Ὀδησσὸς* σ. 241—2).

Ἐν Θράκῃ συνήθης εἶναι ἡ δίοδος δι' ὀπῆς, τὴν ὁποίαν ἀνοίγουσιν εἰς τὰ μεταξὺ δύο χωρίων σύνορα. Διὰ ταύτης διέρχονται καχεκτικά παιδία, ὡς ἐπίσης ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς χωρίου ἐν καιρῷ ἐπιδημίας, ἔτι δὲ καὶ τὰ ζῶα ἐν ἐπιζωοτίᾳ. Σχετικὰς παραδόσεις βλ. παρὰ *Μέγα* (*Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν ἐν Λαογρ. Ζ'* σ. 500—1). Συναφὴς πρὸς ταῦτα εἶναι ἡ διὰ μέσου τοῦ χωρίου δίοδος. Κατὰ παράδοσιν ἐκ Παλαιοχωρίου τοῦ δήμου Γλυπτίας, τὰ μαρκαλισμένα ἀπὸ τὸν Καλλικάντζαρον γίδια τὰ περνοῦν ἀπὸ τὸ χωριὸ μέσα γιὰ νὰ μὴ ψοφήσουν (*Λαογρ. Β'* σ. 479).

Ἐπίσης πολλαχοῦ συνηθίζεται ἡ δίοδος διὰ δένδρων πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἀσθενείας. Οὕτως αἱ Ἑλληνες τῆς Βαλτικῆς περῶσι τὰ ἀσθενῆ δι' ὀπῆς ἀνοιγμένης εἰς ὄρεον (*I. Νικολάου ἔνθ. ἀν. σ. 241—2*). Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ (Κομοτινῇ) τῆς Θράκης τὰ πάσχοντα ἐκ κοινῆς τὰ παιδία «τὰ περνοῦν ἀπὸ μία τρύπια καρυδιά» (*Λαογρ. Β'* 421, 39). Ὁμοίως ἐν Κῷ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸν *Bent* (*The Cyclades* σ. 457—8) θεωρεῖται θεραπευτικὸν μέσον ἡ διὰ δένδρου δίοδος. Περὶ δὲ τοῦ συνηθεστάτου ἐν Θράκῃ περάσματος τῶν καχεκτικῶν παιδίων ἀπὸ τῆς σφῆνης (συγκλίνοντας κλάδους δένδρων) βλ. *Μέγαν ἔνθ. ἀν. σ. 501—502*, ὅπου καὶ ἀνάλογα ἐξ ἄλλων τόπων.

Ἡ μαγικὴ αὕτη συνήθεια εἶναι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς πολὺ διαδεδομένη. Ἐν Ἀνω Βρετανίᾳ διέρχονται οἱ ἀσθενεῖς διὰ τριῶν ὀρυῶν πλησίον ἀλλήλων φυτευομένων πιστεύοντες ὅτι ἐκ τῆς δυσκολίας καὶ προστριβῆς πίπτει ἡ νόσος (*Rev. d. trad. pop. 1892* σ. 104). Δι' ὀπῆς δένδρου περῶσι καὶ ἐν Προβηγκίᾳ τὰ ἀσθενῆ παιδία (*Beranger Férand Contribution aux superstitions populaires des Provençaux ; le passage d' un enfant malade à travers un trou d' arbre ἐν Bulletin de la Société d' Anthropol. 1892 4^e serie τ. I φ. 4*). Ὁμοίως ἐν Σουηδίᾳ καὶ Μεσημβρινῇ Ρωσίᾳ (*Rev. d. trad. pop. 1894* σ. 494) καὶ ἐν Εἰμmenthal τῆς Ἑλβετίας διὰ δένδρου διέρχεται ὁ ἀσθενὴς (*Schweiz. Archiv f. Volksk. 1911* σ. 4—5). Παρ' Ἰνδοῖς ἔτι συνηθίζεται ἡ διὰ κοιλότητος δένδρου δίοδος (*Revue de l' hist. d. relig. 1898* τ. 38 σ. 252).

Ἄλλοτε τὸ στενὸν μέρος, δι' οὗ διέρχονται, εὐρίσκεται εἰς ἐκκλησίαν (παράθυρον ἢ ἄλλη δίοδος) λαμβανούσης οὕτω τῆς πράξεως θρησκευτικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα. Ἐν Κῷ διέρχονται διὰ στενοῦ παραθύρου ἐκκλησίας (*Rouse ἐν*

Folklore 1899 σ. 181). Ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ καχεκτικά καὶ ῥαχιτικά παιδία διαβιβάζουν πρὸς θεραπείαν δι' ὁπῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ. (*Carnoy et Nicolaïdes Folklore de Constantinople* σ. 143). Ἡ διάδοσις διὰ στενῆς διόδου ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Ripon ἐν Ἀγγλίᾳ ἐχρησίμευεν ὡς ἀγνεύιας πεῖρα, γενικῶς δὲ πιστεύεται ὅτι ἡ διερχομένη διὰ τῆς διόδου ταύτης ἐξασφαλίζει διὰ παντός τὴν πίστιν τοῦ συζύγου τῆς (*Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1906 σ. 317).

Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ κάτωθεν τοῦ ἐπιταφίου ἢ ἀγίων εἰκόνων διόδος ¹⁾, ὡς δεικνύει καὶ ἡ λέξις ἔτι «τρυποπέρασμα» σημαίνουσα ἐν Κυθήροις τὴν σταυροειδῶς γινομένην διάδοσιν τοῦ πάσχοντος ὑπὸ τὰς εἰκόνας, ὅπως ἱαθῇ· «ἐτρυποπέρασε τὸν ἐπιτάφιον» (Πανδώρα ΙΘ', 20). Σχετικὴ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ γερμανικὴ συνήθεια, καθ' ἣν παιδίον ἀσθενὲς περιάγεται τρίς περὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκάστοτε φουσῶσιν εἰς τὴν κλειδαρότρυπα (*Wuttke D. Volksaberglaube* ² § 198 σ. 143).

Ἐκτός τῆς διόδου δι' ὁπῆς βράχου, γῆς, ὁπῆς ἐκκλησίας, δένδρων, τοῦ περάσματος τοῦ ἐπιταφίου, ἅτινα εἶναι καὶ τὰ συνηθέστερα, ἀπαντῶμεν ἔτι τὴν διὰ τάφου ἢ ὑπὸ τὴν χεῖρα νεκροῦ διάδοσιν, ὡς ἐν τῇ μικρᾷ νήσῳ Laesō τῆς Δανίας (*Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1906 σ. 317 κέ.). ὑπὸ τὴν γαστέρα ζφου, ὄνου ἢ ἄλλου (*Revue de l'hist. des relig.* 1898 τ. 38 σ. 259. 262 καὶ *Reinach* ἐνθ. ἀν. σ. 408), ἐν δὲ καὶ δι' ἐνδύματος (*Μέγας* ἐνθ. ἀν. σ. 472, 11). Ἀλλὰ καὶ μόνον τὰς ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀνήκοντα πράγματα, οἷον ἐνδύματα, περῶσιν οὕτως ἐν Σοφίᾳ τὰ προαχελλημένα ὅτι δι' ὧν διήλθοις ἕνας) βρούχα βρέφους διαπερῶσι διὰ τοῦ καὶ τοῦ βράχου, ἵνα μὴ βλάβῃσι τὸ παιδίον (*Ζ. Ἀγών Α'* σ. 212).

Ἐν Λακκοδικίῳ τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ ἐκτεθέντος πρὸς πώλησιν νεογεννήτου, ἥς μνεῖα γίνεται ἐν Λαογρ. Γ' σ. 689 (βλ. καὶ κατωτέρω Ἀρκαδικαὶ προλήψεις καὶ δοξασίαι), «ἐκ τεσσαράκοντα πρωτοστεφάνων γυναικῶν συναθροίζουσιν ἀνὰ ἓνα ἀργυροῦν παρᾶν, δι' ὧν κατασκευάζουσιν ἀργυροῦν στέφανον καὶ δι' αὐτοῦ διαπερῶσι τὸ βρέφος». (*Γουσίου* Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 75). Μετὰ τὴν βάπτισιν τὰ παιδία τὰ περνοῦν ἀπὸ μίαν τρύπια πέτρα ἐν Haute Saône τῆς Γαλλίας (*Rev. d. trad. pop.* 1906 σ. 224), οἱ δὲ Γάλλοι πρόσφυγες ἐν Ὁμβούργῳ τῆς Γερμανίας διὰ κουφάλας δένδρου (αὐτ. σ. 64). Σχετικῶς πρὸς τὴν ἐν τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ ἐνυπάρχουσαν σημασίαν τῆς νέας τρόπον τινὰ γεννήσεως τοῦ διερχομένου βλ. καὶ *Liebrecht Zur Volkskunde* σ. 350 καὶ 397. *Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1892 σ. 49—50. 1906 σ. 318. 1907 σ. 470. 1910 σ. 147. 150. 156. 167 κέ. καὶ *Μέγαν* ἐνθ. ἀν. σ. 502, 2.

Εἰδήσεις ἐν γένει ἀναφερομένας εἰς τὴν συνηθειαν τῆς διόδου δι' ὁπῆς παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. ἐν *Mélusine VIII*, ἀρ. 8 στ. 174—9. ἀρ. 9 στ.

1) Περὶ τῆς διόδου ὑπὸ ἱερὰ πράγματα, τάφους ἀγίων, λειψανοθήκας κτλ. βλ. *Reinach Cultes, mythes et religions III*, 408, ἐνθα οὗτος θίβει καὶ ἐξηγήσιν τῆς συνηθείας ταύτης, καὶ *H. Gaidoz Un vieux rite médical*, Paris 1892.

201—8. ἀρ. 11 στ. 247—254. ἀρ. 12 στ. 282—5. *Revue de l'hist. d. relig.* 1898 τ. 37 σ. 463. *Rev. d. trad. pop.* 1899 σ. 453 κέ. 477—8. 529 κέ. 1906 σ. 64 (ἐν Ὀμβούργῳ). 224 (τὰ παῖδιά ἀπὸ τρύπια πέτρα). *La Calabria* 1895, VII σ. 41 (Καλαβρίας Ἰταλική). *Zeitschr. d. Ver. f. Volks.* 1892 σ. 81—2. 1913 σ. 288—293 (Γερμανικαί). *Am Urquell* τ. III σ. 9—10. 66. *Grimm D. M.* 975 κέ. III 343. *Liebrecht Des Gervasius v. Tilbury* otia imperialia σ. 236. 241. 243. 246. ἀρ. 197. 270. 289. 290. 331]].

Γ'

[[Ἀπόρροια τῆς περὶ μεταδιδάσεως τῆς ἀσθενείας δοξασίας εἶναι καὶ ἡ εἰς δένδρα ἢ λίθους παρὰ πηγὰς ἢ ἐκκλησίας ἢ ἀγιάσματα ἀπόθεσις ἐνδυμάτων ἢ τεμαχίων τούτων ἢ τέλος καὶ ἀπορριμμάτων τοῦ σώματος, ὅπως ἐγκαταλειφθῇ οὕτως ἐκεῖ ἡ νόσος. Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη οὐ μόνον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἀλλὰ καὶ πλείστοις ἄλλοις¹⁾].

Ὁ *Bartholdy* (*Voyage en Grèce* II, 57—8) ἀναφέρει συνήθειαν ἐν Ἀθήναις, καθ' ἣν ἀφοῦ διήρχοντο οἱ ἀσθενεῖς διὰ τοῦ παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον κοιλώματος, ἄφηνον ἐκεῖ τεμάχιον ἐκ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Μαρίνης, ἐπὶ τοῦ ἑξῆς τῶν Νυμφῶν, ἔφερον τὰ ἀσθενῆ παῖδιά, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ἀφήρουν τὰ ἐνδύματα αὐτῶν, τὰ ὅποια ἀπέρριπτον ἔξω καὶ ἐνέδον ταῦτα διὰ καινοῦργον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Breton* (*Athènes* 1862 σ. 311), ὅστις τὴν συνήθειαν ταύτην θεωρεῖ διατηρηθεῖσαν ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Προσθέτει δὲ ὅτι τὸ ἔδαφος πέριξ τῆς ἐκκλησίας ἦτο κεκαλυμμένον ἐκ τοιούτων ῥακῶν. Ὁ *Mathieu* (*La Turquie et ses différents peuples* 1857 II, 108) ἀναφέρει τὴν συνήθειαν τῆς ἀναρτήσεως ὑπὸ ἀσθενῶν ῥακῶν, ἀντιπροσωπευόντων τὰς ἀσθενείας αὐτῶν, παρὰ ἀγιάσματα καὶ εἰς κλάδους δένδρων. Ἐν Σαμοθράκῃ εἰς ἐξωκκλήσια ἢ ἐρείπια τούτων εἶδεν ὁ *Conze* ῥάκη ἐξ ἐνδυμάτων ἀσθενῶν, ἀποτεθειμένα ἐκεῖ πρὸς θεραπείαν (*Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres* σ. 54). Ἐν Δωδώνῃ ἐγκαταλείπουσι πρὸς θεραπείαν τρίχας τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, ὄνυχας ἢ παλαιὸν τι ἐνδύμα (Χασιώτης ἐν *Χρυσῇ ἀλλίδι* τ. Γ' σ. 10). Ὁμοίον ἔθιμον ἀναρτήσεως ῥακῶν εἰς τὰ Καστανοχώρια τῆς Ἠπείρου

1) Γενικῶς περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. *R. Andree Ethnogr. Parallelen* σ. 58—62 (Lappenbäume). *Edm. Doutté Magie et religion dans l'Afrique du Nord* σ. 436 κέ. *Schwartz* ἐν *Zeitschr. f. Ethnologie* 1881 σ. 160 κέ. *Indog. Volksglaube* σ. 32 κέ. *Peschel Völkerkunde* σ. 261—3. *Sidney-Hartland Pin-wells and rag-bushes* ἐν *Folklore* 1893 τ. 4 σ. 451—470. *H. v. Wlislöcki Die Lappenbäume im magyarischen Volksglauben* ἐν *Mitteil. d. Anthropol. Gesellsch. in Wien* 1895 σ. 17 κέ. *K. Weinhold* ἐν *Abhandl. d. Berl. Akad. (Philol.-hist. Classe)* 1898 σ. 65 κέ. *Samter Geburt, Hochzeit u. Tod*, Lpz. u. Berl. 1911 σ. 204. *J. Pley De lanæ in antiquorum ritibus usu.* (RGVV. XI, 2) Giessen 1911 σ. 55 κέ. 87 κέ. 90. 106 κέ.

(Λαμπρίδου Ἡπειρ. μελετήματα Δ' σ. 24). Αἱ γυναῖκες τῆς Ἄρτης συνηθίζουσι νὰ προσκομίζωσι τὰ πάσχοντα αὐτῶν τέκνα εἰς ἀρχαίαν τινὰ ἀψίδα, δόξαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων καλουμένην, καὶ εὕρισκομένην ἐναντι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (νῦν Ἀγ. Θεοδώρας) ἐλπίζουσαι ὅτι θὰ ἰαθῶσι ταῦτα, «ἐὰν ῥίψωσιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ὀπισθοφανῶς ἐν ἐκ τοῦ σώματος τῶν πασχόντων μικρὸν ἔνδυμα» (Σεραφεῖμ Δοκίμιον ἱστορ. τινος περιλήψεως τῆς Ἄρτης σ. 319). Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θράκης «δένουν καὶ ἓνα κομματάκι παννὶ» εἰς τὴν «τρύπια καρυδιά», ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπέρασαν παιδία πάσχοντα ἀπὸ κοκκύτην (Λαογρ. Β' 410, 421, 39). Εἰς τὸ ἀγίασμα τοῦ Προδρόμου παρὰ τὸ Κατ'ρλί τῆς Βιθυνίας οἱ προσερχόμενοι χριστιανοὶ «ἀφήνουνσι μέρος τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς, ὅπως ἀπαλαγῶσι πολυχρονίου πυρετοῦ» (Π. Γ. Μακρῇ Τὸ Κατ'ρλί σ. 43). Ἀναλόγους συνηθείας ἀναφέρει ὁ Μέγας (Λαογρ. Ζ', 500—1. 503).

Εἰς τινὰ μέρη τῆς Κύπρου ἀναρτῶσιν ἀπὸ τετραπυημένων μονολίθων «ράκη τῶν ἐνδυμάτων των, οἶονεὶ διὰ τῆς ἀναρτήσεως τῶν ῥακῶν ἐγκαταλείποντες ἐκεῖ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν» (Σακελλαρίου Κυπριακά· Α', 79). Ἀνάρτησιν ῥακῶν ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν εἰς δένδρα ἐν Κύπρῳ ἀναφέρει καὶ ἡ *Ohnefalsch-Richter* (Sitten u. Gebräuche auf Cypern σ. 39). Ἐν τῷ χωρίῳ Πυργίῳ τῆς Χίου, ἐγκαταλείπουσι τὰ παλαιὰ ἐνδύματα ἀσθενοῦς παιδίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνδύοντες αὐτὸ καινουργῇ (Κανελλάκη Νανά· Ἀνάλεκτα σ. 362). Ἐν Λέσβῳ δὲ οἱ ἀσθενεῖς κρεμῶσιν ἀπὸ τῶν κλάδων δένδρων, τὰ ὅποια εὕρισκονται πλησίον ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦνται ἱερά, τὸ ὑποκάμισόν των ἢ τὴν ζώνην των ἐλπίζοντες ὅτι οὕτω ἀγγίζοντες ἐκεῖ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν. Ὅταν δὲ πάσχῳ ἐκ πυρετῶν, ἀναρτῶσι τὰ ἐνδύματα των εἰς δένδρον παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου¹⁾ (Georgiades et Pineau Le Folk-Lore de Lesbos σ. 349), ὁ δὲ ἅγιος Θεράπων ἐνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων τσατζαλιάρς (τζάτζαλου=ῥάκος) διὰ τὰ ἀφιερούμενα εἰς αὐτὸν ῥάκη ὑπὸ τῶν ἐκ πυρετοῦ πασχόντων (*Kretschmer* Der heutige Lesbische Dialekt σ. 428). Ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης (ἐν Ἐθν. Ἀγωγῇ 1899 σ. 331) περισυλλέγων τινὰ ἐξ ὧν περὶ Μυτιλήνης ἔγραψεν ὁ *Rouse*²⁾ ἐπάγεται ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ λυγκριάς ἀναρτῶνται οὐ μόνον ῥάκη, ἀλλὰ «κι' ἀλάκερες φορεσιές, μὰ κι' ἀδράχτια καὶ σκόρδα». Ὁ αὐτὸς (Νησιώτικες ἱστορίαι 1894 σ. 31) ἀναφέρει καὶ ἀγριελαίαν παρὰ τὸ ἐξωκλήσιον τῶν ἀγ. Ἀναργύρων «γεμάτη κουρέλια ποῦ τὰ δένουν οἱ μαννάδες γιὰ ν' ἀφήσουν ἐκεῖ τις ἀρρώστιες τῶν παιδιῶν τους». Ἐν Ἀνδρῷ (Νοτίῳ), φέρουσι τὰ ἀσθενῆ παιδία εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἀρτέμιδος (:) ὅπου ἀλλάσσουν τὰ ἐνδύματα αὐτῶν καὶ τὰ ἐνδύουν καινουργῇ (*Bent* Researches among the Cyclades ἐν *Journal of Hellenic Studies* 1884 τ. 5 σ. 46³⁾).

1) Ὁ ἅγιος Ἰωάννης πιστεύεται ὅτι θεραπεύει τὸν πυρετόν· βλ. ἀνωτέρω σ. 69—70.

2) *Folklore* 1896 VII, 149—151. Εἰκὼν δένδρου παρ' ἐξωκλήσιον ἐν Μεσοτόφῳ (αὐτ. πίναξ I a, σ. 150) κρόμμυα εἰς δένδρα (αὐτ. σ. 150 προσφορά εἰς τὸν Ἅγιον Εὐδόκιμον).

3) Ὁ *Frazer* (Pausanias III, 448) εὕρισκει εἰς τὴν συνηθεῖαν ταύτην ἴχνη λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος παιδοτρόφου.

Καὶ ἄλλοι λαοὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ μαγικοῦ τρόπου ἐπιζητοῦσι ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς νόσου. Παρὰ τοῖς Σλάβοις μετακομίζονται αἱ ἀσθένειαι ἀπὸ ἐνὸς χωρίου εἰς ἄλλο ἐντὸς τορβᾶ, ὅστις κρεμάται εἰς δένδρον τοῦ χωρίου τούτου καὶ ὁ κομιστὴς φεύγει τάχιστα (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1891 σ. 155—6). Ἐπίσης καὶ μόνον ῥάκος ἂν φέρωσιν ἀπὸ τοῦ χωρίου, ὅπου ἡ ἀσθένεια, εἰς τὸ ἄλλο, μεταδίδεται τὸ κκκὸν (αὐτ. σ. 156). Ἐν Οὐγγαρίᾳ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς νόσου οἱ ἀσθενεῖς ἀναρτῶσι ῥάκη τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν εἰς δένδρα παρὰ ἱαματικὰς πηγὰς ἢ σπήλαια (Mitteil. d. anthrop. Gesellsch. in Wien 1895 σ. 17, ὅπου καὶ γενικῶς περὶ τῆς συνηθείας ταύτης), ἀπαλλάσσεται δὲ τῆς κεφαλαλγίας ὁ λούων τὴν κεφαλὴν εἰς τινα πηγὴν, τὸν πῖλον τοῦ δ' ἀναρτῶν εἰς δένδρον παρὰ ταύτην (αὐτ.). Ὁμοίως ἐνιαχοῦ τῆς Οὐγγαρίας συγγενῆς τοῦ πάσχοντος ἐκ πυρετοῦ λαμβάνει τὴν σινδόνην τοῦ ἀσθενοῦς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐκδύμενος δὲ περιτυλίσσεται διὰ ταύτης καὶ τρέχει εἰς ὄρος, ὅπου ἀναρτᾷ ταύτην εἰς δένδρον ἐπιλέγων: Ἄκουσε βουνὸ (ἢ δένδρον), ἄκουσε· ὁ N. N. τινάζει τὴν κακὴν θερμὴν, πάρ' τὴν ἀπ' αὐτὸν καὶ δός τὴν ἔς ἐκεῖνον ποῦ ἀκούει τὴ φωνή μου (αὐτ. σ. 18). Καὶ κατὰ τὰς Μαγυαρικὰς δοξασίας ἀσθενεῖαι τινες θεραπεύονται, ἂν ἐπίδεσμος ἢ ῥάκος, δι' οὗ ἐκαλύφθη τὸ πάσχον μέλος, ἀναρτηθῇ εἰς δένδρον (αὐτ.). Εἰς διάφορα μέρη τῆς Σκανδιναυίας ἀναρτῶσι κλωστὰς ἢ ἄλλο τι ἐκ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἀσθενοῦς, ἀπὸ τοῦ κλάδου δένδρου (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1891 σ. 11). Καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἀναρτῶσι ῥάκη εἰς δένδρα ἢ παρὰ πηγὰς πρὸς θεραπείαν (Rev. de l' hist. d. relig. 39 σ. 320).

Ἐπίσης ὡς ἀποτρεπτικὸν ἀσθενειῶν ἢ καὶ γενικῶς δαιμόνων θεωρεῖται ἡ ἐγκατάλειψις εἰς τινα τῶν ἀνωτέρω τῶν ἐνδυμάτων ἢ ῥακῶν αὐτῶν. Οὕτως οἱ Ταμιάνσκι τῶν Βασκίων συνηθίζουσι ν' ἀναρτῶσι ῥάκη εἰς δένδρα, διὰ νὰ προφυλάξωσιν ἀπὸ καταστροφῆν ἐκ μαγικῶν (Rev. d. trad. pop. 1909 σ. 131). Ἐν δὲ Οὐγγαρίᾳ τὰ πρὸς θεραπείαν χρησιμεύσαντα ῥίπτουσιν ἢ ἀναρτῶσι πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰς δένδρον πρὸς ἀποτροπὴν ἀσθενείας (H. v. Wlislöcki ἐν Mitteil. d. anthrop. Gesellsch. in Wien 1895 σ. 18—19). Ἐν Κλαυδιουπόλει, ἂν ὁ νεκρὸς ἐπιφαίνεται συχνάκις καθ' ὕπνου εἰς τοὺς οἰκείους, περιτυλίσσουσι χῶμα ἐκ τοῦ τάφου τοῦ εἰς ῥάκος τῶν ἀπολειφθέντων ἐν τῇ οἴκῳ ἐνδυμάτων τοῦ καὶ τὸ ἀναρτῶσιν εἰς τι παρὰ τὸν τάφον δένδρον (αὐτόθι σ. 19), καὶ οἱ Μαγυάροι τῆς Τρανσυλβανίας συνηθίζουσι τῶν ἐν τῇ ξένῃ ἀποθανόντων τὰ ἐνδύματα ἢ νὰ κατορύσωσιν εἰς ὄρη ἢ ν' ἀναρτῶσιν εἰς δένδρον, ὅπως μὴ ὁ νεκρὸς ἐπιστρέφων προχωρήσῃ περαιτέρω τοῦ ὁρίου ἐκείνου καὶ ἐνοχλῇ τοὺς ἐπιζῶντας οἰκείους (αὐτ.), τῶν δένδρων θεωρουμένων κατὰ τὸν Wlislöcki ὡς κατοικητηρίων τῶν περιπλανωμένων ψυχῶν (αὐτ. σ. 19). Ἐν Ἑλλάδι μαρτυρίας περὶ μαγικῆς δυνάμεως τῶν εἰς τὰ δένδρα ἀναρτωμένων ῥακῶν δὲν ἔχομεν ἄλλας πλὴν τῶν τοῦ Bartholdy καὶ Ukert, αἵτινες ὁμῶς φαίνεται ὅτι προέρχονται μᾶλλον ἐξ ὑποκειμενικῆς ἐρμηνείας τῶν συγγραφέων. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον (Voy. en Grèce II, 58) συναντᾷ τις παντοῦ δένδρα μὲ ῥάκη ἀνηρτημένα, εἰς τὰ ὅποια ἀπέδιδον μαγικὴν δύναμιν. Ὁ δὲ Ukert (Bilder von Griechenland. Darmstadt

1833 σ. 156) ἀναφέρει δένδρα μετὰ ῥακῶν, τὰ ὅποια συναντᾷ τις πολλαχοῦ ἐκλαμβάνει δὲ ταῦτα ὡς χρησιμεύοντα πρὸς μαγγανείας.

Ὡς ἀναθήματα ἀπλῶς ἀναρτῶνται ῥάκη ἐνδυμάτων ἐν Κύπρῃ εἰς μυρί-
κας καὶ συκᾶς ὑπὸ τῶν γυναικῶν πρὸς εὐτοχίαν (*Ohnefalsch-Richter* Grie-
chische Sitten und Gebräuche auf Cypern σ. 33. 34). Ὁ δὲ Παχώμιος
Ρουσᾶνος (ΙΓ' ἑκατ.) ἀναφέρει ὅτι «ἐν ταῖς κρήναις καὶ πηγαῖς... καὶ βο-
στρύχους καὶ ἕτερ' ἄμματα αἱ γυναῖκες ἀνατιθέασιν ὡς οἱ Ἕλληνες» (Δελτ.
Ἰστ. Ἑτ. Α', 108)¹⁾. Καὶ οἱ Ἰρλανδοὶ ἐμοίως συνηθίζουσι ν' ἀφιερῶσι ῥυ-
παρὰ ῥάκη εἰς τὰς ἱερὰς πηγὰς (*Bastian* Der Mensch I, 179)]].

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

1) Ὁ Βαλαβάνης ἀναγράφων ἐν Ἀρχ. ναστ. ἑλλ. Α' γ' 13 τὴν συνήθειαν τῶν Ποντίων ν' ἀναρτῶσι ῥάκη ἀπὸ τῶν βάτων περὶ τὰ ἁγιάσματα, παρατίθῃσι καὶ χωρίον τοῦ Πανσουλίου (Β', ια', 6) μνημονεύοντος ἄγαλμα τῆς Ἑγείας, τὸ ὅποσον «οὐκ ἂν ἴδοις ῥαδίως» οὕτω περιέχουσιν αὐτὸ κόμαι τε γυναικῶν, ἃς κείρονται τῇ θεᾷ, καὶ ἐσθῆτος βαβυλωνίας τελαμῶνας. Γενικῶς περὶ τοιούτων ἀφιερωμάτων παρ' ἀρχαίοις βλ. *Hock* Gr. Weihegebräuche σ. 19 κἑ.